ARZU ÖZTÜRKMEN 1965 yılında Beyrut'da doğdu. Orta öğrenimini Notre Dame de Sion'da, yüksek öğrenimini Boğaziçi Üniversitesi'nde tamamladı. 1991 yılında, Indiana Üniversitesi Folklor Enstitüsü'nden *Türkiye'de Halk Oyunları Hareketi* konulu teziyle master derecesini, 1993 yılında da Pennsylvania Üniversitesi Folklor Bölümü'nden *Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik* başlıklı teziyle doktorasını aldı. 1994 yılından bu yana Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümünde öğretim üyesi olup, Gösteri Sanatları Tarihi, Sözlü Tarih, Tarih ve Antropoloji, Cumhuriyet Döneminde Kültür ve Halk Edebiyatı derslerini vermektedir. Yerli ve yabancı dergilerde Türkiye'de folklor araştırmaları, Halkevleri, milli bayramlar ve dans tarihine ilişkin çeşitli makaleleri ve kitap kritikleri yayımlanmıştır.

İletişim Yayınları 449 • Araştırma İnceleme Dizisi 69
ISBN 975-470-223-3

1. BASKI 1998, İstanbul
2. BASKI 2006, İstanbul (500 adet)

KAPAK Ümit Kıvanç
KAPAK FİLMİ Mat Yapım
UYGULAMA Suat Aysu
DÜZELTİ Sait Kızılırmak
BASKI ve CİLT Sena Ofset

İletişim Yayınları
Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ARZU ÖZTÜRKMEN

Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik

iletişim

Sevgili Anneme,
"Kendimize Ait Odalar" İçin

ÖNSÖZ

Bu kitap, 1993 yılında Pennsylvania Üniversitesi, Folklor Bölümü'nde doktora tezi olarak hazırladığım "Folklore and Nationalism in Turkey" adlı çalışmamın genişletilmiş bir şeklidir. Araştırmama başladığım 1992 yılından, tezin kitaba dönüşmesine kadarki süreçte bana yardımcı olan bir dizi kişi ve kuruma bu fırsatla teşekkürlerimi iletmek istiyorum.

Her şeyden önce, Indiana ve Pennsylvania Üniversiteleri'ndeki hocalarım Roger Abrahams, Richard Bauman, Dan Ben-Amos, Hassan El-Shamy, Henry Glassie, Kenneth Goldstein, John McDowell, Margaret Mills, Anya P. Royce, Robert Saint-George, Beverly Stoeltje ve Don Yoder, öğretileriyle, folklorun "türlü inceliklerine" vakıf olmamı sağladılar. Yıllardır, Ortadoğu kültürünün labirentlerinde büyük bir ustalıkla dolaşmayı kendilerine şiar edinmiş Dan Ben-Amos, Henry Glassie ve Margaret Mills'in özellikle bu çalışmama giden yolda maddi ve manevi destekleri büyüktür. Boğaziçi Üniversitesi'nden Profesör Zafer Toprak, tez araştırmam sırasında beni cesaretlendirerek, Halkevi dergilerine

İÇİNDEKİLER

ve daha pek çok kaynağa ulaşmamda rehber olmuştur. Kendisine, diğer hocalarıma, ve kitabın İletişim Yayınları'ndan çıkması hususunda yol gösteren sevgili Şirin Tekeli ve Şevket Pamuk'a bir kez daha teşekkür etmek isterim.

İlkokuldan başlayarak, lise ve üniversite yıllarını bir "halk dansları kariyerine" çevirirken, bu deneyimlerimin ileride değme saha araştırmasından daha kıymetli gözlemler olarak hafızamda yer edineceğini düşünemezdim. Notre Dame de Sion'un "Folklor Emektarı" sevgili Ayten Özlü'ye, emekli olduğu bu yılda özellikle teşekkür ederim. La Rochelle ve Saujon civarındaki festivallere yaptığımız maceralı yolculuklarımızın, folklor dernekleri analizime önemli katkısı olmuştur. Boğaziçi Üniversitesi Folklor Kulübü (BÜFK) deneyimi ise, milli eğitim kurumları içinde "içine doğduğumuz" halk oyunlarına, artık 20'li yaşlara geldiğimiz bir dönemde, eleştirel bir yaklaşım geliştirmemizi sağladı. Tarzı, geleneği ve zaman zaman da "gençlik devrimleriyle" BÜFK, her birimize "Biz burada ne yapıyoruz" sorusunu o kadar sık sordurdu ki, sonunda bazılarımız çareyi bu ve benzeri konularda doktora yapmakta bulduk. Dans antropolojisi ve koreograflığına girişmem, biraz da bu soruların sesiyle olmuştur.

Doktora öğrencisi olarak Amerika'da bulunduğum dönemde, bir gün, bir toplantıda yanıma biri oturdu, folklor doktorası yaptığımı öğrendi, ve bana "Benim dedem de folklorcudur" dedi. "Kim?" diye sorduğumda, bu "dede"nin Pertev Naili Boratav olduğunu öğrendim! Boratav ailesinin "fenci" kanadından gelen sevgili Oluş Boratav'ı, Pertev Naili Boratav'a ulaşmamdaki samimi gayreti için burada anmak isterim. Tanışmamızdan önce ve sonra, Pertev Naili Boratav'ın Türkiye folkloruna yaklaşımı, her zaman ve her mekanda en temel rehberim oldu. Kendisine ve eşi Hayrunnisa Boratav'a, araştırmam sırasındaki ilgi ve misafirperverlikleri ve özel belgelerini emanet etme güvenleri için tekrar teşekkür ederim. DTCF olayları sırasında mahkemeye sunulan savunma metnini kendi ofisinde görmeme müsade eden ve yine bu konuya ilişkin bir söyleşinin kayıtlarına ulaşmamı sağlayan Profesör Korkut Boratav'a da ayrıca müteşekkirim.

Araştırmam boyunca birçok folklorcuyla tanışma fırsatını buldum. Ankara'da birkaç kez beni kabul eden, ve uzun sohbetleriyle 1930'lardan 1970'lere kadar olan dönem hakkında kıymetli hatıralarını aktaran Şerif Baykurt bu folklorcular arasında özellikle teşekkür etmek istediğim ilk kişidir. Ankara Üniversitesi'nden Profesör Nevzat Gözaydın, ODTÜ'den Profesör Seyfi Karabaş ve İstanbul Teknik Üniversitesi'nden Sayın Fikret Değerli bana zaman ayırma inceliğini göstererek, Türkiye'deki akademik folklor deneyimlerini benimle paylaştılar. Ankara, İstanbul ve İzmir'de, başta folklor camiasının emektar sanatçısı Musa Uzunkaya olmak üzere, aralarında Cengiz Aydın, Oktay Cengizay, İsmail Çelik, Suat İnce, İsmail Özboyacı ve Şahin Ünal'ın da bulunduğu pek çok çalıştırıcı ile görüşme fırsatını buldum. Halk oyunlarının 1950 sonrası gelişimi hakkındaki pek çok soruma bu söyleşiler açıklık getirmiştir. *Milliyet* gazetesinden Uzman Sağlık'la halk oyunları yarışmaları hakkında yaptığımız görüşme, araştırmamın en ilginç söyleşilerinden birine de vesile oldu. Antep yöresinin tanınmış çalıştırıcısı Ali Çavaz'la yaptığımız sohbet esnasında Halkevleri'nin halk oyunlarına yaklaşımına dair pek çok şey öğrendim. Semah geleneği ile ilgili bilgi birikimimi ise, Alevi semahlarını "halk oyunları" kategorisi içinde ilk kez BÜFK çatısı altında tanıtan ve öğreten sevgili Durmuş Genç'e borçluyum. Her birine ayrı ayrı teşekkürlerimi sunarım.

Arkadaşlarım Şener ve Rezzan Günay ile Bülent ve Belma Kurtişoğlu, halk oyunları camiası hakkındaki bilgilerini be-

nimle paylaşarak özellikle yarışma kulislerinde bana rehberlik ettiler. Araştırmamın Kırklareli ayağında beni misafir eden Şener Günay aracılığıyla tanıdığım TFK (Türk Folklor Kurumu) camiası, zamanla görsel malzeme bakımından en zengin verileri topladığım mekan olmuştur. TFK'nın çalışkan yönetici, çalıştırıcı ve oyuncularına sonsuz teşekkürler. Halk oyunlarına dair görsel malzeme olarak bugün hala kullandığım pek çok fotoğrafı özgün yaklaşımıyla arkadaşım Laleper Aytek görüntülemiştir. Fuad Domaniç, film çekmenin bu kadar kolay olmadığı günlerde, sade bir "arkadaş hatırına" bir tatil sabahı, hala dans analizlerimde gönderme yaptığım bir malzemenin dört saat süren çekimlerini yapmıştır. Her ikisine de ayrı ayrı teşekkür etmek isterim.

Dans konusundaki analizlerimde ICTM (International Council of Traditional Music) çatısı altında tanıştığım birçok dans antropoloğunun etkisi oldu. Etnokoreoloji çalışma grubu üyelerinden Adrienne Kaeppler, Anca Giurchescu, Irena Loutzaki, Egil Bakka ve Mats Nilsson ile bir yaz ritüeli haline getirdiğimiz çalışmalar sırasında yaptığım mukayeseli tartışmaların Türkiye'deki halk oyunları hareketinin dinamiklerini çözümlememde büyük katkısını gördüm. Özellikle Adrienne Kaeppler'in, çalışmamın halk oyunları bölümüne dair yaptığı yorumların, birçok düşüncemi formüle etmede etkisi oldu.

Araştırmam sırasında, iki değerli kültür tarihçisi, umulmadık kaynaklara ulaşmamı sağladı. Bunlardan ilkini bulmam için Paris'e kadar gitmem gerekiyormuş. Türk Ocakları ve Halkevleri konusunda bilgisine danıştığım François Georgeon'un önerisiyle ulaştığım sevgili Füsun Üstel, yarım saatlik bir tanışıklıkla, bu kitapta ve derslerimde hala kullandığım bir dizi kaynağı büyük bir cömertlikle bana sundu. İkinci kişiye ise, bir gün bir kitapçıda birinci hamur kağıda basılmış bir masal kitabının peşine düşerek ulaştım. Bu kitabı "Bakanlıklarımızdan" biri basmadıysa kim basmış olabilir diyerek, sevgili PANDORA'cıların da yardımlarıyla, ısrarlı bir takip sonucu izini sürdüğüm Gündağ Kayaoğlu'nu, sonunda işyerlerinden birinde yakaladım. Kendisinin sadece yayıncılıkla kalmayıp, bir de folklor konusunda Türkiye'de eşine az rastlanır bir ihtisas kütüphanesi oluşturduğunu gördüm. Gündağ Bey, bu kütüphanede serbestçe dolaşmama izin verdi, aklıma gelmeyen birçok kaynağa dikkatimi çekti, ayrıca, Türkiye Milli Talebe Federasyonu'na dair birinci el bir dizi dokümana ulaşmamı sağladı. Hem Füsun Üstel'e hem de Gündağ Kayaoğlu'na bu çalışmam sırasında gösterdikleri ilgi ve örnek yardımlaşmadan dolayı teşekkür etmek isterim.

Araştırma sürecinde birçok kütüphane ve arşiv görevlisinin de yardımlarını gördüm; her birini, en azından kurum olarak burada anmak isterim. Bunlar, Ankara'da Milli Kütüphane; İstanbul'da Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi, Atatürk Kitaplığı ve Beyazıt Devlet Kütüphanesi; Paris'te Université de Paris-X'e bağlı Laboratoire d'éthnologie et de sociologie comparative; ve Amerika'da Library of Congress, Pennsylvania Üniversitesi'ndeki Van-Pelt Library ve Columbia Üniversitesi'ndeki Butler Library'dir. Bu kurumların yanında, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü, erken Cumhuriyet dönemi folklor araştırmalarına dair pek çok belgeyi bulabildiğim bir mekan oldu. Araştırmalarım sırasında ilgi ve yardımlarını gördüğüm Daire eski Başkanı Kamil Toygar'a, Zümrüt Nahya, Ahmet Çakır ve Mehmet Öcal'a teşekkürlerimi sunarım.

Halkevi dergileri, talimatnameleri, nizamnameleri ve Pertev Naili Boratav'ın *Müdafaa*'sı gibi birinci el metinlerdeki kendi dönemlerinin cümle düşüklükleri ve imlâ hatalarına dil anlayışını belgelemeleri açısından müdahale edilmediği-

ni de belirtmek isterim.

1994 yılından bu yana, özellikle tezi "tezlikten" çıkarıp "kitaplaştırmaya" çalıştığım dönemde Boğaziçi Üniversitesi cephesinden büyük destek gördüm. Her şeyden önce, neşeli olduğu kadar verimli bir çalışma ortamı yaratarak, bu kitabın hazırlanmasındaki en önemli altyapıyı sağlayan, başta Profesör Selçuk Esenbel olmak üzere, Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nün tüm öğretim üyelerine, araştırma görevlileri ve öğrencilerine, ve hepimize okul içi hayatı kolaylaştıran bölüm sekreteri Oya Arıkan'a teşekkür etmek isterim. Milliyetçiliğe, Cumhuriyet kültürüne, ve daha pek çok konuya dair türlü anektodları paylaşmayı zevk bildiğim sevgili Nükhet Sirman, henüz yertsiz yurtsuz bir araştırmacı olarak ortalıkta dolaştığım günlerde kütüphane odasının anahtarını benimle paylaşma cömertliğini gösterdi. Alıntıladığım pek çok Halkevi dergisini dört ay boyunca o odada okudum.

Ayşe Nihal'in doğumundan sonra işler yavaşlayacağına hızlandı. Bunda iki tatlı "anne"nin, Neriman Malkoç Öztürkmen ve Ülkü Yılmaz'ın, ve bu "çok enteresan" buldukları çalışmama dair türlü sorularıyla beni zaman zaman sıkıştıran sevgili Ayşe, Ahu, Baki, ve Ayda'nın desteklerinin büyük rolü var. Hakan'ın tatlı tesellileri, ve onların gündelik hayatı can sıkıcılıktan kurtaran türlü maceraları arasında, bana düşen de "gayret edip," üç yıllık bir aradan sonra, bu kitabı tamamlamak oldu.

İstanbul, 1997

GİRİŞ

Dünyanın *en meraklı folkloru* Türk ilinde bulunur.

Selim Sırrı Tarcan, 1922

Boğaziçi Üniversitesi Folklor Kulübünün yetmişli ve seksenli yıllarını tanıyanlar bilirler. "Folklor oynamak" için kulübe gelenlere söylenen şudur: "Folklor Oynanmaz!" Zira, "folklor," halk oyunları sözcüğüyle eşanlamlı değildir, "daha ciddi" bir iştir. Terimin anlamsal çelişkisi düşünülecek olursa, bu belki de, ve bir yere kadar, doğrudur. "Folklor oynanmaz," ama belki de "folklorla oynanır." Bu kitap, esasen tam da bunun hikayesidir. Son dönem Osmanlı entellektüellerinin penceresinden tanıştığımız folklorla bir yüzyıla yakın bir süredir oynayıp duruyoruz. Adını koymamız bile pek kolay olmuyor. Önceleri halkiyat dedik, ilm-ül halk dedik, halk bilgisi diye derneğini kurduk, folklor dedik, halk bilimi dedik, kimilerimiz adına milli kültür dedi, kimilerimiz halk kültürü; uzun bir süre "otantik mi değil mi" diye tartıştık, "dinamik" ve "statik" diye sıfatlar taktık; çoğu zaman da olduğu haliyle değil de "dönüştürerek" tüketmek istedik.

Aslına bakılacak olursa, Türkiye millileşme sürecinde "folklorla oynayan" tek ülke değil. Her şeyden önce, folklo-

run bağımsız bir disiplin olarak ortaya çıkışı milli-devlet kavramından bağımsız değil. Değişik ülkelerin folklor tarihçelerinin de gösterdiği gibi, çoğu kez 19. yüzyıl sonunda yeniden şekillenen dünya rejimlerinin resmi söylem kurgulamalarında başvurdukları ilk kaynak çoğu zaman folklor olmuş.[1] Folklora, özgün bir araştırma alanı olarak ilk dikkati çeken Alman düşünürü Johann Gottfried Herder'in millet ve kültür arasında kurduğu ilişki belki de en erken örneklerden biri olarak gösterilebilir. Fin milliyetçiliği ve Kalavela destanı arasındaki ilişki de aynı türden bir ikinci örnektir. Osmanlı entellektüellerinin gündemine biraz da bu kanalla girmiş olan folklor kavramı ve terimi Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte hızla benimseniyor ve popüler söylemin bir parçası oluyor. Türkiye'de folklorun tarihçesi bugüne kadar ya folklora kucak açan kurumlarıyla ya da Cumhuriyet döneminde yerleşiklik kazanan türler bağlamında incelenegelmiş.[2]

Bu çalışmalar, bir bağımsız araştırma alanı olarak folklorun kendi gelişimi üzerine düşünme çabaları olarak bugün

1 Bkz. Bronner, Simon J. 1986. *American Folklore Studies*. University Press of Kansas; Dorson, Richard. 1968. *The British Folklorists: A History*. Chicago: The University of Chicago Press; Herzfeld, Michael. 1982. *Ours Once More: Folklore, Ideology, and the Making of Modern Greece*. Austin: University of Texas Press; Howell, Dana Prescott. 1992. *The Development of Soviet Folkloristics*. New York: Garland Publishing Co.; Lixfeld, Hannjost. 1994. *Folklore and Fascism: the Reich Institute for German Volkskunde*. Bloomington: Indiana University Press; Wilson, William A. 1976. *Folklore and Nationalism in Modern Finland*. Bloomington: Indiana University Press; Zumwalt, Rosemary Lévy. 1988. *American Folklore Scholarship: A Dialogue of Dissent*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.

2 Bkz. Baykurt, Şerif. 1976. *Türkiye'de Folklor*. Ankara: Kalite Matbaası; Boratav, Pertev Naili. 1942. *Halk Edebiyatı Dersleri*. Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Enstitüsü Neşriyatı No.4; Örnek, Sedat Veyis. 1977. *Türk Halkbilimi*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları; Ülkütaşır, M. Şakir. 1973. *Cumhuriyet'le Birlikte Türkiye'de Folklor ve Etnografya Çalışmaları*. Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı.

kuşkusuz büyük bir değere sahip. Bu kitabın izlediği kurumsallaşma tarihi de az çok bugüne kadar ortaya konulan çizgi üzerinde hareket ediyor. Ne var ki, daha önceki folklor tarihçelerinden farklı olarak iki noktayı özellikle vurgulamak istiyor. Bunlardan ilki, folklorun "kurumsallaşma" sürecinin "millileşme" süreciyle olan ilişkisini ortaya koymak. Diğeriyse bu süreç içinde nasıl bir dönemselleştirme yapacağımıza da açıklık getirmeye çalışmaktır. Bu bağlamda, kitabın ilk bölümü son dönem Osmanlı aydınlarının folkloru yeni ve milli kimlik için önemli bir çalışma sahası olarak ilk keşifleri üzerinde durur. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında kaleme alınan folklor yazılarına karşılaştırmalı bir bakış sunar. Daha sonraki iki bölüm Osmanlı dönemi Türkçü kurumlarından Halk Bilgisi Derneği ve Halkevleri gibi kurumlara geçiş sürecini ve özellikle Halkevlerinin folkloru "tanıtma," "yayma" ve "dönüştürme" işlevleri üzerinde durur. Türkiye'de folklor çalışmalarının gelişiminde bir dönüm noktası olan Pertev Naili Boratav ekolünün Halkevlerinin son dönemi ile Milli Folklor Enstitüsü'nün kuruluşu arasındaki süreci nasıl belirlediği ise ayrı bir bölüm olarak ele alınmıştır. Son iki bölüm de Türkiye'de folklorun bir tür "imajı" haline gelen ve belki de en yaygın ve en popüler folklor türü olarak benimsenen halk oyunlarının tarihçesine bakarak, bu türün "milli" bir form olarak oluşumunu incelemektedir.

Çalışmanın temel kaynaklarını erken dönem folklor dergi ve kitapları, Halkevi dergileri, çeşitli festival programları ve dernek tüzüklerini kapsayan bir kütüphane araştırması ile folklorcu ve halk oyunları camiasından kişilerle yürütülen bir sözlü tarih araştırması oluşturmaktadır. Bazı kaynaklara ise ancak özel arşivler aracılığıyla ulaşmak mümkün olmuştur.

SON DÖNEM OSMANLI AYDINLARININ FOLKLOR HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

"Folklor," bağımsız bir araştırma sahası olarak Osmanlı aydınlarının gündemine "dil," "millet," "vatan" ve "medeniyet" kavramlarıyla eşzamanlı olarak girdi. Namık Kemal'den Şinasi'ye, Ziya Gökalp'den Selim Sırrı'ya kadar uzanan son dönem Osmanlı aydınları, folklorun konusuna ve türlerine dair saptamalar yaptılar ve daha sonra kurumsallaşan Cumhuriyet dönemi folklor araştırmaları için de bir bakıma "anahtar" görevi gördüler. Osmanlı aydınlarının folkloru nasıl algıladıklarının hikayesine geçmeden evvel, Osmanlı'dan günümüze bir "folklor tarihçesi" yazmaya dair iki önemli noktaya dikkat çekmek gerekir. Bunlardan ilki, bugüne kadar, Osmanlı sınırları içindeki kültürel hareketlerin tarihçelerinin birbirlerinden soyutlanarak ayrı ayrı hikaye edilmiş olmalarıdır. Adına folklor denilmese de belli bir topluluğun dil ve sanatı etrafında hayat bulan Helenizm, Slavizm veya Türkçülük gibi akımlar tarihsel olarak belli coğrafi bölgelerde daha yoğun olarak geliştilerse de, her biri aynı sistemin birer parçası durumundaydılar. Bu nedenle, milli tarih yazımlarıyla aralarında çok temel bir ilişki olan

bu kültürel hareketlerin birbirlerinden bağımsız birer vakum içinde oluştukları düşünülemez. Altı çizilmesi gereken ikinci önemli nokta ise şudur: Folklor tarihçelerinin yazımı (Türkiye'de ve Türkiye dışında) genelde hep bir "öncü aydınlar" ve "girişimci kurumlar" çerçevesi içinde hikayelenmiştir. Folklor tarihçesi dediğimizde nedense aklımıza belli bir yerel tarih içinde kişilerin kendi toplumları, dilleri, sanatlarıyla kurdukları ilişkiler sistemi gelmez. Folklorun tarihçesi hep aydınların yerel topluluklar hakkında ne düşündüğünü inceler, belli bir topluluğun kendi kendisini ifade etme ve temsil etme biçimlerinin tarihsel bir anlatısı şeklinde ortaya çıkmaz. Kısacası, aydınlar tarafından "toplanan" ve "derlenen" folklorun tam da birşeyleri toplanılan ve derlenilen topluluklar için ne ifade ettiği sorusuyla pek ilgilenmez, bunun tarihsel olarak nasıl bir ilişki ortaya koyduğunu araştırmayı kendi konusu olarak görmez.

Bu anlamda, benim çalışmam da daha önceleri yazılan folklor tarihçelerinden büyük bir farklılık taşımıyor. Esasında, yukarıda değindiğim her iki noktaya tam da folklor tarihçemizi bu "aydın fikirler" ve "öncü kurumlar" çerçevesinde yazma süreci içinde gelişen bir memnuniyetsizlik sonucu vardım. Bu çalışmanın temel eksenini Türkiye'nin millileşme dönemindeki folklor araştırmalarının tarihçesi oluşturduğundan, folklorun Osmanlı'nın gündemine girişinin "Türkçülük" akımıyla paralel olarak hikayelenmesi belki mazur görülebilir. Yine de Türkçülüğün Osmanlının son dönemindeki tek baskın kültürel hareket olduğunu söylemek mümkün değildir. Herşeyden önce, Türkçülük, Hellenizm ve Slavizmin de içinde bulunduğu kültürel sistemin bir parçasıydı, ve tıpkı bu kültürel hareketler gibi, kökü Orta Asya'nın geçmişinde olan özgün kültürel bir mitos vaadediyor ve Anadolu'dan Orta Asya'ya uzanan alana referans vererek imparatorluk topraklarının eski güzel günlerini çağrıştırıyordu. Bu nedenle de, ayrılıkçı hareketlerle özdeşleşemeyen, eski düzene iyi kötü bağlılığını muhafaza eden ondokuzuncu yüzyıl Osmanlı aydın tabakasını hızla etkiledi ve mobilize etti. Türkçülük, Türk diline ve Türk kültürünün temellerine duyulan ilgiyi arttırdı, son dönem Osmanlı aydınları arasında ve kurumları içinde gelişti ve yirminci yüzyılın ilk yarısındaki Cumhuriyet dönemine ayak uydurmaya çalıştı.[3]

Ne var ki, Türkçüler kadar Ermeni, Rum ve Bulgar cemaatlerinin (ve belki de bugün izi sürülemeyen başka diğer cemaatlerin) de 19. yüzyıl boyunca kültürel faaliyetlerine belli bir ivme verdiklerini, okullar ve cemiyetler açtıklarını biliyoruz. Sonuç olarak, bu hareketler de Osmanlı sınırları içinde gelişen akımlardı, ve kelimenin geniş anlamıyla kullanıldığında değişik topluluklara mensup "Osmanlı aydınlarının" gündeminde birbirlerine paralel olarak yer tutmaktaydı. Bu toplulukların, bir araştırma alanı olarak folklorla kurdukları ilişki daha sonra "milli tarihlerinin" yazımı sırasında detaylı olarak incelendi. Her biri ayrı birer hikaye olarak kaleme alınan bu milli tarihlerin yazımında "milli kültürün" kaynakları ve türlerine dair anlatılar da sıkça yer aldı.[4] Ondokuzuncu yüzyılın bütün karmaşıklığına rağmen, milli-

3 Cumhuriyet Dönemi Türkçü hareketi için bkz. Özdoğan, Günay Göksu. 1990. *The Case of Racism-Turanism: Turkism During Single Party Period, 1931-1944, A Radical Variant of Turkish Nationalism.* Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

4 En belirgin örnekler için bkz. Sugar, Peter F. 1977. "A History of East Central Europe," Cilt V, *Southeastern Europe under Ottoman Rule, 1354-1804*. (der.) Peter F Sugar ve Donald W.Treadgold. Seattle & Londra: University of Washington Press; Jelavich, Barbara, & Charles Jelavich. 1977. "A History of East Central Europe," Cilt VIII, *The Establishment of the Balkan National States, 1804-1920.* (der.) Peter F. Sugar ve Donald W. Treadgold. Seattle ve Londra: University of Washington Press; Braude, Benjamin & Bernard Lewis. 1982. *Christians and Jews in the Ottoman Empire.* New York: Holmes and Meier Publishers; Herzfeld, Michael. 1982. *Ours Once More: Folklore, Ideology, and the Making of*

yetçi akımlar, sanki aynı sistemin dinamiği içerisinde işlemiyorlarmışcasına — ve biraz da doğaları gereği — yalnız başlarına hikayelendiler. O yüzden, değişik milliyetçi akımların aydın liderlerinin birbirleri ile nasıl bir ilişki ve iletişim içinde oldukları veya birbirlerinin kültürel aktiviteleri hakkında ne kadar bilgi sahibi olduklarına dair mukayeseli araştırmalarımız şimdilik yok. Farklı toplulukları barındıran bölgelerde, Helenizm, Slavizm ya da Türkçülük gibi kültürel akımların birbirleriyle nasıl rekabet ettikleri hakkında da çok kısıtlı bir bilgiye sahibiz. Diğer yandan, Eric Hobsbawm'un önemle altını çizdiği gibi, farklı milliyetçilik hikayeleri çoğunlukla aydınların, bürokratların ve resmi kurumların bakış açısından yazılmış olup belli bir iktidar ilişkisi içinde anlatıldılar.[5] "Halkın" milliyetçi fikirlere nasıl muhatap olduğu, onları nasıl ve hangi kurumlar aracılığıyla özümsediği ve nasıl bir karşılık verdiği hala araştırılması gereken bir alan. Aynı problemler ve kaygılar benim kurgulamaya çalıştığım folklor tarihçesi için de geçerlidir, ve bir bakıma bu tarihçe de, diğer tarihçeler gibi, esasen "hikayenin bir yüzü" olarak okunmalıdır.

Folklora Dair İlk Yazılar

Osmanlı eğitim müesseselerinde tarihçilik İslami geçmiş ve Osmanlı hanedanı üzerinde dururken, "Türklük" fikri, diğer milliyetçi akımlarda da olduğu gibi, dil kavramının etrafında şekillendi. Esasen, Osmanlı aydınlarının dikkatini bir "Türk kimliğinin" üzerine çeken, Türkleri diğer Asyalılardan ayıran faktörlerin izini süren Çin kültürü uzmanları ve şarkiyatçıların araştırmaları oldu.[6] Tanzimat döneminde birçok aydın yeni yeni oluşan siyasi ve toplumsal fikirlerin daha etkin iletişimi için dilde sadeleşme gereğini vurguladı. Bunların başında Namık Kemal (1840-1888), Şinasi (1826-1871) ve Ziya Paşa (1829-1888) gelir.[7] Her ne kadar Namık Kemal, hayal ettiği ideal Osmanlı toplumunu, vatan kavramı etrafında perçinlenmiş ve birbiriyle uyumlu ortak bir yaşam süren farklı etnik grup ve dinlere mensup halkların birlikteliği olarak tanımlıyorduysa da, onun halk kavramı Herder'ci bir anlamda kullanılmıyordu.[8] Namık Kemal için, savunucusu olduğu kültürel hareketi köylüye yayma gibi bir düşünce sözkonusu değildi; onun hayal ettiği halk hiç değilse makalelerini okuyabilecek bir grubu temsil ediyordu.[9] Bu anlamda, Namık Kemal'in Osmanlıcayı süslü tarzından arındırmaya ilişkin gösterdiği hassasiyet, daha ziyade bu tarzın yazının gerçek içeriğini gölgelediği fikrinden kaynaklanıyordu. Ayrıca, Osmanlı Türkçesinin süslü tarzına alternatif olarak halk dilinin kullanımında ısrar etmekle beraber, Namık Kemal, içinde doğaüstü unsurlar barındıran halk edebiyatına hep bir kuşku ve mesafeyle baktı. Bu tavrıyla, Şinasi ya da Ziya Paşa gibi halk edebiyatını değerli bir malzeme olarak gören diğer Tanzimat yazarlarından farklıydı. Şinasi 1863 yılında *Durubu Emsal-i Osmaniye* adıyla bir atasözleri derlemesi yayınlarken, Ziya Paşa da sa-

---

Modern Greece. Austin: University of Texas Press; Suny, Ronald Grigor. 1993. *Looking Toward Ararat: Armenia in Modern History*. Bloomington: Indiana University Press.

5 Bkz. Hobsbawm, Eric. 1990. *Nations and Nationalism Since 1780: Program, Myth, Reality*. Cambridge: Cambridge University Press.

6 Bkz. Timur, Taner. 1986. *Osmanlı Kimliği*. İstanbul: Hil Yayın.

7 Bu konuda kapsamlı bir bilgi için bkz. Mardin, Şerif. 1962. *The Genesis of Young Ottoman Thought: A Study in the Modernization of Turkish Political Ideas*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

8 Johann Gottfried Herder (1744-1803) *volkskunde* olarak adlandırdığı halk bilimini, bir ülkenin en saf kültürünün, doğayla kurdukları yakın ilişki itibarıyle, köylü kültürünün içinde var olduğunu savunuyordu.

9 Boratav, Pertev Naili. 1982. *Folklor ve Edebiyat-1*. İstanbul: Adam Yayıncılık.

de dile kaynak oluşturması açısından âşık edebiyatına dikkat çekmişti.[10]

Bununla beraber, bir folklor araştırmacısının bakış açısından düşünüldüğünde, Namık Kemal'in eserlerinin önemi, üst sınıf bürokrat elitin ve ayanın tersine, onun toplum ve halk kavramlarına dair bir bilinç oluşturmada öncü bir rol oynamasıdır.

Dil ekseni etrafında yavaş yavaş Osmanlı aydınlarının gündemine giren halk kültürüne duyulan bu ilginin başka bir ayağı da memleketin maddi kültürüyle ilgiliydi. Oryantalistlerin etkisiyle de olsa Osmanlı kültürünü temsil ettiği düşünülen el sanatları zamanla değer kazandı. 1869 yılında Müze-i Hümayun olarak adlandırılacak ilk Osmanlı müzesi, 1846'da İstanbul'da açıldı ve değerli birçok halk sanatı örneği orada sergilendi; benzer şekilde, 1873'de Viyana'da Osmanlı topraklarının kıyafet geleneklerini gösteren bir halk giysileri sergisi açıldı.[11] Osmanlı aydınları folklordan daha belirgin bir biçimde bahsetmek için yirminci yüzyılın başına kadar bekleyeceklerdi. Esasen, Türk folkloru hakkındaki ilk araştırmalar yabancı folklorcular tarafından yapıldı. Trakya ve Anadolu'dan derlediği halk edebiyatı malzemesini 1899'da yayınlayan Ignacz Kunos, ve gölge tiyatrosu Karagöz üstüne yazan George Jacob erken dönem folklor araştırmalarına katkıda bulunmuş önemli araştırmacılardır. Bunları takiben, Rıza Tevfik'in (1869-1949) dans türlerinin farklı icralarına dikkat çeken makalesi "Memalik-i Osmaniye'de Raks ve Muhtelif Tarzları," 1909'da, ve Mustafa Satı Bey'in etnografya hakkındaki ders notları da 1912'de "İlm-i Akvam" adıyla yayınlandı.[12] Ne var ki, Osmanlı döneminin bizzat adını koyarak folklorla ilgili yazılar üretmesi 1913'den sonra başladı. Folklorun bağımsız bir disiplin olarak ele alındığı bu yazıların sayısı da oldukça kısıtlıdır. Bunlar arasında en önemlileri belki de Ziya Gökalp'in 1913'de *Halka Doğru*'da yayınladığı "Halk Medeniyeti I, Başlangıç" adlı makalesi, Rıza Tevfik'in 1914'de *Peyam* gazetesinin edebi ekinde çıkan "Folklor-Folklore" adlı yazısı, Köprülüzade Mehmet Fuad'ın yine 1914'de *İkdam*'da yayınlanan "Yeni Bir İlim: Halkiyat; Folk-lore" adlı makalesi, Selim Sırrı (Tarcan)'nın 1922 yılına ait *Terbiye ve Oyun*'da çıkan "Mürebbiler Arasında: Folklor" adlı yazısı ve Halk Bilgisi Derneği'nde Akçuraoğlu Yusuf Bey tarafından verilen bir konuşmanın 1929'da *Yeni Muhit* dergisinde yayımlanan "Folklor Nedir? (Folklorun Türklerde tarihçesi)" adlı dökümünü sayabiliriz.[13]

Folklorun konusunu ve türlerini açıklamaya yönelik bu makalelere baktığımızda bazı temel mesajları gözlemlemek mümkün. Öncelikle her makale bu yeni araştırma alanının isminin nereden geldiğiyle ilgili detaylı bir açıklamaya yer veriyor. Bu alanı "folklor" olarak uluslararası deyimle tanıtan ve benimseyen ilk Osmanlı aydınının Rıza Tevfik olmasına rağmen, folklorun ondan daha önce Ziya Gökalp'in gündemine "halkiyat" olarak girdiğini biliyoruz. Gökalp,

10 Başgöz, İlhan. 1972. "Folklore Studies and Nationalism in Turkey," *Journal of the Folklore Institute* (9):162-176; Boratav, Pertev Naili. 1982. *Folklor ve Edebiyat*-I. İstanbul: Adam Yayıncılık.

11 Bkz. İvgin, Hayrettin. 1986. "Türk Foklorunda 'İlk'ler," *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, cilt I*, (der.) MFAD, 153-160. Ankara: MFAD Yayınları, sayı 77.

12 Bkz. İvgin, *a.g.e.*; Uçman, Abdullah. 1982. *Rıza Tevfik'in Tekke ve Halk Edebiyatı ile İlgili Makaleleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, sayı 515.

13 Folkloru yeni bir araştırma alanı olarak tanımlayan bu makalelerin dışında, 1910'lu yıllarda kaleme alındığı tahmin edilen Abdülaziz Bey'in, "Adat ve Merasim-i Kadime, Tabirat ve Muamelat-ı Kavmiye-i Osmaniye" ismi altında topladığı notlarından da bahsetmek gerekir. Bkz. Abdülaziz Bey. 1995. *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*. Yayına hazırlayanlar Prof. Dr. Kazım Arısan ve Duygu Arısan Günay. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

halkiyatı, "kaideleri yazılı olmayan ve ancak ağızdan ağıza geçmek suretiyle bir soyda uzayıp giden manevi medeniyeti mütalaa eden ilim" olarak tanımlıyordu.[14]

Halkiyatın Gökalp için önemi "resmi medeniyet" ve "halk medeniyeti" arasında kurduğu karşıtlıkla yakından ilgilidir. Gökalp'e göre, halk medeniyeti ve resmi medeniyet Türklerde başka milletlerde olduğundan çok daha keskin bir çizgiyle ayrılmıştı: Türklerin yakın dönemde hezimete uğramalarındaki en büyük etken kendi müesseselerini yükselterek medeniyet kurmak yerine yabancı milletlerin müesseselerine zahmetsizce konarak bir medeniyet oluşturmaya kalkışmalarıydı. Esasında, eski Türkler kendi milletlerini "kainat" kadar müstakil görür ve başkalarının taklit edilmesine hoş bakmazlardı. Gökalp'in deyimiyle, "Türk vicdanının bu doğru mefkureli ruhiyatına rağmen, Türk kavminin resmi uluları Divan teşkilatı yüzünden milli ananelerini unuttu." İşte Gökalp için halkiyatın önemi de burada devreye girer; Türklüğe dair ne varsa halkın muhafaza ettiği kültürel formlarda yaşamıştır: "Bereket versin ki halk seçmeleri şifahi ananeleri muhafaza ederek Türklüğü büsbütün izmihlalden kurtardılar." Gökalp, ayrıca, resmi medeniyet ile halk medeniyeti arasındaki farklılığın veya ayrışmanın tehlikeli bir boyutu olduğunu da vurgular:

> "...Unutmayalım ki, bir milletin şifahi an'anesiyle, tahriri maarifi arasında bu kadar derin bir ayrılık açılırsa resmi medeniyet halkın bütün zekalarını ezerek halk medeniyetini büyük bir kansızlığa düşürür."

Bunun sonucu olarak, Gökalp'in 20. yüzyılın başında Osmanlı-Türk toplumu için tespiti pek de umut verici değildir. Ona göre, "ne resmi ariflerde milli bir hassasiyet, ne de halk irfanında usuli bir intizam ve irtika mevcut olabilmiştir."

14 Başka bir bilgi verilmediği takdirde, Ziya Gökalp'den yapılan alıntılar için bkz. Evliyaoğlu, Sait & Şerif Baykurt. 1988. *Türk Halkbilimi*. Ankara: Ofset Reprodüksiyon Matbaacılık, s.72-74.

Gökalp'in folklor üzerine yazıları bu makalesiyle sınırlı değildir. 1912'den başlayarak, halk hikayeleri, halk inançları ve halk şarkılarını da içeren bir folklor malzemesini derlemiştir. 1922'de *Küçük Mecmua*'da yayınlanan "Usullere Dair: Halkiyyat I. Masallar," ve 1928'de *Halk Bilgisi Mecmuası*'nda yayınlanan "Masalları Nasıl Toplamalı?" adlı makalelerinde saha araştırması yöntemleri hakkındaki fikirlerini anlatır.[15] Gökalp, folklorun, görüşlerinin, özellikle de hep didaktik olan şiirinin, kolaylıkla yayılmasında etkin bir araç olduğunu da düşünür.[16]

Ziya Gökalp gibi, folklora yeni bir araştırma alanı olarak dikkat çeken Osmanlı aydınlarından biri de Rıza Tevfik'dir. Halk medeniyetini Türklüğü muhafaza eden bir kaynak olarak gören Gökalp'in folklor ve milliyetçilik arasında kurduğu ilişkiyi, 1913 yılında *Peyam* gazetesinin edebi ekinde çıkan "Folklor-Folk-lore" adlı yazısında Rıza Tevfik farklı bir açıdan kurar. Ona göre folklor ve ulus arasındaki ilişkiyi kuran kavram "anonimlik"tir:

> "...söyleyenleri tamamen meçhul olmalıdır ki, o ulusun o kavmin kendi sünuhat eseri, kendi düşünce ve vicdanlarının tercümanı gibi telakki edilebilmesin!... Ulusal sayılan düşünceler ve sözler o ulus efradından bazılarının -ihtimal ki ileri gelenlerinin sözleri ve düşünceleridir... Fakat o sözler, ulusun düşüncelerine,

15 Bkz. Başgöz, İlhan. 1972. "Folklore Studies and Nationalism in Turkey," *Journal of the Folklore Institute*, sayı 9, s.162-176.

16 Bkz. Berkes, Niyazi. 1959. *Turkish Nationalism and Western Civilization: Selected Essays of Ziya Gökalp*. Westport, Connecticut: Greenwood Press; Mutluay, Rauf. 1969. *100 Soruda Türk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

duyguların, emellerine, inançlarına gerçekten tercüman olmak haysiyetiyle büyük bir önem taşırlar ve çok yaşarlar. Ulusun ekseriyet efradı da onların hükmüne uyarak yaşar. Onun için ulusun tekmil toplumun kendi sözü, kendi düşüncesi, kendi istekleri olmak üzere telakki olunurlar."[17]

Diğer bir deyişle, Rıza Tevfik'e göre, ancak toplumun benimsediği sözlü ürünler yaşayabilirler; belli bir tarihsellik içinden süzülerek günümüze kadar uzanan folklorik türler bir milletin kendi kendini ifade ediş biçimi olarak da görülebilirler.

Rıza Tevfik'in üzerinde en çok durduğu folklor türü ise atasözleridir. Bunun bir nedeni "folk-lore" terimini Osmanlıcaya çevrildiğinde ortaya çıkan "hikmet-i avam" tabirinin Osmanlı kültüründe o güne kadar "durub-ı emsal" yani atasözü anlamında kullanılıyor olmasıdır. Rıza Tevfik bu yeni araştırma alanının atasözlerinin çok ötesine geçtiğinin farkındadır. Ama yine de ulus ve folklor arasındaki yakın ilişkiyi örneklendirirken bu folklor türünden bol bol faydalanır. Filolojinin bir yan bölümü olarak gördüğü atasözlerinin derlenmesini ayrı bir meslek olarak tanımlar. Ona göre, atasözlerinin bir milleti, o millete dair yazılan tarihi anlatılardan daha iyi tanımlama kapasitesi vardır:

> "... bir ulusun mizacını, ahlakını, "nusus-ı amalini" gerçekten öğrenebilmek için - filolojinin bu bölümü - en emin vasıtadır. *Tarih gibi ekseriya övücü, bazan yerici, çok defa gafil, ya da yabancı, nadiren pervasız, "hakgü ve mert" bir şahid-i nakil değildir.* Bir sözün

17 Başka bir bilgi verilmediği takdirde, Rıza Tevfik'den yapılan alıntılar için bkz. Evliyaoğlu, Sait & Şerif Baykurt. 1988. *Türk Halkbilimi*. Ankara: Ofset Reprodüksiyon Matbaacılık, s.78-86.

> işaret-i edası ve delalet ettiği anlam ile bir adamın yüreğinin derinliklerine "infaz-ı nazar" edebilen ve en gizli niyetleri keşfeyleyen mizacı açık seçik gören zeki müstantiklere ve psikologlara benzer."[18]

Rıza Tevfik'in önemle vurguladığı bir diğer nokta da folklor ürünlerinin belli bir sadelik içinde ulaştıkları üstün sanatsal ifade gücüdür. Halk dilinin edebi dile oranla daha kısıtlı bir söz dağarcığı olduğunu kabul etmesine rağmen şöyle der: "... onda ne garip ne i'cazlı bir füsun-ı eda (charme de l'expression) var ki birkaç sözle birçok şeyler söyleyebiliyor." Rıza Tevfik için halk edebiyatının "büyüleyici edası" resmi edebiyatımızın birçok eserlerini geride bırakır. Herhangi bir folklor ürününün yoğun ifade gücüyle hem tarihsel bilgiler içerebileceğini hem de tarihsel anlatıların yapamadığını yaparak bahsedilen konularla daha farklı bir düzlemde buluşma sağladığını söyler. "Zincirli Han" türküsü buna iyi bir örnek teşkil eder Rıza Tevfik için:[19]

> "Zahiren pek ilintili görünmeyen şu dizelerin arasında nice cümleler daha saklı ve anlamlı değil midir? Şu beş küçük satır adeta olayların bir destanını söylüyor. Birinci dizeyi dinler dinlemez anlıyoruz ki bir kabadayı, bir yiğit geliyor, ve teessüfü gerektiren bir kazaya maruz olmuş, galiba vurulmuş ve tehlikeli bir yerinden yaralanmış...henüz ölmemiş, hem kendisine kıyanı da biliyor. Yakup vurmuş! Belki de rakibidir. Lakin "Besa" veriyor: "Yaram iyi olursa Allah kerimdir. Ben bunu onun yanına komam!" diyor.

18 Vurgu bana ait.

19 Türkünün bahsedilen bölümü şu beş dizedir: "Kır atı bağladım Zincirli Han'a/ Kırk yılda bir yiğit gelmez meydana/ Doğuran anaya rahmet okuna../ Vurma Yakup vurma! Yaram derindir/ Yaram savulursa Allah kerimdir!"

Şu cümleler aracılığı ile bütün bu anlamı çıkaran zihin, bizzarure olayı ihya ediyor ve "musavvir-i endişe" gerek olay kahramanının, gerekse Yakup'un durum ve ününe uygun birer çehre resmediyor. Zincirli Han'da bağlı duran kır atın bile, hırçın bir sabırsızlıkla yerinde eşindiğini ve yaralı olan Ağa'sını görmek istediğini insan tasavvur ediyor. Sonra bütün bu levhaya bir çerçeve yapıp onu süslemek için artık Zincirli Han'ı, ortasındaki şadırvanı, etrafındaki meydanı, yıllardan kalmış çınar ağacını, geniş yalaklı ve musluksuz çeşmesini ve bu çevreye yakışır kıyafette bir sürü adamları, nalbant dükkanını hasılı her şeyi düşünüyor. *Gerçekte aslı olmasa da tahayyül ediyor, icad ediyor, resmediyor, mükemmel bir büyük tablo yapıyor. İşte evocation denilen o büyüleyici etki budur."*[20]

Rıza Tevfik'in bu makalesi, folkloru yeni bir disiplin olarak tanıtırken, folklordaki "tür" kavramının da üzerinde durur, örnekler verir. Türler arası geçişlerden bahsederek "anonimlik" temasına yeniden geri döner. Makalesini de Avrupalı araştırmacıların folklora duydukları ilgiye karşın, bizde halk edebiyatının bilinmemesinden ve araştırılmamasından yakınarak bitirir.

Rıza Tevfik gibi folkloru Avrupa referansıyla gündeme getiren bir diğer yazar da Köprülüzade Mehmet Fuad'dır.[21] 1914 yılında kaleme aldığı "Yeni Bir İlim: Halkiyat; Folk-lore" *İkdam* gazetesinde yayınlanır. Köprülü, folklorun Avrupa'da yıllardan beri kurumsallaşmış olmasına rağmen Osmanlı camiasının "hala böyle bir şeyin mevcudiyedinden

20 Vurgu bana ait.

21 Bundan sonra Fuad Köprülü ismiyle geçecek.

bile gafil" olmasından yakınır. Balkan örneğini göstererek folklor ve milliyetperverlik arasındaki yakın ilgiyi Köprülü şöyle kurar:[22]

> "Balkan milletleri Rumeli'yi kendi aralarında taksim için mücadele ederlerken yalnız silahla değil, bir takım delail tarihiye, lisaniye ve insaniye ile de mücehhez idiler: "Folklor" tetkikatı onlara bir çok noktalarda delil ve rehber oluyordu."

Buna göre, milli sınırlar içindeki folklor malzemesinin araştırılması ve derlenmesiyle birlikte, "milliyet asrı" sayılan bu asırda bir "milletin varlığı bütün beşeriyete isbat ediliyor"du. Gökalp gibi Köprülü de halk kitlesinin öneminin yeni yeni anlaşıldığına dikkat çekerek halk edebiyatının "halkın doğrudan doğruya ruhundan çıktığı için onun en sadık en belig ifadesi" olduğunu savunur. Makalesinin ilk kısmında milliyetperverliğin ilk adımını öncelikle kendini, milletinin anasır meşgalesini yani tarihini, coğrafyasını, içtimaiyatını, lisanını, edebiyatını bilmek olarak tanımlar. "Bugün en yakın Anadolu vilayetlerinde "folklor" tetkikatı icra ettik mi?" sorusuyla bu konuda Avrupalı araştırmacılardan geride olduğumuza dikkat çeker, ve hemen Türk folkloruyla ilgili araştırma yapan ilk bilim adamının da bir yabancı araştırmacı olduğunu ekler.

Köprülü'ye göre folklor araştırmalarının milliyetçilikle ilgisi sadece bir vatan aşkından ibaret değildir. Folklorik bilgi siyasi idarecilerin sık sık başvurdukları bir kaynak olması vesilesiyle aynı zamanda işlevsel bir bilgidir de. Bu konudaki ilk örneği sömürgeci ülkelerden verir:

22 Başka bir bilgi verilmediği takdirde, Köprülüzade Mehmet Fuad'dan yapılan alıntılar için bkz. Evliyaoğlu, Sait & Şerif Baykurt. 1988. *Türk Halkbilimi*. Ankara: Ofset Reprodüksiyon Matbaacılık, s.74-77.

> "Müstemlekeci kavi bir hükümet yeni bir müstemleke elde etti mi, orada nasıl bir tarzı idare tesisi icabettiğini kararlaştırmak için alimlerin mütetebbilerin vesakine müracaat ediyor. Onlar senelerce çalışıp uğraşıyor, o memleketin her tarafını yorulmaz bir metanetle geziyorlar, halk arasında uzun müddet yaşıyorlar ve nihayet onların tarihini, adatını, an'anatını, dinini, lisanını, şarkılarını, masallarını zabıt ve telfik ediyorlar. Coğrafya, tarih, ensab ilimleri kadar "Folklor" da bu hususata idare adamlarına hizmet ediyor... bir memleketi bilmeden orada icrai hükümet etmek, orası için kanunlar yapmak müessesatı idariye ve içtimaiye vücuda getirmek kabil değildir. Yalnız biz buna bir istisna teşkil ediyoruz. Bugün en yakın Anadolu vilayetlerinde "Folklor" tetkikatı icra ettik mi?"

Devlete hizmet için folklor kaynaklarını kullanma meselesinin altını çizen Köprülü, bu konuda İngilizlerin Hindistan'da ve Fransızların Cezayir ve Tunus'da yürüttükleri araştırmalara değinir; ayrıca, Rusların benzer araştırmaları Türkiyat adı altında yaptıklarını da hatırlatır. Ama önemle vurguladığı bir başka nokta da folklorun uluslararası camia içindeki "temsiliyet" ve "tanıtım" özellikleridir. Köprülü'ye göre, Avustralya ve Afrika "vahşileri" hakkında yapılmış araştırmalar Türkler üzerine olanlardan kat kat daha fazladır:

> "...Garp ilim irfanına Türk folklorunu tanıtmak vazifesi tabiatiyle Türk mütefekkirlerinin uhdei mes'uliyetine terettüp ediyor. Bu tarzı mesai Türk milletine edilecek hizmetlerin belki en mühimidir."

Fuad Köprülü gibi folklor araştırmalarına "milli bir vazife" gözüyle bakan bir başka Osmanlı aydını da kuşkusuz Selim Sırrı (Tarcan) idi. 1922 yılında *Terbiye ve Oyun* dergi-

sinde yayımladığı "Mürebbiler Arasında: Folklor" isimli makalesinin ilk bölümlerinde folklora dair görüşlerini açıkladıktan sonra Selim Sırrı yazısını Köprülü'den de kuvvetli bir ifade ile noktalar:

> "Ey vaktiyle üç büyük kıta-i aleme hükümran olan yüce Türk! Ey Rumeli'nde, Asya'da, Anadolu'da hamaseti dillere destan olan fedakar kahraman! Ey Akdeniz'in, Bahr-i Ahmer'in köpüklü dalgaları arasında tahta tekne içinde din uğruna, memleket uğruna can veren Barbaros evladı! Senin dağların, ovaların, suların, ormanların, denizlerin nice kahraman menkıbesi saklıyor. Hikayelerin, masalların, türkülerin, raksların, mertlik ve fedakarlıkla doludur. Dünyanın *en meraklı folkloru* Türk ilinde bulunur. Onu yazacak ellere bin buse-i tekrim."[23]

Selim Sırrı'nın makalesi kendisinden evvel bu alanda fikir üretmiş olan Ziya Gökalp, Rıza Tevfik ve Fuad Köprülü'nün folklorla ilgili yazılarından çok daha kısadır. Selim Sırrı, "folklor" terimine halk edebiyatı demekten ziyade "ilm-ül halk" demeyi yeğler. Ona göre, "Folklor milletin mazisini yaşatan bir ilimdir," ve bunu tarih disiplininden farklı bir şekilde icra eder. Tarih, hep göze çarpan büyük vakaları kaydetmiştir; "vazifesi asırlarca hükümdarların ve eazimin menkıbelerini, muharebelerini nakletmekten ibaret kalmıştır."

Selim Sırrı, folkloru "vücuda getirilen" bir malzeme olarak da görmektedir: Halk kavramının aydınlar arasında önem kazanmasıyla birlikte "her millet mazisini tedkike

---

23 Selim Sırrı'nın "Mürebbiler Arasında: Folk-lor" isimli makalesi Mutlu Öztürk tarafından hazırlanan yayımlanmamış transkripsiyondan alıntılanmıştır. Bu makaleye ulaşmamdaki yardımlarından dolayı kendisine teşekkür ederim. Vurgu bana aittir.

başlamış, itiyadın ve tabayiin menşeleri araştırılmış, hurafeler, ananeler, masallar, darb-ı meseller, destanlar, türküler, milli rakslar toplanarak folk-lor vücuda getirilmiştir." Makalede ayrıca Avrupa'da yetişmiş önemli folklorcular isimleriyle sıralanır. Bugün folklor tarihçesi içinde yeri önemle vurgulanan J.G. Herder'e direkt referans veren ilk aydınlardan biri de Selim Sırrı'dır. Ama Selim Sırrı'nın folklor alanındaki asıl rol modeli yakından tanıdığı İsveç'deki folklor derlemecileri ve onların çalışmaları ışığında oluşturulmuş olan folklor müzeleridir. İsveç'deki folklor müzeleri, Selim Sırrı için de Fuad Köprülü'de olduğu gibi eski adet, yaşam biçimi ve inançların "vesaikle tespit" edildiği yerlerdir. Folklora doğrudan referans vererek kaleme aldığı bu makalesinin yanısıra, Selim Sırrı folklor alanındaki en önemli derlemelerini daha sonraları halk dansları alanında verecektir.[24]

Folklor konusuna doğrudan değinen ve bu konudaki düşünceleri, yaklaşımları yazılı olarak bugüne ulaşan bir başka aydın da kuşkusuz Yusuf Akçura'dır. Daha ziyade Türkçülük akımına dair düşünceleriyle tanıdığımız Akçura, 1929 yılında Halk Bilgisi Derneği'nin davetlisi olarak bir konuşma verir. "Folklor Nedir? (Folklorun Türklerde tarihçesi)" konulu bu konuşmanın metninin bir bölümü daha sonra *Yeni Muhit* dergisinde yayımlanır. "Beyler, ben hiç folklorcu değilim... Halk bilgisi diye çok iyi Türkçeleştirdiğiniz bu bilgiye dair tüm bildiklerim, nihayet bir iki gazete ve mecmua makalesiyle birkaç lügat kitabından öğrenebildiklerimden ibarettir"[25] diye başladığı konuşmasında Akçura folklorun filoloji ve etnoğrafya disiplinleriyle olan ilgisinden ve hatta rekabetinden bahseder. Tarihin yardımcı bilgilerinden biri olarak gördüğü folklor, Akçura için doğal olarak eskiye ait bilgilerle ilgilenen bir alandır. Yine de, "Folklor bilinse tabii en yakın devrin bile daha iyi, daha derinden anlaşılacağına şüphe etmiyorum" demekten de geri kalmaz. Esasen, Akçura'ya göre folklor filoloji disiplininin içinden çıkmıştır:

> "*Filologi Tarihi insan cemiyetlerinin ta menşe'lerine kadar giden bütün harsi tecellilerini* ve binaenaleyh o tecelliler arasında belki en mühimi olan lisanı da tetkik eder, başka tetkiklerini de ekseriya lisan vasıtasıyle icra eder. Bunun içindir ki filologi tetkikatı ilk önce tetkik olunacak cemiyetin lisanını öğrenmekle başlar. Filologi, tetkik ettiği cemiyetin lisaniyle beraber dinini, siyasi teşkilatını, hukukunu, nefis san'atlarını, her türlü zanaatlarını, ahlakını, adetlerini, iktisadi seviyesini, ticaretini, aile teşkilatını, içtimai sınıflarını, hasılı maddi ve manevi harsa müteallik bütün hususatını, kendi tetkikat dairesinin içine alır. Anlaşılıyor ki filologi, tarihin müesseselerden bahis kısmını, tamamiyle ihtiva ediyor. *Bu müesseselerin ayrılığı miktarında filologi de ayrılarak Yunan, Latin, Cermen, Roman, Islav, Türk.. v.s. Filologları olabilir.* Ve bunlardan bazıları başka tabirle de ifade olunur: mesela Türk filologisine *Türkologi* de denilir."

Bu tanıma göre, filoloji bugün belki de "folklor" ve "bölgesel araştırmalar" diye ayrı ayrı tanımladığımız iki araştırma alanını da içine alan bir disiplin olarak anlaşılmaktadır. Akçura, folklor disiplininin, ismini tam da filoloji disiplininin içinde gelişmiş olan *folk epos* veya *folk lied* gibi bazı terimlerden ilham aldığını söyler ve "folklor"un mevzusuyla,

24 VI. bölümde ele anınan Selim Sırrı'nın folk dans konusundaki çalışmaları için bkz. Tarcan, Selim Sırrı.1948, *Halk Dansları ve Tarcan Zeybeği*. İstanbul: Ülkü Basımevi.

25 Akçura, Yusuf. 1929. "Folklor Nedir? (Folklorun Türklerde tarihçesi; Halk Bilgisi Derneği'nde Akçuraoğlu Yusuf Bey efendi tarafından verilen bir konferanstır)." *Yeni Muhit*, sene 2, sayı 13, Teşrininisani, s.975-1153.

filolojinin mevzularının zaman zaman örtüştüklerine de dikkat çeker.

Bunlara ek olarak, "etnografi" ve "etnoloji" de Akçura'nın tanımlamak istediği kavramlar arasına girer. Etnografi, Akçura'ya göre, "bilhassa daha iptidai seviyede bulunan ve yahut mütemeddin kavimlerin iptidai seviye, ahval ve teşkilatını henüz muhafaza eden tabakalarının *maddi* ve *manevi* harsleriyle meşgul olan" bir çalışma alanıdır.[26] Yine kendi deyimiyle, "Etnografi, halkları öğrenip tasvir etmek için, onların maddi ve manevi harslerine taalluk eden her nevi' malzemeyi, hem ok yayıyle kamış kargıyı, el değirmeniyle kara sapanı toplar; hem de destanlarını ve masallarını toplar; ancak, bu ikinci nevi' malzeme ile meşgul olan kısmı, sonradan Folklor adını alarak bir az muhtariyet kazanmıştır." Bu tanımlara göre, etnografi önce hem maddi hem de manevi kültürle ilgilenen bir alan olarak tanımlanıyor, daha sonra ise bugün "etnoğrafya" olarak tanımlanan, ve kendini maddi kültür araştırmalarıyla sınırlayan çalışma alanına doğru kayıyor. Esasen, Akçura'nın etnografi tanımında "halkları öğrenip tasvir etmek" olarak açıkladığı işlev modern etnografinin tanımına da çok yakın bir yerde duruyor. Bütün bu çerçeve içinde ise, "folklor" etnografinin başlangıçta kapsadığı "manevi hars" ile ilgili bölümünü kendi alanı olarak tanımlayarak "etnoğrafya"dan ayrılmış oluyor.

Ne var ki, Yusuf Akçura'ya göre "Ne etnografi ne de Folklor birer ilim (science) değildir; ancak asıl ilme, etnologiye malzeme toplayan hadimlerdir." Diğer bir deyişle, folklor derleme işinden ibarettir, değerlendirme işiyse etnolojinin işidir. Etnoloji "etnografinin topladığı malzemeyi bir sistem üzere tanzim edip halk hayatının her nevi hadiselerini muayen kanunlara irca ederek, bu hayatın tekamül seyrini gösteren ilim" olarak görülür. Bu tanımlamalar Akçura'nın "folklor" teriminden daha ziyade "folklorik malzeme"yi algıladığına işaret eder.

26 Vurgu bana ait.

Son Dönem Osmanlı Aydınlarının Folklora Yaklaşımlarının Bir Değerlendirilmesi

Görüldüğü üzere, folklor konusunda yazılan ilk yazıların büyük bir çoğunluğu bu yeni disiplini tanımlamaya ve diğer sosyal bilim alanları içinde konumlandırmaya dikkat çekiyorlar. "Folk" ve "lore" kavramlarının etimolojik anlamlarının yanı sıra, bunların Türkçe karşılıkları konusunda da önerilerde bulunurlar: halkiyat, ilm-ül halk, halk bilgisi, folklor, halk bilimi, milli kültür, veya halk kültürü gibi. Tanımı konumlandırma izler, ve bu çerçevede folklor özellikle tarih ve filoloji disiplinleriyle karşılaştırılır. Rıza Tevfik'e göre folklor bir ulusun mizacını tarihin övgücü uslubundan çok daha zekice bir şekilde ifade eder. Aynı şekilde Selim Sırrı, tarih yazıcılığının genelde büyük vaka ve hükümdarlar ekseninde olmasına karşın folklorun milletin mazisini "yaşattığını" savunur. Köprülü içinse folklor son yüzyılda hızla gelişen sosyoloji ve tarih disiplinlerinin neredeyse doğal bir uzantısıdır.

Yazarların hemen her biri bu konunun siyasi boyutuna da dikkat çekiyor. Özellikle "folklor" ve "ulus" arasındaki ilişkinin farklı açılardan da olsa altı hep çiziliyor. Rıza Tevfik'e göre folkloru ulusa mal eden temel nokta "anonimlik" ise, Ziya Gökalp'e göre folklor "Türk ulusunun" özgün kültürünün bozulmadan biriktiği bir depodur. Fuad Köprülü folklorun ulus-devlet "idaresi" için bilgilendirici hatta "istihbarat" verici rolüne dikkat çeker. Selim Sırrı ise "Dünyanın en meraklı folkloru Türk ilinde bulunur" diye-

rek folklorun bir ülkeyi başka ülkeler nezdinde "temsil etmesi" boyutunu vurgular. Bu yazarların çoğu için Avrupa'yla mukayese anahtar bir noktadır. Avrupa'da folklor konusunda fikir üretmiş olan Herder, Thoms, Grimm Kardeşler ve Van Gennep gibi birçok araştırmacı-aydına referans verirler.

Folklor, özellikle Gökalp ve Akçura tarafından daha çok sözlü edebiyat olarak algılansa da (folklor tarihçesinde başka ülkeler de benzer bir ayırıma gitmişlerdir) "folklorun türleri" Osmanlı aydınları arasında oldukça geniş bir yelpazeye yayılır. Gökalp halkiyatı "halk teşkilatı," "halk felsefesi," "halk ahlakiyatı," "halk hukukiyatı," "halk bediiyatı," "halk lisaniyatı," "halk iktisadiyatı," ve "halk kavmiyatı" olarak sekize ayırır. Bu bir "türlere göre sınıflandırma" olmasa da folklorun çalışma alanının sınırlarına işaret etme olarak görülebilir. Rıza Tevfik ise folkloru sadece atasözlerinden ibaret değil, halk masalları, bilmeceleri, destanları, hikayeleri, halk şarkıları (türküleri) ve oyunlarını da kapsayan bir bütün olarak görür. Esasında, Rıza Tevfik'in 1909 yılında kaleme aldığı "Raks Hakkında" adlı makalesi diğer bütün türlerden önce onun halk danslarına duyduğu ilgiyi tespit eder.[27] Fuad Köprülü de "folklor tetebbüatının" halkın şarkılarını, masallarını, darb-ı mesellerini, adetlerini, itikadlarını, hikayelerini ve destanlarını kapsadığını düşünür. Selim Sırrı'ya gelince, onun tanımı daha geniştir: folkloru vücuda getiren şeyin hurafeler, ananeler, masallar, darb-ı meseller, destanlar, türküler, milli rakslar olduğunu söyler. Bu bağlamda, folkloru tanımlamaya çalışan öncü yazarların, folklor disiplinine Avrupa'da yaşandığı gibi türler arasında belli bir hiyerarşi kurarak değil, tersine türlerin çeşitliliğini vurgulayacak bir şekilde yaklaşmış oldukları söylenebilir. Örneğin halk şarkılarının ve özellikle halk danslarının folklor başlığı altında kabul görmesinin Avrupa'da diğer türlerle mukayese edildiğinde oldukça geç kaldığı gözlenirken, Rıza Tevfik'in Osmanlı Rakslarıyla ilgili makalesi kendi dönemi için oldukça ilerici bir yaklaşıma sahiptir.[28]

27 Rıza Tevfik (Bölükbaşı) 1900. "Raks Hakkında" *Nevsal-i Afiyet Sehname-i Tıbbi*. İstanbul, sayfa:405-419. Tam transkripsiyonu için bkz. Evliyaoğlu, Sait & Şerif Baykurt. 1988. *Türk Halkbilimi*. Ankara: Ofset Reprodüksiyon Matbaacılık, s.105-112.

28 Friedland, Lee Ellen.1998. "Folk Dance: History and Study," *International Encyclopedia of Dance*, der. Selma Jeanne Cohen. Berkeley: University of California Press.

FOLKLORUN KURUMSALLAŞMASI: OSMANLI TÜRKÇÜLÜĞÜNDEN CUMHURİYETİN KÜLTÜR KURUMLARINA GEÇİŞ

Türkiye'de folklorun tarihçesi içinde Ziya Gökalp'den Rıza Tevfik'e kadar pek çok aydının katkısının altı çizilse de, bu aydınların temel zihinsel kaygılarını yalnızca folklorun oluşturduğunu söylemek zor olur. Bu aydınlar, folklor araştırmacısı ya da derlemecisi olmaktan ziyade kültürün uluslaşmadaki önemli rolüyle ilgilidirler. Rıza Tevfik haricinde herbiri yeni kurulan rejime angaje olur ve siyasi arenada faaliyet göstermeye başlarlar. Bunlar arasında, Ziya Gökalp bizzat parlamentoda görev almış, Yusuf Akçura ve Fuad Köprülü de Türk Tarih ve Türk Dil Kurumları gibi devlet destekli kültürel kurumların kuruluşunda bizzat belirleyici olmuşlardır. Bunun yanısıra, çoğunun Osmanlı döneminin Türkçü kurumlarında belli bir geçmişi vardır. Yine çoğu, kuruluşları esasen Cumhuriyet dönemine rastlayan ve doğrudan folklor araştırmalarını temel alan kurumlara geçişte de varlıklarını gösterirler. Bu açıdan, folklorun kurumsallaşması meselesine, kültürün millileşme sürecindeki yerine önem atfeden bu aydınların faaliyet gösterdikleri Osmanlı dönemi Türkçü derneklerine göz atarak başlamakta fayda vardır.

Esasen, Osmanlı aydınları için "kültürel devrimde" kurumsallaşmanın önemini vurgulayan en önemli gelişme, belli başlı etnik ve kültürel grupların kendi dil ve sanat ürünlerini derlemeye başlamaları ve bunları kendi topluluklarına belirgin bir kurumsal ağla duyurmalarıydı. 19. yüzyılın sonuna doğru, çoğu aydın yakın tarihe baktığında milliyetçi akımların başarıları ile bu kurumsal temeller arasında birebir bir ilişkiyi açıkça gözlemleyebiliyordu. Slav milliyetçiliğinde anadilin ve geleneksel edebiyatın muhafazasında kilisenin rolü,[29] Ermeni amira sınıfının okul kurma ve yayın yapma hususundaki mali desteği,[30] syllogoisler ve Yunan Edebiyat Derneği'nin eğitime yönelik, edebi ve kültürel faaliyetleri bu gözlemleri mümkün kılan gelişmelerdi. Daha önce de belirtildiği gibi, bu gelişmeleri birbirine paralel bir zaman diliminin, ve tüm problemlerine rağmen aynı siyasal sistemin bir parçası olarak tecrübe eden farklı topluluklar arasındaki iletişimin tarihçesi hakkında karşılaştırmalı analizler yok denecek kadar azdır. Bu eksiklik, herhangi bir kültür kurumunun tarihçesini anlamaya çalıştığımızda daha da hissedilir bir hale geliyor. Kurumlar, özlerinde, birer uzlaşma alanı oldukları kadar, baskın kültürel sistemlerin altında, türlü karşıtlıkları ve çözümlenmemiş problemlerin de birbirlerinin yanında barındıkları mekanlardır. Bu anlamda her kurum, hem türlü gelenek taşıyıcılarının uzlaştıkları bir gelenek kaynağından beslenebilir, hem de daha uzun soluklu kültürel oluşumların bir halkasını oluşturur.[31] Bu çerçeve içerisinde, Osmanlı dönemi Türkçü kurumları ile Cumhuriyetin folklor kurumlarının çatıları altında, bazı geleneklerin paylaşılmış olmasının yanısıra farklı geleneklerin de çatıştığı bir ortam oluşturduklarını, ve bu kurumsallaşma sürecinin bir kültürel oluşum olarak her iki dönemi de kapsayan bir zaman dilimine yayıldığını unutmamak gerekir. Diğer bir deyişle hem Osmanlı Türkçü kurumları hem de Cumhuriyetin kültür kurumları kültürün siyasi iktidarla ilişkisini saptamış ve bunu yaşama geçirmeye kararlı bir Jön Türk geleneğinin parçasıydılar. Ne var ki, bu geleneğin içinde, Türkçü esasların nasıl ifade bulacağı veya hangi çalışma alanlarının öncelikli olması gerektiği gibi gruplar arası farklılıklar da dışa vuruluyordu. Türk Ocakları'nın kapanış öncesi ve Halkevleri'nin kuruluş aşaması söylemleri bazı geleneklerin aktarılırken bazılarının icad edilmesi, kısacası kurumlar arası sürekliliği dışa vurmaları bakımından oldukça ilgi çekicidir.

Bir diğer önemli nokta da kültür kurumlarının genelde hep bu kurumlara katılan kişilerin katkılarıyla anılmalarıdır. Esasen, bu kurumları tarihsel süreçleri içinde sağlıklı bir biçimde değerlendirebilmek için "bu kurumların dışında kalanlar kimlerdi" sorusunu da sormak gerekir. Bu bir dizi kurumun yaşama geçiş süreçlerinin, kurucuları ve katılımcıları kadar katılmayı reddedenler ve katılamayanlar tarafından da belirlendiğini hatırlamakta fayda vardır. Örneğin, Cumhuriyetin ilk dönemlerinde, Halkevleri gibi örgütlü, yaygın ve devlet destekli bir kurumlaşmada yer almayan ya da alamayan büyük bir kitlenin varlığı gözardı edilemez.

29 Bkz. Jelavich, Barbara, & Charles Jelavich. 1977. *The Establishment of the Balkan National States, 1804-1920*, Cilt VIII, (der.) Peter F. Sugar & Donald W. Treadgold. Seattle & Londra: University of Washington Press; Sugar, Peter F. 1977. *Southeastern Europe under Ottoman Rule, 1354-1804*, Cilt V, (der.) Peter F. Sugar & Donald W.Treadgold. Seattle & Londra: University of Washington Press.

30 Bkz. Barsoumian, Hagop. 1982. "The Dual Role of the Armenian Amira Class within the Ottoman Government and the Armenian *Millet* (1750-1850)," *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, (der.) Bernard Lewis & Benjamin Braude, s.55-68. New York: Holmes & Meier Publishers.

31 Bkz. Williams, Raymond 1977. *Marxism and Literature*. Oxford: Oxford University Press, s.115-120.

Aynı soruyu belki daha karmaşık bir dönemde yapılanmaya çalışan Türk Ocakları için sormakta da fayda vardır.

Türk Derneği, Genç Kalemler, Türk Yurdu Cemiyeti

1908 Devrimini takip eden dönemde, toplum için yeni kurumlaşma biçimleri aramaya başlayan Osmanlı-Türk aydınları daha çok kültürel araştırmalara yönelik bir dizi Türkçü dernek kurdular. Bu kurumlar arasında Türk Ocakları en etkili olanıydı. Yine de "Türk Derneği" veya "Türk Yurdu Cemiyeti" gibi Türk Ocakları'ndan önce kurulmuş olan birkaç kurumu, özellikle folklor araştırmalarını faaliyet alanları içine alan ilk kurumlar olarak saymak gerekir. Osmanlı dönemi Türkçü Dernekleri ve onların yayınlarıyla ilgili araştırmasıyla tanıdığımız Masami Arai'nin *Jön Türkler Dönemi'nde Türk Milliyetçiliği* isimli kitabı ve Füsun Üstel'in *Türk Ocakları (1912-1931)* isimli doktora tezinin ışığında bu derneklerin folklora dair nasıl bir faaliyet alanı yarattıklarına dair fikir edinmemiz mümkün oluyor.[32]

1908'te Yusuf Akçura ve arkadaşları tarafından kurulan Türk Derneği, faaliyetlerini kültürel Türkçülükle sınırlamıştı. Dernek kendi faaliyetlerini tümüyle "bilimsel" olarak tanımlıyor ve Türk olarak kabul edilen bütün etnik gruplar hakkında tarihsel, dilbilimsel, etnografik ve etnolojik araştırmalara önem veriyordu. Bunların yaygınlaştırılması ve Türk dilinde bir reform yapılması konuları da ayrıca dikkatle ilgilenilen konulardı.

32 Bkz. Arai, Masami. 1992. *Turkish Nationalism in the Young Turk Era*. Leiden: E.J. Brill; Üstel, Füsun, *Türk Ocakları (1912-1931)*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi. Ankara 1986 (Üstel'in doktora tezi İletişim Yayınları'ndan 1997 yılında yayınlanmıştır, ancak burada tezin aslı referans olarak alınmıştır).

Derneğin, İzmir, Kastamonu, hatta Rusçuk ve Budapeşte gibi Osmanlı sınırları dışında kalan yerlerde de şubeleri, ve buralarda araştırma yapan Ermeni, Rus ve Macar bilim adamı üyeleri de vardı. Derneğin resmi yayın organı *Türk Derneği Dergisi*'nde, hem Osmanlı sınırları içindeki Türklerin hem de Orta Asya'daki Türki grupların geçmişleri ve bugünlerine ilişkin çeşitli konulara yer veriliyordu. Bunların arasında, eski Türk dili, Osmanlı-Türkçesinin basitleştirilmesi ve arındırılması, alfabenin yenilenmesi gereği, ve Türkçe'nin aksanı, vezin tekniği ve imlası konuları üzerine makaleler vardı. Dergi, aynı zamanda, bütün şubelerini, halk şarkıları, atasözleri ve halk hikayeleri derlemeye, Türk eşrafının aile tarihi hakkında araştırma yapmaya, ve halk hekimliği ve halk şifaları üstüne, alan çalışması yönetmeye çağırıyordu. Bu anlamda, folkloru sadece sözlü türlerle sınırlamayıp halk tıbbını da derginin ilgi alanı içine alması, diğer ülkelerle kıyaslandığında dikkat çekicidir.

Ömer Seyfettin ve Ali Canip'i de içine alan bir başka grup aydın da *Genç Kalemler* adlı bir dergi etrafında toplandılar. İlk sayısının tarihi bilinmese de, derginin ikinci cildi, 1911 Nisan'ında çıktı. Ziya Gökalp'in yazıları aracılığıyla, *Genç Kalemler*, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile bağlarını geliştirdi. Dergi, esasen, Türklük, Osmanlılık, ırk ve millet gibi kavramları irdeleyen günlük siyasi konularda odaklanmasına rağmen, dil reformunun önemini de sık sık vurguluyordu.[33]

1911'de kurulan diğer bir Türkçü dernek ise Türk Yurdu Cemiyeti'dir. Yusuf Akçura ve arkadaşları tarafından kurulan derneğin kurucu üyelerinin büyük çoğunluğu Rusya'dan gelen göçmenlerdi. Türk Yurdu Cemiyeti, *Türk Yurdu* isimli dergisi aracılığıyla, Osmanlı toprakları dışındaki

33 Bkz. Arai, Masami. 1992. *Turkish Nationalism in the Young Turk Era*. Leiden: E.J. Brill.

bütün Türklerin birleşmesi fikrine sahip çıkıyor, ve Türk dilinin, yaygın bir eğitim ve yayıncılık ile bu birleşmede anahtar bir rol yüklenebileceğini savunuyordu. *Türk Yurdu* dergisi de bu bağlamda, farklı Türki gruplara dair küçük etnografik ve coğrafi araştırmaların yayınlanması için bir forum sağladı. Ancak, Türk Yurdu Cemiyeti zamanlama olarak, Türk Ocakları'nın açılış hazırlıklarına denk geldiğinden, bir süre sonra Türk Ocakları'na dahil olmak durumunda kaldılar.[34]

Kısacası, Türk Derneği, Genç Kalemler ve Türk Yurdu Cemiyeti, Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk kökenli gruplar hakkında bilgi toplama ve bunları yayma üzerine yoğunlaştılar. Türk Ocakları, 1912'de resmen açıldığı zaman, kendilerinden önce kurulan bu derneklerin mirası olan birikim üzerine daha etkin bir şekilde yapılanabildi, ve Jön Türk Devrimi'nin ateşli ortamını da arkasına alarak faaliyet alanlarını genişletti.

Türk Ocakları

Son dönem Osmanlı-Türk kültür kurumları içinde ayrıcalıklı bir yeri olan Türk Ocakları hakkında son yıllarda yayınlanan özgün araştırmalardaki artış sevindiricidir.[35] Türk Ocağı, barındırdığı aydın kitlesi arasındaki tartışmalar, dönemin kendi siyasi dinamikleri, ve elitizmle pragmatizm arasında gidip gelen söylemleriyle, daha önce de değindiğimiz kurumların karmaşık kimliklerine dair belki de en

34 *Türk Derneği ve Türk Yurdu Cemiyeti* hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Arai, Masami. 1992. *Turkish Nationalism in the Young Turk Era*. Leiden: E.J. Brill; Üstel, Füsun. 1986. Türk Ocakları (1912-1931). Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Siyasi Bilimler Fakültesi, s.10-48.

35 Bkz. Karaer, İbrahim. 1992 *Türk Ocakları (1912-1931)*. Ankara: Türk Yurdu Neşriyatı; Üstel, Füsun. 1997. *Türk Ocakları*. İstanbul: İletişim Yayınları.

önemli örneklerden biridir. Bu nedenle, Türk Ocakları'nın yapısını, lider kadrolarının itici güçlerini ve Osmanlı toplumunun son on "Osmanlı yılında" ne gibi izlenimler uyandırdığı noktaları üzerinde dikkatle durmak gerekir. Her şeyden önemlisi, büyük kentlerin dışında kalan örgütlenmelerinde yerel farklılıkların farklı Türk Ocakları yaratıp yaratmadıkları sorularını da sormakta büyük fayda olur.

Resmen 1912 Mart'ında kurulan Türk Ocakları, aslında faaliyetlerine 1911 Bahar'ında başladı. 190 Askeri Tıbbiye Mektebi öğrencisi, Mayıs 1911 tarihli bir mektup ile eğitim, tarım, sanayi ve ticaret alanlarında sosyal bir reformun gerekliliğini vurgulayarak zamanın bazı aydınlarına sundular, ve Türk Ocakları'na doğru ilk girişimi başlatmış oldular. Türk Ocakları nihayet Mart 1912'de resmen kuruldu. Fakat Balkan Savaşı'nın çıkışı ve Türk Yurdu gibi daha önceden kurulmuş olan diğer kurumların varlığı nedeniyle başlangıçta pek de etkin bir kurum izlenimi bırakmadılar. Türk Ocakları'nın daha etkili ve nüfuzlu bir çizgiye oturması Hamdullah Suphi'nin (Tanrıöver) katılımını takip eden günlere rastlar. Amacını, "akvam-ı İslamiyenin bir rükn-ü mühimi olan Türklerin milli terbiye ve ilmi, içtimai, iktisadi seviyelerinin terakki ve alasıyla Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmak" olarak belirleyen Türk Ocakları, bu maksatları için çalışırken sadece "milli ve içtimai bir vaziyette" kalarak siyasetle uğraşmayacaklarını ve hiç bir zaman siyasi fırkaların hizmetinde olmayacaklarını da vurguluyorlardı.[36]

36 Bkz. Üstel, Füsun. 1986. *Türk Ocakları (1912-1931)*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Siyasi Bilimler Fakültesi, s.100. Kemal Karpat, bu konuda, siyasi angajman karşıtı bu ifadelerine karşın, Türk Ocakları'nın İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bir ideolojik rehber görevi gördüğünü ve bu siyasi oluşumun desteğiyle gelişip yaygınlaşabildiğini öne sürer. Bkz. Karpat, Kemal H, 1963, "The People's Houses in Turkey, Establishment and Growth" *The Middle East Journal*, cilt 17, sayı 1 ve 2, Kış-Bahar, s.55-67.

1913 yılı boyunca düzenli bir biçimde toplantılar, konferanslar ve konserler tertipleyen Türk Ocakları, 1918'de ikibin üyelik bir güce ulaşarak Anadolu ve Rumeli'nin değişik yerlerinde şubeler açarak üyeleri arasında Halide Edip, Mehmet Emin, Ziya Gökalp, Ahmet Ferit, Yusuf Akçura, Ahmed Ağaoğlu, ve Hüseyinzade Ali gibi dönemin önde gelen aydınlarını da aldılar. "Türk Ocağı'nın Nizamname-i Esasi ve Dahilisi"nden de anlaşılacağı gibi, kuruluş gerekçelerinde Ocakların temel amacı diğer Türkçü derneklerde olduğu kadar "kültürel" faaliyetlerle sınırlandırılmıyor, söylemleri, daha çok, sosyal ve ekonomik reformların her şeyden önce ele alınması gerektiğini vurguluyordu. Bu yaklaşımın ilk göstergesi, 1918'de bazı Türk Ocakları üyelerinin Köycüler Cemiyeti adlı başka bir kurumlaşmaya gitmeleri oldu. Amaçlarını "Köycüler arasında insaniyetkar bir tarzda çalışmak ve sıhhat, maarif hususatında kendilerine yardım etmek" olarak belirleyen bu yeni kurumun başkanı Halide Edip oldu.[37] Amerika'da benzer faaliyetlerde bulunmuş olan Jane Addams'ı rol-model olarak alan Halide Edip'e rağmen, Cemiyetin pratik işlerini takip eden Dr. Reşit Galip'in katkılarının zamanla daha belirleyici olduğu görülmüştür. Füsun Üstel'in ifadesiyle, "Köycülük" hareketi, Türk Ocakları içindeki "Halka Doğru" gitmek, Anadolu'ya çağdaş uygarlığı götürmek anlayışının bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır."[38]

Birinci Dünya Savaşı süresince Ocakların sadece birer "edebi salon" işlevi gördüğü eleştirileri üzerine, "ameli" faaliyetlere ağırlık verilmesi gündeme geldi. Bu bağlamda, özellikle doktorların öncülüğünde ve "örnek köyler" oluşturma yoluyla Anadolu'da hizmet veren Cemiyet üyelerinin, zaman zaman İstanbul'da oturan yöneticilerle ihtilafa da düştükleri oldu.

Türk Ocakları Birinci Dünya Savaşı'nı takibeden işgal yıllarında zor bir dönem geçirdi. İzmir'de Yunan işgaline, İstanbul'da ise Müttefik Kuvvetlere karşı düzenlenen protesto gösterilerindeki rolleri, İstanbul'daki merkez bürolarıyla birlikte, Bursa ve İzmir'deki şubelerinin de kapatılmaları sonucunu getirdi. Ocaklar ancak Kurtuluş Savaşı'nı takip eden günlerde yeniden faaliyetlerine hız verebildiler. 1923 yılının Nisan ayında Ankara'da ve Haziran ayında da İstanbul'da açılan şubelerle birlikte, bu dönemde, yaklaşık altmış Türk Ocağı şubesi açıldı.[39]

Cumhuriyetin ilk yılları, temelleri Osmanlı döneminde atılan birçok kurum için yeni bir süreci de beraberinde getirdi. Türk Ocakları, Cumhuriyet döneminin ilk kongresini 1924 Nisan'ında topladılar. İlk toplantıda bir konuşma yapan Hamdullah Suphi'ye göre, Türk Ocakları'nın iki temel görevi, lisan hudutlarını istilalara karşı koruyarak hem "manevi Türk vatanının" hem de "yeni Türk Devriminin" bekçiliğini yapmaktı.

Ne var ki, Türklüğün tanımı o kadar da kolay değildi. Kimin Türk olup kimin olmadığı sorusu 1924 kongresinde ateşli tartışmalara yol açan bir kavram oldu. Türk Ocakları'na katılırken Abhaz, Çerkez, Boşnak ve Gürcü kökenli mültecilerin maruz kaldığı ayrımcılığa karşı üyelerini uyaran Hamdullah Suphi, "Burada Anadolu'da tekrar toplanıyoruz, burada yeni bir tahammür devri geçireceğiz. Burada lehçeler birleşecek, sima farkları ortadan kalkacak. Yeniden

37 Alıntı için, bkz. Üstel, Füsun. 1986. *Türk Ocakları (1912-1931)*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, s.114.

38 Bkz. Üstel, Füsun. 1986. *Türk Ocakları (1912-1931)*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Siyasi Bilimler Fakültesi, s.115.

39 Bkz. Georgeon, François. 1982. "Les Foyers Turcs A L'Epoque Kémaliste (1923-1931)," *Turcica: Revue D'Études Turques*, sayı XIV, s.168-215.

tarihin kayd ettiği o değişmez Türk kudretini kendi ruhlarımızın içinde biriktireceğiz" ve "Ya ırkı kabul edeceksiniz ya harsı" demekle birlikte tartışmalar tam bir uzlaşmayla sonuçlanamadı.[40] François Georgeon da, 1926 ve 1927 Kurultaylarında, müslüman olsun veya olmasın Türkçe'den başka dil konuşan ve kendi lokal geleneklerini yaşatan yerleşik ve göçmen azınlık topluluklarının durumlarıyla ilgili tartışmalara dikkat çeker.[41]

Bu yeni dönemde, Türk Ocakları'nın çözüm bulması gereken diğer bir önemli husus ise yeni bir yapılanmaya gidilip gidilmeyeceğiydi. 1918'e gelindiğinde sayıları ülke çapında ikibine ulaşan üyelerin büyük bir çoğunluğunu genç aydınlar oluşturuyordu. Fakat şimdi sorun, daha büyük bir katılıma kapılarını açarak genişlemenin, ya da daha önceleri olduğu gibi elit bir grup olarak kalmanın ne kadar doğru olacağı üzerine bir karara varılmasıydı. Bu "nitelik-nicelik" sorunu sonraki kongrelerde de tartışıldı, ama pratikte 1930 yılına gelindiğinde ülkenin her yanında açılan Ocak sayısının ikiyüzelliye ulaştığı görülüyordu.[42] Ne var ki, bu sayısal artışın yanında Ocaklar arasında belirgin farklılıkların da olduğu gözlemlenebilirdi. Georgeon, 1924-1931 yılları arasında, Türkiye'nin Batı bölgelerinde Doğu'dakinden çok daha fazla sayıda Ocak açılmış olması ve Doğu'dakilerin genellikle daha sınırlı mali kaynaklar ve daha az üyeyle faaliyet göstermeye çalıştıkları gerçeğinin altını çizer.[43]

Türk Ocakları'nın folklora yönelik olarak tanımlanabilecek faaliyetlerinin çerçevesini 1926 yılında merkez ve taşra

40 *A.g.e.*, s.151, 157.

41 *A.g.e.*, s.192.

42 Bkz. Karpat, *a.g.e.*, s.55-67.

43 Bkz. Georgeon, *a.g.e.*, s.168-215.

şubeleri arasındaki koordinasyonu sağlamak amacıyla yayınlanan *Türk Ocakları Mesai Programı*'nda bulmak mümkündür. Georgeon'un tabiriyle "ideal Ocak" tanımının yapıldığı bu belge, bir Ocağın yapılanma biçimiyle birlikte her şubeden beklenen faaliyet türlerini de açıkça belirtiyordu.[44] Buna göre, her şube, mümkünse her hafta, iktisat, seyahat, tarih, coğrafya, yerel araştırmalar ve güzel sanatlar gibi konularda konferanslar düzenleyecekti. Aynı zamanda, her şubeden, Türk dünyası üzerine yoğunlaşan kendi halk kütüphanesini kurması, ve Türkiye'nin doğal güzelliklerini, insanlarını, köylülerin gündelik hayatlarını ve önemli maddi kültür eserlerini belgeleyen fotoğraf koleksiyonları oluşturması beklenmekteydi.

Türk Ocakları Mesai Programı'nın folklora doğrudan referans veren en önemli bölümü ise Türk kültürünü "unutulmaktan" ve "yok olmaktan" korumaya yönelik yapılan önerilerdi. Buna göre, Ocaklar, gelenekleri derlemek, hikayeleri, atasözlerini, halk şarkılarını toplamak, farklı lehçeleri incelemek, yerel dansların tasvirini yapmak ve değişik mezhepler ile göçebe topluluklara dair araştırmalar yapmak hususunda teşvik ediliyorlardı. Ayrıca, her şubenin bir "hars" müzesi kurarak yöresinin sanat ve zenaatını sergilmesi, bir "ırk" müzesinde ise geleneksel eşyalara, aletlere ve tarım araçlarına yer verilmesi tavsiye ediliyordu. Program ayrıca, Batı müziğinin ve Batılı spor türlerinin gençler arasında teşvikini ve tıp doktorlarının civar köylere hizmet ve ilaç ulaştırmalarını da tavsiye ediyordu.[45]

Bu ideal Ocakların "realize" edilmeleri pek de mümkün olmadı. Her Ocak, Mesai Programının ancak bir köşesinden tutabildi. Bazı şubeler kendi tıp dispanserlerini kurdular,

44 *A.g.e.*, s.185.

45 *A.g.e.*, s.185-186.

bazılarıysa halka açık yabancı dil, daktilo, muhasebe ve ticaret kursları açtılar. Diğerleri, kendi kütüphanelerini oluşturdu, tiyatro ve müzik gösterileri ile konferanslar düzenledi. Yine de, ender istisnalar dışında, öngörülen "kültürel canlanma" pek de başarılamadı. Etnografya müzeleri kurma ve folklor malzemesi toplama işleri ise daha planlama aşamasında tıkandı.

Türk Ocakları, köy yanlısı söylemlerine rağmen, köyden ziyade şehir veya kasaba kurumları olmaya devam ettiler. Kemal Karpat'ın deyimiyle, 1930'lara gelindiğinde Türk Ocakları'nın "Cumhuriyet hayatının nabzını tutamaz hale gelmiş" oldukları görünüyordu.[46] Örneğin, 1930 yılı programında açığa çıkan belirsizlikler ve genellemeler, yeni kurulan rejimin gerektirdiği dinamizm karşısında zayıf kalıyordu. Son dönemlerinde Ocaklara yöneltilen başlıca eleştiriler ise kurumun temel amaçlarından uzaklaşmış olduğu ve yeni yeni oluşan diğer ulusal kurumlardan kendilerini tecrit etmiş olmaları üzerine odaklanıyordu. Sonuç olarak, Türk Ocakları, 10 Nisan 1931'de toplanan olağanüstü bir kongreyle, ironik olarak tam da Ankara'daki görkemli merkez binalarının açılışının hemen ertesinde, malları Cumhuriyet Halk Fırkası'na aktarılmak suretiyle feshedildiler.

İç anlaşmazlıkların yanında, Türk Ocakları'nın feshine gitme kararında bazı başka faktörler de önemli rol oynadı. 1930'ların başına damgasını vuran ekonomik çöküntü ve uluslararası siyasette yükselen gerilimler, yeni rejimi kendi kendisini sağlamlaştırmada daha ihtiyatlı yapmaktaydı. Bazı Türk Ocakları üyelerinin alfabe ve kıyafet inkılaplarına taraftar olmadıkları ve Ocakların muhalif Serbest Fırka yanlıları için bir barınak vazifesi gördüğü söylentileri de fesih

46 Karpat, Kemal H. 1963. "The People's Houses in Turkey, Establishment and Growth," *The Middle East Journal*, cilt 17, sayı 1&2, Kış-Bahar sayısı, s.57.

kararına bir mazeret oluşturdu.[47] Son olarak, 1930 yılı boyunca yer yer başgösteren dini ayaklanmalar, bizzat Atatürk'ü Ocaklara karşı olumsuz bir tutum takınmaya yöneltti. Bu yıllarda Anadolu'ya yaptığı gezilerde Türk Ocakları'nın değişik şubelerini ziyaret eden Atatürk'ün "inkılapların" önünü kesen isyancılara karşı köylerdeki pasif tutumu eleştirdiği görülmekteydi.[48]

Yine de Türk Ocakları'nı kapatma kararı bir yerde şaşırtıcıydı. Walter F. Weiker'in belirttiği gibi, fesih kararına kadar, Cumhuriyet Halk Fırkası'yla aralarında yükselen gerilime rağmen, Ocakların resmi kanatla ilişkilerinin normal seyrinde devam ettiği yolunda da işaretler vardı.[49] Atatürk'ün en yakın meslektaşları, kurumun dergisi olarak faaliyet gösteren Türk Yurdu'na katkıda bulunmaya devam etmekteydiler. 1930 raporları, şube sayılarını ve faaliyet alanlarını geliştirme yönünde plan taslaklarını içermekteydi. Bu görünüme rağmen, 1910'lu yılların Jön Türk geleneği içinde yapılanmış olan Türk Ocakları'nın, Cumhuriyetin ilk yıllarında millileşme çabalarını perçinleştirici bir rolü tam da üstlenemedikleri gerekçesiyle kapatılmaları, devletin kültür kurumları üzerinde giderek artacak olan etkisinin ilk sinyallerini veriyordu.

Türk Halk Bilgisi Derneği

Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan Halk Bilgisi Derneği, Türkiye folklor tarihçesi içinde, devlet kurumlarından bağımsız bir statüde, ve doğrudan folklor araştırmaları yapma

47 Çeçen, Anıl. 1990. *Halkevleri*. Ankara: Gündoğan Yayınları.

48 Georgeon, *a.g.e.*, s.211.

49 Weiker, Walter. 1973. *Political Tutelage and Democracy in Turkey: The Free Party and Its Aftermath*. Leiden: E.J. Brill.

amacıyla kurulmuş olması bakımından önemli bir yere sahiptir.[50] Türk Halk Bilgisi Derneği'yle ilgili önemli verileri, M.Şakir Ülkütaşır'ın 1939 yılında *Halk Bilgisi Haberleri*'nde yer alan "Halk Bilgisi Derneği: Kuruluşu, Mesai ve Neşriyatı" adlı makalesinden, M.Halit Bayrı'nın *Türk Folklor Araştırmaları* dergisinde 1951 ve 1952 senelerinde dizi halinde yayınlanan "Halk Bilgisi Derneğine Aid Hatıralar" isimli yazılarından, Halil Bedii Yönetken'in yine *Türk Folklor Araştırmaları*'nda çıkan 1960 tarihli "Bizde İlk Halk Bilgisi Derneği Teşebbüsü ve Bir Tarihi Belge" adlı makalesi ile 1978 ve 1979 yıllarında Levent İpekkan tarafından *ODTÜ-Halkbilimi* dergisinde kaleme alınmış olan "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Halkbilim Alanında Çalışma Yapan Kuruluşlar (1927-1977)" adlı makaleden edinmekteyiz.[51] Bayrı ve Yönetken, kuruluş aşamalarına bizzat tanık oldukları bu derneğe dair kişisel hatıralarından örnekler verirler. İpekkan'ın araştırması ise, 1929 yılında *Maarif Vekaleti Mecmuası*'nda yayınlanmış olan "Türk Halk Bilgisi Derneği II. Kongresine ait Zabıtlar," Derneğin "Esas Nizamnamesi," "Mümessillik Talimatnamesi" ve "İrşat Encümeni Talimatnamesi" gibi birinci el kaynakların önemli bir kısmının tıpkıbasımlarını vererek Türk Halk Bilgisi Derneği'nin 1932 yılında Halkevlerine katılma kararından evvelki dönemine ışık tutar.

Bu kaynaklara göre, Dernek 1927 Kasım'ında İshak Refet Işıtman, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve İhsan Mahvi gibi folklor araştırmacısı ve sosyologlar tarafından kurulmuştur. Bayrı ve Yönetken'in anlatılarında kurucularla olan yakın dostluklar ve folklor derneği kurma yolundaki ortak inanç biraz "romantik" biraz da "kahramanlık" tonlamalarıyla dile getirilir. Bayrı, Ziyaeddin Fahri'nin Anadolu folklorunun tesbiti için bir dernek kurmanın faydalı olacağı düşüncesini "herkesten önce" kendisine açtığını vurgulayarak şöyle devam eder:

> "Ziyaeddin Fahri çok cesur ve hararetli idi, ince hesablarla oyalanmağa bu veya şu mülahaza ile vakit geçirmeğe taraftar olmuyordu. Ona göre mühim olan iş, ilk adımı atmaktı, dernek kurulduktan sonra bütün güçlükler yenilebilir, arkadaş da para da bulunabilirdi; (...) bu fikirde o kadar inad ve israr etti ki, nihayet hatırını kıramadım, Anadolu folklorunu tespit etmek üzere kurulacak dernek için bir tüzük taslağı hazırlamağa razı oldum."[52]

Yönetken ise kendi anlatısında derneğin kuruluşunu, Süleymaniye Camii meydanındaki medresede bulunan Etnoğrafya müzesinin müdürü Doktor Mesaroş'la tanışmasına bağlar:

---

50 Esasen, 1920'li yıllar folklorla ilgili bağımsız birçok bireysel faaliyete de sahne olmuştur. Bunların arasında, 1924'de İstanbul Darülelhan yöneticileri Yusuf Ziya Demircioğlu ve Musa Süreya'nın Anadolu'ya anketler gönderme yoluyla ilk kez ülke genelinde halk şarkıları derleme girişimlerini, 1925'de Hamit Zübeyr Koşay'ın *Muallimler Birliği Mecmuası*'nda yayınladığı "Halk Edebiyatı ve An'anelerini Toplamanın Usulü" adlı makalesini, 1927'de İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü'nde kabul edilen Raife Hakkı Kesirli'nin *Folklorün Mahiyeti* adlı bitirme tezini saymak mümkündür (Bkz. İvgin, a.g.e.). Fakat bu çalışmalar, dağınık bir biçimde ve birbirlerinden bağımsız olarak yapılmaktaydılar. Halk Bilgisi Derneği'nin kuruluşu, bu açıdan, folklor çalışmalarını doğrudan örgütleme ve koordine etmesi planlanan bir girişim olması bakımından önem taşır.

51 Bkz. Ülkütaşır, M.Şakir. 1939. Halk Bilgisi Derneği, Kuruluşu, Mesai ve Neşriyatı. *Halk Bilgisi Haberleri*, cilt 8, sayı 95, s.225-233; M.Halit Bayrı. 1951-52. "Halk Bilgisi Derneğine Aid Hatıralar," *Türk Folklor Araştırmaları*, sayı 27-36, s.421-471; Yönetken, Halil Bedi. 1960. "Bizde İlk Halk Bilgisi Derneği Teşebbüsü ve Bir Tarihi Belge," *Türk Folklor Araştırmaları*, sayı 133, s.2197-2198; İpekkan, Levent 1978-1979. "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Halkbilim Alanında Çalışma Yapan Kuruluşlar (1927-1977)," *Halkbilimi* cilt 5, sayı 41-52.

52 Bkz. Bayrı, M.Halit. 1951. "Halk Bilgisi Derneğine Aid Hatıralar: Derneğin Kuruluşu," *Türk Folklor Araştırmaları*, sayı 27, s.421.

"O gün ben milli Türk Müziği anlayışımı, halk müziğine karşı olan inancımı bütün samimiyet ve heyecanımla Mesaroş'a anlattım. Kendisinin de aynı inançta olduğunu gördüm, o zaman, bu konuda aynı düşünceleri taşıyan insanlarla biraraya gelerek bir "Halk Bilgisi derneği" kurmak ve Türk halk müziği ve oyunlarını toplamak hususunda harekete geçmek zamanının gelmiş ve geçmekte bulunmuş olduğunu söyleyince Mesaroş bu derneğin temelinin o saat ve o dakikada atılmış olduğunu bildirerek elimi sıktı. İlk projeyi o gün orada beraberce yaptık, sonra derneğe üye aramaya ve kaydetmeğe başladık."[53]

Görüldüğü gibi, her iki anlatı da derneğin kuruluşunda "hak iddia" eden bir tonlamaya sahiptir. esasında bu tür "kuruluş hikayelerinde" tek bir versiyon beklememek de gerekir. Sonuçta, Dernek daha önce de belirtildiği gibi 1927 Kasım'ında kurulur ve ilk ismi de Anadolu Halk Bilgisi Derneği olarak belirlenir. Başlangıçta Ankara'da açılmış olmasına rağmen, faaliyetlerin büyük çoğunluğu, 1929 yılından itibaren daha aktif olarak çalışan İstanbul şubesine kayar.

Halk Bilgisi Derneği'nin en temel amacı, folklor derlemelerini yurt çapında açılacak şubeler aracılığıyla örgütlemek olarak belirlenmiştir. "Esas Nizamnamesi"nde de belirtildiği gibi, Dernek "müsadei resmiyesini istihsalinden sonra gazete, kitap, neşir; konferanslar, müsamereler, seyahatler tertip; mümessillikler ve encümenler teşkil" etmek ile "diğer ilmi müesseselerle münasebata girişmek" hususlarını da amaçlamaktaydı.[54] Derneğin, üç tarz üyeliği vardı:

53 Bkz. Yönetken, *a.g.e.*, s.2197.

54 Bkz İpekkan, Levent. 1978. "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Halkbilim Alanında Çalışma Yapan Kuruluşlar (1927-1977)," *Halkbilimi*, cilt 5, sayı 44-46, Ekim-Kasım-Aralık, s.28.

"asli azalık," "muhabir azalık" ve "fahri azalık." Kuruluşundan sonraki ilk birkaç ay içerisinde, bazı vilayetlerde folklor derlemeleriyle ilgilendiği bilinen araştırmacıları "muhabir aza" olarak alan Dernek, bu kişilerin kendi bölgelerindeki folkor çalışmalarına dair gönderdikleri raporlar ışığında değişik bölgelerde "mümessillikler" açmanın gerekli olduğuna kanaat getirdi. Bunların faaliyet biçim ve alanlarını da "Türk Halk Bilgisi Derneği Mümessillik Talimatnamesi" adı altında belli kurallara bağladı.[55] Bu talimatnamenin söylemi, derneğin iç yapısındaki hiyerarşiyi sergilemesi bakımından oldukça ilgi çekicidir. Talimatname esaslarına göre, mümessillikler "vilayet merkezlerinde" en az 25 aza ile açılacaktı. Bu azaların kendi aralarında seçecekleri bir mümessil "dilediklerine azalık teklif" edebilir, ne var ki bu azalığın kabulü ancak "umumi merkez idare heyetince tasdik" edilmesine bağlı olabilirdi. Mümessil seçilen kişi ayrıca "idare heyeti tarafından verilen tekliflere göre hareket etmek" ve "altı ayda bir idare heyetine bir mesai raporu göndermek"le yükümlüydü. Çalışma alanı "bulunduğu vilayet dahili" olarak sınırlandırılmış olan bu mümessillerin resmi evrakı nasıl tutacaklarına dair detaylı bir döküm de ayrıca Talimatnamede yer almaktaydı. Sonuç olarak, derneğin Ankara ve İstanbul şubeleri dışında Gaziantep, Kayseri, Bursa, Erzurum, İzmir, Kastamonu, Kırklareli, Konya, Muğla, Sinop, Antalya, Balıkesir, Isparta, Kütahya, Manisa, Sivas ve Trabzon'da da şubeler açıldı, bunların bir kısmı "muhabirlik" düzeyinde temsil edildi.[56] "Mümessil şubeler," daha ziyade, muhabir üyelerin sağla-

55 Bkz. İpekkan, *a.g.e.*, s.30-33.

56 Bkz. Bayrı, M.Halit. 1952, "Halk Bilgisi Derneğine Aid Hatıralar: Şubeler ve temsilcilikler," *Türk Folklor Araştırmaları*, sayı 30, s.474-475. Ülkütaşır ve İpekkan, araştırmalarında açılan şubeler arasında Samsun ve Edirne'den de bahsederler.

yabileceğinden fazla bir bilgi akışının gerekli görüldüğü vilayetlerde açılmıştı. Fahri azalık hakkında ise derneğin Esas Nizamnamesi'nde "halkiyat ve harsiyat ile meşgul ve bu husustaki mesaisi ile meşhur zevat meyanında idare heyetinin teklifi üzerine, umumi heyet tarafından" intihap edilmesi şeklinde bir açıklık getirilmişti. Görüldüğü gibi, derneğin merkez şubesinde hem bir İdare Heyeti hem de belli aralıklarla toplanacak olan bir Umumi Heyet olacaktı. Bunlara ek olarak, ayrıca bir "İrşat ve Terbiye Encümeni" oluşturulmasına karar verilmiş ve özellikle derneğin bilimsel içerikli yayınlarının denetlenmesi bu kurula aktarılmıştı. İrşat Encümeni'nin görevleri de ayrıca bir "İrşat Encümeni Talimatnamesi"yle düzenlenmiş ve bu danışma kurulunun her yıl umumi kongre tarafından seçileceği belirtilmişti. Talimatnamenin üçüncü maddesinde bu kurulun esas vazifeleri şöyle tanımlanır:

> "Encümen derneğin halka karşı olan irşat vazifesinde rehber olacak esasatı hazırlar. Milli benliği kütleye kuvvetle hissettirecek içtimai faaliyetleri(n) programını yapar. Bu hususat için idare heyetine, lazım gelen teklifler ve tavsiyelerde bulunur."[57]

Esas Nizamnamesinin üçüncü maddesinde yer alan "Cemiyet siyasetle asla meşgul değildir" ifadesine karşın İrşat Encümeni Talimatnamesindeki bu milliyetçi söylem aslında "siyaset" ve "millilik" kavramlarının o dönemdeki anlamlarını dışa vurması bakımından ilgi çekicidir. Bu ifade, daha önceleri Türk Ocakları'nın kuruluş söyleminde ve daha sonraları Halkevlerinin tüzüklerinde yer alan "siyasi olma-

57 Tıpkıbasımdan alıntılar için. bkz. İpekkan, Levent. 1978. "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Halkbilim Alanında Çalışma Yapan Kuruluşlar (1927-1977)," *Halkbilimi* cilt 5, sayı 44-46, Ekim-Kasım-Aralık, s.33. Vurgu bana aittir.

ma" ve böylelikle daha geniş bir halk kitlesini hedef alma söyleminin bir parçası olarak görülebilir.

İrşat Encümeni Talimatnamesi ayrıca Halk Bilgisi Derneği'nin bilimsel faaliyetlerinin içeriğini ve faaliyet türlerini de belirliyordu. Buna göre encümen, "uzak, yakın medeniyet tarihlerimizin ilim, edebiyat, fen, felsefe sahalarında" tanınan büyük şahsiyetleri ve dikkate şayan cemiyet hadiseleri için hususi günler ve yıldönümü günleri tertip etmek ve bu amaçla "neşriyat muhitleri" meydana getirmekle yükümlüydü. Encümenden "halk bilgisi mevzularını asri tenkitlerle işlemek suretiyle *tekrar halka vermek*, bunun için icabettikçe müsamereler, konferanslar tertip eylemek, neşriyat yapmak" gibi bir mesai de bekleniyordu.[58]

Derneğin üstlendiği ilk neşriyat folklor derlemeciliğinde yol göstermesi amacıyla 1927-1928 yılı içinde hazırlanan *Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rehber* adında bir çalışmaydı. Rehber, Arnold Van Gennep, Millien ve Hofmann Krayer gibi Avrupalı folklorcuların folklor yöntemine dair çizdikleri çerçeveden esinlenerek folklorun kapsadığı alanları, kullandığı yöntemleri, "amacını" ve folklor türlerine dair detaylı bir bilgiyi sunmayı amaçlıyordu. Nail Tan'ın aktardığına göre, *Rehber*'de yer verilen folklor türleri ya da "kadroları," muhit, ev, eşyalar, sanat ve meslekler, elbiseler, gıda, adetler, itikatlar, bilgiye dair halk bilgisi, şiir, temaşa, hikaye, musıki, raks ve hukuk anabaşlıkları altında toplanıyorlardı. Bunlardan yalnızca dil, müzik ve halk zenaatlarına dair ek bilgiler dernek üyeleri Hasan Fehmi (Turgal), Mahmut Ragıp (Gazimihal) ve Ismail Hüsrev tarafından "izahnameler" şeklinde *Rehber*'e eklenmişti.[59] Halk Bilgisi

58 İpekkan, *a.g.e.*, s.34. Vurgu bana aittir.

59 Bkz. Tan, Nail. 1988. *Folklor (Halkbilimi) Genel Bilgiler.* Istanbul: Halk Kültürü, s.8.

Derneği'nin hazırladığı bu ilk yayına ilgi, yayının dil ve alfabe reformlarının yapıldığı döneme rast gelmesiyle de arttı. 1928 yılı içinde ikinci baskısı yapılan *Rehber*'in, yurt çapında dağıtımını, dil devriminin gerektirdiği derleme faaliyetlerine yol göstermesi amacıyla dönemin hükümeti üstlendi. Dernek, aynı yıl, folklorun değişik uluslarda tecrübe edilen siyasi "faydaları," türlü tanımları ve tercümelerini ortaya koyan *Halk Bilgisi Mecmuası* isimli bir yıllık çıkardı. Bu yıllık, *Grand Encyclopedie* ve *Encyclopedia Britannica*'da yer alan folklor maddelerinin ve Van Gennep'in folklor kadroları hakkındaki sınıflandırmasının da çevirilerini içeriyordu.

Halk Bilgisi Mecmuası'nın yanısıra, ve bu sefer daha ziyade halkı folklor eserlerine ısındırma amacıyla Dernek iki yayın daha sundu. Bunlardan ilki, çeşitli halk şairlerinden derlenen koşma, destan, ağıt, nefes gibi sözlü edebiyat türlerinin yer aldığı *Seçme Halk Şiirleri* adlı bir kitap, diğeri ise Faruk Nafız Çamlıbel, Ömer Bedrettin Uşaklı, K.Kami Kamu gibi şairlerin eserlerinden seçilerek hazırlanan *Seçme Memleket Şiirleri*'dir. İpekkan'ın aktardığına göre, bu iki yayın İrşat Encümeni'nin eğitim faaliyetlerinin bir parçası olarak hayata geçirilmişti.

Aynı doğrultuda, Yunus Emre'yi anmak için yapılan bir tören münasebetiyle *Yunus Emre* adlı bir broşür de törende dağıtılmak üzere hazırlanmıştı. Broşüre, Fuad Köprülü, Ziyaeddin Fahri ve M. Halit Bayrı'nın yazılarıyla, Aka Gündüz bir fıkra ile ve Necip Fazıl da bir manzume ile katkıda bulunmuştu.[60]

60 Bkz. Bayrı, M.Halit.1952. "Halk Bilgisi Derneğine Aid Hatıralar: Konferanslar, Törenler, Anketler, Derleme Seyahatleri," *Türk Folklor Araştırmaları*, sayı 31, s.489. Bayrı, burada Necip Fazıl'ın kendi manzumesinin broşürde basılması karşılığı telif istemesinden "müteessir" olduğunu ifade etmeden geçemez.

Derneğin 1929 yılından itibaren *Halk Bilgisi Haberleri* adıyla bir süreli yayına giriştiği görülür. Bu yeni dergi artık yavaş yavaş sayısı artan yerel derlemelerden örnekler sunuyor, sözlü türler, kültür ve inançlar üzerine makaleler yayınlıyor, ve uluslararası folklor dünyasından haberler veriyordu. Değişik vilayetlerde örgütlenen dernek üyelerinin yolladıkları derlemelere de yer veren dergi, 1931 yılına kadar 19 sayı yayınlayarak çıktı. Türk Halk Bilgisi Derneği'nin yeni oluşan Halkevleri'ne katılma kararı alması ve özellikle Fuad Köprülü'nün Eminönü Halkevi'ndeki Edebiyat Şubesi'nin başına geçmesi üzerine *Halk Bilgisi Haberleri* 1932 yılından itibaren Eminönü Halkevi'nin resmi yayın organı haline geldi. Dergi bu şekliyle 1941 yılına kadar çıktı, yayınına 1946 yılına kadar ara verildi ve son üç sayı daha çıkararak 1947 yılında yayın hayatına son verdi.

Halkevlerine katılmadan önce, Türk Halk Bilgisi Derneği aynı zamanda, dilbilim, halk dansı, bilmece ve inançlar konusunda malzeme yayınlayan *Türk Halk Bilgisine Ait Maddeler* ve *Türk Halk Bilgisine Ait Tetkikler* isimli iki kitap serisinin de yayınını üstlenmiştir.[61] Tetkikler dizisinde yayınlanan Ahmet Caferoğlu'nun çalışması daha ziyade dil bilimle ilgiliyken, Maddeler dizisinin kitapları oyun, zanaat, bilmece, düğün, mani ve inançlar gibi folklor türlerini kapsıyordu.

Yayınlarının yanısıra, Türk Halk Bilgisi Derneği, tüzüğünde vaadettiği yoğunlukta olmasa da bir dizi konferans düzenlemeyi de ihmal etmez. Bu sınırlı sayıdaki konferansa, Ahmet Hamdi, Yusuf Akçura ve Necip Asım gibi devrin önde gelen aydınları katılmışlardır. Ironik bir şekilde, daha

61 Bu yayınların tam listesi için bkz. Ülkütaşır, M. Şakir. 1973. *Cumhuriyet'le Birlikte Türkiye'de Folklor ve Etnografya Çalışmaları*. Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, s.41-42; İpekkan, *a.g.e.*, s.37

sonraları Türkiye'de kurulan ilk Halk Bilimi kürsüsünün kapanmasında en önemli rollerden birini oynayan Reşat Şemsettin de derneğin davet ettiği konuşmacılar arasında yer alır.[62]

Türk Halk Bilgisi Derneği, nizamname ve talimatnamelerinde hedeflediği yayın ve konferans türü faaliyetlerinin yanısıra, çalışmaları arasına saha gezileri ve anket araştırmalarını da katmıştır. Derneğin bu alanlardaki faaliyetleri hakkında geniş bir bilgiyi M.Şakir Ülkütaşır'ın 1972 yılında yayınladığı ve Türkiye'de folklor tarihçesini ele alan kitabında bulmak mümkündür.[63] Buna göre, Dernek belli bir anket formatı hazırlayarak halk arasında yaşayan belli inanç ve geleneklerin derlenmesinde öncü olmuştu. Bunlardan "ay" ve "isimler" üzerine yapılan anketlerin sonuçlarına dair derlemeler *Muhit* ve *Atsız* dergilerinde, başka bölümlerse *Halk Bilgisi Haberleri*'nde yayınlanmıştı.[64]

Ancak dernek faaliyetlerinin belki de en önemli katkılarından biri Anadolu'ya yapılan araştırma gezileriydi. Ülkütaşır bunlardan ilk ikisinin üzerinde önemle durur, ve her iki gezide de Abdülkadir İnan'ın varlığının bu araştırma gezilerinin bilimsel kalitesini nasıl belirlediğini vurgular. 1929 yılında, 15 Ağustos-27 Eylül tarihleri arasında gerçekleştirilen ilk gezide Trabzon, Rize, Gümüşhane ve Erzurum'a gidilmiş ve buralarda ateş ve ocak, çobanlık ve çoban türküleri, hayvancılık ve âşık oyunlarına dair halk gelenek ve inançları derlenmişti.[65] Ülkütaşır, "Rapor" adı altında

62 Konferansların ve konularının tam bir listesi için bkz. İpekkan, *a.g.e.*, s.38.

63 Bkz. Ülkütaşır, M. Şakir. 1972. *Cumhuriyet'le Birlikte Türkiye'de Folklor ve Etnografya Çalışmaları*. Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı, s.37-44.

64 Bkz. Ülkütaşır, *a.g.e.*; İpekkan, *a.g.e.*, sayı 41-51.

65 Bayrı ve İpekkan gezilen yerler arasında Ülkütaşır'a ek olarak Bayburt ve Hasankale'den de bahseder.

toplanan bu gezi sonuçları hakkında "folklor maddelerinin seçiliş ve toplanış şekliyle bunların toplanış, tasnif ve değerlendirilmesi takdire değer" ifadesini kullanır.[66]

İkinci bilimsel gezi ise 1931 Temmuz ve Ağustos ayları içinde Gaziantep ve dolaylarında, Ali Rıza Yalgın, Şakir Sabri ve yine Abdülkadir İnan'ın katılımlarıyla gerçekleşmiştir.[67] Bu gezi hakkında kapsamlı bir rapor yayınlanmamakla beraber, *Halk Bilgisi Haberleri*'nde gezinin yapılış şekli, alanı ve toplanan malzemenin mahiyeti hakkında kısa bir haber yayınlanmıştır. Bayrı, bu gezi notlarının ilki gibi derlenememesini Abdülkadir İnan'ın Türkiyat Enstitüsü'ndeki yoğun işlerine bağlar ve bu geziden çıkan verilerin dağınık bir biçimde A.İnan, H.Alparslan ve Ali Rıza Yalgın imzalarıyla Halk Bilgisi Haberleri'nde yer aldığını da ekler. Ülkütaşır'ın belirttiğine göre, bu ikinci gezi özellikle köylerden malzeme toplamaya gayret etmesiyle dikkat çeker.[68]

Halk Bilgisi Derneği'nin diğer iki gezisine dair bilgileri Bayrı ve İpekkan'ın makalelerinde bulmak mümkündür. Buna göre, Derneğin üçüncü gezisi Müşfika İnan tarafından 1931 yılı içerisinde Maraş civarında yapılmış ve yine kitap şeklinde değilse de *Halk Bilgisi Haberleri*'nde yayınlanmıştır. Balıkesir, Sındırgı ve Dursunbey bölgelerine yapılan son gezi ise M.Halit Bayrı, Yusuf Ziya Demircioğlu ve H.Turan Dağlıoğlu tarafından yürütülmüştür. Bu geziden toplanan veriler 1939 yılında Eminönü Halkevi tarafından basılan Mehmet Halit Bayrı'nın *Halk Adetleri ve İnanmaları* adlı kitabına kaynak sağlamıştır.

66 Bu Rapor, Bayrı'nın aktardığına göre 1930 yılında *I. İlmi Seyahata Dair Rapor* adı altında Abdülkadir İnan tarafından kaleme alınmış ve 66 sayfalık küçük bir kitap halinde neşrolunmuştur.

67 Bayrı gezilen yerler arasında Nizip ve Kilis'i de sayar.

68 Ülkütaşır, *a.g.e.*

Halkevlerinin açılmasıyla birlikte bağımsız bir dernek olarak kalma lüzumunu görmeyen Türk Halk Bilgisi Derneği, 1932 yılından itibaren Halkevlerinin bir parçası olarak faaliyetlerine devam etti. 1946'da, derneğin kurucularından bazılarının gayretleriyle yeniden aynı isim altında yaşatılmaya çalışılsa da kuruluş günlerinin enerjisi tekrar yakalanamadı. Halkevlerine katılma kararının altında biraz o dönemde devletten bağımsız bir kültür kurumu olarak kalmanın pek de mümkün olmaması, biraz da Ziyaeddin Fahri'nin doktora yapmak üzere Fransa'ya gidişiyle işlerin yavaşlaması ve Bayrı'nın deyimiyle derneğin genel merkezinin üç yıl süren "suskunluğu" olduğu ileri sürülebilir. Halkevlerine katılma kararının o dönemdeki dernek başkanı İshak Refet imzalı bir resmi mektupla üyelere bildirilmesini M. Halit Bayrı bu kararın "toplanacak genel kongre" tarafından alınmış olmaması nedeniyle eleştirir.[69]

Türk Dil Kurumu

Folklor araştırmalarında doğrudan bir rolü olmasa da Cumhuriyet rejiminin temel reformlarından biri olan dil ve alfabe reformlarının uygulama aşamalarındaki derleme ve yayın faaliyetleri dolayısıyla Cumhuriyet kültür kurumları arasında Türk Dil Kurumunu da anmak gerekir. 3 Kasım 1928'de, Cumhuriyet hükümetinin "Türk Harfleri Hakkında Kanun" ile yeni alfabeyi kabul etmesi ve bunun uygulanması için yurt çapında bir kampanya başlatmasıyla birlikte, dil reformunu destekleyecek temel bir kurum olarak planlanan "Türk Dili Tetkik Cemiyeti" Temmuz 1932'de kurulmuştur ve Atatürk'ün kişisel fonlarıyla desteklenmiştir. 26 Eylül 1932'de toplanan ilk kurultayında Türk dilinin köklerinin araştırılması hususu temel bir konu olarak ortaya çıkar. İlk kurultayın ardından, Cemiyet üyeleri, (1) Dilbilim ve Filoloji, (2) Etimoloji, (3) Dilbilgisi-Sentaks, (4) Kelime Bilgisi-Terminoloji, (5) Derleme ve (6) Yayın birimlerini kapsayan altı farklı bölümden oluşan Umumi Merkez Heyeti'ni kurmayı kararlaştırdılar.

Türk Dil Kurumu'nun iki ana amacı vardı: araştırma ve reform. Kurumun araştırma faaliyetleri ulusal sınırların içinde ve dışında konuşulan günümüz Türkçe'siyle eski Türkçe'yi kapsayacaktı. Derleme Bölümü, enerjisini Anadolu'dan ve eski yazılı Türkçe kaynaklardan malzeme toplamaya vakfedecek, Dilbilim-Filoloji bölümü ise onu diğer dillerle kıyaslayacak, ve son olarak, Etimoloji Bölümü, toplanan malzemenin kökenlerini araştıracaktı. Reforma yönelik faaliyetler içinse, "Kelime Bilgisi-Terminoloji Bölümü," araştırmacılar tarafından sağlanan malzemeyi ulusal bir sözlükte toplayacak, "Dilbilgisi-Sentaks" Bölümü bu yeni oluşturulan ulusal dilin kurallarını yazmaya başlayacak ve "Yayın Bölümü" bu araştırmaların basım ve dağıtımıyla ilgilenecekti. Daha sonra da görüleceği gibi, Halkevleri ağı ve onların Dil ve Edebiyat Şubelerinin yerel dil örneklerinin toplanması yönündeki faaliyetleri de Türk Dil Kurumu'nun araştırmalarına katkıda bulunacaktı.

Köy Enstitüleri

Bir araştırma müessesesi olmasalar da, Köy Enstitüleri, aynen Halkevleri gibi, toplumsal hafızada edindikleri yer, son dönem Osmanlı entellektüellerinin başlattığı Köycülük hareketine kadar uzanan kökleri, ve köy duyarlılığını "meşrulaştırma" işlevleriyle, "halk bilgisine" dolaylı yoldan da olsa katkısı olmuş olan eğitim kurumlarıdır. Erken Cumhuriyet

69 Bkz. Bayrı, M.Halit. 1952, "Halk Bilgisi Derneğine Aid Hatıralar: Son Safha," *Türk Folklor Araştırmaları*, sayı 36, s.470.

Döneminde, Toprak Reformuyla paralel olarak uygulamaya konması planlanan Köy Enstitüleri yasası 1940 yılında çıktı. "Sebeb-i mevcudiyetlerine" dair anlaşmazlıklar ve tartışmalar 1946'dan itibaren başladı, 1947'de bir yasayla işleyişleri değiştirilirken, 1954 yılında da resmen kapatıldılar. Köylerden, köylüleri eğitecek "köy öğretmeni" yetiştirmek amacıyla formüle edilen eğitim programlarında Türkçe, tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi, tabiat ve okul sağlığı bilgisi, yabancı dil, ulusal oyunlar, müzik, askerlik, ev idaresi, çocuk bakımı, öğretmenlik bilgisi, tarım işletme ekonomisi ve kooperatifçilik gibi konuları kapsayan "kültür dersleri," ziraat, kümesçilik, arıcılık, balıkçılık gibi konulara eğilen "tarım dersleri," ve demircilik, nalbantlık, marangozluk, betonculuk, dülgercilik ve biçki-dikiş konularını kapsayan "uygulamalı teknik dersler" vardı.[70] Yatılı olarak düzenlenen Köy Enstitülerindeki eğitimden geçen "enstitülülerden" bir kısmı öğretmen olarak çalışırken, önemli bir kısmı da edebiyat alanında ürün vererek "köy romanı" akımının önde gelen isimleri oldular.[71] Köyü ve köylülüğü yücelten ve köy yaşamının farklı gerçeklerine dikkat çeken söylemiyle köy edebiyati, köyde halk yaşamının türlü cephelerini konu alan folklor derlemelerinden farklı, ama "köye" dair bir sesin, okuyucusuna folklor derlemelerinden çok daha yaygın olarak iletildiği bir yazın türü olmuştur. Doğrudan folklorla olan ilgisi, Köy Enstitülülerin hatıralarında, çoğunlukla bir tür sabah egzersizi olarak yapılan toplu halk oyunu icralarıdır. Köy Enstitülü yazarlardan Mahmut Makal bu konuda şöyle bir tasvir yapar:

70 Bkz. Makal, Mahmut. 1990. *Köy Enstitüleri ve Ötesi*. İstanbul: Çağdaş yayınları.

71 Köy edebiyatı ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Bayrak, Mehmet. 1978. *Köy Enstitülü Yazarlar ve Ozanlar: İnceleme-Antoloji*. Ankara: Doruk Matbaacılık.

> "Köy Enstitülerinde günlük yaşam, kalk kampanasının ala şafak vurmasıyla başlardı. Soğuğu, sıcağı, kışı yazı hep aynıydı. Yataklıklarda canlanma, alanlarda kaynaşma, derken halaya ve türküye dönüşürdü. Mandolin ve akordion sesleri karşı tepeleri çınlatmaya, bin kişiden oluşan bir halka, hey heylerle birlikte tek bir ayak, tek bir kol gibi halay çekmeye çoktan başlamıştır. Ruhun ve bedenin gerçek eğitimi olan bu coşkulu sürede Sivas ağırlamasından tutun Tavas kırmasına kadar aklınıza gelebilecek ne kadar oyun varsa, Harmandalısıyla, Bengisiyle oynanırdı. Sonra büyük alanda toplanılır, iş ve ders yerlerine gidiş başlardı."[72]

Köy Enstitülerinin kapatılma tartışmalarındaki gerekçeler, ileride ele alınacak olan Halkevleri ve Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde açılan Folklor Kürsüsünün kapatılmalarının ardında yatan nedenlerle yakından ilgilidir. Bu iki kurum gibi, Köy Enstitüleri de, 1946 sonrası çok partili hayata geçiş sürecinde yaşanan kutuplaşmalar arasında, milli değerlere önem vermeyen bir nesil yetiştirmek, solculara yuva olmak gibi suçlamalara hedef oldular, ve 1954 yılında DP hükümeti tarafından kapatıldılar.

72 Bkz. Makal, *a.g.e.*, s.56.

HALKEVLERİ VE FOLKLORUN MİLLİLEŞMESİ

Cumhuriyet dönemi kurumları arasında Halkevlerinin toplumsal hafızamızda özel bir yeri vardır. Kimileri için "ayıplık vardı, gitmezdik" diye anılan bir resmi mekan;[73] kimileri içinse, özel ve kamusal alan arası "hayat değiştiren" bir kurumdur.[74] Halkevleri üzerine yazılmış olan literatür, bugüne kadar daha ziyade bu kurumun faaliyetlerini yakından tanıyan, onlara bizzat katılmış olan kişiler, hatta resmi görevliler tarafından yazıldı. Halkevlerine kişisel hatıraları ile bağlı olmaktan çok tarihsel bir merakla bu kuruma yaklaşan araştırmacılar için de bugün en temel kaynakları kuşkusuz hem Halkevlerinin hem de Cumhuriyet Halk Partisi'nin kendi yayınları oluştururlar. Bu tablo içinde, Halkevleri tarihçeleri bugüne kadar hep bu kurumun bizzat yöne-

---

73 Sahure Serdaroğlu'yla söyleşi, Ağustos 1996, Tirebolu.

74 Halkevleri hakkında romantik izlenimler için bkz. Kansu, Ceyhun Atuf. 1974. "Halkevlerinin Kaynağı," *Atatürk ve Halkevleri*. Ankara: TTK Basımevi, s.84-87; Ege, İskender Cenap. 1966. "İkinci Birleşim, Beşinci Oturum," *Toplum Kalkınması Hamlemizde Halkevleri Semineri*. Ankara: Halkevleri Genel Merkezi, s.91.

ticileri ya da "katılımcıları" tarafından hikayelenmiştir. Ne var ki, yazılı kaynaklarla kendisini bugüne ileten bu resmin dışında, Halkevleriyle organik bir bağ kuramamış olan geniş bir kitlenin varlığını da unutmamak gerekir. Bugün yavaş yavaş birikmeye başlayan sözlü tarih anlatıları ve yayınlanan bazı hatıralardan da anlaşılacağı üzere, yerel halkın Halkevleri faaliyetlerine katılımı oraya tayinle gelmiş bürokrat ve memurlara oranla oldukça düşüktü.[75] Bu durum, esasen, Halkevleri tarihçesini yazarken çok önemli bir noktaya da işaret eder: Halkevlerine kayıtlı olmayanların ya da faaliyetlerine katılmayanların bu kurumla kurdukları ilişki de özünde bir "tanıma" ilişkisidir. Yani, Halkevlerinde bizzat görev alınmasa veya yeni rejimi temsil eden bu kurumun faaliyet alanlarına doğrudan katılım olmasa da genelde Halkevlerinin bulunduğu kasaba veya şehir halkı tarafından bu kuruma dair bir bilgi birikimi "duyma" veya "gözlemleme" yoluyla oluşuyordu.[76] Dolayısıyla, bir "Halkevleri bilgisinin" Halkevlerinin kendi bünyesinde topladığı izleyici-katılımcı kesiminden daha geniş bir ağa ulaştığını düşünmek pek de yanıltıcı olmaz.

Halkevleri iki önemli misyonla faaliyete geçtiler. Bunlardan ilki Türk Ocakları ve Köycüler Cemiyeti gibi kökleri Jön Türk Devrimine kadar uzanan bir sosyal reform misyonuydu. Diğeri ise yeni devletin Batılılaşma projesini pratiğe

75 Bkz. Beysanoğlu, Şevket. 1996. "Anılarımda Diyarbakır Halkevi," *Kebikeç*, yıl 2, sayı 3, s.161-167; Yüksel, Ahmet. 1996. "Merzifon Halkevi ve Taşan Dergisi," *Kebikeç*, yıl 2, sayı 3, s.169-188; Varlık, Bülent. 1996. "*Bozok*: Yozgat Halkevi Dergisi Bibliyografyası," *Kebikeç*, yıl 2, sayı 3, s.193-198. Benzer bilgiler Sahure Serdaroğlu ve Nezihe Karahasanoğlu ile yapılan sözlü tarih araştırmasında da ortaya çıkmıştır (Ağustos 1996, Tirebolu).

76 Bu konuya dair değişik gözlemler için bkz. Yüksel, Ahmet. 1996. "Merzifon Halkevi ve Taşan Dergisi," *Kebikeç*, yıl 2, sayı 3, s.169-188; Varlık, Bülent 1996. "*Bozok*: Yozgat Halkevi Dergisi Bibliyografyası," *Kebikeç*, yıl 2, sayı 3, s.193-198.

geçirecek sanatsal ve kültürel faaliyetleri başlatmak ve yürütmekti. Bu ikinci misyonun kendi içindeki en önemli ikilemi Batılı kültür formlarını tanıtma ve yaygınlaştırma çabalarını, bir milli kültür repertuarı oluşturmak için yerel derlemelere olan bağımlılıkla uzlaştırma zorunluluğuydu. Bu bağlamda, Halkevlerinin kültürel reforma yönelik faaliyetleri Ziya Gökalp'in "hars" ve "medeniyet" kavramlarının yaşama geçirilmeye çalışıldığı bir proje olarak da görülebilir.

Halkevlerinin Kuruluş Süreci ve Yapılanması

Halkevlerinin resmi kuruluş tarihi 19 Şubat 1932 olarak belirtilir. Kuruluş sürecine yönelik anlatılarda bu yeni örgütlenmenin Türk Ocakları'nın — biraz da belli bir baskı altında — 1931'de fesih kararı vermelerinden sonra, onlara bir tür alternatif olarak oluştuğu vurgulanır. Buna göre, Cumhuriyet reformlarının hayata geçirilmesi ve kültürün millileştirilmesi sürecinde Türk Ocakları'nın yetersiz kalması, daha iyi denetlenebilir yeni bir kurumsal yapının bu rolleri üstlenmesini zorunlu kılmıştı. Ayrıca, çok partili sisteme geçişin daha ilk denemesindeki başarısızlık Cumhuriyetin henüz kendi kurumlarını tam olarak oturtamadığına ve kendi yapısını konsolide edemediğine de işaret ediyordu. Kemal Karpat'ın deyişiyle, "Cumhuriyet'in 1930 sonrası politikası büyük ölçüde Serbest Fırka deneyiminden çıkarılan dersle belirlendi: Buna göre, daha derin sosyal ve ekonomik önlemlerle desteklenmeyen siyasal bir reformun yaşama şansı yoktu."[77]

Esasen, 1930'lar Avrupası için, zaman zaman paramiliter özellikler de taşıyan, ama daha ziyade toplumsal bir kalkınma hamlesinin örgütlenmesi amacıyla kurulmuş olan bir

77 Karpat, *a.g.e.*, s.58-59.

teşkilatlanma modeli oldukça revaçtaydı. Bu nokta, Halkevleri tarihçesi üzerine çalışmalarıyla tanınan Anıl Çeçen'in Halkevlerinin kuruluş sürecini ele alan anlatısının kurgusunda önemli bir husus olarak belirir. Buna göre, Avrupa'daki bu tür örgütlerin yerinde incelenmesi amacıyla Cumhuriyet hükümeti yurt dışına yolladığı burslu öğrencilerin gözlemlerinden faydalanıyordu. Çeçen, özellikle Vildan Aşir Savaşır'ın Çek sokolları üzerine olan gözlemlerinin ve bu konudaki bir radyo konuşmasının bizzat Atatürk'ün dikkatini çekmesini Halkevlerinin kuruluş aşamasında bir dönüm noktası olarak belirtir. Savaşır'la bizzat görüşen Atatürk'ün önerisiyle, Türkiye'de benzeri bir örgütün çatısını tartışmak üzere bir komite kurulur ve bu komite bir tüzük önergesini CHP'nin 1931'de düzenlenen Üçüncü Umumi Kongresi'ne sunar. Önergenin onaylanması, devlet kaynaklarının da hızla harekete geçirilmesiyle yürürlüğe konan, ve "Halkevleri" ismini alan bu yeni örgüt resmen 19 Şubat 1932'de kurulur. Orhan Özacun'a göre ise, Halkevlerinin kuruluş hikayesi bu tür saptamalardan daha öncelere gider. Her şeyden önce; yaygın yetişkin eğitimi 1932'den evvel de yeni rejimin gündemindedir. Özacun burada Atatürk'ün 1923 yılında Meclis Reisi sıfatıyla verdiği bir demeci örnek gösterir. Bunun yanısıra, Halkevlerinin kuruluşlarının resmileşme sürecinin CHP'nin Umumi Kongresi'nden ziyade bir dizi "talimatname" sonucu gerçekleştiğinin de altını çizer.[78]

1932 yılında ilk kez *CHF Halkevleri Talimatnamesi* olarak basılıp dağıtımı yapılan bu yayının isminin 1935 baskısında *CHP Halkevleri Öğreneği* olarak değiştiğini görürüz. 1940'larda yeniden *Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi* olarak yayınlanmış, bu sefer ilk 7 yılın tecrübesi de gözönünde bulundurularak, talimatnamenin dili yanında,

78 Özacun, Orhan. 1996. "Halkevlerinin Dramı," *Kebikeç*, yıl 2, sayı 3, s.87-96.

bazı içerik değişiklikleri de yapılmıştır. İlk talimatname ya da öğrenek, "Halkevlerinin Örgüt, Yönetim ve Çalışma Öğreneği" isimli bir giriş yazısıyla başlar.[79] Bu yazının daha ilk cümlesi CHP'nin "kılavuzluğuyla" vatanı kurtardığı ifadesiyle başlar; bundan sonra yapılacak tüm siyasal, sosyal ve ekonomik reformların "yeni bir savaş ruhu" ile kuvvetlendirilmesi gereğini vurgular. Buna göre, "son iki üç asırlık siyasal ve sosyal düşüklük ve gerileme" gözönüne alınırsa, maddi imkan bakımından daha zengin olan devlet örgütlerinin yanısıra, daha geniş tabanlı bir halk kültür örgütüne duyulan ihtiyaç açıktır. Yazıda, ayrıca, Macaristan, Çekoslovakya, İtalya, Almanya "ve hatta" İngiltere'de benzer kurumların daha önceden bu maksatla faaliyete girişmiş olmaları da örnek olarak gösterilir:

> "Bu birkaç örnek bu alanlarda her ulustan daha çok çalışmak yükümünde bulunduğu halde maddiğ ve tinel (manevi) araçları çok eksik olan memleketimizde *ulusal, resmiğ ve özel kuvvetlerin* aynı erge (maksat) üzerinde toplanması lüzumunun değerini belirtebilir. Biz bu alanda başka ülkelere göre fazla olarak şimdi tarihe geçmiş kurumların cemiyet yapısının en derin tabakalarına kadar işlemiş köklerini sökmek, cumuriyet ve devrim esaslarını bütün ruhlara ve fikirlere eğemen kutsal inan şartları halinde perçinlemek ödev ve yükümü karşısındayız."[80]

Halkevleri ağının ilk şubeleri, Ankara, İstanbul, İzmir,

79 Dilde "türkçeleşme" çabalarının bir örneği olması bakımından 1940'a kadar yayınlanan talimatnameler arasında 1935 baskısı esas alınmıştır, ve tersi belirtilmediği müddetçe alıntılar "öğrenek" adı verilen bu talimatnameden yapılmıştır.

80 Bkz. *CHP Halkevleri Öğreneği*, 1935, Ankara: Ulus Basımevi, s.3-4. Vurgu bana aittir.

Bursa, Samsun, Adana, Konya, Aydın, Afyon, Eskişehir, Diyarbakır, Denizli, Çanakkale ve Van'da açılır. Açılış törenlerindeki konuşmalarda, hükümet yetkilileri ve CHP üyeleri Halkevlerinin siyasi değil de kültürel kurumlar olduğu fikrini özellikle vurgularlar. Halkevlerinin parti üyeliğine dayanan bir ayrımcılık yapmaksızın her vatandaşa açık olduğunun altını çizen bu söylem uzun yıllar da devam eder. Başbakan İsmet İnönü'nün 1935 yılında Halkevleri'nin üçüncü yıldönümünde, ya da CHP Genel Sekreteri Cevat Dursunoğlu'nun onyedinci yıldönümünde halka yaptığı konuşmalar bunlara örnek gösterilebilir.[81] Yine de bütün bu söyleme karşın, Halkevlerinin kültür ve siyaset arasında yaptıkları bu ayırım pek de gerçekçi sayılamaz. Her şeyden önce, ilk dönem talimatnamelerinin "Halkevlerinin Kurulmasında Genel Esaslar" adlı bölümünün birinci maddesi Halkevlerini Cumhuriyet Halk Partisinin bir kurumu olarak tanımlar:

> "Halkevinin kapıları Partiye yazılı olan veya olmayan bütün yurddaşlara açıktır. Ancak Halkevi Yönetim Kurulu ile şuğbe yönetim komitelerinde üye olabilmek için C.H.Partisine yazılı olmak şarttır. (İşyarların bu yönetim kurullarına girmelerinde kanunsal sakınca yoktur)."[82]

"Memurların yönetimde olmalarında sakınca yoktur" ifadesi, Halkevlerinin yerel katılımcılardan çok tayin yoluyla oraya gelmiş olan devlet bürokratları, memurlar ve öğretmenler tarafından ayakta tutulduğu düşünülecek olursa neredeyse ironik bir hal alır. Onbeşinci madde de Halkevleri salonlarının parti prensiplerine aykırı olmayan veya başka siyasal partilerle ilgili bulunmayan bütün ulusal cemiyetle-

81 Çeçen, *a.g.e.*, s.6, 226.

82 Bkz. *CHP Halkevleri Öğreneği*, 1935, Ankara: Ulus Basımevi, s.5. "İşyar" sözcüğü özturkçede "memur" kelimesinin yerine düşünülen bir alternatifti.

rin toplanmalarına açık olduğunu belirtir. CHF Katibiumumiliği'nden parti teşkilatlarına gönderilen 1 Mart 1932 tarihli ve 23 sayılı genelgede halkın tam katılımının sağlanması yolunda belli bir özen gösterilmesi istenmektedir:

> "Halkevi açan her örgütümüz açılış zamanındaki sıcaklık ve hareketi devamlı bir surette muhafaza etmeği ve halkın Halkevleri yana olan ilgisini besleyip kuvvetlendirmeyi en önemli ödev saymalıdır... Bütün Halkevlerinde yalnız memlekette tanınmış belli arkadaşların iş ve ödev almaları ve diğer kapasiteli, yetişebilecek unsurların seyirci kalmaları olmaz. Halkevleri bütün vatandaşları birbirine kaynaştırarak ve gençleri yetiştirerek ulusu kuvvetli bir kütle haline getirmek ödevini aldığına göre imkan olduğu kadar çok vatandaşa ödev vermek ve kapasiteli zekaları işbaşına sürmek önemli bir yükümdür."[83]

Bu genelgede, ayrıca, üye yazımına hiç ara verilmeden devam edilmesi istenir. Diğer ilginç bir nokta ise, "Halkevinin çalışmasını artıracak ve kuvvetlendirecek vatandaşlar olarak bilginler, öğretmenler, memurlar, doktorlar, avukatlar, sanatçılar, fen adamları ve sporcu gençlerin sayılması," ve bunların "Halkevlerinin memlekete yapacağı hizmet noktasından uygun ve yumuşak izahlarla şevklendirilmeleri"nin tavsiye edilmesidir. Ne var ki, bu noktanın bir ayırımcılık yaratması ihtimaline karşı da hemen şöyle bir ekleme yapılmıştır:

> "Okuması ve bilgi derecesi ne olursa olsun bütün vatandaşlar Halkevi bakımından ayni derecede değerli memleket çocuklarıdır. Halkevleri bunların hepsini kendi çatısı altında toplamaya çalışmalıdır. Halkevi

83 Bkz. *a.g.e.*, s.20.

gerçekten (halkın evidir) bu ruh her zaman egemen olmalıdır.

Bu sebeple Halkevlerinde bir kısım vatandaşları ötekilerine üstün tutmak fikri yer bulmamak için yakında ayrı bir başkanlık divanı kararı bildirilecektir."[84]

Bu konuyla ilgili olarak ilk dönem talimatnamelerinde, Halkevleri nezdinde kimsenin "imtiyazlı" olamayacağı vurgulanır. Talimatnamenin ondokuzuncu maddesine göre, "Halkevleri toplantılarında bulunacaklar için özel yerler ayrılmaz...Toplantıya geç gelenler yer bulamazlarsa ayakta dururlar" denir. Bunun en önemli istisnası Cumhurbaşkanı, Meclis Başkanı, Başbakan ve yerel idarenin başında bulunan devlet yöneticileri ile o yerin "en büyük komutanı"dır.[85]

Vatandaşlar arası sosyal statü bakımından bir ayırım yapmamaya duyarlı gibi görünen bu ifadelerin hemen peşi sıra özellikle kadınların katılımını temelinden etkileyecek şöyle bir madde gelir:

> "Halkevleri toplanmalarında ve gösterilerde küçük yaşta çocuklar bulunmıyacaklardır. Halkevleri çalışmasının *eğlence* ergesine değil *yetişme* ve yetiştirme gibi yüksek bir ideale yürümesine göre baysallığı ve düzeni bozacak, gürültü yapacak çocuk unsuruna Evlerimizde yer verilmemelidir. Bu fikir sert ve kırıcı bir yolla taptanmaktan ziyade şefkatle ve sebepleri anlatılarak halkımız bu şekle alıştırılmalıdır."[86]

Aynı genelge Halkevlerinin merkezle olan ilişkisine de açıklık getirmeye çalışır. "Ankara Halkevi yalnız Ankaranın

84 Bkz. *a.g.e.*, s.21.

85 Bkz. *a.g.e.*, s.7.

86 *A.g.e.*, s.22. Erge, "maksat," baysallık "sükunet," ve taptanmak "tatbik edilmek" anlamında kullanılmıştır. Vurgu bana aittir.

Halkevidir" ve "Halkevlerinin genel merkezi yoktur. Her Halkevi kendi bulunduğu yerde çalışır" şeklinde ifadeler olsa da, 1930'lu yıllarda çıkan tüm talimatnamelerde Ankara Halkeviyle ilgili özel bir madde göze çarpar. Örneğin, "Esaslar" bölümünün üçüncü maddesinde Ankara Halkevi başkanının ve bütçesinin nasıl belirleneceği özellikle açıklanır ve Ankara Halkevinin doğrudan doğruya Genel Sekreter ile yazışarak raporlarını oraya göndereceği de eklenir. Bu anlamda, Ankara Halkevinin resmi bir merkez olmasa da diğer şubeler için bir model işlevi olduğu açıktır. Aynı durum, yayın organlarının politikasında da gözlemlenebilir. Ankara Halkevi dergisi *Ülkü*'nün belli bir standart oturtması, hatta başka Halkevi dergileri ve faaliyetleri hakkında görüş bildiren yazılar yayınlaması da Ankara Halkevinin bu gayrı-resmi denetleme rolüne örnek olarak gösterilebilir.[87]

İlk talimatname, her Halkevi için bina bulma, döşeme, giderleri saptama ve hatta Halkevi bütçesini kontrol etme yükümlülüklerini CHP'nin o yerleşim yerindeki yönetim kuruluna verir. Bu talimatnamede belirtildiği gibi, her Halkevinin kendi içinde dokuz faaliyet alanı esas alınarak yapılanması öngörülür; ne var ki üyelere bu faaliyetlerden yalnızca üçüne katılma imkanı verilir. Talimatname, ayrıca, kent değiştirenlerin yeni bir Halkevinden diğerine nasıl geçiş yapacakları gibi bir detayı da düzene koyar. Her şubenin kendi talimatnamesi olmakla birlikte faaliyetler o Halkevinin yönetim kurulunun onayından geçme zorunluluğundadır. Şubeler, ayrıca, faaliyetleri hakkında düzenli "defter"ler tutarlar. Talimatnamede yeni bir Halkevinin ancak en az üç şubeye sahipse açılabileceği, ve bu şubeleri barındıracak olan bina, para ve maddi araçlardan oluşan altyapının da temin edilmiş olması gerektiği yazılır.

87 Özacun, *a.g.e.*; Varlık, Bülent. 1996. "*Bozok*: Yozgat Halkevi Dergisi Bibliyografyası," *Kebikeç*, yıl 2, sayı 3, s.193-198.

İlk dönem talimatnamelerinde üçüncü bölüm "Halkevi Şubeleri"ne ayrılmıştır. 1940 yılındaki yeni düzenlemeye kadar dokuz şube ve faaliyet alanları şöyle belirlenmiştir: (1) Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi, (2) Güzel Sanatlar Şubesi, (3) Temsil Şubesi, (4) Spor Şubesi, (5) İçtimai Yardım Şubesi, (6) Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi, (7) Kütüphane ve Neşriyat Şubesi, (8) Köycülük Şubesi, ve (9) Müze ve Sergi Şubesi.

İsimlerinden de anlaşılacağı gibi, Halkevlerinin faaliyetleri iki ana bölümde toplanıyordu: yetişkin eğitimiyle sosyal reformu öngören şubeler ve sanatsal ve kültürel canlanmaya katkı yapması düşünülen şubeler.[88] Örneğin, İçtimai Yardım, Halk Dersaneleri ve Kurslar ile Köycülük şubeleri bu ilk kategoride yer alıyorlardı. İçtimai Yardım Şubesi, bölgesinde yardıma muhtaç olanları bulacak, yoksullara tıbbi yardım ulaştıracak ve sağlık konularında halkı eğitmeye çalışacaktı. Bölge insanlarını bu yönde çalışmalar yapmaya teşvik etmek, onları örgütlemek ve işsizlere iş bulmak gibi konular da şubenin görevleri arasındaydı. Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesinin en önemli görevi ise yetişkin eğitimine yönelik okuma yazma kursları ile yerel ihtiyaçlara göre saptanmış mesleki kurslar açmaktı. Köycülük Şubesi ise, köylere, ihtiyaçları olan tıbbi ve sosyal yardımı ulaştırıp böylelikle köylü ile şehirli aydın arasında bir kaynaşma sağlamayı hedeflemekteydi. Şube, köylere sosyal ve tıbbi yardım ulaştırmak üzere düzenlenen seyahatlerin yanısıra, Halkevlerinin sanatsal faaliyetlerini de köylerde sergilemeyi amaçlıyordu. "Hızlı gelişme" gösteren köyler de, ayrıca, Köycülük Şubesi tarafından taltif edilmekteydi.

88 Halkevleri şubelerinin faaliyet alanlarının nasıl tanımlandığı ilk dönem talimatnamelerinde bulunabilir. Bkz. *CHP Halkevleri Öğreneği*, 1935, Ankara: Ulus Basımevi, s.10-19.

Kültürel alanda faaliyet gösteren şubelerin başında ise Dil, Tarih ve Edebiyat şubesi geliyordu. Aynı yıl kurulacak olan Türk Dili Tetkik Cemiyeti ile birlikte Dil Reformu'nu gerçekleştirme hedefine yardımcı olmak üzere planlanan bu şube, temelde yerel dialektler üzerine araştırmaları destekleyerek, yetenekli araştırmacıları ve sanatçıları bu tür çalışmalara katılmaya teşvik ederek, bu bilgileri konferans ve yayınlarla yaygınlaştırmaya çalışacaktı. Dil reformu, o yıllarda, devletin önemle üzerinde durduğu bir konuydu. Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip'in deyişiyle, Türk dili, edebiyatı ve tarihi "yabancı unsurların tesir ve istilasından en fazla masun bulunmak lazım gelirken, en sürekli taarruzlara uğramış, ve en derin yaralar almış milli kültür müesseseleri" olarak görülmekteydi.[89] Bu doğrultuda, Halkevleri talimatnamelerinde de belirtildiği gibi yerel derlemelere başlanılması esastı:

> "Dil, tarih, edebiyat şuğbesi ana türk dilinin halk arasında yaşayan kelimeleri, terimleri, eski ulusal masalları, atasözlerini araştırıp toplar. Ulusal tarihin yersel evrelerine, en çok -eğer varsa- çevendeki göçebe türk oymakları arasında olmak üzre bütün eski ulusal anane ve görenekleri inceler."[90]

Dil, tarih, edebiyat şubeleri bir bakıma doğrudan folklor derlemelerinin yapılması bakımından Halkevlerinin en önemli birimleriydi. Bu derlemelerin büyük bir bölümü Halkevleri dergilerinde yayınlandılar, yayınlanmayan kısımlarıysa dosyalar halinde arşivlendiler. Bu derlemeler "tür-merkezcil" bir anlayışla yapılıp derlenen kişilere yer

89 Bkz. *Söylevler 1932-1941*, C.H.P. Genel Sekreterliği Halkevleri ve Halkodalarının Onuncu Yıldönümü Yayınlarından, 1942, Ankara: Recep Ulusoğlu Basımevi, s.76.

90 Bkz. *CHP Halkevleri Öğreneği*, 1935, Ankara: Ulus Basımevi, s.11. Çeven "muhit" anlamında kullanılmıştır.

vermemiş olmakla birlikte yine de yerel sözlü edebiyata karşı belli bir ilgi ve bu sözlü malzemenin tespitine yönelik bir bilinçlenme yaratılmasında etkili oldular.

Kütüphane ve neşriyat şubesinin talimatnamelerdeki tanımı daha çok Halkevlerinin kütüphanecilik işlevine yer verir. Buna göre, hangi yayınların izleneceği Gen-yönkurulca belirlenir. Ulusal kültürü besleyecek yayınları çoğaltmak ve okumayı sevdirmek için türlü tedbirler alınması öngörülür. Bunların arasında, mahalle kahvelerinde ve uzak köylerde sesli okuma günlerinin düzenlenmesi, yüklü bir yayın bağışında bulunanların isimlerinin kütüphanenin görünen bir yerine asılması gibi maddeler vardır. Reşit Galip'in deyimiyle, her Halkevi'nde parasız olarak hizmet veren bir okuma salonu bulunması "Halkevlerinin ilk tesis şartlarından" sayılır.[91] Bu şubelerin zamanla daha büyük önem kazanan işlevi kuşkusuz yerel Halkevi dergilerinin çıkmasındaki katkıları olmuştur. CHP'nin Halkevleri Bürosunun başında bulunan Necip Ali Küçüka 1933 yılında bu konudaki gözlemlerini şöyle ifade etmiştir:

> "Vilayetlerde çıkarılacak mecmuaların muhitlerinin içtimai ve iktisadi ihtiyaçlarını tetkik etmeleri ve muhite mahsus dil edebiyat tetkiklerinde bulunmaları lüzumu kendilerine bildirilmiştir. Bundan başka muhtelif istikametlerde yapılan tetkikatın monografi veya bülten halinde neşrinin daha ameli olacağını düşünmekteyiz."[92]

---

91 Halkevlerinin Kütüphane ve neşriyat şubesi hakkında daha detaylı bir bilgi için bkz. Hasan S. Keseroğlu. 1989. *Halk Kütüphanesi Politikası ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Durum*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, s.111-133.

92 Bkz. *Söylevler 1932-1941*, C.H.P. Genel Sekreterliği Halkevleri ve Halkodalarının Onuncu Yıldönümü Yayınlarından, 1942, Ankara: Recep Ulusoğlu Basımevi, s.103-104.

Halkevlerinde bilgi derlemeye ve yaymaya yönelik diğer bir şube de Müze ve sergi şubesiydi. Türk Ocakları'ndan beri hep gündemde olan yerel etnografi müzelerinin altyapısını oluşturmaya yönelik bu faaliyetler de folklorun materyel kültür alanına ilişkin derlemeler yapmayı planlamaktaydılar. Halkevleri talimatnamesine göre müze grubunun amaçlarının bir kısmı şöyle belirlenmiştir:

> "Verit veya para imkanı varsa satın alma suretile tarihiğ değeri olan eski yazılar, kitap kapları, tezhipler, divanlar, minyatürler, çiniler, halılar ve nakışlar gibi ulusal kültür belgelerile eski ulusal kılıklar, oyalı yazmalar, çevreler, eski kılıçlar, yatağanlar, tüfenkler, tabancalar ve her türlü silahlar, sedef, altun, gümüş v.s. kakmalar ve oymalar gibi türk etnoğrafya belgelerini toplamaya çalışmak yolu ile yersel müzelerin genişlemesine ve kurulmasına hizmet eder."[93]

Şubenin diğer faaliyetleri arasında yöredeki eski eserleri tesbit etmek ve fotoğraflamak da vardı. Reşit Galip'e göre, "Eski medeniyet eserlerini korumak, onların kıymetlerini bilmek medenilik şiarlarından"dı ve bu şubenin en önemli hizmeti "iz bırakmadan kaybolup giden milli etnoğrafya vesikalarını arayıp toplamak"dı. Reşit Galip, ayrıca, popüler resimlerin sanatsal olarak zayıf kaldıklarını da vurgulamaktaydı:

> "Bir taraftan hakiki sanatkarlarımızın eserleri ve kıymetleriyle tanıtmak müşkülatı içinde bulunurken diğer taraftan *Hayber Kalesi ve kesik baş hikayesi res-*

---

93 Bkz. *CHP Halkevleri Öğreneği*, 1935, Ankara: Ulus Basımevi, s.19. Verit sözcüğü "teberru" anlamında kullanılmıştır.

samlarının bu kadar geniş ve haksız revaç bulması artık daha fazla sürmemelidir. Halkevleri sergileri grupunun güzel sanatlar kolu... milli zevki inhitata uğratan ve inhitatta gösteren sanat kalpazanlığına karşı mücadele açacaktır."[94]

Folklorun doğal bir parçası olan halk hikayelerine ve hatta halk ressamlığına pek de sempatiyle yaklaşmayan bu bakış açısı, esasen, Halkevlerinin yerel kültürü toplama ve Batı'nın kültürel formlarını yayma hususundaki ikilemine de iyi bir örnek teşkil eder. Batılı kültürel formları yaygınlaştırma amacını ön planda tutan üç önemli şube Güzel Sanatlar, Temsil ve Spor şubelerinin ilk dönem talimatnamelerinde nasıl ifade bulduğu anlamlıdır. Buna göre, Güzel Sanatlar şubesi, müzik, resim, heykel ve mimari alanlarına halkın ilgisini çekmek ve yetenekli insanları ustalaşmaya ve bu alanlarda sanat eserleri üretmeye teşvik etmek amacındaydı.

Bununla beraber, bu şubenin temel amacı, kitleler arasında bir "yüksek sanat anlayışı" oluşturmaktı. 1932 yılındaki bir konuşmasında, Reşit Galip, Türkiye'de heykelin mezar taşları ile sınırlı kalmış olmasını, müziğin de ancak dini ilahilerde teşvik görürken başka bağlamlarda günah sayılmasını eleştirmişti.[95] Aynı bağlamda, Necip Ali Küçüka, şubenin amaçlarından birinin ulusal yaşantımızın ve kimliğimizin melodilerini uluslararası müzik teknikleri ile ifade etmeye çalışmak olduğunu belirtir. Bu yüzden Güzel Sanatlar şubesi, insanların müzikal zevkini düzenli olarak müzik geceleri düzenleyerek, ulusal şarkıları yayarak ve yerel halk şarkılarını toplayarak geliştirip güçlendirmeyi umuyordu. İlk dönem talimatnamelerinde bu konuda yer alan iki madde de oldukça önemlidir. Bunlara göre, Güzel Sanatlar şubesinin en başta gelen ödevlerinden biri "bütün halkın ulusal marşları ve şarkıları öğrenmesine yardım etmek ve bunların ulusal gösteri günlerile Halkevleri kamusal müsamerelerinde beraberce bir ağızdan söylenmelerini sağlamaya çalışmak"tır. Diğeri ise folklor derlemeciliğini teşvik eder nitelikte bir işleve dairdir: "Şuğbe halk arasında hele köylerde oymaklarda söylenen halk türkülerinin notaları ve sözlerile ulusal oyunları saptar."[96]

Temsil Şubesi, geleneksel gölge ve kukla tiyatrosunu teşvik etmesinin yanısıra asıl önemi "milli piyes"lere veriyordu. İlk dönem talimatnameleri oynanacak piyeslerin "merkezce" onaylanması şartına dikkat çeker. Kadın katılımını da teşvik eden bu talimatnameye rağmen, 1933 yılındaki bir konuşmasında Necip Ali Küçüka'nın kadınların bu şubeye pek az katkıda bulunmalarını eleştirdiği ve böyle milli bir vazifeyi yerine getirmede tereddüt etmemelerini istediği görülür. Resmi kaynaklarda yer almasalar da, Temsil şubelerinin önemli bir katkıları, kuşkusuz, kapalı salonda seyirlik oyun seyretme ya da kısacası belli bir "tiyatroya gitme" geleneğini yerleştirmek olmuştur.

Bu sanatsal faaliyetlere yönelik şubelerin yanında Spor Şubesine de Batılı formları yerleştirme bağlamında önemli roller biçilmişti. Bunların arasında halka spor sevgisi aşılamak, ulusal spor kurumlarına yardım etmek, jimnastik ve beden hareketlerini yaygınlaştırmak, spor bayramları ve konferansları tertip etmek ve yurdun değişik yerlerine geziler düzenlemek vardı. Reşit Galip, bu şubeye dair, Halkev-

94 Bkz. *Söylevler 1932-1941*, C.H.P. Genel Sekreterliği Halkevleri ve Halkodalarının Onuncu Yıldönümü Yayınlarından, 1942, Ankara: Recep Ulusoğlu Basımevi, s.83-84. Vurgu bana aittir.

95 Bkz. *Söylevler 1932-1941*, C.H.P. Genel Sekreterliği Halkevleri ve Halkodalarının Onuncu Yıldönümü Yayınlarından, 1942, Ankara: Recep Ulusoğlu Basımevi, s.77.

96 Bkz. *CHP Halkevleri Öğreneği*, 1935. Ankara: Ulus Basımevi, s.11.

leri'nin amacının yalnızca sporcu değil, ahlakı, fikirleri ve gücü vücutları kadar sağlıklı olan vatandaşlar yetiştirmek olduğunu söyler. Sporun gençlerle sınırlı kalmaması gerektiğini de ayrıca vurgular.

Gelişme Dönemlerinde Halkevleri: Çoğalan ve Farklılaşan Şubeler İçin Yeni Bir Yapılanma

Halkevlerinin 14 olan şube sayısı 1940'da Halkodalarının açıldığı döneme kadar hızla arttı. Tarhan Erdem ve İ.Selçuk Erez'in 1963 yılında hazırladıkları bir döküme göre, 1933 yılında 41, 1934'de 25, 1935'de 23, 1936'da 33, 1937'de 31, 1938'de 43 ve 1939'da 163 yeni Halkevi şubesinin açılması sonucu 1939 yılında toplam sayı 373'e ulaştı.[97] Bu sayı, 1940'dan itibaren azalarak 1950'de 478 Halkevine ve 4322 Halkodasına kadar arttı.[98] 1940'a kadar olan dönem içerisinde Halkevi ve Halkodaları, sayıları hızla artarken merkez tarafından gelen talimatnamelerle yönlendirilmeye devam ettiler. Ancak, yine de farklı bölgelerde farklı uygulamaların ön plana çıktığı da olurdu. Birçok Halkevi, merkezden gelen temel çerçeveye uysa da, farklı alanlarda daha yoğun faaliyet gösterir, hatta türlü yeniliklerin öncüsü olabilirdi. Örneğin, Afyon Halkevi muhtarlar için özel bir eğitim kursu hazırlamış, Balıkesir, Konya ve Tekirdağ Halkevleri kendi çevrelerinde Türkçe isimler üzerinde bir çalışmaya girişmiş, Maraş Halkeviyse yerel halk şarkılarını toplamak için özel bir proje hazırlamıştı. Bunların yanındaysa, Ankara Halkevi daha ziyade sanatçılar ve düşünürler için anma toplantıları düzenlemesiyle dikkati çekiyordu. Bu konuyu,

97 Erdem, Tarhan ve İ.Selçuk Erez. 1963. *Halkevleri*, İstanbul: CHP İstanbul İl Gençlik Kolu Yayını:4, s.14.

98 Orhan Özacun, 1996, "Halkevlerinin Dramı," *Kebikeç*, sayı 3, yıl 2, s.87-95.

dönemin başbakanı Şükrü Saracoğlu da bir konuşmasında dile getirmiştir:

> "Halkevlerinin 13. yıldönümünde, Halkevlerinin gelişmeleri bölgelere göre değişiklikler göstermiştir. Bazı Halkevleri bölgesel koşulların elverişliliği nedeniyle ilerilere gitmişler, böylesine koşulların bulunmadığı yerlerde ise Halkevleri bireysel çabalarla savaşlarını sürdürmüşlerdir."[99]

Aynı konuda Ahmet Kutsi Tecer, bir değerlendirme toplantısında "her çevreye göre bazı uygulama özellikleri" çıktığından ve bu tür farklılıkların "birbirini tamamlar mahiyette" olduğundan bahseder.[100]

Halkevleri, kuruluşlarını takip eden ilk beş yıl sonunda, kurumsal bir ağ olarak yerleşikleştiler, faaliyet alanlarını genişlettiler ve birçok durumda da kendilerine tahsis edilen küçük binaların artık yetersiz kalmasıyla tiyatro, toplantı ve spor salonları gibi ihtiyaçlarına yönelik yapılan yeni binalarına geçtiler. Her yıl artan sayıları ile Halkevlerinin yerel idarecileri kendilerini merkezi pastadan daha büyük pay alma yarışında buldular. Her Halkevi için Ankara tarafından "farkedilmek," özellikle *Ülkü* dergisinde bir faaliyetlerinden dolayı methedilmek önem kazandı. Bu, aynı zamanda, yeni yeni tanımlanan ulusal düzlemde yerel birimlerin kendilerine has özellikleriyle yerlerini alma mücadelesiydi de. Bir yandan yerel kimliğin "pazarlanabilir" unsurları önplana çıkarılırken, diğer yandan bunlar "zenginleşen" bir milli kültürün parçası olarak da sunuluyorlardı. Sonuçta, bu yarış ya da seferberlikten herkes yeni formüle

99 Çeçen, *a.g.e.*, s.208.

100 Bkz. *Toplum Kalkınması Hamlemizde Halkevleri Semineri*, 1966, Ankara: Halkevleri Genel Merkezi, s.80.

edilen milli kültürün farklı ama ortak bir parçası olarak "kazançlı" çıkıyor, ancak milli kültür unsurları arasında oluşan hiyerarşideki yeri de merkezle olan ilişkileriyle belirleniyordu. Karadeniz'in fındığı, Bergama'nın kalesi, Bursa'nın Kılıç-Kalkan oyunları bu farklılığın ve ortaklığın küçük parçalarıydılar.

1940 senesi Halkevlerinin kurumsal tarihi açısından önemli bir dönüm noktası oldu. Kendi köy veya kasabalarında Halkevi açmak için merkeze yapılan başvuruların yoğunluğu yeni bir yapılanmaya gidilmesini zorunlu kıldı. 1939'da yapılan CHP'nin Beşinci Kongresinde Halkodalarının açılması kararı alındı. Bu karara giden yolda Halkevleri bünyesinde açılan Okuma Odalarına gösterilen ilginin önemli bir rolü olduğu söylenir. Halkodalarının işlevleri, esasında, Halkevlerininkine benzer bir şekilde düşünülmüş, yalnızca kuruluş için daha evvelce şart koşulan bir dizi uygulamanın sadeleştirilmesi yoluna gidilmişti. Buna göre, elli kişinin üye olduğu, bir toplantı salonu ile okuma odası bulunan, ve yıllık faaliyetlerini sürdürebilecek finansmanı sağlayabilen her yerleşim birimi Halkodası açmak için başvurabilecekti. Bu, açılmaları için en az üç temel faaliyet şubesini aktif olarak işletebilmesi şart koşulan Halkevlerinin kuruluşuna nazaran çok daha kolay bir yoldu. Bu kolaylık ürününü çabuk verdi: 1940 yılında 141 yerde açılan Halkodalarının sayısı 1945'de 2688'e, 1949'da ise 4306'ya ulaşmıştı. Buna ek olarak 1941-1949 yılları arasında 65 Halkodası da faaliyetlerini geliştirerek Halkevi statüsüne geçiş yaptılar.[101] Kemal Karpat'ın değerlendirmesine göre, Halkevleri ve Halkodaları arasında temel bir hiyerarşik fark gözlemlenebilirdi. Buna göre, sanat ve folklor faaliyetleri

101 Bkz. Erdem, Tarhan ve İ.Selçuk Erez (der.). 1963. *Halkevleri*, İstanbul: CHP İstanbul İl Gençlik Kolu Yayını:4, s.14.

büyük ölçüde Halkevlerinin tekelinde olup Halkevlerinin üye profili de köylü ve işçilerden ziyade o yörenin önde gelenleri tarafından oluşuyordu.[102] Karpat, farklı Halkevleri tarafından yürütülen faaliyetlerin çeşitliliği yanında Halkodalarının çalışmalarının hemen her köyde benzer bir görünüm arzettiğini ve "uslup ve işlevlerinin belli bir standart ve düzen" içinde olduğunu da ekler.

1940 yılı Halkevlerinin yeniden yapılanması için bir dönüm noktası oldu. CHP'nin kendi yayınlarında belirtildiğine göre, 20 Nisan 1940 tarihinde Genel Başkanlık Divanınca "Yeni Halkevleri Talimatnameleri" iki kitap halinde hazırlanmış ve bastırılmıştır. Bunlardan ilki 65 maddelik *Halkevleri İdare ve Teşkilat Talimatnamesi* olup diğeri de 121 maddeden oluşan *Halkevleri Çalışma Talimatnamesi*'dir.[103] Yeni Talimatname CHP'nin bakış açısından iki önemli değişiklik getirmiştir: (1) Eskiden Halkevi Reislerinin Parti İdare Heyeti içinden seçilmesi öngörülürken, aynı kişilere çok iş yüklenmesinin belli bir verimsizlik yarattığı tecrübeyle gözlemlenmiştir, bu şartın artık aranmamasına karar verilerek "muhitte davaya sarılıp iş başaracak unsurların iş başına getirilmeleri esası kabul edilmiştir."[104] (2) Yeni bir düzenleme ile, "Dil, Tarih ve Edebiyat" şubesi "Dil ve Edebiyat" şubesi, "Sergi ve Müze" şubesi "Tarih ve Müze" şubesi olarak değiştirilerek "sergilerin" her şubenin kendi ilgi alanı çerçevesinde değerlendirilip Halkevinin İdare Heyetinin de bu konuyu takip etmesi öngörülmüştür. Bu arada, folklorun yeniden düzenlenen "Tarih ve Müze" şubesinin bir

102 Kemal Karpat, ayrıca, 1940 yılında yaklaşık olarak 100,000 Halkevi üyesinin 17,000'inin devlet memuru, 10,000'inin öğretmen, ve yalnızca 27,000'inin köylü ve işçi olduğunu belirtir. Bkz. Karpat, *a.g.e.*, s.65.

103 Bkz. *C.H.P. Halkevleri ve Halkodaları'nın 1940 Çalışmaları*, Ankara: 1941.

104 *A.g.e.*, s.8. ,

çalışma alanı olarak da görüldüğü gözlemlenir.[105] Bu husus, Halkevlerinin 1940 Talimatnamesinin 116. ve 117. maddeleriyle şöyle ifade edilir:

> "116-Halkevleri teberru'ları teşvik veya para imkanları nisbetinde satınalarak folklor ve etnoloji malzemesi toplamaya çalışırlar. Bu malzeme arasında: Tarihi değeri olan eski yazılar, kitap kapakları, tezhipler, divanlar, minyatürler, çiniler, halılar ve nakışlar gibi milli kültür belgeleriyle eski milli kılıklar, oyalı yazmalar, çevreler, eski kılıçlar, yatağanlar, tüfekler, tabancalar ve her türlü silahlar, sedef, altın, gümüş vs.. kakmalar, oymalar vs. Türk etnoloji belgeleri sayılabilir. Bu gibi eserlerden başka folklor sahasına giren bütün malzemeleri toplamaya, korumaya ve bunlar üzerinde tetkiklerde bulunarak neşriyatta bulunmaya çalışırlar.
>
> 117- Halkevlerinde toplanacak folklor (Halk bilgisi) malzemesinin düzgün bir envanterinin tutulması mecburidir. Bu envanterin Halkevi İdare Heyetimnce tasdikli bir örneği her yıl ikinci altı aylık raporlarla birlikte CHP Genel Sekreterliğine gönderilir."[106]

Yeni Talimatnamede bu iki yapısal değişikliğin yanısıra şubelerin faaliyet kapsamları hakkında da detaylı bilgi yer alıyordu.[107] "Asgari Çalışma Planı" adı altında derlenen bir senelik plan da 1940 yılıyla birlikte gelen bir diğer yenilikti. Buna göre, "yapılması istenen işler" ay ay bir senelik plan çerçevesinde belirleniyor, parti tarafından Halkevlerine gönderiliyor, ve bu bilgi baz alınarak yıllık faaliyetlerin bir dökümü yayınlanıyordu.[108] Asgari Çalışma Planlarında yer alan faaliyetler oldukça ayrıntılıydı. Bunlar arasında, köylerde açık hava temsilleri verilmesi, yerli malı sergileri ve çeşitli geziler düzenlenmesi, Halkevlerinde sıhhat, terbiye inkılap, ekonomi, ziraat gibi konularda konferanslar verilmesi, Lozan günü, Zafer ve Cumhuriyet Bayramları gibi özel günlerin kutlanması, aile toplantıları düzenlenmesi ve Türkçe okuma yazma kursları açılması gibi faaliyetler yer alıyor, ve Asgari Plan her ay ne yapılması beklendiğini ayrıntılı olarak belirtiyordu. Yıllık faaliyet raporlarında ise bu bilgileri kaç Halkevinin rapora döktüğü, kaçının bu beklentileri gerçekleştirebildiği mukayeseli olarak belirtiliyordu.[109] 1940 reformu ile Halkevlerinde başlatılan bir yeni uygulama da Halkevleri ve Halkodalarına yapılması öngörülen teftişlerdi. Bu teftişler, "işlerin talimatlara, prensiplere uygun olup olmadığı keyfiyetini tetkikle birlikte ve daha mühim olarak bu müesseselerin ihtiyaçlarını, eksik gediklerini, muhit şartlarını, imkan ve vasıtalarını, ve mahallindeki hakiki kabiliyetleri... yakalamak gibi, esaslı mevzular üzerinde" yoğunlaşacaktı.[110]

1940 reformu Halkevleri ağının genişlediği ilk sekiz yıllık tecrübenin üzerine "değnek ve havuç" politikasıyla yeniden bir kontrol uygulama girişimi olarak da görülebilir. Bu dö-

105 Bkz. Arık, Remzi Oğuz (der.) 1947. *Müze, Tarih ve Folklor Çalışmaları Kılavuzu*. Ankara: CHP Halkevleri Yayınlarından Kılavuz Kitapları XXI.

106 Alıntı için bkz. Arık, Remzi Oğuz (der.) 1947. *Müze, Tarih ve Folklor Çalışmaları Kılavuzu*. Ankara: CHP Halkevleri Yayınlarından Kılavuz Kitapları XXI, s.114. Aynı kaynak "Dil ve Edebiyat şubesinin folklor konusunu ilgilendiren 5. ve 6. maddelerine de yer verir.

107 Şube faaliyetlerinin bir dökümü için bkz. Çeçen, *a.g.e.*, s.188-190.

108 Örnekler için bkz. *C.H.P. Halkevleri ve Halkodaları'nın 1940 Çalışmaları*, Ankara, 1941; *CHP, Halkevleri ve Halk Odaları*, 1943 Ankara, 1944; *CHP, 1945 Yılında Halkevleri ve Halk Odaları*, Ankara, 1946; *CHP, 1946 Yılında Halkevleri ve Halk Odaları*, Ankara, 1947.

109 Bkz. *C.H.P. Halkevleri ve Halkodaları'nın 1940 Çalışmaları*, Ankara, 1941, s.17-19.

110 Bkz. *a.g.e.*, s.23.

nemdeki talimatname ve yıllık raporların söylemi bir taraftan bu kontrolü tesis edecek kararlılıkta diğer yandan ise ters tepme kaygısını taşıyan ve yanlış anlaşılmama gayretini vurgulayan ifadelerle yüklüdür.[111]

Halkevlerinin Kapatılması

Sayılarındaki hızlı artış, kuşkusuz, Halkevleri ve Halkodalarına merkezden gelen mali ve ayni desteğin dağılımını etkiliyordu. Bu, bir yandan değişik Halkevleri arasındaki yarışı kızıştırırken, diğer yandan, Halkevlerinin yıllık raporlarında rakamlar ve oranlar gibi istatistiksel bilgilerin daha çok vurgulanmasına yol açtı. Halkevleri yayınları, bu tür sayısal dökümlerle yüklüdür: yaş grupları, kadın ve erkek katılımı ve üyelerin mesleki dağılımlarına dair istatistiklerin yanında Halkevleri çatısında verilen türlü konuşmalarda da sayısal referans büyük önem taşıyor,[112] ayrıca, konferanslara, sergi ve kütüphane ziyaretlerine, tiyatro gösterileri ve köy ziyaretlerine kaç kişinin katıldığı da belirtiliyordu. Bu sayısal ilginin doğal bir sonucu olarak Halkevleri raporlarının söylemlerinde "kütüphaneye giden" kişi sayısı "okuyucu" sayısı olarak, hapishanede açılan bir kursa katılanlar da "eğitilmiş" olarak tanımlanabiliyordu.[113]

1940'lı yıllar süresince Halkevi ve Halkodalarının sayılarının toplamı binlere yaklaştıkça, "Büyük Türk"leri anma ve milli günleri kutlama gibi faaliyetlerin benzer bir şekilde her Ev ve Odada yer aldığı gözlemlenmişti. Yıldönümü

111 Buna en güzel örnek "Asgari Çalışma Planı"nı tanıtıcı ifadeler olsa gerek. Buna göre, bir tür "beklentiler listesi" sunan bu planın "tahdit edici bir unsur olarak" telakki edilmemesi gerektiği vurgulanıyordu. Bkz. C.H.P. *Halkevleri ve Halkodaları'nın 1940 Çalışmaları*, Ankara, 1941, s.17.

112 Bkz. Çeçen, *a g.e.*, s.184-185, 193, 197.

113 Bu örnekler için bkz. Çeçen, *a.g.e.*, s.162-166.

kutlamaları artık kanıksanmış ve daha önceleri "faal" olarak öne çıkan bazı şubelerin eski enerjilerinin kalmadığı gözlemlenmeye başlanmıştı. Bu değişimde, kuşkusuz İkinci Dünya Savaşı ile birlikte gelen sıkıntılı ekonomik durum ve demokrasiye geçiş sürecinde etkisini göstermeye başlayan muhalif görüşler ve partiCiliğin büyük önemi vardı. Bir kesime göre, Halkevleri projesi millileşme sürecindeki işlevlerini zaten tamamlamışlardı. Değişik yerel kültürleri derleyen Halkevleri arasındaki bu farklılıklar zamanla ortak bir dilin ve yeni bir kültürel repertuarın oluşmasına katkıda bulunmuştu. Ne var ki, Halkevlerinin CHP ile organik bağı, çok partili hayata geçilmesi ile birlikte temel bir kaynak ve iletişim ağı paylaşımı sorunu oluşturuyordu. Demokrat Parti bir yandan Halkevlerinin millileşme sürecine yaptığı katkıyı takdir ederken, öte yandan, bu kurumlaşmanın CHP'nin siyasi kurumlaşmasından ayrıştırılmasının da çok güç olacağını savunuyordu. 1946-1950 yılları arasında Halkevlerinin bağımsızlaştırılması konusunda Meclis'te yapılan türlü tartışma ve değerlendirmeler yapıcı bir sonuç veremeyince 1950'de iktidara gelen DP Halkevleri ve Halkodalarını kapatma kararını Meclis'ten geçirdi. Kemal Karpat'ın da belirttiği gibi, bu son belki de doğal bir ölümdü. Artık kayıtsızlaşan kadroları ve izleyicileri, tekdüzeleşen faaliyetleri, ve yerel halk ile Halkevleri üyeleri arasında hiçbir zaman tam da kapanamayan mesafe ile Halkevleri zaten ilk yıllardaki coşkusunu fiilen yitirmişti.[114]

114 Bkz. Karpat, *a.g.e.* Halkevlerinin kapatılmasına ve yeni ve bağımsız bir "tesis" kurulmasına dair daha detaylı bilgi için bkz. Çeçen, *a.g.e.*, s.231-256, ve *Halkevleri*. 1963. İstanbul: CHP İstanbul İl Gençlik Kolu Yayını:4, s.42-127.

Millileşme Sürecinin Araçları Olarak Halkevleri

Hayali Cemaatler isimli kitabında Benedict Anderson milliyetçiliğin Avrupa'da belli bir tarihsel çerçeve içinde doğup gelіştiğini ve bu gelişim tamamlandıktan sonra "modüler" bir yapı kazanıp taşınabilir bir ideoloji haline geldiğini belirtir.[115] "Millet" olabilmenin ancak milliyetçiliği yayarak mümkün olabileceği, kısaca, milletin yapılanması için belli bir insan emeğinin konulması gerekliliği, Halkevi yöneticilerinin söylemlerinde adeta doğal bir yer alıyordu. İlk yıllarda verilen çoğu demeç, Halkevlerinin rolünü "vatandaşları kaynaştırma," "Cumhuriyet ve devrim ilkelerini vatandaşların düşüncelerine işleme," "devrimleri halkın ruhuna sindirme," veya " ulus ve vatanseverlik duygularının aşılandığı kutsal ocaklar olma" şeklinde ifade ediyorlardı.[116] Örneğin, CHP Genel Sekreteri Recep Peker, Halkevlerinin ilk açılış töreninde "milletleşmek için, milletçe kütleleşmek için mektep tahsilinin yanında ve ondan sonra mutlaka bir halk terbiyesi yapmak ve halkı bir arada ve birlikte çalıştırmak esasının kurulması" lazım geldiğini vurgular.[117] Dönemin Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip'in yine aynı günkü demeci de "milleti oluşturma" kavramı konusundaki "bilinçliliği" vurgulaması açısından ilginçtir:

> "Bilhassa her işin yeni başlanmış sayılabileceği bugünkü şartlar içinde dilcilerin, edebiyatçıların ve tarihçilerin en sıkı bir çalışma birliği gütmeleri elzemdir. Milli dilin, milli edebiyatın, milli tarihin sağlam temeller üzerinde, yükselmesi için bu çalışma birliği ve onu temin edecek teşkilatlanma şarttır."[118]

Adnan Menderes'in 1932 yılında CHP mebusu olarak Aydın Halkevinin açılışında yaptığı konuşma da benzer bir uslup taşır. Menderes'in Halkevlerinin kapatılmasında önemli bir rolü olduğu düşünülecek olursa bu konuşmanın inançlı söylemi bugünden bakıldığında neredeyse ironik bir hal alır:

> "Arkadaşlar; insan kalabalıklarına millet demiyorlar; Falan coğrafi hudutlar içinde yaşıyor olmak, insan kalabalıklarına millet vasfını vermek için kafi değildir; ve bugünkü manada millet, sadece bir hükumet kurmuş insanların heyeti mecmuasına da verilen isim değildir.
>
> Milli mefkurenin, dil, dilek ve duygu birliğinin birbirine perçinlendiği insan kütlelerine millet namı veriliyor.
>
> İnsanları millet zümrelerine ayıran, milletleri yapan, kültür ve mefkure ve vahdettir...Bugün Halkevlerini açmakla atılan bu adım, içtimai ve milli bünyemizi kuracak ve kuvvetlendirecek bir teşkilatlanma ve uzuvlanma hareketinin başlangıcıdır ve hars hareketinin teşkilatlanmasıdır."[119]

Halkevlerinin millileşmeyi perçinleyici bir misyonu olduğuna kuvvetle işaret eden bu demeçlerdeki söylem dolaylı yollarla da dile geliyordu. Örneğin, tiyatronun millileşme sürecinde tılsımlı bir rolü olduğu inancı yaygındı. *Akın, Ço-*

115 Anderson, Benedict. 1983. *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*. Londra, New York: Verso, s.13-14.

116 Çeçen, *a.g.e.*, s.120-121, 153, 205.

117 Bkz. CHP Genel Sekreterliği. 1942. *Söylevler*. Ankara: Recep Ulusoğlu Basımevi, s.42.

118 Bkz. *a.g.e.*, s.76.

119 Bkz. CHP İstanbul İl Gençlik Kolu Yayını, 1963, "Aydın Halkevinin Açılışında Aydın Mebusu Adnan Bey'in (Ertekin sonra Menderes) Nutku," *Halkevleri*, İstanbul: CHP İstanbul İl Gençlik Kolu Yayını:4, s.24-25.

ban, *Mete* gibi yeni yazılmakta olan Türk tarihini konu alan milliyetçi piyesler Halkevleri arasında turnelere çıkıyordu. Bu turnelerde kaç kişinin bu piyesleri seyrettiği ise daha sonra parti ve Halkevi yöneticileri için bir "başarı" olarak sunuluyordu. Örneğin, Reşit Galip'in *Akın* piyesi hakkındaki düşünceleri şöyleydi:

> "Ankara'da beş gün zarfında (6000) kişinin dinlediği Akın temsili verilmesinden edindiğimiz tecrübe, göstermiştir ki, her zaman için ve her halde daha birçok zaman için, fakat bilhassa bugün için memleketimizde en iyi, en güzel ve en faydalı neşir vasıtası temsildir."[120]

Sıkça tekrarlanan bir diğer tema ise Anadolu'ya "medeniyet" taşınması, ve buna bağlı olarak da "halk terbiyesi" ve "köylü eğitimi" idi. Kökleri Tanzimat'a kadar dayanan bu aydınlanmacı yaklaşım esasen Türk Ocakları'ndan beri uygulanmasına çalışılmış bir projeydi. Türk Ocakları, yabancı dil, daktilo, ticaret ve muhasebe alanlarında eğitim kursları açmış, Köycüler Cemiyeti'nin de köylerde sağlık hizmetini arttırmaya yönelik çalışmaları olmuştu. Bu bakımdan, Halkevlerinin Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi ile Köycülük Şubelerinin yetişkin eğitiminde üstlendikleri rol esasında daha önceden oluşmuş bir altyapıyla belirlenmişti. Yine de önemli bir farklılık, bu şubelerin, yeniden yapılanan milli eğitim sistemiyle genç nesile iletilen Cumhuriyet reformlarını, gençliklerini Osmanlı düzeninde geçirmiş yetişkin kesime iletecek bir alan açmalarıydı. Kurslar ve köycülük projelerinin hedefi reformlara adapte olmayı bekleyen ve bu konuda hala bir potansiyel vaadeden yetişkin kesimdi. 1963'de basılan bir CHP yayınında

120 *Atatürk ve Halkevleri. Atatürkçü Düşünce Üzerine Denemeler.* 1974. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s.21-22.

yetişkin eğitimi ile demokrasi arasındaki ilişki şöyle vurgulanmaktaydı:

> "Demokrasinin kaynağı ve aynı zamanda, en önemli teminatı, halkın, toplumlarının sorunlarıyla ilgilenmeleri, bunlara katılmaları ve kendi işlerine karşı eğilim duyup bu işleri bizzat yöneltme gücünü kendilerinde görebilmeleridir. Şu halde, sanatıyla, bilimiyle ve siyaseti ile bütün çağdaş yurt sorunları hakkında doğru bilgiye sahip olan, doğru düşünebilen ve olaylar karşısında kanısını belirtebilen vatandaş sayısının çoğalması demokrasinin en önemli dayanağı olacaktır."[121]

Halkevi faaliyetlerinin yeni vatandaşlık bilincini yetişkinlere aşılamada önemli bir araç olduğu ve bu konuda özellikle öğretmenlere ve "yetişmiş" veya "okumuş" şahıslara büyük görevler düştüğü CHP'nin önde gelen bürokratları tarafından da defalarca vurgulanıyordu.[122] Bu vurgu bazen neredeyse baskıcı bir uslup taşıyor, hatta Ordu valisinin Halkevlerine kayıt yaptırmayan devlet memurlarının listesini istetmesi gibi durumlarla karşılaşıldığı da oluyordu.[123]

Esasında, Halkevlerindeki bu seferberlik yalnızca "yetişkin nüfusu eğitme" meselesiyle değil, "köycülük" idealiyle de ilişkiliydi. Türk Ocakları ve Köycüler Cemiyeti gibi kökleri son dönem Osmanlı kurumlarına dek uzanan bu köycülük ideali, köylülerin ziraat, sağlık, okuma-yazma gibi alanlarda köylülere "modern" bilgilerin aktarılmasını öngören

121 *Zevedel BARBU'ya göre Alexis de TOCQUEVILLE; Democracy and Dictatorship.* Grove-Press New-York, 1959, s.13'den alıntılanmış. Bkz. "Halkevleri," Halkevleri. 1963. İstanbul: CHP İstanbul İl Gençlik Kolu Yayını:4, s.4.

122 Bkz. CHP Genel Sekreterliği. 1942. *Söylevler*. Ankara: Recep Ulusoğlu Basımevi.

123 Karpat, *a.g.e.*, s.65.

bir projeydi. Burada, köylülük bir kavram olarak yüceltilse de, varolan "köylü bilgisine" pek de güven duyulmuyor, ve köylülerin türlü reformlarla bir değişim ve "gelişim" yaşamaları öngörülüyordu. Halkevleri yöneticilerinin söyleminde sık sık vurgulanan bir nokta yeni ülkenin sınırları içinde halkın büyük çoğunluğunun köylü olması, ve bunun genel nüfusa olan oranıydı. Buna göre, köylüye yapılacak yatırım, bir anlamda, ülke gelişimine doğrudan etkisi olacak bir yatırımdı. Ülke üretiminde ziraatin önemi ve bu üretim içinde köylünün merkezi konumu da köycülük idealinin yalnızca romantik bir "iyi vatandaş yetiştirme" projesinden ibaret olmadığını ve ekonomik olarak da belli bir rasyoneli olduğunu gösteriyordu. Mustafa Kemal'in 1 Mart 1922'de Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmadaki "Bu milletin gerçek efendisi kimdir?" sorusuna dinleyenlerin "Köylüler" şeklinde cevap vermiş olması ve konuşmanın devamı bu konunun romantik boyutunu ısrarla dışa vuran bir retoriğe sahiptir:

> "Türkiye'nin gerçek sahibi kimdir? Türkiye'nin asıl sahibi ve efendisi gerçek üretici olan köylüdür. O halde, herkesten daha çok refah ve mutluluk ve servete hak kazanan ve layık olan köylüdür. Onun için Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin politikası bu asil amaca ulaşma amacını güder. Efendiler, diyebilirim ki, bugünkü yoksulluk ve felaketin tek nedeni bu gerçeğin farkına varamamamızdır. Gerçekten yedi yüzyıldan bu yana dünyanın dört bir köşesine sevkederek kanlarını akıttığımız, kemiklerini topraklarında bıraktığımız ve emeklerini ellerinden alarak israf ettiğimiz, buna karşılık sürekli olarak kötü tutum takındığımız, bunca fedakarlık ve ihsanlarına karşılık nankörlük, küstahlık, cabbarlıkla uşak yerine indirmek istediğimiz ve asıl sahibin huzurunda bugün utançla ve saygı ile kendimizi toplayalım." (*Kuvayı Milliye Ruhu* - Samet Ağaoğlu, s.218)[124]

Köycülük idealinin kendi kendisiyle çelişkili romantik söylemi ve yeniden yapılanan ekonomide tuttuğu merkezi konumun yanında ifade ettiği başka bir nokta da yeni kurulan rejimde bir "Anadolu" mitinin oluşmasındaki rolüydü. Emperyal sınırların daralmasıyla "misak-ı milli" içine çekilen, ve böylelikle, geleneksel ticaret bölgelerinden ve kültürel bütünlüklerinden soyutlanmış yeni bir coğrafya üzerinde yapılanmakta olan Cumhuriyet rejiminin, bu coğrafyayı "anlamlı" kılmak için hızlı bir bilgilenmeye ihtiyacı vardı. Bu nedenle, Halkevlerinin "Köycülük" şubelerinin temel işlevlerinden biri çevre köyleri tanımak ve topladıkları bilgileri "köy monografileri" olarak rapor etmekti. Bu amaçla yapılan köy ziyaretleri de ayrıca ayrıntılı bir şekilde merkez büroya rapor edilir, ve aşı olan veya tedavi edilen hasta sayısı gibi köylülere "götürülen yardımların" sayısal dökümleri yapılırdı.

Yetişkin eğitiminin de köycülük projesinin de ortak olarak hedef aldıkları "ideal vatandaş" tipolojisi neredeyse "Helen" bir karaktere sahipti. İyi vatandaş portresi, bilim ve sanata düşkün, sporcu ruhlu ve sosyal olarak sorumluluk sahibi bir şahsiyet olarak çizilmişti. İsmet İnönü'nün Halkevlerinin birinci açılış yıldönümündeki konuşması bu portrenin resmi dilde ifade edilişini belgelemesi açısından kayda değerdir:

> "Cemiyetimiz ilim ve fenne istinat eden, güzel sanatlara meclup olan, milliyetçi, ilerleyici bir Cemiyettir, böyle olmalıdır."[125]

---

124 Alıntı Çeçen, *a.g.e.*, s.66'dan alınmıştır.

125 Bkz. *Halkevleri*. 1963. İstanbul: İl Gençlik Kolu Yayını: 4, s.16.

Bu bağlamda sıkça Batı'ya referans veriliyor, Londra'da bir Halkevinin açılışı ve bir İngiliz bakanın buraya sembolik olarak üye olması önemli bir haber olarak addediliyordu. Batı'ya ve Batılılara referans, folklor sözkonusu olduğunda daha da önem kazanıyor, ve yabancı bilim adamlarının Türk folkloruna duydukları ilgi ve bu konudaki araştırmaları Türk folklorunun meşruiyetine örnek olarak gösteriliyordu.[126] Halkevi dergilerinde, özellikle de *Ülkü*'de yer alan birçok yazıda da, Avrupa'da kurulmuş Halkevi benzeri örgütler tanıtılıyordu. Bunlar arasında, "İtalya'da Halk ve Gençlik Teşkilatı," "Garp Memleketlerinde Halk Terbiyesi," "Meksika'da Köy Terbiyesi," "Danimarka Köylüsü Nasıl Uyandı" ve "Alsas-Loren Halk Üniversitesi Nasil Çalışıyor" gibi makaleler vardı.[127] Bu yazılarda, bir yandan benzer örgütlenmelerin Avrupa'da daha önceden başlamış olduğu, aynı zamanda da Türkiye'nin de Halkevleri kanalıyla artık bu gelişimin bir parçası olduğu vurgulanıyordu.

Bu bağlamda, Halkevleri dergilerinin Halkevlerinin, hem Batılılaşma hem de yerel olanı araştırma biçiminde ortaya çıkan "iki başlı" misyonunu yaymadaki rolüne dikkat çekmek gerekir. Bu dergiler, Kütüphane ve Neşriyat Şubesinin bir faaliyeti olarak basılıyor, ve sayıları 70'i buluyordu. Bir kısım Halkevi dergisinin ömrü birkaç yılı geçmese de çoğu 1933-1950 arası düzenli olarak çıkmaya gayret göstermiş, ne var ki bunların bir bölümü diğerlerine nazaran daha etkin olmuştur.[128] Büyük şehirlerde çıkan *Ülkü, Fikirler, Yeni*

126 Bkz. *Toplum Kalkınması Hamlemizde Halkevleri Semineri*. 1966. Ankara: Halkevleri Genel Merkezi, s.93.

127 Sırasıyla bkz. *Ülkü*, Nisan 1933, sayı 3, s.241; Mayıs 1933, sayı 4, s.295; Nisan 1934, sayı 14, s.149; Ağustos 1934, sayı 18, s.467; Ekim 1934, sayı 20, s.113.

128 Halkevi dergileri hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Şakiroğlu, Mahmut. 1996. "Halkevi Dergileri ve Neşriyatı," *Kebikeç*, yıl:2, sayı:3, s.131-142; Güz, N. 1995. *Tek Parti İdeolojisinin Yayın Organları, Halkevi Dergileri (1932-1950)*, Ankara.

Türk gibi dergiler daha genel meselelere dair makalelere ağırlık verirken, diğer Halkevi dergileri de yerel araştırmaları belgelemeleri ve bir anlamda merkeze iletmeleri bakımından önemli bir konuma sahiptiler. Yerel yönü daha baskın olan Halkevi dergilerinin bazı yazarların tekelinde olduğu da görülürdü. Bu yazar kadrosu, genellikle, öğretmenler, yörenin önde gelen bürokratları, veya "yetişmiş" yerlilerinden oluşuyor, ve herbirinin en temel ortak özelliğini reformlara ve yeni rejime olan inançları teşkil ediyordu. Halkevi dergilerinin ilk sayılarındaki söylem, bu inancı ve inançlı olmaya daveti vurgulaması bakımından dikkat çekicidir. Örneğin, Ankara Halkevi dergisi *Ülkü* ilk sayısında çıkış gerekçesini şöyle açıklar:

> "ÜLKÜ, karanlık devirleri arkada bırakarak şerefli ve aydınlık bir istikbale giden yeni neslin heyecanını beslemek, cemiyetin kanındaki inkılap unsurlarını ısıtmak, ileri adımları sıklaştırmak için... ÜLKÜ, bu büyük yola katılanlar arasında kafa birliği, gönül birliği yapmak için... ÜLKÜ, milli dile, milli tarihe, milli sanatlere ve kültüre hizmet için... ÜLKÜ, bütün bu gayelere hizmet yolunda çalışan Halkevlerinin ruhundaki harareti yazı vasıtalariyle yaymak için... çıkıyor."

Ülkü'nün daha sonraki bir sayısında yazarların dikkat etmeleri gereken noktalar özellikle belirtilir. "Muharrirlerden Rica" adlı bu yazıda, dil hususunda "Yazının mümkün olduğu kadar sade, alışılmış konuşma diliyle ve öz Türkçe kelimelerle, kısa cümleli, açık ve sarih bir ifade ile yazılmış olması" istenir. İşlenecek konulara dair ise şöyle bir açıklama yapılır:

> "İnkılapçılık, halkçılık, halk rehberliği, memleket ve millet sevgisi, neşe ve ümit, çalışma ve başarma he-

yecanı vermek mihverlerinden ayrılmamak ve başkalarını düşünme ve başkalarıyle elbirliği yapma, milli tesanüt duygusunu *telkin* hedeflerini daima gözönünde bulundurmak, okuyucunun "mutahassıs" olmadığını hatırda tutarak yazıyı herkes için cazip olabilecek ve herkes tarafından zevk ve alaka ile okunabilecek bir tarzda yazmak...Telkinleri vakalar, mecazlar içine bürüyerek yapmak; ve bu şekilde bile telkin edilmesi istenen ana fikir üzerine fazla yüklenerek fikri batıcı bir hale getirmemek, tedrici bir sindirme usulü takip etmek; telkinleri nasihat kılıklı ve çok söylenmiş ve yazılmış şekillerde yapmaktan bilhassa sakınmak; geniş umumi esaslar haricinde kati hükümlere varmakta çok teenni ile hareket ederek hür düşünceye daima yer bırakmak; tetkiklerde müşahadelere istinat ederek indi mülahazalara yer vermemek."[129]

İzmir Halkevi dergisi *Fikirler*'de de benzer bir yazı "Muallim Arkadaşlara" seslenir ve eğitim işine soyunanları sabırlı ve bilinçli olmaya davet eder:

> "Çocuklarınızın hataları, yanlışlıkları sizi kızdırıyor, sinirlendiriyorsa henüz tam ve olgun bir muallim, tam ve olgun bir anne baba olmadığınızı anlayınız. Bu hatanın, kusurun sebebini eyice araştırınız, bulacaksınız ve o zaman çocuğunuzu terbiye için en eyi usulü kendiniz bulacaksınız... Çocuğunuz inatçı mı, yalancı mı, tenbel mi, kavgacı mı, kirli mi, vazifesini yapmıyor mu, yılışık mı, eli uzun mu, küskün mü, bütün bunların sebebini çocuğun içinde yaşadığı hayatta sizin ve etrafındaki insanların ona muamelelerinde, onun evindeki ve arkadaşları yanındaki mevkiinde arayınız."[130]

129 "Muharrirlerden Rica," *Ülkü*, Mart 1934, cilt 3, sayı 13, s.86. Vurgu bana ait.

Halkevlerinin özellikle ilk yıllarında çıkan bu tür yazıların önemli gerekçelerinden biri de Halkevlerinin "itici" bir görüntü çizmemesine özen gösterilmesiydi. Daha önce de belirtildiği gibi, Halkevlerinin kapsayıcı mekanlar olmaları gerektiği, CHF Katibiumumiliği'nden parti teşkilatlarına gönderilen 1 Mart 1932 tarihli ve 23 sayılı genelgede de açıkça belirtilmişti: "Halkevi açan her örgütümüz açılış zamanındaki sıcaklık ve hareketi devamlı bir surette muhafaza etmeği ve halkın Halkevleri yana olan ilgisini besleyip kuvvetlendirmeyi en önemli ödev saymalıdır."[131]

Giresun'da çıkan *Aksu* dergisinde de şehirde faaliyet gösteren diğer kulüpler Halkevi çatısı altında toplanmaya çağırılıyor, hatta kulüp başkanlarına Halkevinde şube şefliği dahi öneriliyordu.[132] Yine *Aksu*'nun bir başka sayısında ise yerli halkın hala kahvehanelere gitmesi eleştiriliyor ve "Bugünkü Türk'ün kahvesi Halkevleridir" deniliyordu.[133]

Halkevi dergilerinin ele aldıkları konular da oldukça geniş bir yelpazeye yayılıyordu. En genel hatlarıyla, bunlar, "milli" ve "yerel" temalar olarak gruplandırılabilirdi. "Milli" temaların başında yeni rejimin altı temel ilkesi önemli bir yere sahipti.[134] Özellikle "milliyetçilik" temasına dair hem çeviri hem de özgün yazılara sıkça rastlamak mümkündü. Bunların arasında; Ernest Rénan'ın ünlü makalesi "What Is a Nation?"ın çevirisi, Fichte, Voltaire, Rousseau, Kant ve

130 "Muallim Arkadaşlara," *Fikirler*, 1934, sayı 111, s.14.

131 Bkz. *CHP Halkevleri Öğreneği*. 1935. Ankara: Ulus Basımevi, s.20.

132 Bkz. "Kulüpler," *Aksu*, Haziran 1934, sayı 9, s.3-4.

133 Bkz. "Kahveler-Halkevleri," *Aksu*, Ekim 1934, sayı 10, s.16-17.

134 Tipik bir örnek için bkz. Sadi Sunam, "Altı Ok," *Aksu*, Mart 1937, cilt 1, sayı 14, s.11-15.

Hegel'e göndermeler yaparak milliyetçiliğin felsefi temellerini inceleyen bir makale ve CHP'nin bakış açısından "millet" ve "milliyet" kavramlarını inceleyen türden yazılar vardı.[135] Daha çok *Ülkü* ve *Fikirler* gibi büyük şehirlerde çıkan dergilerde görülen milliyetçilik hakkındaki bu teorik yazıların yanında, yerel Halkevi dergilerinde de milliyetçi nesiller yetiştirmeye yönelik yazılar yer alıyor, hemen her konunun milliyetçilikle bir bağlantısı yapılıyordu. Örneğin, ağaç sevgisi üzerine başlayan bir makale kolaylıkla vatan müdafaası temasına kayabiliyordu:

> "Ağaç bir memleketin tabii süsüdür. Vatan deyince gözümüzün önüne sonsuz bir yeşillik gelmez mi? Ağaç ve orman güzel sanatların ilham kaynağıdır...Ağaç bir memleketin serveti, süsü, sıhhati olduktan başka, vatanın tabii bir müdafa vasıtasıdır. Askerlikte ağaç, yalnız barutta ve techizatı harbiyede kullanılmakla kalmaz. Bilhassa gelecek harplerde, havadan olacak tarassut ve taaruzlara karşı, zırhlı silahların cevelanına karşı bizi koruyacak olan ağaçtır... Vatanını seven her türkün esaslı vatan vazifelerinden biri de ağacı sevmek ve sevdirmek, yurdu ağaçlamak olmalıdır. Çünkü ancak bu suretle; vatanı zenginleştirecek, vatanı süsliyecek, vatanın sıhhatini koruyacak ve yarın vatanın müdafası mevzubahs olunca hepimiz, düşmanla, onun siperi altında cenkleşeceğiz."[136]

135 Bkz. Rénan, Ernest. 1939. "Millet Nedir?" çev. Peyami Erman, *Ülkü*, Temmuz 1939, cilt 13, sayı 77, s.391-396; Mehmet Saffet, "Milliyetçiliğin Felsefi Esasları," *Ülkü*, Ocak 1934, cilt 2, sayı 12, s.408-415; Aydoslu Sait, "Millet ve Milliyet," *Ülkü*, Kasım 1933, cilt 2, sayı 10, s.281-284.

136 Bkz. Orman Mühendisi Muhtar, "Ağaç ve Hayat," *Aksu*, Mayıs 1934, cilt 1, sayı 7-8, s.5.

Yine benzer bir makale kayak ve diğer dağ sporlarıyla milli savunma arasında ilişki kurmaktaydı.[137] *Aksu* dergisi, okuyucularını "bayrak sevgisini" köylere taşımaya, devlet hizmetlerinde gönüllü olarak görev almaya ve yerli mallarını kullanmaya çağırıyordu.[138] Dergi, aynı zamanda, şair ve yazarlara romantik temalardan ziyade "vatani" ve "milli" parçalar ile "inkılap heyecanları" duyuracak bir edebiyat vücuda getirmelerini öneriyordu.[139]

Halkevi dergilerinin önemle üzerinde durdukları bir başka milli tema da yıldönümü kutlamalarıydı. Halkevleri, daha sonraki yıllarda "milli bayramlar" olarak yerleşikleşecek bu kutlamaların esasen ilk modellerini kurguladılar ve uygulamaya koydular. Halkevi dergilerinde de hem bu önemli günlerin tarihçelerine hem de o yerleşim merkezinde kutlamanın nasıl yapılacağına dair detaylı dökümler yer alırdı.[140] 1933 yılında yazdığı bir makaleyle, Nusret Kemal dini bayramların eski kutlamalarıyla yeni milli bayram kutlamalarını karşılaştırıyor ve bunların millileşmedeki rolü üzerinde özellikle duruyordu:

> "Görülüyor ki milli bayramlar yalnız his terbiyesi, heyecan verme bakımından değil fikri terbiye ve iktisat bakımından da faydalıdır. Türkiye halkı seyahata alışkın değildir. Bütün ömründe kasabasına gitmemiş

137 Bkz. "Kayak Sporu," *Aksu*, Ekim 1934, cilt 1, sayı 10, s.32-33.

138 Bkz. *Aksu* s.30 cilt 1, sayı 1; s.18 cilt 2, sayı 23; ve s.9 cilt 1, sayı 11.

139 Bkz. Semahat, "Edebi Tenkit," *Aksu*, Haziran 1934, cilt 1, sayı 9, s.7-11, "Bir Haykırış," *Aksu*, Aralık 1934, cilt 1, sayı 12, s.17-19, "İnkılap Edebiyatı," *Aksu*, Ekim 1933, cilt 1, sayı 2, s.10-11.

140 Örnek olarak bkz. Balaban, Rahmi. 1937. "Zafer Bayramımız," *Fikirler*, Eylül 1937, cilt 7, sayı 154, s.1; Balaban, Rahmi. 1937. "Cumhuriyet Bayramımız," *Fikirler*, Kasım 1937, cilt 7, sayı 158, s.1; "19 Mayıs," *Kaynak*, Mayıs 1937, cilt 5, sayı 52, s.97; "30 Oğustos," *Kaynak*, Eylül 1937, cilt 5, sayı 56, s.210; Aren, Y.Mazhar. 1936. "23 Nisan'ın Manası," *Taşpınar*, Nisan 1936, cilt 4, sayı 42; Akyol, Sami. 1936. "19 Mayıs," *Taşpınar*, Mayıs 1936, cilt 4, sayı 43, s.1.

köylüler görmek kabildir. Bilhassa Cümhuriyetin onuncu yılında her merkezde yapılan büyük merasim en vurdumduymaz insana bile bir görme merakı verecektir. Görmek için gideceği yerde birçok şeyler de işitecektir. Dışarıdaki tesirlerin ruha girme ve onu harekete getirme kapısı göz ve kulaktır. Büyük bayramın heyecan taşması ve fikir kaynaması en kapalı gözden, en paslı kulaktan sızmak, en ücra köyün hareketsiz havasında göllenmiş bir ruhda bir ürperme vücude getirmek imkanını bulacaktır... Köylere gitmek, muhitlerindeki halkla kaynaşıp kendilerinden ona bir şey vermek münevverler için bayram günlerinde yapılabilecek en zevkli iş olacaktır."[141]

Halkevi dergileri "milli bayramların" yanısıra bir dizi diğer kutlamayı da lanse ediyordu. Bunlar arasında, Dil Bayramı, Toprak Bayramı, Kabotaj Bayramı gibi yeni rejimin reformları ve ideolojisiyle doğrudan ilişkili olanları olduğu gibi, bir de yerel ürünlerin tanınmasına aracı olarak Karadeniz'de "Fındık Bayramı" gibi yerel kutlamalar da vardı.[142]

Cumhuriyet reformları da Halkevleri dergilerinde ayrıcalıklı yeri olan konulardan biriydi. "İnkılapçılık" ilkesi doğrultusunda yapılan her reform hakkında okuyucu bilgilendirilmeye çalışılıyor ve konular kadınların seçme ve seçilme hakkından Hicri ve Miladi takvimlerin karşılaştırılmasına,

141 Bkz. Nusret Kemal, "Milli Bayram ve Halk Terbiyesi," *Ülkü*, Ekim 1933, cilt 2, sayı 9, s.250-251.

142 Bkz. "Ankara'da Toprak Bayramı," *Ülkü*, Nisan 1935 cilt 5, sayı 26, s.158-160; Dağlıoğlu, Hikmet Turhan. 1936. "Dil Bayramı," *Uludağ*, 1936, sayı 8, s.23-24; "Halkevimizin Spor Bayramı," *Fikirler*, 1938, sayı 172, s.11-12; "Fındık Bayramı," *Aksu*, Eylül 1933, cilt 1, sayı 1, s.31; Muzaffer, "Denizciler Bayramı ve Türk Denizciliği," *Aksu*, Temmuz 1945, cilt 3, sayı 35, s.14.

Metre sisteminin faydalarından alfabe reformuna kadar uzanıyordu.[143] Bu arada, kimi zaman, reformların uygulamaya konuşları sırasında yaşanılan güçlükler bazı yerel Halkevi dergilerinde kişisel deneyimler olarak aktarılıyorlardı. Örneğin, *Ülkü*'de yer alan bir makalede, bir köy öğretmeni köylülerin kıyafet ve şapka reformuna adapte olamaması hakkındaki şikayetini dile getiriyordu.[144]

Reformlara dair Halkevi dergilerinde çıkan yazıların bir çoğunda "laiklik" ilkesiyle kadın hakları arasında kuvvetli bir ilişki kurulduğu gözlenebilirdi. Din ve devlet ayrımını vurgulayan makalelerin yanısıra, İslam dini, modernite ve kadın meselesi arasındaki ilişkiyi ele alan makalelere de sıkça rastlanmaktaydı.[145] Örneğin, *Aksu* dergisinde çıkan bir yazıda İslamdaki kaderci düşüncenin gelişmenin önünde bir engel teşkil ettiği vurgulanırken bir diğerinde de Türklük kavramı ön plana çıkartılarak "Ne kazandı isek Türklüğümüzden, ne kaybetti isek dinle idare edilmemizden kaybettik" denmekteydi.[146] Din ve modernite arasına oturtulan "kadın meselesi" ise millileşmede önemli bir mihenk taşı olarak görülüyordu. *Fikirler* dergisinde yer alan bir makalede "milli Türk zevkinin" kadın modasından çıkacağı belirtiliyor, başka bir dizi makale de geleneksel gö-

143 H.F., "Seçme Ve Seçilme Hakları Kabul Edilen Yabancı Memleketlerde Kadınlar, Bu Haklarını Nasıl Kullaniyorlar," *Fikirler*, 1937, sayı 145, s.15; Bilger, İlhami. 1937. "Takvim Tarihlerinin Menşei-I," *Fikirler*, Temmuz 1937, cilt 7, sayı 151, s.13-14; "Hicri Tarihleri Miladi Tarihe Geçirme Kılavuzu," *Uludağ*, 1940, sayı 27, s.138; Selim Nüzhet, "Metre Sistemi," *Ülkü*, Aralık 1933, cilt 2, sayı 11, s.422-425; Köprülü, Fuad. 1938. "Alfabe İnkılabı," *Ülkü*, Eylül 1938, cilt 2, sayı 67, s.1-2.

144 Kırımlıoğlu Rıfat, "Köyde Yetiştirme ve İmar," *Ülkü*, Kasım 1933, cilt 2, sayı 10, s.344-350.

145 Bkz. Necmettin Sadık, "Laik Ne Demektir?," *Ülkü*, Aralık 1933, cilt 2, sayı 11, s.370-377.

146 Bkz. Salih Cemal, "Yaşamak Aşkı," *Aksu*, Mayıs 1934, cilt 1, sayı 7-8, s.3-4 ve Sadi Sunam, "Altı Ok," *Aksu*, Mart 1937, cilt 1, sayı 14, s.11-15.

rücü usulü evlilikleri eleştiriyor, kadınların evliliklerdeki zayıf konumlarını istatistiklerle vurguluyor, kadın tarihinden örnekler veriyor, köylü kadın ve çocuklarının kötü koşullarını ve köy erkeklerinin kız çocuklarını okula yollamamalarını eleştiriyor, kadın-erkek eşitliğini tartışıyor, kadınları yasal hakları konusunda bilgilendiriyor ve Halkevlerini bir "erkek kulübü" olarak görenlere çatıyordu.[147] Bu temalara ek olarak, Orta Asya geleneğinde kadınların toplumdaki konumlarının erkeklerle eşitliği vurgulanarak bu modelin kadın konusunda İslam ve modernite arasındaki çelişkiye bir çözüm olabileceği belirtiliyordu.[148] Yine de kadın meselelerini ele alan yazılarda tutucu bir söylem de yok değildi. Özellikle kadının özel hayattaki rolüne değinen makaleler kadının dışarıda çalışmasının aile bütünlüğüne kötü etkilerini vurguluyordu.[149]

Milliyetçilik, inkılapçılık ve laiklik ilkelerinin yanında "devletçilik" ve "halkçılık" ilkelerine dair makalelere de Halkevi dergilerinde yer veriliyordu. Bunların yanında "demokrasi," "sosyalizm" ve "milli misak" gibi başka bazı kavramları inceleyen yazılar özellikle *Ülkü*'de yayınlanıyordu.[150]

---

147 Sırasıyla bkz. Çançar, Hamdi Nüzhet. 1938. "Kadın Modalarında Türk Zevki," *Fikirler*, 1938, sayı 166-167-168, s.73-75; Kültür, İsmet. 1943. "Düğün Alayı," *Fikirler*, 1943, sayı 242-243, s.15; Dr. Nazıf, "Bugünkü Hayat Mücadelesinde Kadın," *Aksu*, Mart 1934, cilt 1, sayı 3-4-5-6, s.13-15; Yücelt, Nazım. 1936. "Onaltıncı Asırda İstanbul'da Kadınlar Hakkındaki Bağınlar," *Uludağ*, 1936, sayı 7; A. Süreyya, "Bir Köy Tetkiki," *Aksu*, Mart 1934, cilt 1, sayı 3-4-5-6, s.29-32; Reyhan, "Akyoma," *Aksu*, Haziran 1934, cilt 1, sayı 9, s.17-21; Necip Ali, "Türk İnkılabında Yeni Bir Adım Daha," *Ülkü*, Kasım 1933, cilt 2, sayı 10, s.273-276; Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet. 1935. "Türk Hukukunda Kadının Yeri," *Ülkü*, Haziran 1935, cilt 5, sayı 28, s.268-276; "Halkevleri ve Kan," *Aksu*, Mayıs 1934, cilt 1, sayı 7-8, s.20-21.

148 Bkz. "Türk Kadını Saylav," *Fikirler*, Ocak 1935, cilt 5, sayı 120, s.1-3.

149 Bkz. Ülkealan, Z. 1940. "Ekonomi Hayatında Kadın," *Fikirler*, 1940, sayı 210, s.8-9.

150 Bkz. Nusret Kemal, "Halkçılık" ve K. Naci "Türk Devletinde Halkçılık," *Ülkü*, Nisan 1933, cilt 1, sayı 3, s.185-190; 191-193; Nusret Kemal, "İnkılap İdeolojisinde Halkçılık," *Ülkü*, Mart 1934, cilt 3, sayı 13, s.41-45; Sadık, Necmeddin. 1935. "Buhranın Sebepleri ve Türkiye'de Devletçilik," *Ülkü*, Ağustos 1935, cilt 5, sayı 30, s.401-402; Avcoğlu, "Demokrasi ve İktisadiyat," *Aksu*, Eylül 1933, cilt 1, sayı 1, s.16-19; Ahmet Nesimi, "Islahatçı İçtimaiyat Bakımından Sosyalizm," *Ülkü*, Haziran 1934, cilt 3, sayı 16, s.241-252; Ziyaeddin Fahri, "Bibliyografya-Alman Sosyalizmi," *Ülkü*, Temmuz 1935, cilt 5, sayı 29, s.398; Ağaoğlu Ahmet, "Milli Misakın Tarihi Kıymeti," *Ülkü*, Şubat 1933, cilt 1, sayı 1, s.41-43; Belge, Burhan. 1940. "Diplomasi Aleminde Bugünün Türkiyesi," *Aksu*, Eylül 1940, cilt 2, sayı 24, s.4-9.

Ancak, ele alınan konular arasında en temel yeri ülke ekonomisine dair yazılar alıyordu. Devlet bütçesi veya dünya pazarında Türk mallarının başarısı gibi konulardaki yazılar "milli iktisat" fikrini yerleştirmeyi amaçlıyordu.[151] Turizm, demiryolları, tabii kaynaklar ve iletişim teknolojileri gibi konulara olan ilgi de, bir yerde, yeni girişimlerin "millileşmesine" ve uluslararası ekonomide konumlarının pekişmesini öngören bir uslup taşıyordu. Turizm konusundaki yazıların vurguladığı temel nokta, "milli varlıkları" yabancılara sunarak yeni bir gelir kapısının açılacağına dairdi. Bazı Halkevleri "kültür hazinelerinden istifade edilmesi" için profesyonel rehberler yetiştirmeye ve bölgelerinde turizmi geliştirmek için yeni projeler üretmeye giriştiler.[152] Ne var ki, bu tür yazıların bir kısmı egzotik ve oryantalist doğu imajını yeniden üretme kaygısını da taşıyordu. Yaşar Nabi'nin 1938 yılında *Ülkü*'de yazdığı bir makale bu konunun altını çizmesi bakımından önem taşır:

> "Eskiden memleketimizin pitoresk bakımından daha zengin olduğunu inkar edemeyiz. Ahşap binaları,

---

151 Ünal, Kemal. 1935. "1935 Devlet Büdcesi," *Ülkü*, Temmuz 1935, cilt 5, sayı 29, s.334-338; Ertuğrul, Tahir. 1936. "Tabi'i İpek; Dünya Ekonomisindeki Yeri, ve Biz-5," *Uludağ*, 1936, sayı 7, s.24.

152 Bkz. Kültür, Asım İsmet. 1938. "Kültür Hazinelerinden İstifade Edelim," *Fikirler*, Ağustos 1938, cilt 8, sayı 174, s.10-11 ve Güneysu, Alaettin. 1946. "Turizm Bakımından Şarki Karadeniz Sahillerimiz," *Aksu*, Temmuz 1946, cilt 4, sayı 40, s.18-19.

acaip serpuşlu ve kılıklı erkekleri, çarşaflı kadınları, garip renkli çarşıları ile, şark pitoreskinin her çeşidine memleketimizde rastlamak mümkündür. Fakat inkılap Türkiyesi, üstünde küme küme köpekler yatan dar ve tozlu sokakları, gülünç kıyafetleriyle bir sefalet manzarasını ticari metağ olarak satmaya tenezzül etmeyecek kadar medeni haysiyet sahibi bir millet sıfatiyle, mazinin bütün acaip taraflarını aramızdan söküp atmıştır."[153]

Bir diğer makale de yerli turizmin gelişmesinin millileşme sürecine katkıda bulunacağını vurgulamaktaydı. Buna göre, iç turizm, yeni bir memleket duygusunu oluşturmada ve bu yeni milli sınırlar içinde vatandaşların belli bir sahiplenme duygusu geliştirmelerinde etkili olacaktı:

> "Tarihten başka, vatandaşlarımıza memleketlerini fazla sevdirmek için en kolay ve tesirli çare memleketlerinin tabii güzelliklerini tanıtmaktır. Anadolu'nun, dünyanın en güzel mevkileriyle kıyas kabul eder yerleri, dağları, ormanları, gölleri vardır ki, buraları görüp de sevmemek, bu toprağa gönül bağlamamak kabil değildir. Dünyada en imrenilebilecek tabiat güzelliklerinin muadilini memleketimizde buluruz. Vatandaşlarımızı memlekete fazla bağlamak için kendilerine bunları tanıtmakla mükellefiz."[154]

Bu yazılarda da ifade edildiği gibi, Halkevlerinin bir görevi de yeni bir memleket duygusunun oluşumuna katkıda bulunmaktı. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde de olsa daha farklı ve daha geniş bir vatan anlayışına sa-

153 "Turizm Meselesi ve Türkiye," *Ülkü*, Eylül 1938, cilt 2, sayı 67, s.57.

154 Reşit Saffet, "Turizm," *Ülkü*, Şubat 1933, cilt 1, sayı 1, s.65.

hip bir nesil için Anadolu'ya sıkışmış yeni vatan tanımını yapmak belli bir emek gerektiriyordu. Bu bakımdan, Anadolu'nun tarihi ve doğal değerlerini tespit etmek, bunları bir tür "yeniden keşfetmek," hatta "yüceltmek" ilk dönem Cumhuriyet aydınlarının sıkça kullandıkları bir yöntem oldu. Selanik, Kahire, Şam gibi Osmanlı döneminde Anadolu kentlerinden çok daha fazla gelişmiş toprakların hatırası ne denli kuvvetli olursa olsun, Cumhuriyet dönemi Anadolu'yu yeniden tanıma, tanımlama ve bu bilgileri yayma dönemi olacaktı. Birçok Cumhuriyet aydını için, bilgi derleme misyonu doğal kaynakların saptanmasından, belli yerlerin ürünlerine ve ulaşım ve iletişim alanlarındaki durumlarına uzanan bir yelpazeye yayılıyordu.[155] Bu tür yazılarda, bazen, "Anadolu toprağının kalitesi" vatan ve memleket kavramlarıyla içiçe geçebiliyordu:

> "Biz Türkiye Türkleri zemin arızaları, iklimi, toprağı, ve suyu itibariyle çok değişiklikler gösteren bir yerde yaşıyoruz... Anadolu'nun bünye değişikliği hasebiyledir ki yurdumuzda diyebiliriz ki yine dünyanın en mütenevvi topraklarına rastlıyoruz. Bu toprağın değeri büyükdür ve bütün tarihin seyrince Anadolu'nun Doğu ile Batı arasında bir savaş alanı olmasındaki hikmeti bir tarafdan bunun coğrafi mevkiinde ararken diğer tarafdan zengin toprağının kıymetinde de bulmalıdır."[156]

155 Demiryolları ile ilgili yazılar örnek teşkil etmesi bakımından bkz. Ali Süreyya, "Demiryolu Siyasetimiz," *Ülkü*, Şubat 1933, cilt 1, sayı 1, s.56-62 ve Ali Çetinkaya, "Aydın Demiryolunun Satın Alınması," *Ülkü*, Temmuz 1935, cilt 5, sayı 29, s.324-327; iletişim teknolojisine dair bkz. Niyazi Hüsnü, "Cumhuriyet Münakaleciliğinin Milli Cemiyetleşmedeki Rolü," *Ülkü*, Ekim 1933, cilt 2, sayı 9, s.241-244; madencilik konusunda bkz. Cemil Sadık, "Bizde Madencilik Nasıl İnkişaf Edebilir?," *Aksu*, Ekim 1933, cilt 1, sayı 2, s.27-28.

156 Çağlar, Kerim Ömer. 1941. "Türkiye Toprakları," *Ülkü*, Haziran 1941, cilt 17, sayı 100, s.355-356.

Anadolu'yu yeniden tanımlama misyonu yalnızca merkezdeki siyasetçilerin ve aydınların gündemini oluşturmuyordu. Yerel Halkevi kadrolarında bulunan öğretmenler, doktor ve mühendis gibi "yetişmiş" erkan ve memurlar da bu kurgunun yapılmasında roller üstleniyorlardı. Halkevi dergilerinde yer alan bu "köy monografileri," küçük yerleşim birimleri hakkında oldukça detaylı bilgiler derleyerek neredeyse bir "memleket haritası" çiziyor ve bunu tasvir ediyorlardı. *Ülkü* dergisinin 1933 yılında basılmış olan 6. sayısında yer alan "Köy Anketi" bu tür köy monografileri için önemli bir yol gösterici olmuştur. Bu ankette, "memleket münevverleri" memleketlerini asıl cephesinden görmeye davet ediliyor ve "gördüklerini ve gördüklerinin düşündürdüğü" noktaları yazmaları isteniyordu:

> "Muallim veya talebe iseniz üç ay tatiliniz var, memur veya serbest meslek adamı iseniz bir dinlenme zamanınız var. Dinlenmek için gidilecek en iyi yazlık, ucuzluğu, şehirden farklılığı, açıklığı, adamlarının saflığı, yiyeceğinin temizliği bakımlarından, köylerdir. Köyde geçireceğiniz birkaç hafta ile, aynı zamanda, memleketinizi asıl cephesinden görmüş, tanımış olacaksınız. Bu tanımayı daha faydalı yapmak için gördüklerinizi ve gördüklerinizin size düşündürdüğü şeyleri ÜLKÜnün anketine yazınız...Anket bir müsabaka da değildir, kimseye verilecek bir hediye de yoktur; kazanılacak şey bu büyük ülkü işine ortak olmak zevkidir. Kağıt üzerine koyacağınız bir müşahede veya tetkik, bir kroki, bir karakalem resim, bir fotoğraf, ileri süreceğiniz bir fikir, telkin edeceğiniz bir heyecan yapılacak büyük yapının bir tuğlası, bir çivisi, belki de bir direği, bir temel taşı olacaktır."[157]

157 "Köy Anketi," 1933, *Ülkü*, Haziran 1933, yıl 1, sayı 6, s.362-364.

Ülkü'nün "Köy Anketi"nde yer alan üst başlıklar,"Köy hakkında umumi malumat," "İçtimai vaziyet," "Maarif vaziyeti," "İktisadi vaziyet," ve "Sıhhi vaziyet" gibi konuları kapsıyordu. Bu anabaşlıkların altına, köyün nüfusu, tarihi, gelenekleri, geçim kaynakları, tabii kaynakları, en çok rastlanan hastalık türleri, temizlik adetleri gibi birçok konu da giriyordu. Anketin giriş bölümünde, bu köy araştırmasını yapacak kişinin adı, adresi, eğitimi, mesleği, ve o güne kadar Türkiye'de ve yabancı memleketlerde nerelerde bulunduğuna dair bilgileri kapsayacak açıklamalara da yer verilmesi isteniyordu.

Bu anketten yola çıkarak yazılan köy monografilerine bakıldığında bu araştırmayı yürütenlerin söylemleri de en az köyler hakkında verilen bilgiler kadar önemlidir. Anketin ana başlıklarının her birinin altında yer alan "İnkişafı için tedbirler (ne yapılıyor, ne yapmalı)," bölümünün de yönlendirmesiyle, araştırmacılar yazılarında köy hakkındaki kişisel izlenimlerine, çözüm önerilerine de yer verirler. Önerilen çözümlerin çoğu oldukça pragmatiktir: gübre yığınlarının duvarlarla çevrilmesi, köylere sağlık hizmeti götürülmesi, tuğla yapımın teşviki, yolların genişletilmesi, sulamanın başlatılması, dokumacılara daha fazla yün sağlanması gibi öneriler geliyordu.[158] Bunların yanında, *Aksu* dergisinde yayınlanan bir makale, o yörenin temel ürünü olan fındığın yanısıra ikinci bir mahsülün ekilmesine başlanmasını önerir.[159]

Bu tür pragmatik önerilerin çoğunda pozitivist, hatta

158 Bkz."Kütahya'da Alayund Köyü," *Ülkü*, Eylül 1933, cilt 2, sayı 8, s.151-158; Kemal Turan, "Antalya'nın Solak Köyü," *Ülkü*, Ağustos 1934, cilt 3, sayı 18, s.474-477; Karatal, Turgut. 1945. "Bursa Köylerinden: Mürseller," *Uludağ*, Kasım-Aralık 1945, sayı 74, s.13.

159 Yusuf Ziya. 1934. "Giresun'a Başka Bir Mahsul Daha Lazım," *Aksu*, Ekim 1934, cilt 1, sayı 1, s.12.

kendi deyimleriyle, "ilmi" bir yaklaşım olması önemliydi. Halkevi dergilerinde, "bilim" ve "teknoloji"ye dair aydınlanmacı bir uslupla yazılmış birçok makaleye rastlanır. Biyoloji, vitaminler, zehirli gazlar, frengi hastalığının tedavisi gibi konularda kaleme alınan yazılar, kuşkusuz, meraklısı için ilk el bilgilenme kaynağı oluyordu.[160] Bazı makalelerde ise, teknolojik ilerlemenin Anadolu'da kullanılması hayal edilebiliyor, ve örneğin, sis ve çiğ üzerine bir makale, ürünleri tehdit eden bu durum için, telefon ağıyla yakın köylerin birbirini uyarması halinde bir önlem alınabileceğini söylüyordu.[161] "İlim ve fen"e olan inanç, millileşme sürecinde karşılaşılacak zorlukları aşmak için en ideal rehber, her türlü problemi çözecek bir anahtardı. Örneğin, okuma-yazma seferberliği gerekiyorsa hızla "millet mektepleri" açılmalıydı.[162] Köylere kadar gidilip belli tespitler yapılırsa problemler teşhis olur ve hal çareleri düşünülürdü. Halkevi dergileri, hem bu tür problemlerin teşhisinin, hem de katedilen yola dair raporların yer aldığı yazıları yayınlamakta, hatta bunlara, "modernleşmiş" veya "aydınlanmış" Türk imajının portresini eklemekteydi. Bu bağlamda, Halkevi dergilerinde, "modern bir Türk"ün gündelik özel hayatına dair birçok yönlendirici yazıya rastlamak mümkündü. Bu tür yazılar "medeni" bir özel hayatı çeşitli detaylarıyla tanımlıyor, diş sağlığından, çiçek yetiştirme, yabancı dil öğrenmenin faydalarından jimnastiğin sağlıklı yaşam için ge-

160 Bkz. Woltereck, "Biyoloji," *Ülkü*, Ağustos 1933, cilt 2, sayı 7, s.46-48; Turan, "Vitamin," *Aksu*, Kasım 1934, cilt 1, sayı 11, s.16-17; Hikmet Rıfat, "Zehirli Gazlar," *Ülkü*, Mart 1934, cilt 3, sayı 13, s.57-60; Gençsoy, Saim. 1940. "Frengi Bulaşma Yolları ve Bundan Korunma Çareleri," *Aksu*, Ekim 1940, cilt 2, sayı 25-26, s.47-49.

161 Bkz. Yusuf Ziya, "Sun'i Sis," *Aksu*, Mart 1934, cilt 1, sayı 3-4-5-6, s.33-34.

162 Halkevlerinin okuma-yazma kurslarının cezaevlerine kadar ulaştığı da oluyordu. Bkz. "Halkevimizin Mayıs Ayı İçindeki Çalışmaları," *Fikirler*, 1939, sayı 188, s.14.

rekliliğine kadar birçok konuya değiniyordu.[163] Ne var ki, Halkevi dergilerinin genel söylemi içinde, iktidar ilişkilerinin yeniden tanımlanma sürecini de yansıtan bir şüphecilik ve güvensizlik de göze çarpmaktaydı. *Aksu*'nun ilk sayılarında "Söz Kırıntıları" adı verilen özel bölüm bu tür yaklaşımlara tipik bir örnek oluşturur:

> "En tehlikeli insan "eski"den tamamiyle kurtulamayan, "yeni"nin icaplarına bağlanmış gibi görünendir!"
>
> "Herkese sorarsanız gene herkesten "ben çok samimi bir insanım" teranesini işitirsiniz. Allahım; samimiliği neye bu kadar bol yarattın!"[164]
>
> "Hakiki şöhretlere çatmak, şöhret kazanmak içindir."
>
> "Bir adam tanırım: inkılaptan evvel "eskıye" dosttur, şimdi yepyeni oldu. Gömlek değiştirdi ama kafa değiştiremedi."[165]

Halkevi dergilerindeki hakim söylemin bir ayağı bilime olan inanç ise, diğeri de kuşkusuz güzel sanatlara olan bağlılıktı. Dergiler, dünya edebiyatından çevirilere, resim ve müzik alanından örneklere ve haberlere geniş bir yer ayırı-

163 Bkz. Dr. Zeki Nasır, "Dişlerin Ehemmiyeti ve Çürümekten Korunması," *Ülkü*, Ağustos 1934, cilt 3, sayı 18, s.438-441; Hüsnü, Bahtiyar. 1937. "Dişlerin Lüzüm ve Ehemmiyeti Hıfzısıhhası," *Aksu*, Şubat 1937, cilt 2, sayı 13, s.24-25; Ekmen, Rasim. 1940. "Herkes Çiçek Yetiştirmelidir," *Aksu* Mayıs 1940, cilt 2, sayı 20, s.4-5; Orman Mühendisi Muhtar, "Ağaç ve Hayat," *Aksu*, Mayıs 1934, cilt 1, sayı 7-8, s.5; Mustafa Şekip "Yabancı Dil Meselesi," *Ülkü*, Mayıs 1934, cilt 7, sayı 15, s.181-183; Öz, M. 1938. "Sporun Doğuşu ve Yayılışı-1," *Fikirler*, 1938, sayı 169, s.13-14; V.Szukovathy, "Gençliğin Bedeni Terbiyesinde Sporun Rolü" (çev.Mehmet Tolun) *Fikirler*, 1938, sayı 17, s.10-13; Burhan Asaf, "Spor Telakkimiz," *Ülkü*, Şubat 1933, cilt 1, sayı 1, s.71-72.

164 *Aksu*, Eylül 1933, cilt 1, sayı 1, s.10.

165 *Aksu*, Ekim 1933, cilt 1, sayı 1, s. 26.

yor, hatta belli Halkevi icraları hakkında eleştiri-yorum yazıları yazıyorlardı.[166] Sanat bilgisi, tasarlanan "modern Türk" imajının önemli bir parçasıydı. Sanatın teşvik edilmesinin halkın sanat zevkinin "yükseltilmesiyle" önemli bir ilişkisi vardı. 1937'de çıkan bir makale bunu şöyle dile getirir:

> "San'at terbiyesinde o kadar geriyiz ki onu telafi etmek için ne yapsak azdır. Bir taraftan halkımızın san'at terbiyesini yükseltmek için cezri ve seri tedbirler alırken diğer taraftan san'atkarın yetişmesini, yükselmesini kolaylaştıracak vasıtalara müracaattan da geri durmamalıyız."[167]

1937 yılında *Fikirler*'de çıkan bir yazı müzik ve tiyatro gibi sanat dallarıyla uğraşmanın aynı zamanda milliyetçilikle bağlantısını kurar:

> "Güzel sanatların bilhassa musiki ve tiyatronun hayattaki rolü: insanlara, sanat heyecanı vasıtasile enerji vererek insanların maddi ve manevi verimlerini yükseltmektir. Bu günkü dünyada en büyük iş: insanların kıymet ve kuvvetlerini her gün biraz daha yükseltebilmektir. Ve bütün milletler, bu amansız yarış içindedir. Her millet; her gün: bedeninin, kafasının, karakterinin, iş kapasitesinin yükselmesi ile meşgul olmak mecburiyetindedir."[168]

166 Bkz. Pushkin, "Tapuçu" (çev. Saip Nazım) *Aksu*, Ekim 1933, cilt 1, sayı 1, s.29-32; Çolpan, Lütfiye. 1941. "Garp Klasikleri," *Aksu*, Haziran 1941, cilt 3, sayı 29, s.11-15; Uzel, Celal. 1937. "Yeni Sanat Hareketleri," *Fikirler*, 1937, sayı 155, s.7; Uzel, Celal. 1938. "Leonardo da Vinçi," *Fikirler*, 1938, sayı 169, s.9; Ali Sami, "Türk İnkılabının Beklediği Sanat," *Ülkü*, Kasım 1933, cilt 2, sayı 10, s.305-306; Epikman, Refik. 1939. "Türk Plastik San'at Hayatına Toplu Bir Bakış," *Ülkü*, Ağustos 1939, cilt 13, sayı 78, s.525-528; Onural, Faik. 1941. "Opera," *Fikirler*, 1941, sayı 222-223, s.8-9; Tanju, Nermin. 1940. "Musiki Tarihinden: Piyano-Chopin," *Aksu*, Eylül 1940, cilt 2, sayı 24, s.28-29.

167 Hamdi Nüzhet Çançar, "Halkımızın Sanat Terbiyesi," *Fikirler*, 1937, sayı 148, s.4.

Bazı yazılardaysa Türkiye'de sanata gösterilen ilgi Avrupa'yla kıyaslanıyor, ve Türkiye'deki sanat anlayışı, elitist olmadığı ve köy okullarında bile resim dersleri verme yaklaşımında olduğu için yüceltiliyordu.[169] Sanatı geliştirme yöntemleri üzerine *Aksu*'da çıkan bir makalede ise Halkevlerinin genç yetenekleri keşfetme misyonundan bahsediliyordu.[170] Gerçekten de Halkevlerinin "Güzel Sanatlar şubesi" konser ve sergi organizasyonları yapıyor, bunların büyük bir kısmı da eleştiri-yorum yazılarına konu oluyordu. Bu yazıları eleştiriden çok "hararetli teşvik yazıları" olarak görmek de mümkündür. 1943 yılında İzmir Halkevi'nde verilen bir klasik müzik konseri hakkında çıkan yorum yazısı bu yaklaşıma iyi bir örnek teşkil eder:

> "Renkli camlar ardından bol bir ışıkla aydınlatılan bezelye yeşili sahnede ilk olarak Abdi Aksunar göründü. O, Viyola'sile Hendle'in bir sonat'ına başlayınca piyano tuşları üstünde Salahattin Göktepe'nin parmakları bir kuş kanadı gibi çırpınmağa başladı. Yavaş, vakarlı ve güven verici bir ritm içindeydik. Her iki amatör iyi anlaşmışlardı. Bu anlaşma yalnız kendi aralarında değil, kendilerile kompozitörün kavrayışı, duyuşu arasında da mevcutmuş hissini verebiliyordu."[171]

168 Rahmi Balaban, "Ankara Tiyatro Okulu" in *Fikirler*, Ekim 1937, cilt 7, sayı 157, s.1.

169 Ali Sami, "Türk İnkılabının Beklediği Sanat," *Ülkü*, Kasım 1933, cilt 2, sayı 10, s.304; Ali Sami, "Köy Mekteplerinde Resim Dersleri," *Ülkü*, Ocak 1934, cilt 2, sayı 12, s.463-466.

170 "Sanatkarı Koruma," *Aksu*, Mart 1934, cilt 1, sayı 3-4-5-6, s.7-8.

171 Bilge Işıldak, "Halkevinde Genç Elemanların Konseri," *Fikirler*, 1943, sayı 246-247, s.32.

Halkevi dergilerinde bolca yer alan ve Batılı kültürel formları Türkiye'de geliştirmeye ve yaygınlaştırmaya yönelik bu yazıların yanında, yerel kültürel formlar da tanıtılıyor, dolayısıyla da bağımsız bir çalışma alanı olarak popüler düzlemde belli bir meşruiyet kazanıyordu.

Halkevlerinde Folklor Faaliyetleri ve Halkevi Dergilerinde Folklora Dair Yazı ve Haberler

Köycülük ve yerel kültürün milli kültürü oluşturmadaki merkezi konumuna rağmen, Halkevlerinde folklorla ilgili faaliyetler tek bir şube altında örgütlenmemiş, "Dil, Edebiyat ve Tarih," "Müze ve Sergi," "Güzel Sanatlar," "Temsil," "Spor," "Köycülük" ve "Kütüphane ve Neşriyat" şubelerinin çatısı altında yapılmaktaydı.[172] Bu şubeler altında yürütülen folklor çalışmaları, derlemeleri ve halk sanatına dair türlü icraların ortak özelliği, bunların tamamen o yörede çalışan devlet hizmetlileri veya yerel araştırmacıların amatör bir ruhla ve el yordamıyla yaptıkları faaliyetler olmasıydı. Akademik folklor standartlarından uzak da olsalar, bu ilk folklor çalışmalarının uzun vadede önemli katkıları da oldu. Bir yandan, yerel tarih ve kültür birikiminin değerli ve korunması gereken bir alan olduğu bilincini yerleştirmeleri, folklor derlemeciliğine popüler bir anlamda belli bir meşruiyet sağladı. Öte yandan, ülkenin değişik yerlerinin folkloruna dair bir bilgi akışı sağlayarak, ve bu bilgileri milli sınırlar içinde yayarak, zaman içerisinde belli bir "milli folklor repertuarı" oluşmasına zemin hazırladı. Bugün her ne kadar Türkiye folkloru bu repertuarın sınırları içine hapsolmuş olsa da belli bir milli kültür repertuarının gelişimi 1930'lu ve 40'lı yıllarda millileşme sürecinin elzem bir parçasıydı. Bu yıllarda, Karagöz ve Ortaoyunu gibi geleneksel drama formları "Temsil" şubelerinde oynandı; yerel dialektler, atasözleri, hikayeler "Dil, Edebiyat ve Tarih" şubelerinde teşvik gördü. Halk müziğine dair derlemeler "Güzel Sanatlar" şubesi çatısı altında yapılırken, "Spor" şubeleri cirit ve güreş gibi geleneksel sporların icrasına alan açtılar. Daha sonraları "milli kıyafet" adıyla sınıflandırılacak yerel giysiler ve eşyaların toplanması, muhafaza edilmesi yönünde Halkevlerinin uyarıcı önemli bir rolü oldu. Ayrıca Halkevi dergilerinde yerel tarihe önem atfedilerek, bazı Halkevlerinde "Kütüphane ve Neşriyat" şubeleriyle ortaklaşa bir folklor arşivi kurma girişimleri oldu. "Köycülük" kolunun öncülük yaptığı köy monografisi hazırlama girişimleri oldukça naif ve pozitivist bir yaklaşımla da yazılsalar kendi dönemlerinin retoriğini bugüne aktarmada hala önemli bir kaynak teşkil ediyorlar.

Halkevlerinin 1940 yılında geçirdiği reformu takiben, yeni talimatname folklor faaliyetlerinin "Tarih ve Müzecilik" şubesinde odaklanması öngörülüyordu. 1943 yılındaki başka bir gelişme de Ankara Radyosu'nda başlayan Halkevleri, Sanat ve Folklor adlı bir programdı. İki haftada bir, bir saat yayınlanan bu programda Halkevleri çatısı altında derlenmiş halk şarkılarının daha geniş bir dinleyici kitlesine ulaştırma gibi bir işlevi de oluyordu. Yine 1943 yılında, Halkevlerinden Ankara'daki merkez büroya yollanan yerel giysilerin sunulduğu bir sergi açıldı.[173] Ancak, radyo yayınları ya da merkezi sergiler gibi faaliyetlerden daha çok folklor alanında gerçek katkı yerel Halkevi dergilerindeki yayınlardan geliyordu. Bu dergilerin ülke içindeki dolaşımı ve yerel kütüphanelerde toplanması, aynı zamanda, benzer folklor ça-

172 Halkevlerinin kapatılmasından sonra, 1963'de yeniden açıldıkları dönemde, "Folklor," ayrı bir şube olarak düşünülmüştü.

173 Çeçen, *a.g.e.*, s.190-203.

lışmalarına ilgi duyan araştırmacıların birbirlerinin faaliyetlerinden haberdar olma imkanını da sağlıyordu.

Halkevi dergileri milli sınırlar içindeki yerel folklorun yanısıra, Orta Asya kültürüne dair yazılara da yer vermekteydi. Özellikle, modern Türk kimliğinin özgün dilinin, dinle mesafesinin ve kadın meselesiyle barışıklığının vurgulanmak istendiği yazılarda Orta Asya Türk kültürüne sıkça gönderme yapılıyordu. Bu bağlamda, Orta Asya'nın tarihi, gelenekleri, felsefesi, inanç sistemleri ve sanatına dair çeşitli makalelere rastlamak mümkündü.[174] Bu makalelerde temel nokta yeni rejime meşruiyet kazandıracak örneklerin eski Türk geleneklerinde zaten var olduğuydu. Örneğin, 1935'de *Fikirler*'de yayınlanan bir makalede eski Türk kadınlarının peçe veya haremi bilmedikleri ve erkeklerle aynı sosyal statüyü paylaştıkları vurgulanıyor, *Aksu*'da çıkan başka bir yazıda ise cumhuriyet fikrinin esasında eski Türkler arasında da bilindiği öne sürülüyordu.[175] Orta Asya kadar, Eski Anadolu Uygarlıklarına dair yazılara da rastlamak mümkündü.[176] Daha az olmakla birlikte Türkçe konuşan gayrı-müslim topluluklara, Selçuklu ve Osmanlı tarihine dair de yazıların yayınlandığı oluyordu.[177] Orta Asya Türk folkloruna dair ilgi genelde sözlü edebiyat türlerini, geleneksel sporları ve dinsel inançlarını konu alıyordu. Bu yazılarla tanınan Orta Asya Türk edebiyatı örneklerinin, özellikle de Ergenekon destanının, zamanla Cumhuriyet veya Kurtuluş Savaşı tasvirlerinde bir metafor olarak da kullanıldığı görülmekteydi.[178] Yine de gerek Orta Asya kültürü gerekse Eski Anadolu Uygarlıklarına dair ilgi ne kadar yükselirse yükselsin, Halkevi dergilerinde esas vurgu Anadolu kültürü üzerine olmuş, ve yerel çeşitliliklerin, hatta farklılıkların, milli kültürün bir tür "zenginliğini" simgeleyen bir çerçeve içinde sunulduğu görülmüştür. Bu bağlamda, yerel araştırmalar yeni bir "bölgesel bilinç" tanımlarken, milliliğe karşı değil, tam tersine milliliğin vazgeçilmez bir parçası oldukları noktasına gönderme yapıyordu.[179] Bu, aynı zamanda, yeni bir yerel tarih anlayışının kurgulanma aşamasına işaret ediyordu. Osmanlı sonrası, savaşlar, göçler ve tehcirler yaşamış ve yeniden yapılanmaya çalışan bir toplumsal yapıda yerel tarihin nereden ve nasıl başlatılacağının önemi büyüktü. Bunun için, yerel tarih üzerine Halkevi dergilerinde çıkan birçok yazının o yörenin basın veya

---

174 Bkz."Ağaç ve Hayat," *Aksu*, Mayıs 1934, cilt 1, sayı 7-8, s.5-6; Muzaffer, "Türk Soyu ve Türk Tarihi," *Ülkü*, Aralık 1934, cilt 4, sayı 22, s.249-254, "Türk tarihi- İslamlık," *Uludağ*, Nisan 1935, cilt 1, sayı 2; Özkaya, Dr. Nuri Ali. 1937. "Eski Türk Medeniyeti ve Tıp Tarihi," *Aksu*, Şubat 1937, cilt 2, sayı 13; "Eski Atalarımıza Göre Hayatın Menşe ve Maadı ve Gayesi," *Fikirler*, Temmuz 1937, cilt 7, sayı 151, s.1-2; Pittard, Eugene. 1938. "Tatarlar ve Moğollar-1" (çev. Nurettin Ardıç) *Fikirler*, 1938, sayı 170, s.13-14; Caferoğlu, Ahmet. 1939. "Türk Teamül Hukukuna Göre Türklerde Evlatlık Edinme Meselesi," *Fikirler*, 1939, sayı 188, s.5-9; Anahin, A.V. 1941."Altay Şamanlığına Aid Maddeler" (çev. Abdülkadir İnan) *Ülkü*, Haziran 1941, cilt 17, sayı 100, s.337-343; Arıkan, M. Baha. 1941. "Türklerde Ahlak Felsefesi," *Fikirler*, 1941, sayı 214, s.3-7.

175 "Türk Kadını Saylav," *Fikirler*, Ocak 1935, cilt 5, sayı 120, s.1; Selçuk, Orhan. 1934. "Bayramlar Bayramı," *Aksu*, Kasım 1934, cilt 1, sayı 2, s.3-4.

176 Mehmet Saffet, "Anadolu'da En Eski Türk Medeniyeti," *Ülkü*, Haziran 1934, cilt 3, sayı 16, s.263-267; Nazım, "Etiler Nasıl Yaşarlardı," *Uludağ*, Nisan 1935, cilt 1, sayı 2, s.38-40.

177 Bkz. Hasan Fehmi, "Anadolu'da Gregoriyen ve Ortodoks Türkler," *Ülkü*, Ekim 1934, cilt 4, sayı 21, s.173-182; Selçuk, Orhan. 1934. "Türkler ve San'at Hayatı," *Aksu*, Mart 1934, cilt 1, sayı 3-4-5-6, s.16-17; Yener, Cemal. 1942. "Bir Sünnet Düğünü," *Uludağ*, 1942, sayı 47-48, s.22-26.

178 Ali Arif, "29 Teşrinievelde Cümhuriyete Selam," *Aksu*, Kasım 1934, cilt 1, s.14; "Necip Ali Beyin Nutku," *Ülkü*, Mart 1933, cilt 1, sayı 2, s.106.

179 Esasında *bölgecilik* ve *yerellik* kavramlarının Türkiye bağlamında daha detaylı olarak araştırılması gerekmektedir. Halkevi dergileri arasında, *Fikirler, Uludağ* ve *Aksu* gibi çıktıkları şehirle birlikte çevre yerleşim merkezlerine dair de yazılara yer veren ve bir tür "bölge" bilincinin oluşmasında etkili olan dergiler gibi, *Çoruh, Kaynak* ve *Ün* gibi sadece kendi şehirlerine odaklananları da vardı.

spor tarihi, eski sosyal ve ekonomik yaşantısı, yer isimleri ve turistik kaynaklarına eğildikleri görüldü.[180] Yerel bilinci perçinleyici diğer bir yaklaşım da yörenin önde gelen kişilerinin hayat hikayelerinin yayınlanmasıydı. Bunlar arasında, özellikle Kurtuluş Savaşı'nı bizzat yaşamış olanların kişisel anlatıları önemli bir yer tutuyordu.[181]

Orta Asya kültürü ve yerel tarih gibi dolaylı olarak folklora değinen konuların yanısıra, Halkevi dergilerinde, folkloru doğrudan ele alan birçok makale de yayınlanmıştı. Bu tür makaleleri, dört ana grupta toplamak mümkündür: (1) folklorun teorisi ve metodu, (2) köy monografileri, (3) halk şiiri, bilmece, masal, fıkra ve halk şarkıları derlemeleri, ve (4) halk tiyatrosu ile halk dansları üzerine olan makaleler.

(1) Folklorun teorisi ve metoduna dair makaleler

Önemi, zaten son dönem Osmanlı entellektüelleri tarafından tescil edilmiş olan folklorun Halkevleri döneminde daha da baskın bir söylemle ön plana çıkarıldığını görmek mümkündür. Bu dönemde, folklora "bilimsel metodlarla" yürüyen bir disiplin, ve bu bağlamda da, milli devleti kurmada meşru bir temel oluşturacak zengin bir kaynak olarak

180 Çinşid, Nuriahmed. 1940. "Giresonda 20 Yıllık Basın Hayatı," *Aksu*, Mart 1940, cilt 2, sayı 18, s.32-33; Turgut, Ş. 1940. "Gireson Sporunun Geçmiş Zamanlarına Bir Bakış," *Aksu*, Nisan 1940, cilt 2, sayı 19, s.28-30; Yücer, R.R. 1940. "Bozhane, Meyhane ve Kahvehane Yasakları," *Uludağ*, 1940, sayı 28, s.38-43; "Eski Tarihlerde Garbi Anadolu'dan Istanbula Üzüm Nakline Dair Bir Vesika," *Kaynak*, Ekim 1937, sayı 57, s.248-249; Alpaslan, Kazım. 1945. "Bursa Köy Adlarının Tarihi Menşeleri," *Uludağ*, 1945, sayı 68-69, s.5-9; Nopp, Adolf Ernst. 1937. "Bergama Kurban Mabedi" (çev. M.Rauf İnan) *Fikirler*, 1937, sayı 150, s.7-12.

181 Bkz. Salih Cemal, "İradenin Kuvveti," *Aksu*, Ekim 1933, cilt.1, sayı 2, s.3; Alper, C. 1938. "Havva Bacı," *Çoruh*, Haziran 1938, cilt.1, sayı 3, s.11-12; "Babamın Albümü," *Aksu*, Mart 1934, cilt 1, sayı 3-4-5-6, s.48-49.

yaklaşılmıştı. Halkevi dergilerinde folklora dair çıkan makalelerin bir kısmı, bu bakımdan, folklorun bilimselliğini ve vaadettiği potansiyel bilgilerin sınırlarını anlatır. Bu yazıların bir kısmı, Arnold Van Gennep ve Ruth Benedict gibi uluslararası alanda iyi tanınan folklorcu ve antropologların yazılarının çevirileridir.[182] Bunların yanında, *Journal of the International Association for Folklore and Ethnology* gibi önemli bir folklor dergisinde yer alan makaleler ile Almanya, İsveç, Danimarka ve Norveç'teki folklor arşivlerini tanıtan bir makale bulmak da mümkündür.[183]

Folklorun tanımı üzerinde doğrudan duran bir makale ise Enver Behnan Şapolyo'nun *Ün* dergisinde çıkan "Etnoğrafya" isimli makalesidir. Burada Şapolyo, etnoğrafya kavramının tanımı ve tarihçesi üzerinde dururken folklor ve etnoğrafya terimlerini karşılaştırır ve folkloru daha ziyade sözlü iletişimle icra edilen türlerle, etnoğrafyayı ise matervel kültür formlarıyla sınırlandırır.[184] 1939 yılında *Ülkü*'de yayınlanan Pertev Naili Boratav'ın bir makalesi ise Halkevlerinde folklor araştırmalarının nasıl yapılması gerektiği konusunu işler. Burada, Boratav'ın dikkatle altını çizdiği husus derlemelerde izlenecek yöntemin ne olacağıdır. Halkevlerinin ülke bütününe yayılmış olmasının avantajlarını da vurgulayan Boratav, bu ağın daha etkin ve doğru yöntemlerle, ve öğretmenlerin de katılımıyla kullanılması halinde, folklor derlemelerinde yeterli olacağı görüşünü savunur.

182 Van Gennep, Arnold. 1939. "Folklor" (çev.Pertev Naili Boratav), *Ülkü*, Ocak 1939, cilt 12, sayı 71, s.409 ve Şubat 1939, cilt 12, sayı 72, s.499 ; Berkes, Mediha. 1941. Ruth Benedict'in kitap eleştirisi, *Patterns of Culture*, *Ülkü*, Mart 1941, cilt 17, sayı 97, s.84-90.

183 Abdullah, Fevziye. 1937. "*Folk*, The Journal of the International Association for Folklore and Ethnology (Müşterek Folklor ve Etnoloji Cemiyeti Mecmuası), Ağustos, 1937," *Ülkü*, Nisan 1938, cilt 11, sayı 62, s.189-192.

184 Şapolyo, Enver Behnan. 1935. "Etnoğrafya," *Ün*, 1935, cilt 2, s.273-275.

Boratav'ın makalesinde vurguladığı bir diğer nokta da milli bir folklor arşivinin oluşturulması ve bunun Avrupa'daki örneklerine dairdir.[185]

Ülkü ve *Ün* dergilerinin yanısıra *Aksu* ve *Fikirler*'de de doğrudan folklor teorisi ve metodunu ele alan makalelere rastlanır. Osman Turgut Pamirli'nin 1940 yılında bir seri halinde *Aksu*'da yayınladığı "Folklor" adlı uzun yazı dizisi bunlar arasındadır. Bu yazı dizisinin ilk bölümünde, Pamirli, diğer ülkelerden örnekler vererek folklor disiplininin tarihsel gelişimi üzerinde durur. Pamirli'ye göre, folklora olan ilgi dünyanın dört bir yanında gelişme gösterirken, baskıcı Abdülhamit rejimi yüzünden Türk folkloru zamanında araştırılmaya başlanamamıştır:

> "Mazi bakımından eskiliğiyle mukayese kabul edilemeyecek tek millet gösterilemeyen Türklerdir. Folklor bahsında dünyanın en zengin milletleri olduğu su getirmez hakikatlardandır. Avrupa ortalarından Asya'nın öbür başına kadar uzanan geniş sahada adım adım Türk Halkiyatının zenginliği görülür. Folklorumuzla uğraşan nice garblı müsteşrikler bunu en açık ve selahiyetli bir dille itiraf etmişlerdir. Büyük harba kadar olan zamanlarda bir iki ilimadamımız müstesna folklorumuzun belli başlı elamanları garblı alimler olmuştur. Yerli kıymetlerin bu sahadaki serbest faaliyetlerine Osmanlı padişahlarının istibdada susuyan zihniyetleri mani teşkil ediyordu. Garbda folklorun revac bulduğu tarihler ise bizim saltanat taassup ve tahakkümünün gittikçe arttığı yıllara rastlar. Bu şerait altında bir Türk aliminin serbest muhit bularak mesaisini folklore vermesi demek hayatını feda etmekle birdi."[186]

185 Bkz. Boratav, Pertev Naili. 1939. "Halkevlerinin Folklor Çalışmaları İçin Yaptıkları ve Yapabilecekleri İşler Hakkında Notlar," *Ülkü*, Şubat 1939, cilt 13, sayı 73, s.195-211 ve Haziran 1939, cilt 13, sayı 76, s.295-298.

Makalenin ikinci bölümü daha ziyade yerel araştırmacılara derleme yapma yöntemleri hakkında bilgi verir. Pamirli, folklorcunun "objektif" olması gerektiğine inanır, ve saha araştırmacılarının "melezleşmemiş" olanı bulup çıkarmada dikkatli olmalarını önerir. Buna ek olarak da, folklorcuların köylüye saygılı olmaları konusunda da uyarıda bulunur.[187] Pamirli'nin makale dizisinin diğer bölümleri saha araştırmalarında yöntem, folklorun türleri (kadroları), folklor araştırmalarının zamana yayılarak yapılması gerekliliği gibi konulara eğilir.[188] Son bölüm ise folklorun sahnelenmesi ve özellikle Halkevlerindeki uygulamalar üzerinedir.[189]

1943 yılında *Fikirler* dergisinde çıkan Z.S. imzalı daha kısa bir yazı da yine folklorun bilimsel temelleri üzerinde durur. Pertev Naili Boratav'ın Ankara Üniversitesi'nde verdiği ders notlarını temel alan bu makale, hem Türkiye'deki folklor kurumlarının kısa bir özetini verir, hem de folklorun, toplumların belli bir tarihsel ve coğrafi bölge içinde oluşan sembolik karakteristiklerini dışa vurduğu üzerinde durur.[190] 1945 yılında yine *Fikirler*'de çıkan bir diğer makale

186 Pamirli, Osman Turgut. 1940. "Folklor-1," *Aksu*, Nisan 1940, cilt 2, sayı 19, s.10-11.

187 Pamirli, Osman Turgut. 1940. "Folklor-II," *Aksu*, Mayıs 1940, cilt 2, sayı 20, s.6-8.

188 Pamirli, Osman Turgut. 1940. "Folklor-3: Kadroları," *Aksu*, Haziran 1940, cilt 2, sayı 21, s.9-11; "Folklorde Zaman Meselesi," *Aksu*, Temmuz 1940, cilt 2, sayı 22, s.21-23.

189 Pamirli, Osman Turgut. 1941. "Folklor ve Sahne," *Aksu*, Haziran 1941, cilt 3, sayı 29, s.3-5.

190 Z.S., "Folklor Çalışmalarında İlmin Direktifi ve Bazı Esaslar," *Fikirler*, 1943, sayı 246-247, s.10-11.

de Grimm Kardeşler'in halk masalları üzerine olup, masal derlemeciliğinde kadınların ve yaşlıların kaynak kişi olarak önemini vurgular.[191] Bu tür teorik makalelerin yanısıra, Halkevi dergilerinin kendi Halkevi bölgelerinde yapılan derleme çalışmalarının da sık sık rapor edildiği görülür. Örneğin, Balıkesir Halkevi *Kaynak* dergisi bu derlemeler hakkında şöyle bir bilgi verir:

> "Çevremizdeki folklor malzememiz hemen hemen tamamen derlenmek üzeredir. Bir kısmını broşürler halinde geçen yıllar ortaya koymuştuk. Bu yılda (2515) dane atalar sözünü bir broşür halinde ortaya koyduk, ayrıca (845) danede *Kaynak*ta neşrettik, (2000) danede elimizde vardır. Yüze yakın halk şarkısını notalarıyla beraber derledik. Halkın ağzından çıktığı gibi notalarıyla beraber bastırdık.
>
> Bunlardan başka, (156) dane bilmece, (60) masal, (25) koşma, (15) inanma, (16) tekerlemeyi *Kaynak*ta neşrettik. Elimizde sıra bekleyen (2000) koşma, (500) görenek ve inanma, (25) masal, (50) Nasrettin Hoca hikayesi, (1000) mani, (900) bilmece vardır."[192]

Bu tür yerel folklor derlemelerinden örneklerin yanında, turizm veya köy eğitimi gibi konularda da sık sık folklora göndermeler yapıldığı oluyordu.[193]

191 Akyol, Hamit. 1945. "Folklor," *Fikırler*, 1945, sayı 296-97, s.3.

192 Bkz. "Folklor İşleri," *Kaynak*, Ekim 1937, cilt 5, sayı 57, s.271.

193 Reşit Saffet, "Turizm," *Ülkü*, Şubat 1933, cilt 1, sayı 1, s.69; Mehmet Saffet, "Köycülük Nedir," *Ülkü*, Temmuz 1933, cilt 1, sayı 6, s.430 ve Nusret Kemal, "Bir Köycülük Projesi Tecrübesi," *Ülkü*, Eylül 1933, cilt 2, sayı 8, s.123.

(2) Köy Monografileri

Halkevlerinin Köycülük şubeleri altında gelişen ve kökleri son dönem Osmanlı entellektüellerine kadar uzanan "köycülük" ideası, birçok amatör saha araştırmasına temel bir motivasyon oldu. Tayinle gittikleri bölgelerde, birçok doktor, öğretmen, mühendis ve çeşitli devlet memurları, 1933 yılında *Ülkü*'de yayınlanan anket doğrultusunda yakın köylere giderek gözlemler yaparak, bunları daha sonra monografiler halinde Halkevi dergilerinde yayınladılar.[194] *Ülkü*'nün anketini model alan bu tür monografilerin yanında, daha serbest bir uslupta yazılmış köy tasvirlerine de rastlamak mümkündür.[195] Her iki şekilde de, monografilerin halk mimarisi, giysi çeşitleri, yemek adetleri, kadın ve çocuk folkloru, geçiş törenleri, ve eğlence türlerine dair detaylı bilgiler içerdiği görülür. Halkevi dergilerinin, sözlü folklor türleri, kutlamalar, halk oyunları ve halk müziğine ayrı köşelerde yer verdiği düşünülürse, monografilerin asıl katkısının daha çok adetler, inanışlar, ve maddi kültür alanlarında sundukları bilgiler olduğu söylenebilir. Ne var ki, köy monografilerinin hemen hiç birinde bilgilerin kimden toplandığı bilgisi yer almaz. Hatta kimisinde "köylünün sesi" yerine "köycünün sesi"nin daha baskın olduğu söylenebilir. *Uludağ*'da Zeki Akpınar tarafından yayınlanan bir köy tasviri, yazarının izlenimci sesini taşıması bakımından ilgi çekicidir:

> "Yuvam arkamda, gurbet sırtımda, yağız atımla "Keles Çamlığı"nı ağır ağır tırmanıyoruz. Bulutlar, arza

194 A. Süreyya, "Alucra Kazası Gicora Köyü," *Aksu*, Mart 1934, cilt 1, sayı 3-4-5-6, s.29-32; "Kütahya'da Alayund Köyü," *Ülkü*, Eylül 1933, cilt 2, sayı 8, s.151-158.

195 Yalgın, Rıza. 1941. "Çeki Köy," *Uludağ*, 1941, cilt 42, 43, s.7-11; H.C., "Kuyucak," *Eskişehir Halkevi*, 1934, sayı 21, s.28-32.

yer yer serptikleri beyaz çocuklarına dokunmasın diye güneşi örtmeğe çalışıyorlar. Sürüler, şen çoban ve pınarlar hüznüme gülüyorlar. Ardıma bakamadan işte "Kavacık"a geldim. Köyü ikiye bölen yolu çabucak bitirdim. "Alpagot" sağımda kaldı. Bacalarından tüten dumanlarından başka hayat izi göstermeyen katıksız Türk köyler.. Öğretmensiz olduğunu düşündüm, yine hüzünlendim."[196]

Yaşadığı deneyimi paylaşmayan "şehirli gençlere" serzenişte bulunan Akpınar, Köy Odasında geçirdiği zamanı tüm duygusallığıyla şöyle tasvir eder:

> "Sessiz sessiz yemeğimizi yedik. Söğüt odunlarının çıkardığı donuk ve müphem ışıkta muhabbete daldık. Büyüklerimize bağlılığımızı tazeledik, idaremizi ve durumumuzu öğdük. Düşman zulmünü ve çetelerin ellerinden çektiklerimizi andık, bu güne eriştiğimize şükrettik, Allaha ve büyüklerimize dualarda bulunduk."[197]

Ülkü anketinin yayınlanmasından beş yıl kadar bir süre sonra bile bu tür romantik yaklaşımlara rastlamak mümkündü. Yine *Ülkü*'de yayınlanan benzer bir yazıda, köycülüğe davet şöyle yapılmaktaydı:

> "Köylü kalabalıklarını harmanlarının başında yakalamak, harman türkülerini onlarla birlikte söylemek, bir harman şiirini ve bir harman şarkısını onların ağızlarına tam zamanında götürmek, harman yerinde kurulmuş bir sahnede köylüye temsiller vermek, alın terlerini silen köylülerin yüzlerini güldürmek ve kafalarını işletmek Halkevi gençlerinin yapabileceği en güzel şeylerdendir."[198]

Esasen, *Ülkü* anketini model alarak kaleme alınmış monografilerde, bu romantik tonun, kimi zaman, yerini neredeyse "ihbarcı" bir mesafeliliğe bıraktığı da görülür. Özellikle, köylülerin dini ve batıl inançları, veya Cumhuriyete ve reformlarına bağlılıkları söz konusu olduğunda "halkın milli duyguları yerinde ve sağlamdır" ya da "köylü esas itibarıyle açık gözlüdür" gibi ifadelerle, yazarların köylülerden farklı bir konumdan konuştukları izlenebilir.[199]

(3) Sözlü folklor türlerinin derlenmesi

Gerek dil devriminin bir uzantısı olarak gerekse yerel derlemecilerin en çabuk ve en kolay bir şekilde ulaşabildikleri türler olması bakımından sözlü folklor türleri Halkevi dergilerinde en çok yer verilen folklor yazılarından oldular. Türk Dil Kurumu'nun öncülüğünde şekillenen gramer ve dilde sadeleştirme çabaları, milli eğitime paralel olarak Halkevleri aracılığıyla da yaygınlaştırılmaya çalışılıyordu. Esasen, Halkevleri dergilerinin ilk sayıları, dil reformunun geçirdiği evreleri belgelemeleri açısından oldukça ilginçtir. Osmanlıca telaffuzların yeni alfabede nasıl telaffuz edileceğine dair oldukça karmaşık bir dönem atlatıldığını, bugün "t" sesiyle telaffuz ettiğimiz "tane" kelimesinin 1930'larda "dane" olarak, "d" sesiyle telaffuz ettiğimiz "dışında" kelimesinin de "tışında" olarak yazılması gibi örneklerden anlayabiliriz.[200] 1935 yılında, Türk Dil Kurumu,

196 Akpınar, Zeki. 1945. "Köy Odaları," *Uludağ*, 1945, sayı 68-69, s.10-11.

197 *A.g.e.*, s.11.

198 "Halkevleri Postası," *Ülkü*, Temmuz 1939, cilt 13, sayı 77, s.462.

199 Bkz. Erenel, İbrahim. 1940. "Bulancak Kazasının (Şeyhmusa) Köyü," *Aksu*, Haziran 1940, cilt 2, sayı 21, s.3-7.

200 "İçini süsliyemeyen tışını tezyine çalışır," *Aksu*, Eylül 1933, cilt 1, sayı 1, s.10; "Hükümlerinde isabetsizlik, kararlarında gelüp geçicilik varsa; bunların

Ülkü'de yaptığı bir duyuruyla 200,000 kişinin yeni sözcük üretmede kurumla işbirliği yaptığını açıklamıştır.[201] 1934 yılında Atatürk'ün Meclis'in açılışında yaptığı konuşmanın tam metnini yayınlayan *Ülkü* dergisi konuşmada geçen yeni sözcüklerin anlamını ayrı bir "sözlük" halinde yayınlamıştır.[202] *Uludağ*'da 1940'ların sonuna doğru yayınlanan bir makalede Osmanlıca ve öz Türkçe arasındaki fark, Arapça ve Farsça ağırlıklı divan edebiyatı ile halk dilinin sadeliğinde söylenmiş aşık edebiyatı karşılaştırılarak sunulur.[203] Halk edebiyatını, halka yakınlığı bakımından divan edebiyatından daha önemli bir yere koyan bu bakış açısının Halkevi dergilerinde yeşerdiği düşünülebilir. Yerel kütüphanelerin birçoğunda yapılan araştırmalarda ortaya çıkan cönkler ve elyazmalarında yerel halk şairlerinin eserlerini gün ışığına çıkarmak mümkün oluyordu. Bunlar Halkevi dergilerinde yeni alfabeyle yayınlanıyor, bazıları daha sonra orta ve lise eğitiminde yer edecek olan "Türk halk edebiyatı" dersine temel oluyorlardı. Karacaoğlan, Köroğlu, Yunus Emre ve Dadaloğlu gibi bugün "Türk halk edebiyatının" temel taşları olarak sunulan halk ozanlarının tanıtılmalarında Halkevi dergilerinin de payı olduğu söylenebilir.[204] Bunlara ek olarak, Namdar Kayadar'ın Orhan kütüphanesinde bularak *Uludağ*'da yayınladığı bir 17. yüzyıl halk şiiri antolojisi, ve Katibi isimli bir halk ozanının eserleri yerel kütüphanelerden çıkan halk edebiyatı örneklerindendir.[205] Aynı şekilde, Vahit Lütfü Salcı, Bektaşi ozanı Emrah'ın bir risalesini bir Alevi köyünde bulup ortaya çıkarmıştır.[206] Ziyaeddin Fahri'nin 18. yüzyılda Erzurum'da yaşamış olan Şerifi, ve Orhan Şaik Gökyay ile Abdülkadir İnan'ın Dede Korkut kitabesi üzerine yazdığı makaleler de Halkevi dergilerinde yayınlanmıştır.[207] 1941 yılına gelindiğinde, bu halk şairlerinin birçoğunun açılış konuşmalarında gönderme yapılacak kadar tanındığı ve ortak bir repertuarın parçası haline geldiğini görmek mümkündür. Nafi Atuf Kansu'nun Halkevlerinin 9. yıldönümünde yaptığı konuşma halk şairlerinin bir tür "millileştirilmesine" iyi bir örnek teşkil eder:

> "Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk devirlerinde ve kanunlarında, idare ve teşkilatlarında eski Türk türelerinin te'sirleri vardır. Ancak hududlar genişledikçe ve kültürel mübadeleler bilhassa te'sirini gösterdikçe eski Türk an'ane ve akıydeleri yavaş yavaş saraylardan ve büyük merkezlerden çekildi; halk arasına iltica etdi. Halk, Oğuzname, Hamzaname, Battalgazi, Köroğlu destanı gibi hikayelerle ve Karacaoğlan, Aşık Ömer, Emrah gibi şairlerinin eserleri ile ruhunu tat-

---

sebeplerini, gündelik hayatta, hissiyatın her zaman galip olmasında aramalıdır," *Aksu*, Ekim 1933, cilt 1, sayı 2, s.1.

201 Bkz. "T.D. Araştırma Kurumunun Bildiriği," *Ülkü*, Nisan 1935, cilt 5, sayı 26, s.85-87.

202 "Gazi'nin Büyük Millet Meclisini Açma Nutku," *Ülkü*, Aralık 1934, cilt 4, sayı 22, s.241-245.

203 Akbulut, R. 1947. "Osmanlıcadan Türkçe'ye," *Uludağ*, 1947, sayı 85, s.11-14.

204 İshak Refet, "Karacaoğlan," *Ülkü*, Nisan 1933, cilt 1, sayı 3, s.222-229; Elçin, Ş. Murat. 1939. "Köroğlu Hakkında Notlar," *Ülkü*, cilt 10, s.271 & 326; Gürkaynak, Murtaza. 1939. "Yunus Emre: Hayatı, Şahsiyeti ve Şiirleri," *Fikirler*, 1939, sayı 188, s.4-5; Bayrı, M.Halit. 1941. "Dadaloğlu Hakkında Notlar," *Ülkü*, Mayıs 1941, cilt 17, sayı 99, s.225-234.

205 Karatay, Namdar. 1940. "Halk Edebiyatı Örnekleri," *Uludağ*, 1940, sayı 35, s.11-12.

206 Salcı, Vahit Lütfü. 1936. "Aşık Emrah ve Sanatı," *Yeni Türk*, Mayıs 1936, sayı 41, s.266-272.

207 Bkz. Prof. Ziyaeddin Fahri, "Erzurum Şairlerinden Şerifi," *Ülkü*, Haziran 1941, cilt 17, sayı 100, s.309-315; Gökyay, Orhan Şaik. 1938. "Dede Korkut Hikayelerinden," *Uludağ*, 1938, sayı 14; İnan, Abdülkadir. 1938. "Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motiflere ve Kelimelere Ait Notlar," *Ülkü*, Şubat 1938, cilt 10, sayı 60, s.545-547.

mine uğraşıyordu veya bir pîre intisab ederek ruhi gıdasını te'mine çalışıyordu.

Saray etrafında bir müzik, bir edebiyat, bir hayat idraki ve medrese ile temsil edilen bir ilim teessüs ederken, halk kendi türküsiyle, kendi sazıyle, kendi şiiriyle, Nasreddin Hoca gibi hakimleriyle ondan ayrılıyordu; siyasi, idari, iktisadi birçok amillerle birlikde, dünyayı ve hayatı hasis bir nesne telkıyninde bulunanların elinde hakıykaten rehbersiz kalan halk, gitdikçe fakir, besgin hale gelmişdi... Bugünkü tören programımızı zenginleşdiren halk türküleri, halk raksları birçok Halkevlerimiz'in üzerinde şevkle çalışdıkları bir mevzu olmuşdur. Umarız kı milli ruhdan doğan bu güzel eserler, dar çatıların altından çıkarak geniş meydanlarda binlerce halkın neş'e, hareket kaynağı olsun."[208]

Eski yazmalardan ve cönklerden Halkevi dergilerine aktarılan metinlerin yanısıra, Halkevi dergileri yerel sözlü edebiyatın o günkü örneklerine de yer vermeye çalışıyordu. Halk deyişleri, atasözleri, maniler, bilmeceler, halk masalları ve halk şarkıları derlemeleri birçok Halkevi dergisinde yayınlandı. Bunlar arasında Aksu, Giresun civarında derlenen mani, bilmece, türkü ve fıkraları,[209] *Ülkü* ve *Uludağ* koşmaları,[210] ve *Kaynak* dergisi de bilmece, mani, atasözü, masal, türkü ve efsaneleri yayınladılar,[211] *Fikirler* dergisi

208 "Halk Terbiyesi ve Halkevleri," *Ülkü*, Mart 1941, cilt.17, sayı 97, s.3-6.

209 Mani derlemeleri için bkz. *Aksu*, sayı 3-4-5-6, s.63; sayı13, s.19; 23:13; sayı 26, s.30; bilmeceler için, sayı 31, s.7 ve sayı 33, s.7; ve türküler için sayı 17, s.31.

210 Bkz. *Ülkü* sayı 17, s.352; *Uludağ* sayı 72-73, s.12.

211 Bilmeceler için bkz. *Kaynak* sayı 50; maniler için, sayı 55-57, 60, 62, 67; atasözleri için, sayı 50, 52, 53, 66; masallar için sayı 52; türküler için sayı 56, 61, 69; efsaneler için, sayı 60.

Muğla, Kozak, Diyarbakır, ve İzmir'de, hatta hapishanelerde derlenen manileri ve masal derlemelerinin nasıl yapılacağına dair detaylı bir rehberi yayınladı.[212]

Folklor türlerini derleme yöntemleri hakkında derleyicilerin bilgilenmesi, iyi niyetli olmakla birlikte eksik ve hatta arşivcilik açısından hatalı yapılan birçok derlemenin selameti açısından önem taşımaktaydı. Halkevi dergilerindeki çoğu derleme, etnografi bilgisi açısından, derlenen kişilerin, mekanın belirtilmemesi, ve derlemelerde icra boyutunun göz önünde alınmaması açısından eksiklikler içeriyordu.[213] Ancak bazı istisnalara rastlamak da mümkündü.[214] Bunlar arasında, bir atasözü ve deyiş derlemesinde adı geçen Fatma Nine'nin derlemeci tarafından tanıtılması ve Fatma Nine'nin kişisel sözlü kültürünün dil reformuna nasıl bir kaynak teşkil edeceğinin anlatılması ilgi çekicidir. Derlemeci Malik Adalan kendi sesini de anlatısına katarak derlemesi hakkında şunları söyler:

> "Ben, Fatma Ninenin sözleri arasında öylelerine rastladım ki, onlar, hem ince kinayeleri, derin anlamlı mecazları, sanat güzelliklerini andırıyor, hem de adetlerimizi, geleneklerimizi aydınlatacak bir takım ruhsal anlamlar taşıyor. Ben bunları Fatma Nineden dinledikçe, çok sevindim, sırasında heyecan da duy-

212 Maniler için bkz. *Fikirler*, sayı 49, s.14; sayı 175, s.11; sayı 176, s.10; sayı 252-253, s.4,15. Masal derlemeleri hakkında bkz. *Fikirler*, sayı 41, s.16.

213 Bu konudaki kaygılara Pertev Naili Boratav'ın "Halkevlerinin Folklor Çalışmaları İçin Yaptıkları ve Yapabilecekleri İşler Hakkında Notlar" adlı makalesinde yer verilmiştir. Bkz. *Ülkü*, Şubat 1939, cilt 13, sayı 73, s.195-211 ve Haziran 1939, cilt 13, sayı 76, s.295-298.

214 Bkz. Bayatlı, Osman. 1941. "Çoban Pehlivan," *Fikirler* 1941, sayı 224, s.14-15; F. Kökel, "İzmir Folkloruna Ait Materyeller," *Fikirler* 1943, sayı 250-251, s.12-13; Akyol, Hadi. 1943. "Folklor İncelemeleri," *Fikirler* 1943, sayı 254-255, s.17.

dum. Belki benim de bu sevincimi ve bu heyecanımı yerinde bulmıyanlar olacaktır; Halkevi dergisinde bu yazılarımın yer aldığına şaşıracaklardır. Yazacaklarımın zaten belli şeyler olduğu iddia edilecektir. Fakat ben, bu fikirde değilim. Belli olan sözlerin derlenip toplanması, herkesin dikkat gözüne çarpması gerektir. Bu ve buna benzer işler yapılmadıkça, dile bağlı birlik ülkümüzün gerçekleşemiyeceğine inananlardanım."[215]

Uludağ dergisi, "Fatma Nine Konuşuyor" serisini bir yıl boyunca sürdürdü. Yine de, Halkevi dergilerinde yayınlanan derlemelerde bu ve benzeri yazılar hep azınlıkta kaldılar, ve Pertev Naili Boratav'ın işaret ettiği derleme yöntemlerinin yurt çapında uygulamaya konulması Halkevleri döneminde pek de mümkün olmadı.

(4) Halk Müziği, Halk Tiyatrosu ve Halk Dansları Üzerine Araştırmalar ve Gösteriler

Halkevi dergilerinde geleneksel gösteri sanatlarına dair de oldukça çok yayın yapıldı. Bunlar arasında, Osmanlı kültüründen Cumhuriyete "devredilebilen" türler olduğu kadar, Cumhuriyetin modernist yaklaşımlarının sonucu olarak ortaya çıkan türler de vardı. Halkevlerinin 1930'lu ve 40'lı yıllardaki uygulamaları her iki türün sahnelenmesine de zemin sağlayarak bir yerde "milli Türk kültürü" olarak tanımlanmaya başlayan repertuarın gösteri sanatları cephesini belirledi.

Uludağ ve *Fikirler* dergilerinde Karagöz gölge tiyatrosunun tarihçesini anlatan yazılar arasında, özellikle Enver Behnan Şapolyo'nun makalesi, Karagözün öneminin bireysel bir oyun kahramanı olmasından ziyade, metin, müzik, materyel donanım, giysi ve perde boyutlarıyla bütünsel bir sanat olduğunu vurgulamaktaydı.[216] Bazı dergiler ise kendi Halkevi bünyelerinde yapılan Karagöz gösterilerinden haberler veriyor ve bu türün yaşatılması gerektiğini savunuyorlardı.[217] Örneğin, *Aksu* dergisinde, B.Ş. Kaya imzalı bir yazıda, Karagöz'ün çocuk eğitiminde etkin bir araç olacağı öne sürülüyordu.[218]

Gösteri sanatları arasında halk müziği derlemelerine ayrı bir önem atfedilmekteydi. Müziğin — ve yine aynı bağlamda daha sonraları halk danslarının — yeni milli-devleti temsil etme özelliği Avrupa modeliyle paralellikler kurularak keşfedilmiş ve yerel müzik derlemelerinin "milli müzik" yaratmada önemli bir kaynak olduğu anlaşılmıştı. Ne var ki halk müziği alanında yapılan derlemelerin çoğu ve Halkevi dergilerinin bu alandaki yayınları, genellikle "türkü sözlerini" yazıya geçirmekle sınırlı kalmış, ancak birkaç istisnayla türkü melodileri notasyon olarak yayınlanmıştır. *Çoruh* dergisinin Artvin halk oyunlarının melodilerini yayınladığı sayısı bu yaklaşıma örnek olarak gösterilebilir.[219] Yine aynı şekilde, *Fikirler* dergisi Tire ve Kozak yakınlarından,[220] *Uludağ* Balıkesir ve Bursa'dan türkü derlemelerini yayınlamıştır.[221]

215 Adalan, Malik. 1943. "Fatma Nine Konuşuyor," *Uludağ*, 1943, sayı 55, s.14.

216 Bkz. Şapolyo, Enver Behnan. 1936. "Karagöz Efsanesi," *Uludağ*, 1936, sayı 5, s.42-43 ve sayı 6, s.30-31; Aktaş, Kemal Kamil. 1946. "Memleketimizin Tiyatro Tarihine Bir Bakış," *Fikirler*, 1946, sayı 304-305, s.7-8.

217 Bkz. "Halkevi Haberleri," *Fikirler*, 1938, sayı 165, s.16.

218 Bkz. "B.Ş. Kayanın Davamızı Teşrih Eden Nutku," *Aksu*, Mart 1937, sayı 14, s.3-10.

219 Bkz. "Çoruh'un Milli Oyunlarından Sarı Çiçek," ve "Deli Horon," *Çoruh*, Nisan 1938, cilt 1, sayı 2, s.8-9; "Ata Barı," Ağustos 1938, cilt 1, sayı 4, s.37.

220 Bkz. *Fikirler* 1939, sayı 182, s.12 ve 1942, sayı 234, s.6.

221 Bkz. *Uludağ* 1940, sayı 27, s.35 ve sayı 28, s.25.

Halkevi dergileri, derlemelerin yanısıra, Türkiye'de müziğin tarihçesi ve teorik yaklaşımlar konularında da makalelere yer verirdi. *Ülkü*'de Bela Bartok'un ziyareti ve yaptığı konuşmalarla ilgili yorum yazıları, ve milli müziğin nasıl yaratılacağına ilişkin belli öneriler de yer alıyordu.[222] *Ülkü*, aynı zamanda, Halkevlerinin, ud, tambur ve kanunla icra edilen klasik Türk musıkisi yerine, halk müziği ile klasik Batı müziğine ağırlık verilmesini öneriyordu.[223] Mahmut Ragıp Kösemihal'ın *Yeni Türk* dergisinde çıkan yazıları yerel müzik geleneklerine değinerek Türkiye'de müzik alanındaki uygulamaları diğer ülkelerdekilerle karşılaştırıyordu. Kösemihal, Halkevlerini birer yerel konservatuar olarak görüyor, ve gerek radyo yayınları gerekse müzik yarışmalarının müziğin gelişiminde önemli rol oynayacağını vurguluyordu.[224] Bunların yanında, Halkevi dergilerinin müzisyen portrelerine de yer verdiği görülür. Örneğin, *Ün*'de yayınlanan bir yazıda Çopur Ali adlı bir sanatçının hayat hikayesi ve eserleri arasındaki ilişki aktarılır, *Taşpınar*'da ise halk müziği derleme komitelerinin fotoğrafları yayınlanır.[225] Halkevi dergileri, kimi zaman halk müziği bağlamında, kimi zamansa bağımsız yazılar olarak halk oyunları hakkında da önemli yayınlar yapmışlardır.

222 Bkz. Tarcan, Selim Sırrı. 1935. "Milli Müzik Nasıl Doğdu?," *Ülkü*, Mayıs 1935, cilt 5, sayı 27, s.200-205; Salcı, Vahid Lutfi. 1938. "Gizli Halk Musikisi," *Ülkü*, Nisan, 1938, cilt 11, sayı 62, s.113-123.

223 Bkz. "Fasıl Musikisi Hakkında Bir Cevap," *Ülkü*, Temmuz 1941, sayı 101, s.468-469.

224 Bkz Kösemihal, Mahmut Ragıp. 1938. "Onbeş Yıllık Müzik Çalışmalarımız," *Yeni Türk*, 1938, sayı 71, s.452-455. Aynı yazarın yerel müzik hakkındaki çalışması için bkz. "Artvin ve Kars Havalisi Müzik Folkloru Hakkında," *Yeni Türk*, 1938, sayı 67, s.253-255

225 Bkz. Demirdal, Sait. 1943. "Çopur Ali," *Ün*, 1943, sayı 106, s.1479-1481. Ayrıca, bkz. "Mahalli halk türkülerini toplama komitemiz çalışırken," *Taşpınar*, Şubat 1937, cilt 5, sayı 52.

Bu yazılar kitabın altıncı bölümünde detaylı olarak ele alınacaktır.

Gösteri sanatları başlığı altında toplayabileceğimiz başka bir grup yazı da, geleneksel sporlar ve çocuk oyunları üzerineydi. Çok sık olmamakla beraber, deve güreşinden, değişik çocuk oyunlarına kadar bir dizi yazıya, *Fikirler, Aksu* ve *Eskişehir Halkevi* gibi dergilerde rastlamak mümkündür.[226] Geleneksel sporlardan da, kimi zaman Spor şubesinin bir faaliyeti olarak, kimi zamansa ayrı yazılar halinde bahsediliyordu.[227]

Halkevi dergilerinde ele alınan bir diğer folklor türü de materyel kültürdür. Halk mimarisi, ya da o dönemde daha sık kullanılan terimiyle "köy mimarisi" üzerine birçok yazı *Ülkü, Uludağ* ve *Aksu* gibi dergilerde yer almıştır. Bunlar arasında, Abdullah Ziya'nın *Ülkü*'de yayınlanan yazısı bir "köy mimarı" tanımı yapması bakımından önemlidir:

> "Köyün mimarı isimsizdir. Fakat büyük bir kumandanla kahramanlık yolunda boy ölçüşebilen Meçhul Asker kadar ünlü ve alkışlanmaya değer bir sanatkardır... Köylünün mektebi tecrübesidir... Köy mimarı, sanatkar köylü hem mimar hem usta, hem amele, hem de malzeme yapıcısıdır. Köylüye başka diyarlardan yapı malzemesi getirtemezsiniz, ona Ankarada oturup Erzurum için çizilen bir planı tatbik ettiremezsiniz, ona kasabadaki evleri, Cermen ve Rus köylerini taklit ettiremezsiniz.

226 Bkz. Özay, Mahmut. 1944. "Deve Güreşi," *Fikirler*, 1944, sayı 266-267, s.18-19; Bayduhan, N. 1943. "Milli Halk ve Çocuk Oyunları," *Fikirler*, Ocak 1943, sayı 240-241, s.6-7; Turgut, S. 1940. "Giresun Sporunun Geçmiş Zamanlarına Bir Bakış," *Aksu*, Haziran 1940, cilt 2, sayı 21, s.22-24; Duru, Gültekin. 1944. "Kıbidik," *Eskişehir Halkevi*, 1944, sayı 72, s.19-20.

227 Bkz. "Köyde Bayram," *Ülkü*, Aralık 1933, sayı 11, s.430; Kepecioğlu, Kamil. 1935. "Türklerde Spor," *Uludağ*, Nisan 1935, cilt 1, sayı 2, s.41-44.

> Köyün mimarisi ve mimarı köyün içinden, köyün ihtiyacından doğar. Yapısı köyün taşı, toprağı ve ağaciyle yapılır."[228]

Abdullah Ziya'nın makalesi, değişik bölgelerden halk mimarisi örneklerini çizimlerle vermesi açısından da önem taşır. *Ülkü*, aynı zamanda, Ernst Egli adlı bir araştırmacının Zurih'te Türk evleri hakkında verdiği bir konuşmanın metnini de yayınlar.[229] Bunların yanında, *Uludağ* dergisinde eski konak geleneği ve bunların korunması üzerine bir yayın yapılır.[230] Birçok köy monografilerinde de yerel mimarinin, mahalle dağılımlarının ve ev içi eşya düzenlerinin detaylı tasvirleri yer alır.[231]

Köy monografileri, aynı zamanda, materyel kültürün bir diğer türü olan halk giysileri hakkında da detaylı bilgiler verir. Bunlar, daha çok, yaz ve kış giysilerinin nasıl farklılaştığından, nasıl bir malzemeyle yapılıp ne kadar kullanıldığından bahsederler.[232] Halk giysileri ile ilgili bilgi derlemek, etnografi müzesi açmakla ilgilenen bölgelerde ayrı bir önem kazandığı söylenebilir. Halk müziği ve halk danslarının milli devleti temsil etme özellikleri gibi halk giysilerinin ve köy gezilerinde toplanan araç ve gereçlerin etnografi müzelerinde sergilenmelerinin de benzer bir işlevi gördüğü düşünülüyor, ve bunların milli kültürü canlandırmadaki

228 Abdullah Ziya, "Köy Mimarisi," *Aksu*, 1933, cilt 1, sayı 5, s.370-374.

229 Bkz. Egli, Ernst. 1941. "Türk Evi" (çev. Cemal Köprülü), *Ülkü*, Mayıs 1941, cilt 17, sayı 99, s.195-209.

230 Bkz. Eğilmez, Mümtaz Şükrü. 1943. "Mecalisi Erbabı Medaris ve Şeyh Taceddin Konağı," *Uludağ*, 1943, sayı 56-57, s.15-16.

231 Bkz. Öğütçü, Rahmi K. 1940. "Düzköy," *Aksu*, Mayıs 1940, cilt 2, sayı 20, s.10-12; ve Temmuz 1940, sayı 22, s.11-16; İbrahim Erenel, "Şeyhmusaköyü" *Aksu*, Haziran 1940, cilt 2, sayı 21, s.3-7.

232 Bkz. Nuri, "Kütahya'da Alayund Köyü," *Ülkü*, Eylül 1933, cilt 2, sayı 8, s.156; ve Ali Arif, "Giresun Köylüler," *Aksu*, Aralık 1934, sayı 12, s.10.

rolleri üzerinde duran yayınlar yapılıyordu.[233] Bunun yanında, Halkevlerinde zaman zaman düzenlenen "kıyafet balolarında" yerel giysiler stilize edilerek bir "milli kıyafet" kavramı içinde sergilenmekteydi.[234]

Halkevlerinin gösteri sanatları alanındaki faaliyetleri, yerel çeşitliliği de yansıtarak kuşkusuz daha geniş bir repertuara sahipti. Halkevlerinin 30'lu ve 40'lı yıllardaki misyonu bu faaliyetlerin ilk kez araştırılmasına, sahnelenmesine ve zamanla yerleşikleşmesine zemin oluşturdu. 1948 yılında CHP Sekreteri Cevat Dursunoğlu'nun Halkevlerinin 16. yıldönümü nedeniyle yaptığı konuşma Halkevlerinin son günlerine yaklaşıldığı bir dönemde katkılarını resmi dilden ifade etmesi ve misyonlarını tamamladıklarına dair bir ipucu vermesi bakımından ilgi çekicidir:

> "Türk ulusunun dilinin özleşmesinde ve gelişmesinde Halkevleri önemli hizmetler görmüşlerdir. Müzik, resim, halkoyunları ve temsil alanlarında Halkevleri ulusal sanat zevklerinin olgunlaşmasında sürekli olumlu rehber olmuşlardır. Bölgesel tarih ve folklor araştırmalarında Halkevlerinin çabaları ülke bilimine katkılar getirdiği gibi ulusal bilincin gelişmesine de katkıda bulunmuştur."[235]

233 Bkz.Enver Behnan, "Müzeciliğin Tarihi," *Ülkü*, Ağustos 1934, cilt 3, sayı 18, s.428-431; "Halkevimizin Beş Yıllık Çalışması," *Kaynak*, Ekim 1935, cilt 5, sayı 69, s.491-500.

234 Bkz. "Kadın Modalarında Türk Zevki," *Fikirler*, 1938, sayı 166-167-168, s.73-75; "Cumhuriyetin Ondördüncü Yılında Balıkesir Halkevinin Yaptığı İşler," *Kaynak*, Ekim 1937, cilt 5, sayı 57, s.272.

235 Alıntı için bkz. Çeçen, *a.g.e*, s.223.

FOLKLORU MİLLİYETÇİLİKTEN AYRIŞTIRMA ÇABASI: PERTEV NAİLİ BORATAV VAKASI

Türkiye'nin çok partili düzene geçmesi, Halkevleri ve Köy Enstitüleri gibi tek parti dönemiyle özdeşleşmiş kurumların 1945 sonrası durumlarını yakından etkiledi. Bu sürecin belki de en önemli boyutlarından birisi İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte şekillenen düşünce akımlarının Türkiye'deki yansımaları oldu. Özellikle "millilik," "milliyetçilik" ve "milli kültür" gibi kavramlar, 1940'lı yıllarda yeni anlamlar yüklenerek belli ideolojik kutuplaşmaları tanımladılar.

Türkiye'de folkloru bağımsız bir disiplin olarak kurumsallaştırma çabasıyla tanınan Pertev Naili Boratav'ın da aralarında bulunduğu, ve basına "Sol Temayüllü Profesörler" davası olarak akseden dava, Cumhuriyet tarihinin böylesi bir kutuplaşmadan geçtiği döneme rastlar. Boratav'ın, Ankara Üniversitesi doçentlerinden Niyazi Berkes ve Behice Boran ile birlikte yargılandığı bu dava, esasen, o dönemin Türkçülük-Turancılık davalarına paralel olarak gelişmiştir. "Sol Temayüllü Profesörler" davası, her ne kadar bir "iç çatışmalar" ve "dış tehditler" söylemi içinde popülerlik kazanmış olsa da, Türkiye'deki folklor tarihçesi açısından çok

daha farklı ve özel bir anlama sahiptir. Pertev Naili Boratav 1938 yılında Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nin (DTCF) Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne doçent olarak atanmış ve bu bölümde dört yıllık eğitim içinde 2 yıllık bir süreyi kapsayan halk edebiyatı derslerini bir program halinde düzenlemişti. Bu programın bağımsız bir kürsüye dönüştürülmesi yolundaki başvurusu, 1947-48 ders yılı başında, yani bu davanın başlamasından çok kısa bir süre önce, olumlu bir cevap almıştı. Bu nedenle, davanın açılması ve bunun sonucunda gelişen olaylar sonucu Boratav'ın DTCF'ye geri dönememesi, bir yerde, 1940'lardan itibaren gelişebilecek bir akademik folklor ortamının oluşamamasına, dolayısıyla da folklor alanındaki her türlü bilimsel tartışma zemininin kaybolmasına yol açmıştır; Boratav'ın kendi deyimiyle, "Çocuk doğmadan ölür."[236] Buna ek olarak, 1941 yılında yine Boratav öncülüğünde DTCF bünyesinde oluşturulan folklor arşivinin gelişmesi de 1947 yılından itibaren başlayan olaylar dizisinin sonucunda durmuştur.

Hem Halkevlerinin, hem de Pertev Naili Boratav'ın öncülüğünde kurulmasına çalışılan Folklor kürsüsünün kapatılmasına neden olan dinamikler aynı tarihsel konjonktür içinde gelişirler. Gelişmeler, İkinci Dünya Savaşı yıllarına rastlayan çok partili düzene geçiş sürecinin bir ürünüdür. Uğur Mumcu'nun "40'ların Cadı Kazanı" olarak adlandırdığı bu dönemde hem CHP'nin yeni kurulan DP ile girdiği rekabet, hem de savaş ideolojilerinin Türkiye'deki dışavurumları belirleyici olurlar. Bütün bunların arasında, Boratav davası, kronolojik olarak durduğu nokta itibarıyla, Türkiye'de folklor araştırmalarının gelişim sürecinde negatif anlamıyla tam bir dönüm noktası oluşturur. Boratav'ın öncülüğünde daha da gelişmesi beklenen bu folklor kürsüsünün, ileride detaylarıyla anlatılacağı gibi kapatılması, Türkiye'de folklor araştırmalarının gelişimini bambaşka yerlere sıçrattı. Bunlardan ilki, daha çok devlet güdümünde olan folklor araştırmacılığı, diğeri ise folklorun halk oyunları etrafında gelişen sahnelenmesi, "gösterimiydi." Pertev Naili Boratav'ın açmaya ve yaşatmaya çalıştığı folklor kürsüsünün hikayesi, hem bir önceki Halkevleri deneyimini hem de daha sonraki devlet-merkezcil folklor araştırmalarını ve halk oyunlarının hızlı gelişimini anlamak bakımından anahtar vazifesi görür. Gelişen olaylar sonucu, hatta mahkeme henüz bir karara bağlanmamışken, Boratav'ın kürsüsüne ayrılan fon Meclis kararıyla kesilir, kadrolar dondurulur, ve bu davadan beraat etmiş olmasına rağmen yeniden herhangi bir devlet hizmetinde görevlendirilmesi yapılmaz.[237] O kadar ki, sonunda Boratav "yaş haddinden" açıkta bekleyen bir devlet memuru olarak 1974 yılında emekli bile olur.[238] Bu olaylar zinciri sonunda, Boratav çalışmalarını Fransa'da hem Centre National de la Recherche Scientifique çatısı altındaki çalışmalarıyla hem de Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales'de verdiği seminerlerle sürdürür. Bu anlamda, Boratav'ın Türkiye folkloruna kişisel katkıları sürmeye devam eder, kitapları, makaleleri düzenli olarak yayınlanır. Boratav'ın birçok öğrencisi de folklor araştırmalarına devam eder ve bu alanda yayınlar yaparlar. Ne var ki, 1938'den beri DTCF'de geliştirilmeye çalışılan akademik folklor geleneği bu kürsünün tam açılmak üzereyken kapanmasıyla olduğundan da geri bir noktaya gider.

236 Bkz. Boratav, Pertev Naili. 1982. *Folklor ve Edebiyat-1*. İstanbul: Adam Yayıncılık.

237 DTCF kadrolarının ve "profesörlerinin" tartışıldığı bütçe görüşmeleri için bkz. *T.B.M.M. Tutanak*, B:82; 5.7.1948; O:2 ve B:83; 6.7.1948; O:1 ve O:2, s.753-813.

238 Pertev Naili Boratav ile 18 Mart 1992'de Paris'te yaptığım görüşmeden.

Kurumlar içinde uzun sürelere yayılarak oluşan, bir anlamda "biriken" akademik gelenekler, eğer siyasi mekanizmalarla yok olmuşlarsa, aynı siyasi mekanizmaların benzer sonuçlar doğurabileceği bilgisi ve tehdidiyle bu gelenekleri kaldıkları yerden devralmak veya sürdürebilmek pek de mümkün olmuyor. Boratav'ın sonradan "politize" olacak olan folkloru "denasyonalize etme" eğilimi sonucu yaşanan olaylar ve bunların sıcak politik uzantılarının hatıraları, uzunca bir dönem, folkloru ancak devletin onayladığı sınırlar içinde meşru kıldı.[239] Doğası gereği "milli" olan folklor araştırmaları, araştırmacıları ve kurumları, bu şekilde, ancak "milliyetçi" olabildikleri ölçüde devlet desteği gördüler. Bu bölümde, Pertev Naili Boratav'ın akademik folkloru kurumsallaştırma yönündeki çabasının önünü kesen siyasi çerçeve, Boratav aleyhine açılan davanın içeriği, ve bu davanın folklor ile milliyetçilik arasındaki ilişkiyi sorgulayan cephesi, Boratav'la 1992 Mart'ında Paris'te yaptığım görüşme, dönemin basın taraması, Boratav'ın mahkemeye sunduğu Müdafaa notları ve TBMM'nin DTCF'ne ayrılan bazı fonları kesen karar tutanakları ışığında incelenecektir.

Boratav Davasının Tarihsel Arkaplanı

Basındaki adıyla, "Sol Temayüllü Profesörler" davası, esasen, o dönemin Türkçülük-Turancılık davalarına paralel olarak geliştiğinden bu dönemdeki siyasi çerçeveyi çözümlemek davaya konu olan suçlamaların sembolik anlamlarını anlayabilmek için büyük önem taşır. Erken dönem Cumhuriyet rejiminin Türkçülük ideolojisine olan yaklaşımı aslında oldukça netti. Osmanlı Türkçülüğünün yayılmacı cephesine karşı Misak-ı Milli sınırlarına bağlı kalmanın dışında, Türklük fikri araştırılabilir, hatta Cumhuriyet milliyetçiliğine, en az Anadolu kültürü kadar katkıda bulunacak bir malzeme olarak kullanılabilirdi. Nitekim, bu alanda Türk Dil ve Türk Tarih Kurumları yoğun bir araştırma sürecine girmişler ve ürettikleri bilgileri de Halkevleri kanalıyla yaymaya başlamışlardı. İkinci Dünya Savaşı döneminde bu dinamik oldukça önemli bir değişim gösterdi. 1930'lu yıllar ilerledikçe, Türkçülük, Cumhuriyet milliyetçiliğini besleyen bir fikir akımı olmaktan çok, erken Cumhuriyet dönemi içinde oluşan ve daha ziyade tek parti dönemini temsil eden entellektüel elit ile, sesini yükseltmeye başlayan muhafazakar muhalefetin ayrışmasında sembolik bir rol üstlendi. Özellikle, Almanya'da yükselen ırkçı milliyetçiliğin bir yansıması olarak gelişen Türkçü milliyetçilik çeşitli vesilelerle gündeme geldi. En önemli duyuru aracı kuşkusuz yayınlanan dergilerdi. Bunlar arasında Cumhuriyetin ilk dönemlerinde yayınlanan *Atsız Mecmua* (1931-32), *Azarbeycan Yurt Bilgisi* (1932-34), *Birlik* (1933-34), *Doğu* (1933-34) ve *Orhun* (1933-34) gibi dergiler vardı.[240] Bu dönemde çıkan dergilerin Türkçülüğü, daha çok kültürel meselelerle sınırlı, sosyal ve siyasi meselelere değinen yazıların tonu da oldukça dikkatli ve militan olmaktan uzaktı. Bunlardan, Ahmet Caferoğlu'nun editörlüğündeki *Azarbeycan Yurt Bilgisi*, Azarbeycan başta olmak üzere Kırım, Kazak ve Doğu Avrupa'daki Türk boylarıyla ilgili yazılara yer verirdi. Dergide yer alan siyasi göndermeler ise daha çok ileride bağımsız bir Azarbeycan Cumhuriyeti kurul-

---

239 Ben-Amos, Dan. 1990. "Foreword," *Folk Culture in a World of Technology*, Hermann Bausinger, vii-x. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.

240 Bu dönemde çıkan dergilerle ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Özdoğan, Günay Göksu. 1990. *The Case of Racism-Turanism: Turkism During Single Party Period, 1931-1944, A Radical Variant of Turkish Nationalism*. Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

masına ilişkin olurdu. Türkler arasında kullanılacak bir dilin (Lingua Turca) önemi de bizzat Caferoğlu tarafından savunulan konulardan biriydi. *Atsız Mecmua* ise daha farklı bir yaklaşıma sahipti. Dergi, "Türk birliği," "bağımsız Anadolu Türk Cumhuriyeti" gibi kavramlara yakın duruyor, hatta son sayısında, Sovyet idaresindeki Türkleri kurtarılmayı bekleyen bölgeler olarak gösteren bir Türk dünyası haritası bile yayınlıyordu. Günay Göksu Özdoğan'ın da altını çizdiği gibi, dergi Osmanlı ve İslam kimliklerinin ötesinde bir milli Türk kimliği tasarlıyor ve Anadolu'yu pek de bu kimliğin tanımlayıcısı olarak görmüyordu. Dergi editörü Nihal Atsız'a göre, Türkiye'yi yönetmeye layık kesim en az üç nesil saf Türk olanlardı ve bunlar bugünkü sınırlar düşünüldüğünde Sivas'ın batısında kalan bölgede bulunmaktaydılar. Bu söylem, Atsız'ın fakir Anadolu köylüsüne dikkat çeken yazılarıyla da çelişmekteydi.

1930'larda çıkan Türkçü dergiler pek de uzun ömürlü olmadılar. CHP'nin kendi yönetimini konsolide ettiği ve Halkevlerinin en güçlü ve yayınlarının da en yoğun olduğu bu dönemde, yayınları İstanbul'la sınırlı kalan Türkçü dergilerin pek de etkin olmaması normal sayılabilirdi. Bu durum 1930'ların sonuna doğru değişmeye başladı. Atatürk'ün ölümüyle başlayan Milli Şef dönemi ve bununla kesişen İkinci Dünya Savaşı yıllarında CHP hükümeti 21 ilde sıkı yönetim ilan etti. Savaş yıllarının ekonomik zorlukları içinde Türkiye savaşa aktif olarak katılmasa da, Almanya'nın Sovyet karşıtı dış politikası bakımından anahtar bir konum aldı. İşte 1930'lu yıllar boyunca maceracı olarak görülen, ve pek de önemsenmeyen Türkçü hareket, bu konjonktür içinde yeniden canlandı. Bu hareketin Almanya tarafından desteklendiği yönünde görüşler de ileri sürüldü.[241]

241 Bkz. Mumcu, Uğur. 1993. *40'ların Cadı Kazanı*. İstanbul: Tekin Yayınevi.

1939 ile 1944 arasındaki yıllarda, Türkçü hareket Cumhuriyet tarihi içindeki altın çağını yaşadı.[242] Bu durum Türkçü yayınların hem sayılarının artması, hem de o yıllara kadar gelişen söylemlerinin militan bir ton alması şeklinde kendini dışa vurdu. *Ergenekon* (1938-39), *Kopuz* (1939-40), *Bozkurt* (1939-42), *Gök-Börü* (1942-43), ve *Çınaraltı* (1941-44; 1948) gibi dergiler Türkçü hareketin hararetli sesi oldular. Ne var ki dergilerin kendi içlerinde de kuvvetli bir rekabet vardı. Bu rekabet kimi zaman dergi editörlerinin saf kan Türk olup olmadıkları tartışmalarına bile yol açabiliyordu.[243] 1941 ve 1942 yılları süresince, bu tür Türkçü yayınlar hükümet tarafından herhangi bir engelleme ile karşılaşmadılar. Hatta Tarım ve Adalet bakanlarının kişisel olarak *Bozkurt*, *Gök-Börü* ve *Çınaraltı* gibi dergilere katkıda bulundukları görüldü. Karşı durmak bir yana, dönemin Başbakanı Şükrü Saracoğlu, kuracağı hükümet için güvenoyu istemek üzere 5 Ağustos 1942'de yaptığı konuşmada "Türk ve Türkçü" olduklarını özellikle vurgulama gereği görmüştü.

1940'lı yıllarda yeniden canlanan Türkçü hareketin iki önemli boyutu vardı. Bunlardan ilki, 40'ların Türkçülüğünün uzun vadeli bir politik program ya da bir araştırma projesi olmaktan ziyade, daha çok "duygusal" bir hareket olmasıydı. Bu duygusallık, dergilere verilen mitolojik isimlere de yansıyor, ve neredeyse Ziya Gökalp Türkçülüğünün romantizmini bile geride bırakıyordu.[244] Diğer bir boyut ise, Türkçü hareketin hükümet karşıtı ve savaş yanlısı bir tavır takınmasıydı. 1940'lı yıllar boyunca, Türkçüler, CHP hükü-

242 Özdoğan, *a.g.e.*

243 Reha Oğuz Türkkan ve Nihal Atsız arasında geçen böyle bir tartışmanın detayları için, bkz.Mumcu *a.g.e.*, s.79-83.

244 Özdoğan, *a.g.e.*, s.13.

metini savaşa girmeyerek Türk birliğine doğru açılacak bir yayılma şansını kaçırdığı için eleştirdiler. Bu yaklaşımları, ayrıca, CHP'nin o dönemdeki Batılılaşma yanlısı ve seküler tandansını hedef alarak, muhafazakar bir gruplaşmaya önderlik etti. Nihal Atsız'ın, CHP'nin kentleşme politikaları yüzünden kırsal kesimi ihmal ettiği şeklindeki eleştirileri de bu döneme rastlar.

Halkevlerinin yurt içinde yaygınlaştığı, ama ancak yerel eliti mobilize edebildiği, ve Köy Enstitüleri ile çıkması planlanan toprak reformunun istenildiği kadar etkin bir şekilde koordine edilemediği bu ortamda, iç meselelere çoğu kez dış politika aracılığıyla yorum getiriliyordu. Diğer bir deyişle, savaşın getirdiği genel tansiyonun iç meselelere anında yansıdığı görülüyordu. Bu çerçeve içinde, Türkçü yayınların artması ve *Cumhuriyet* gibi bazı gazetelerin Alman yanlısı bir söylem tutturmaları entellektüeller arasında bir kesimin Alman karşıtı, ırkçılığın karşısında sol tandanslı bir muhalefet geliştirmelerini de beraberinde getirdi. Savaşın genel konumu itibariyle, Sovyetler Birliği ve Almanya arasındaki kutuplaşmada, Almanya'nın ırkçı tutumu karşısında yer alan her görüşün "Sovyet yanlısı," dolayısıyla "komünist" olarak tanımlanmaya başladığı gözlenebilirdi. 1940'lı yıllarda Türkiye'de kaynayan "cadı kazanının" temelinde yatan kutuplaşma da kendisini, "Türkçüler" ve "solcular," hatta bu iki grup ve hükümet arasında yapılanan bir gerginlik olarak dışa vurdu. Bunlar arasında, en az Türkçüler kadar, hükümeti eleştiri yağmuruna tutan Sertel'lerin *Tan* gazetesi de, özellikle savaş ve ırkçılık karşıtı söylemleriyle dikkat çekiyordu. Almanya'nın 1942 Stalingrad hezimeti sonrasında savaşın içine girdiği yeni konum Türkçülüğe sempatik bakan CHP hükümetinin de yeni bir tutuma yönelmesini getirdi. Uğur Mumcu'ya göre, devlet o dönemde hem Türkçülere hem

de solculara karşı ayrı ayrı tavır aldı: Türkçülerin dergilerinin kapanmasını, solcular aleyhine açılan davalar izledi.[245] İlk etapta üç Türkçü derginin, *Türk Yurdu, Türk Amacı,* ve *Türk Sazı*'nın yayınları durduruldu. Denge ancak Turancılığı eleştiren bir broşürün de yasaklanmasıyla bulunacaktı. 1943 yazında Faris Erkmen tarafından yazılan "En Büyük Tehlike" adlı bu broşürün İstanbul Üniversitesi'nde elden ele dağıtımı yazarının tutuklanmasıyla son buldu. Karşılıklı olarak kapatılan dergi ve toplatılan yayınları takip eden günlerde bir dizi dava da Türkçü ve sol tandanslı entellektüelleri yeni platformlarda karşı karşıya getirecekti.

Pertev Naili Boratav'ın Davasına Doğru

Türkçüler, solcu entellektüeller ve CHP hükümeti arasındaki üçgende asıl fırtına 1944 yılında gelişen olaylarla koptu. 1944 yılında *Orhun* dergisinin Mart ve Nisan sayılarında çıkan iki açık mektupta Nihal Atsız, hükümeti Türkçülükten ödün vermek ve komünizm tehlikesine kayıtsız kalmakla suçluyordu. İkinci mektupta, "kayırılan" komünistlerin bizzat adları veriliyor ve bunların arasında, o yıllarda Ankara Devlet Konservatuarı'nda görevli Sabahattin Ali ile Ankara Üniversitesi profesörlerinden Pertev Naili Boratav da gösteriliyordu. Atsız aynı zamanda dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in de komünistleri himaye ettiğini, ve bunların görevlerini kötüye kullanmalarına göz yumduğunu ileri sürüyordu. Bu suçlamalar sonunda Atsız'ın Boğaziçi Lisesi'ndeki görevine son verildi. Boratav, Atsız'ın suçlamalarını cevaplayan bir mektubu kaleme almakla birlikte Hasan Ali Yücel'in taraftar olmaması yüzünden

245 Mumcu, *a.g.e.*, s.61.

mektubu yayınlanmadı.[246] Nihal Atsız'ı mahkemeye veren Sabahattin Ali oldu. Ne var ki, bu davanın kime daha faydalı olduğu da belirsiz kaldı. Atsız ve yandaşları mahkeme salonu önünde yaptıkları gösterilerle Türkçü fikirlerini ifade etmek için daha geniş bir duyuru alanı bulmuş oldular. 1944 yılının Nisan ve Mayıs aylarında görülen davalarda mahkeme salonunun önü sadece Türkçülük taraftarı gösterilerle sınırlı kalmadı. Bunlar, aynı zamanda, komünizm karşıtı gösterilere de dönüştüler. Bu gösteriler öncesinde, bir yandan Nihal Atsız'ın çıkardığı *Atsız Mecmua*, diğer yandan da Pertev Naili Boratav'ın da editörleri arasında olduğu iki sol tandanslı dergi, *Yurt ve Dünya* ve *Adımlar* da kapatılıyorlardı. Sabahattin Ali ve Nihal Atsız arasındaki bu dava Atsız'ın 4 aya mahkum olmasıyla biterken mahkeme öncesi düzenlenen gösteriler dolayısıyla Atsız ve arkadaşlarının bir kısmı 1944 Mayıs'ında tutuklandılar.

Nihal Atsız ve arkadaşlarının davası 18 Mayıs 1944 yılından 31 Mart 1947 tarihine kadar sürdü. Çoğu kez "Irkçılık-Turancılık" davası olarak adlandırılan bu davaya, geçen üç yıl süresince hükümetin aldığı tavır aynı kalmadı. 19 Mayıs 1944'de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün yaptığı Türkçülük karşıtı konuşma genelde devletin Türkçülere de sempatik bakmadığı anlamına geliyordu. Sovyetler Birliği'nin 1945 Mart'ında Türkiye ile Dostluk Anlaşmasını yenilemeyeceğini bildirdiği bir ortamda hükümet de Turancılık karşıtı olmayı Sovyetlerle bir yakınlaşma olarak yorumlayabiliyordu.[247] Irkçılık-Turancılık davasında yargılanan 23 kişinin arasında öğretmenler, öğrenciler, memurlar, gazeteciler, bir doktor hatta bir de hakim yer alıyordu. Suç unsurları ise, "milli çıkarlara karşı gelmek" ve "kendi Turancı amaçları için hükümeti devirmek üzere gizli örgüt kurmak"dı.[248] Atsız ve arkadaşlarını savunan avukat Kenan Öner ve Milli eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel arasındaki dava da daha sonraki yıllarda bu kutuplaşmanın önemli dışavurumlarından biri olarak anılacaktı.

Irkçılık-Turancılık davası sanıkları 17 ay süren mahkeme sonucu mahkum edildiler. Hapiste işkenceye maruz kaldıkları iddiasıyla, Sıkıyönetimi de öne sürerek askeri mahkemede yeniden yargılanmak istediklerini belirttiler. 1946 Ağustos'unda başlayan bu ikinci yargılama sonunda 1947 Mart'ında beraat ettiler. Mahkeme kararında, ırkçı düşüncenin anayasaya aykırı olmadığı ve Sabahattin Ali-Nihal Atsız davası boyunca yapılan izinsiz gösterilerin, esasında, komünizm karşıtı milliyetçilik ifadeleri olduğu belirtildi.[249] Hükümetin bu ani tavır değişikliğinin altında yatan temel neden kuşkusuz Sovyetler Birliği'yle değişen ilişkilerdi. Günay Göksu Özdoğan'ın da belirttiği gibi, 1944 yılında Atsız'ın ortaya attığı "komünistlik" suçlamaları 1947 yılına gelindiğinde adeta "geçerlilik" kazanmıştı.[250] Tarık Zafer Tunaya bu noktada CHP'nin tavrına açıklık getirecek şöyle bir saptama yapar:

> "CHP, ideolojisini açıklıkla saptayamamış bir partidir. Yeni sorunları karşılayabilmek için değişik zaman dilimlerine ve akımlara uyma uğraşları ona farklı görünümler kazandırmıştır. Ne var ki, her tek parti gibi,

---

246 Bkz. Pertev Naili Boratav, *Müdafaa*, s.4-5. Bundan sonra Müdafaa'dan yapılacak olan alıntıların sayfa numaraları metnin içinde verilecektir.

247 CHP hükümetinin *Tan* gazetesinin yakılmasına kayıtsız kalması ve bu konu hakkında hiç bir kamu davası açılmamış olması da devletin sol basına karşı takındığı tutumu belirliyordu.

248 Özdoğan, *a.g.e.*, s.112-113.

249 Özdoğan, *a.g.e.*, s.116.

250 Özdoğan, *a.g.e.*, s.118.

çoğulculuğu kendi içinde yarattığı için, istikrarsızlıklar ve çelişkilerden kurtulamamıştır.[251]

Irkçılık-Turancılık davası, 40'lı yılların dava silsilesi içinde daha sonra gelen davalara açılan bir kapı oldu. Savaşın sürekli değişen koşullarına ek olarak, çok partili rejime geçişin CHP üzerindeki etkisini de saymak gerekir. Savaş yıllarının baskıcı rejimine, ve erken dönem Cumhuriyet idaresinin elitist ve Batıcı yaklaşımlarına tepki olarak güçlenen muhafazakar muhalefet aslında CHP'nin tam da kendi bünyesinden doğmuştu. Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuad Köprülü ve Refik Koraltan'ın 7 Haziran 1945'de verdikleri Dörtlü Takrir, Demokrat Parti'nin kuruluşunun ilk sinyaliydi. DP muhalefeti, ilk yıllarında, CHP karşıtı diğer muhalif gruplarla iyi geçinmesine, hatta Sertel'lerin çıkardığı *Görüşler* dergisine makale vaadetmesine karşın, solculukla itham edilme endişesiyle bu gruplarla arasına mesafe koymakta gecikmedi.[252]

Görüşler dergisinin siyaset hayatındaki konumu Boratav aleyhine açılan davaya giden yolun önemli mihenk taşlarından biridir. Serteller, *Görüşler* dergisine, *Yurt ve Dünya* ve Adımlar dergileri çevresinde oluşmuş olan entellektüellerden de katkı istemişlerdi. Bu dergilerin editörlüğünü yapan Pertev Naili Boratav'ın yanı sıra, Behice Boran, Mediha ve Niyazi Berkes gibi akademisyenler de *Görüşler*'e yazı sözü vermişlerdi. Sadece bu taahhüt, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanı Enver Ziya Karal'ı harekete geçirmeye yetti. 13 Aralık 1945'de, Karal, Milli Eğitim Bakanlığı'na gizli bir mektupla başvurarak kendi Fakültesine bağlı bu akademisyenlerin "politika eğilimi ilmi düşünceyle uzlaşma kabul

251 Tunaya, Tarık Zafer. 1983. "Önsöz," *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi*, Çetin Yetkin. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, s.9.

252 Karakuş, Emin. 1977. *40 Yıllık Bir Gazeteci Gözü ile İşte Ankara*. İstanbul: Hürriyet Yayınları; Mumcu, *a.g.e.*

etmeyecek karakterde olan" bir dergiye katkıda bulunmayı vaadetmelerini onaylamadığını bildirmişti.[253] Karal'ın girişimi dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel tarafından değerlendirilmiş ve belki de Yücel, bu şahısları himaye ettiği suçlamasının da baskısıyla Boratav ve arkadaşlarının açığa alınmaları hususuna karşı çıkmamıştı. *Davam* adlı anılarında, Yücel bu konuyu "ismi geçen öğretim unsurlarının, ihtilal dergisi çehresi gösteren bir siyasi hareket organiyle görüş birliği yaptıklarını düşünerek Pertev Boratav ile arkadaşlarını, usulüne riayetle Bakanlık emrine aldım" şeklinde ifade eder.[254] 15 Aralık 1945'de üniversitedeki görevlerinden Bakanlık emrine alınan Pertev Naili Boratav, Behice Boran ve Niyazi Berkes, Nisan 1946'da Danıştay kararıyla görevlerine iade edildiler. Ne var ki, bu tatsız başlangıç daha sonraki gelişmelerin sadece küçük bir habercisi oldu.

"Sol Temayüllü Profesörler" Davasının Gelişimi

Pertev Naili Boratav'ın dava tutanakları incelendiğinde, 1940'lardaki dönüşümün, Türkiye'deki folklor ve milliyetçilik ilişkisinin daha sonraki gelişiminde nasıl belirleyici olduğu gözlemlenebilir. Boratav'ın kaleme aldığı 130 sayfalık savunması bu ilişkiyi doğrudan sorgular, ve kendi folklor anlayışını 1940'ların milliyetçiliği çerçevesinde açıklamaya çalışır. Aslında, bu davaya gelene kadar gelişen olaylar zincirinin folklorla pek de bir alakası yoktur. Bu davanın temel dinamiğinin, tanışıklıkları eskilere dayanan ve farklı düşüncelere sahip bir grup entellektüelin bir nevi iktidar mücadelesi olduğu söylenebilir.

253 Mumcu, *a.g.e.*, s.99.

254 Bkz. Yücel, Hasan Ali. 1947. *Davam*, Ankara: Ulus Basımevi.

Yazılı basında "Sol Temayüllü" ya da "Solcu" Profesörler Davası olarak geçen 3 yıllık mahkeme sürecini başlatan ilk olay *Bayrak* dergisinde 67 öğrencinin imzasıyla çıkan bir açık mektuptu. Bu mektupta DTCF profesörlerinin, vazifeleri aracılığıyla "kızıl zehirlerini" öğrencilerine aşıladıkları ifade ediliyor ve Hasan Ali Yücel'in bu hocaları himaye ettiği ve solcu yayınlara göz yumduğu da ekleniyordu.[255] Bu mektuba cevap, 108 DTCF öğrencisinin *24 Saat* gazetesinde yayınladıkları bir savunma metniyle geldi. Öğrenciler arasında yazılı basında başlayan bu atışmalar 5 Mart 1947 günü DTCF'de meydana gelen bir olayla ateşlendi. O gün Fakültenin halka açık konferans serisinin ilki Pertev Naili Boratav tarafından gerçekleştirilecekti.[256] Ancak, Boratav'ın konuşma yapacağı salon protesto amacıyla oraya toplanan bir grup öğrenci tarafından doldurulmuştu. O dönemde Boratav'ın öğrencisi olan İlhan Başgöz'ün belirttiğine göre de, Başgöz ve arkadaşları Boratav'ın fiziksel bir saldırıya uğrama tehlikesine karşın en ön sıralarda saf tutmuşlardı.[257] Üniversite Rektörü Şevket Aziz Kansu durumdan haberdar olarak, kendisinin taraftar olmamasına rağmen Boratav'ı konuşmasını yapmaktan alıkoydu.[258] Alpay Kabacalı'nın naklettiğine göre, salonda bekleyen protestocu grup arasından Selahattin Ertürk adlı bir öğrenci çıkarak kalabalığa hitaben, şöyle bir konuşma yaptı:

255 Kabacalı, Alpay. 1992. *Türkiye'de Gençlik Hareketleri*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

256 Niyazi Berkes, *Unutulan Yıllar* adlı anılarında, Ankara Üniversitesi'nde bilimsel kaliteyi yükseltme çabalarının bir parçası olarak düzenlenen bu konferans dizisinin arkaplanı hakkında detaylı bilgi verir. Bkz. Berkes, Niyazi.1997. *Unutulan Yıllar*. İstanbul: İletişim Yayınları, s.399-401.

257 İlhan Başgöz'ün Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Sözlü Tarih Projesi çerçevesinde yapılan anlatısından.

258 Bu konudaki bilgiler, Pertev Naili Boratav'la 4 Ekim 1988'de yapılan görüşme teyplerinde ifade edilmişti.

> "Kendisini beklediğimiz kalpsiz bilgin hala ortalarda yok. Memleketin dört yanını saran kızıl ateşi düşünmeden onların fikirlerini savunanların burada yeri yoktur. 108 imzalı mektuba gelince, bu ne idüğü belirsiz kimseler tarafından yazılmıştır. Onlara 108 imzayla değil, bir tek milliyetçi ruhla cevap vermek yeter. Yalnız dış düşmanlarla değil, içimizdeki sinsi düşmanlarla da mücadele edeceğiz."[259]

Dönemin tabiriyle, bu "nümayişler" ertesi gün de sürdü. Bu defa protestocular, Fakülte binası dışında toplandılar. Polisin ve Rektörün ihtarına rağmen, önce Ulus meydanına yürüyüp oradan da *24 Saat* gazetesinin ofisine saldırdılar. Olayların büyümesi üzerine, Ankara Üniversitesi Senatosu bir soruşturma başlatacağını açıklayarak buna yönelik bir komisyon kurdu. Ancak, 27 Aralık 1947 günü aralarında Ankara Üniversitesi'ne mensup olmayan protestocuların da bulunduğu daha kalabalık bir grup başka bir gösteri daha düzenlendi. Cebeci'de toplanan bu grup "Üniversitemizde komünist profesörler istemiyoruz" ve "Kahrolsun komünizm" gibi sloganlarla DTCF önlerine yürüdü. DTCF önüne gelindiğinde göstericiler daha da ileri giderek rektör Şevket Aziz Kansu'yu rehin aldılar ve kendisine bir istifa mektubu imzalattılar. Rektör binayı ancak polis ve jandarma yardımıyla terkedebildi. Göstericiler daha sonra Anıtkabir'i ziyaret edip İstiklal Marşı'nı okuyup dağıldılar. Göstericiler hakkında hiç bir soruşturma açılmaması ilgi çekiciydi. Dönemin gazetecilerinden Emin Karakuş'a göre bu kişiler CHP'nin 1946'da kurulan yeni kabinesinde Hasan Ali Yücel yerine Milli Eğitim Bakanı olan Reşad Şemsettin Sirer'le ilişki halindeydiler, ve hatta Sirer tarafından provoke edilip

259 Kabacalı, *a.g.e.*, s.112.

bizzat da korunmaktaydılar.[260] Gerçekten de Sirer'in DTCF profesörlerine hiç de sempatik bakmadığı ileriki günlerde mahkeme süresince görülecekti.

Göstericiler hakkında herhangi bir ceza uygulanmadı, yalnızca öğrencilere gelecekte bu tür gösterilere izin verilmeyeceği duyuruldu. Behice Boran, Niyazi Berkes ve Pertev Naili Boratav'ın durumlarını ele alan Ankara Üniversitesi Senatosu, 10 Ocak 1948'de bu üç hoca hakkında Üniversiteler Kanununun 46/D bendindeki "Üniversite öğretim mesleğinden çıkarma cezasının uygulanmasına oybirliğiyle karar" verdi.[261] Bu karara itiraz eden Berkes, Boran ve Boratav konuyu Üniversitelerarası Kurula götürdü. Kurul 21 Şubat 1948 tarihli kararıyla Senato kararını bozarak herhangi bir disiplin cezasına gerek görmediğini açıkladı.

Kurulun bu kararı basından değişik tepkiler almıştır. Bunlardan 11 Şubat 1948 tarihli *Akşam Haberleri* gazetesi bu gelişmeyi, "Üniversiteler arası kurulun fırtına koparan kararı: Basında ve halk efkarında kötü bir tesir uyandıran kararı aynen neşrediyoruz" şeklinde duyurur. Benzer bir yaklaşım *Son Posta* gazetesinin 23 Şubat 1948 tarihli sayısında da yer alır: "Solcu Profesörler meselesi çetin bir safhaya girdi/Profesörlerin vazifelerine iadeleri kararlaştırıldı/Evvelce verilen ihraç kararından sonra bunların tekrar işe iadeleri garip olacağından Üniversitenin lağvedilip tekrar kurulması düşünülüyor" denir. Buna karşın, aynı konu *Vatan* gazetesinin 27 Şubat 1948 tarihli nüshasında Mümtaz Faik Fenik tarafından ele alınır, ve temyiz niteliği taşıyan kurul kararına saygılı olunması tavsiye edilir. "Her işde, her şeyden evvel kanun hakimdir" adlı makalesinde

260 Karakuş, a.g.e.

261 Daha detaylı bilgi için bkz. Çetik, Mete.1997. "Dil-Tarih Tasfiyesi ve Hukuka Aykırılık," *Tarih ve Toplum*, Nisan 1997, sayı:160, s.5-13.

Fenik, komünizm aleyhtarı olduğunu hatırlatarak söze başlar, ancak koyu milliyetçiliğin de karşısında durmaya özen gösterir:

> "Bu mevzu etrafında gazetelerde muhtelif tefsirlerde bulunulduğunu, ve koyu milliyetçilik yapmak isteyen bir takım muhterem zevatın, bu karara şiddetle itiraz ettiklerini görüyoruz. Hatta söylendiğine göre, Milli Eğitim Bakanı dahi bu kararı beğenmemiş, ve daha bazı yüksek şahsiyetler, bu karara iştirak eden İstanbul Üniversitesi profesörlerinin bazılarını Moskova radyosu ağzıyle konuştuklarını söyleyecek kadar ileri gitmişlerdir."[262]

Fenik'in yazısı, Kurul kararının, kanuni bir mekanizmanın ürünü olarak sorgulanamayacak bir karar olmasını vurgular. 25 Şubat 1948 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde Nadir Nadi de "Yazık olacak," adlı bir yazıyla "ilim hürriyeti" ve "üniversite muhtariyeti" konularına dikkat çeker.

Ankara Üniversitesi, Üniversitelerarası Kurul'un bozma kararına karşılık Fakülte Yönetim Kurulunu devreye sokarak bu üç hocanın derslerini tatil eder.[263] Ankara Cumhuriyet Savcılığı da basında çıkan yazılar üzerine 1948 Hazi-

262 Alıntı için bkz. Fenik, Mümtaz Faik. 1948. "Her işde, her şeyden evvel kanun hakimdir", *Vatan*, 27 Şubat 1948, s.1,4. İlhan Başgöz'ün naklettiğine göre, bahsedilen olay Kurul üyelerinden İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Dekanı Tevfik Sağlam ile Bakan Reşat Şemsettin Sirer arasında geçmişti. Sağlam, Sirer'i, Kurul'a üç öğretim üyesi aleyhinde karar vermesi yönünde baskı yapmakla eleştirmiş, bunun üzerine Sirer kendisine "Moskova Radyosu gibi konuşuyorsunuz" demişti. I. Dünya Savaşı sırasında Rus cephesinde savaşmış olan Sağlam'ın bu sözlere cevabının "Bakan Bey, siz daha çocukken ben Ruslara kurşun atıyordum" olduğu söylenir (İlhan Başgöz'ün Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Sözlü Tarih Projesi çerçevesinde yapılan anlatısından).

263 Çetik, Mete. 1997. "Dil-Tarih Tasfiyesi ve Hukuka Aykırılık," *Tarih ve Toplum*, Nisan 1997, cilt 27, sayı 160, s.197-205.

ran'ında bir soruşturma başlatır. Buna göre, Pertev Naili Boratav 11 ayrı suçlamayla karşı karşıyadır:

> (1) Amerika ile İngiltere'yi faşistlikle itham etmek, (2) Türkçülük aleyhinde bulunmak, (3) Almanya'da komünist propagandası yaptığı için geri alınmak, (4) Komünist olduğu söylenen Ruhi Su ile münasebeti bulunmak, (5) Karacaoğlan'ın Türklükle alakası olmadığını söylemek, (6) Hüseyin Rahmi'nin fikirlerini solculuk propagandası için kullanmak, (7) Namık Kemal'i milliyetçi olduğu için tenkid etmek, (8) Komünist olduğu söylenen Jiro ve Bazen ile seyahate çıkmak, (9) Masalların halk, ve destanların aristokrasi sınıfının mahsulü olduğunu söylemek, (10) Anadolu isyanlarına alaka göstermek, (11) Marksist diye isimlendirilen Yurt-Dünya ve Adımlar dergileriyle ilgisi bulunmak suretiyle yabancı ideolojileri yayarak türk gençliğine zehir saçmak.

Boran, Berkes ve Boratav Danıştay'a başvururlar, ve başvuruları 30 Ocak 1948 tarihinde kabul edilir. Ancak, Danıştay kararına bu kez de 3 Mart 1948 tarihli bir layiha ile Reşat Şemsettin Sirer itiraz eder. Sirer'in layihası, bu hocaların, "yetiştirilmeleri kendilerine emanet edilen gençliği yabancı ideolojilerle hakikaten zehirleyip zehirlemedikleri" hususunda Danıştay'ın aldığı karara itiraz niteliği taşır. Sirer'in ifadesine göre:

> "...sanıkların mesleklerinin her an bahşettiği imkanlara rağmen, Türk milletine, rejimine bağlılık fikrini müdafa ettiklerine veya hiç olmazsa bunun karşısında sakin kaldıklarına dair tek bir kayda rastlanmamıştır. Bilakis gerek okul içi, gerekse okul dışı bütün faaliyetlerde milliyetçileri ve milliyetçi fikirleri faşist, Nazi, mürteci diye vasıflandırarak kötülemeye çalıştıkları görülmektedir. Sanıkların daima düşüp kalktıkları kimseler, temas muhitleri, bunların zehirleyici fikir ve faaliyetlerini gösteren vesikalara ve aşağıdaki örnekleri verilecek olan neşriyat ve propagandalara eklenince akidelerinin ve ideolojik hüviyetlerinin bir kat daha ışıklanması için kıymetli bir delil teşkil eder. Bunların temas muhitleri üniversitece yapılan tahkikat evrakının gösterdiği gibi Ruhi Su'ya inhisar etmeyip, Şefik Hüsnü, Rıfat Ilgaz, Sertel'ler, Muvaffak Şeref,.., ve Abidin Dino gibi komünistlikten hüküm giymiş veya zabıtaca tescil olunmuş kimseleri de içine almaktaydı ve bu şahıslar, hükümet ve sıkıyönetim tarafından komünistlik neşriyat ve takibatı sebebiyle kapatılan YURT VE DÜNYA, ADIMLAR, MARKO PAŞA, AND, SES, TAN, GÖRÜŞLER ve saire gibi gazete ve mecmua etrafında toplanmış ve bunların sütunlarından temayüllerini ve siyasi hüviyetlerini bütün genişliğiyle belirtmiş kimselerdir.".

Sirer, ayrıca, Amerika ve İngiltere gibi "kuvvetli bir bünyeye sahip" memleketlerde komünistlerin devlet hizmetlerinden çıkarılmaya başlandığına da dikkat çeker. Sirer'in son argümanı ise şudur:

> "Markşçı bir dünya görüşüne sahip olanların, taşıdıkları ideolojiyi hocalık gibi yayıcı ve yetiştireceği unsurlarla da bu yayılmayı kolaylıkla genişletici bir mevkide bulunmaları halinde, hele bunlar *sosyoloji ve folklor gibi*[264] tamamen sosyal ve ideolojik mevzular üzerinde ders veriyorlarsa bundan faydalanmayacaklarını düşünmekte isabet olup olmayacağının takdirini yüce heyete bırakıyorum."

264 Vurgu bana aittir.

Sirer'in layihası üzerine Danıştay kararını değiştirir ve 30 Nisan 1948'de yeni bir soruşturma açılır. Buna göre, başlangıçta saptanan 11 maddelik suç unsurundan yalnızca ikisi hakkında dava açılır. Bunlar, "Türkçülük aleyhinde bulunmak" ve "Namık Kemal'i milliyetçi olduğu için tenkid etmek"tir. Mahkeme 1948 Haziran'ında başlayarak 1950 Şubat'ına kadar devam eder.[265] Bu süre zarfında, basın davaya önemli bir yer verir. Niyazi Berkes, anılarında, bu dönemde basından yarardan çok zarar gördüklerini ifade eder. Berkes'e göre basın, davanın başlamasından çok önce bile "kışkırtıcı" bir söyleme sahiptir.[266] 16 Haziran 1948 tarihli gazeteler davayı "Üç öğretim üyesinin duruşması" (*Ulus*), "Sol temayüllü hocaların muhakemesi dün başladı" (*Cumhuriyet*), ve "Solcu profesörlerin dün duruşması başladı" (*Vatan*) şeklinde duyurur. İfadelerde "sanık profesör" veya "suçlu profesör" terimleri kullanılmakta ve her duruşma sonrası dinlenen tanıkların ifadelerine geniş yer verilmektedir. Bu ifadeler arasında, Boratav'ın "komünizmi *ustalıklı* bir şekilde methetmiş" olduğundan (*Ulus*, 3.7.1948), "*fena fikirli* öğrenciler"den (*Ulus*, 10.7.1948) ve "*katiyen* açık bir şekilde yapılmayan propagandalar"dan (*Ulus*, 13.11.1948) bahsedilir.[267] *Vatan* gazetesinin 27 Ekim tarihli nüshasındaki haberler ise çok ilgi çekicidir. "Solcu Profesörler" adlı başlığın altında "Dünkü duruşmada Tass ajansı muhabiri de bulundu" yazılır ve bu muhabirin "muhakeme sefahatını büyük bir dikkat ve alaka ile takip etmekte" olduğu da belirtilir. Aynı tarihli gazetede, Abdülkadir İnan'ın "Pertev milliyetçi karakter sahibi bir gençti...böyle sapık bir yolda

265 Behice Boran ve Niyazi Berkes'in Pertev Naili Boratav'la aynı davada yargılanmalarına rağmen burada özellikle davanın Boratav'ı ilgilendiren seyri üzerinde durulacaktır.

266 Berkes, Niyazi. 1997. *Unutulan Yıllar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

267 Vurgu bana aittir.

yürüdüğüne ihtimal vermemiştim" şeklindeki ifadesiyle, tanıklardan Muammer Yula'nın DTCF'ye yazılan bir arkadaşının "manevi mefhumlarla istifhamla bahseder" hale geldiği ve "gusül abdesti alanlarla alay" ettiği haberleri yer alır.

Bunların yanında, Falih Rıfkı Atay gibi bazı yazarların uyarıcı yazılarına rastlamak da mümkündü. 13.7.1948 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde çıkan yazısında Atay, herkese kolaylıkla "kızıl" ya da "Bolşevik" damgasını vurmanın sakıncalarını anlatır. Basının bu davaya genel yaklaşımı ise sansasyonel bir tavır izlemekte devam eder.

Pertev Naili Boratav'ın Müdafaası

Pertev Naili Boratav, 1950 yılında mahkemeye üç ana bölümden oluşan bir savunma metni sunar. "Müdafaa" adlı bu metnin ilk bölümü, Hadiseler adını taşır ve olayların Boratav'ın kişisel tarihiyle olan bağlantısını çizer. İkinci bölüm olan Tahliller, Tahkikat Komisyonu, Mahkeme fezlekesi ve Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sirer'in itiraz layihası gibi değişik aşamalarda kaleme alınan rapor ve yazışmaları karşılaştırarak, tanıkların Boratav'la olan ilişkilerine ve ifadelerine yorum getirir. Son bölüm olan Fiillerin Mahiyeti'nde ise doğrudan "millet" ve "milliyetçilik" fikirleri tartışılır, ve suçlamalara konu olmaları bakımından hem Namık Kemal'den hem de Ziya Gökalp'ten örnekler verilir. Bu son bölümde, Boratav'ın çizdiği çerçeve, Türkiye'de folklorun algılanışı açısından gelinen dönüm noktası üzerine bir değerlendirme niteliği taşır.

Hadiseler bölümüne, Boratav, suçlamalara neden olarak gösterilen olayların 1943 senesine kadar uzandığına dikkat çekerek başlar. "Görevini kötüye kullandığı" iddia edilen yıllarda hakkında hiç bir soruşturmanın açılmamış olmasına rağmen, dört yıl aradan sonra böyle bir soruşturmaya

maruz kalmasının altında yatan nedenleri araştırır. 1943-1947 yılları arasında kendisi ve kendisine muhalif kişiler arasında gelişen olayların bir dökümü yapıldığında, Nihal Atsız'ın 1944 yılında Başbakan Şükrü Saracoğlu'na yazdığı açık mektup olayların başlangıç noktasını oluşturur. *Orhun* dergisinin 16. sayısında yayınlanan bu açık mektupta Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, içlerinde Pertev Naili Boratav'ın da olduğu dört komünisti çalıştırmak ve himaye etmekle suçlanmaktadır. Mektupta doğrudan Boratav'ı hedef alan unsurlar da vardır:

> "Bugün Ankara'daki Dil Fakültesinde Folklor Doçenti olan bir Pertev Naili Boratav vardı. Nasıl bir komünist olduğunu bilhassa ben çok iyi bilirim. 1936'da Maarif Vekaleti tarafından Asur ve Sümer Dillerini öğrenmek için Almanya'ya gönderilmişti. Fakat daha Türkiye'de iken başladığı komünistliği orada azıttığı için arkadaşları...tarafından suçu sabit görülerek kendisine ihtar yapılmış, aldırmayınca resmen şikayet edilmiş, ve Maarif Vekaleti tarafından gönderilen müfettiş Reşat Şemsettin (şimdi mebus ve halen Milli Eğitim Bakanı) tarafından suçu sabit görülerek derhal Türkiye'ye döndürülmüştür. Pertev Naili altı yıl tahsil ettikten sonra doçent olacaktı. Fakat komünizmin faziletine bakınız ki, yarıda kalan iki yıllık bir tahsilden sonra Türkiye'ye dönünce Maarif Vekaletinde bir ambar memuru tayin edilmişken bazı mebusların araya girmesiyle folklor doçentliğine getirildi ve dört yıl kazanmış oldu."[268]

268 Nihal Atsız, 1944, "Başvekil Saracoğlu Şükrü'ye Açık Mektup," *Orhun*, sayı 16. Atsız'ın "ambar memurluğu" olarak bahsettiği görev, esasında Mülkiye kütüphanesinde bir görevdi (Korkut Boratav'ın Pertev Naili Boratav'la 4 Ekim 1988 tarihinde yaptığı söyleşiden).

Bu suçlamalara cevaben, Boratav savunmasının bir bölümünü Nihal Atsız'la talebelik yıllarına dayanan görüş ayrılıklarına ve Almanya'da burslu olarak okuduğu yıllarda Atsız gibi düşünen dört öğrencinin kendisini Bakanlığa şikayet eden raporuna ayırır.

Boratav'a göre, Atsız, "münakaşaya tahammülü olmayan" ve düşündüklerini aynen tekrar eden "müritlerden" hoşlanan bir kişilik yapısına sahiptir. Atsız'ın, Anadolu'nun Sivas'ın doğusunda kalan bölgeleri Türk saymama eğilimini mahkemeye hatırlatan Boratav, "İnkılabımız bize, halkımızı bir kültür bütünü içinde kaynaştırmayı, bugünkü siyasi sınırları dahilinde, nüfusunun birkaç misline çıkmış bir milleti beslemeye ve mesut etmeye yeter bir yurt içinde kalkınma yollarını aramayı emrediyordu" der. Almanya'da, Atsız'ın fikirlerinin etkisinde kalmış olan "Alman nazizmine hayran" dört öğrenci tarafından,[269] onları tenkid ettiği ve Almanya'ya "Alman ideolojisini değil, Alman ilmini" almaya geldiklerini vurguladığı için şikayet edildiğini belirtir. Almanya'da öğrenciler arasında yaşanan gerginliğin sembolleri ilgi çekicidir: Boratav'ın ev sahibinin Yahudi olmasından, eşinin giydiği ceketin kırmızı rengine kadar gündelik hayatın türlü detayları, Boratav hakkında, kendi deyimiyle bir "komünistlik efsanesi" icad edilmesine yol açmıştır. Şikayetler üzerine Berlin'de talebe müfettişi olarak durumu değerlendiren Reşat Şemsettin Sirer, öğrencilerin raporundaki suçlamaları soruşturma gereği görmeden, menfi kararını Milli Eğitim Bakanlığına bildirir, ve Bakanlık da Boratav'ı geri çağırır. Kendisini Sirer'e rapor eden dört öğrenci hakkında Boratav, mahkeme heyetine "Üç yıl Almanya'da kaldılar, memlekete döneli 10 yıl oluyor, memleket ir-

269 Bunlar, Ziya Karamuk, Fazıl Yınal, Şükrü Güllüoğlu ve Mecdut Mansuroğlu idiler.

fanına ihtisaslarile ilgili ne vermişlerdir" şeklinde değerlendirmeye açık bir soru sorar.

Boratav yurda dönünce Milli Eğitim Bakanlığı'yla temasa geçer. Durumun bir provokasyon sonucu ortaya çıktığına kanaat getirilir, ve telafisi için de Boratav'a DTCF'de Türk Dili ve Edebiyatı kürsüsünde doçentlik kadrosuna geçmesi önerilir. Almanya'ya dilbilim ihtisası için giden Boratav'ın folklor araştırmalarına böylesi tatsız bir tesadüfle yeniden yönelmesi oldukça ironiktir; Boratav bu durumu şöyle açıklar:

> "Bana Dil Tarih Fakültesinde doçentlik teklif edildi. Beni, eski Önasya dilleri ihtisasından vazgeçmeye, daha evvelden girişmiş ve hatta eser vermeye başlamış olduğum sahaya yeniden dönmeye teşvik eden, halk edebiyatı çalışmalarımla memleket için daha verimli olacağımı ileri sürerek halk edebiyatı doçentliğini kabul etmemi tavsiye eden Cevat Dursunoğlu,[270] benimle bu şekilde konuşurken, ve daha sonraları da çalışmalarımı yakından takip ederken, her vesile ile, Almanya'daki tahsilimin bu şekilde yarıda kalmış olmasına bir bakıma sevinmek gerektiğini söylerken, sanıyorum ki, bu tayinle beni vekaletin cezalandırmış olduğunu değil, bir yanlışlığı tamir etmiş olduğunu anlatmak istemişti." (s.7)

Boratav, Reşat Şemsettin Sirer'in kendisi hakkındaki suçlamalarının, yine suçlamalara konu olan olayların vuku bulduğu dönemde değil de, Sirer'in Bakan oluşundan sonra yöneltmesini de eleştirir. Burada dikkati çeken nokta, gerek Atsız gerekse Sirer'in Boratav'la olan ilişkilerinde kişisel bir tahammülsüzlük içinde oldukları gerçeğidir.

270 Cevat Dursunoğlu, Saffet Arıkan'ın Maarif Müdürü olduğu o dönemde Yüksek Tedrisat umum Müdürü olarak görev yapıyordu.

Savunmasının daha sonraki bölümlerinde, Boratav, ırkçılık ve turancılık meselesine devletin de çok sempatik bakmadığını vurgulamak için, hem İsmet İnönü'nün 19 Mayıs 1944'de yaptığı Türkçülük karşıtı konuşmayı, hem de Şükrü Saracoğlu'nun Türkçü gösterileri kınayan demecini aktarır, ancak yine de, Türkçülüğün, 1944-1946 yılları arasındaki dönemde, devlet içinde belli bir destek bulduğunu da belirtir. Boratav, bu noktada Hasan Ali Yücel'i de, "komünistleri himaye ediyor" şeklindeki baskılara boyun eğerek kendisini üniversitedeki görevinden Bakanlık emrine almasından dolayı da eleştirir. Danıştay kararıyla görevine iade edilen Boratav 1946 yılında da profesörlüğe atanacaktır.[271] Ne var ki, Yücel kadar Ankara Üniversitesinin tutumunu da sorgulamaktadır Boratav. Ona göre, Ankara Üniversitesi, "bu hadiselerde gevşek davranmış, bir ilim müessesesinden beklenen enerji ile hocalarını müdafaa edememiş, koruyamamış, talebenin dışarıdan gelen karıştırıcı hareketlere alet olmasına mani olamamış"tır (s.14-15). Boratav bu konudaki küskünlüğünü de şöyle ifade eder:

> "Bu fakülte ve üniversite mensuplarından maalesef bir çoğunun, muhtariyetlerinin şuurunu ve olgunluğunu idrak edemiyerek, korku veya menfaat hisleriyle, politikacı kuvvetlere körü körüne itaat etmek suretiyle kendi müesseselerine ne ölçüde ihanet ettiklerini henüz bütün şumulü ile öğrenmemiştim. Bu hakikat tahkikçiler fezlekeyi tanzim edip bitirdikten sonra yavaş yavaş meydana çıktı." (s.15)

Üniversitenin kendisi ve arkadaşları hakkındaki "komünistlik" suçlamalarına karşı takındığı pasif tutum da savunma metninde eleştirilen konular arasındadır. Boratav, bası-

271 Pertev Naili Boratav'la 4 Ekim 1988 tarihinde yapılan söyleşi kayıtlarından.

nın üniversite hocalarına yönelik negatif söylemine dikkat çeker. Ona göre, bu dava basın tarafından kendi içinde bir vaka olarak ele alınmamış, CHP ve DP arasındaki tansiyonu tartışmak için kullanılmıştır. Davanın Kenan Öner-Hasan Ali Yücel davasıyla paralel bir zamanda görülmesi ise yeni ithamların ortaya çıkmasına yol açar.[272]

Savunma metninde, Boratav ayrıca, Tahkikat Komisyonu raporuna dair bilgilerin de yer aldığı fezleke ile Sirer'in Danıştay'a verdiği layiha metnini detaylı bir biçimde karşılaştırır. Boratav'a göre, daha sonraları kendisine yöneltilecek suçlamaların ilk kez formüle edildiği metin Tahkikat Komisyonunun raporudur. Bu metni yorumlayabilmek için, dinlenen tanıkların kimlikleri ile bunların Boratav'la olan ilişkilerinin incelenmesi gerekmektedir.

Dinlenen tanıklar arasında *Bayrak* gazetesinde çıkan açık mektubu imzalayan 67 kişi de vardır. Bunların önemli bir kısmı çeşitli nedenler ileri sürerek attıkları imzaya sahip çıkmazlar. Boratav bu tanıkların çoğunun kendisi hakkındaki önyargılarını zaten böylesi bir mektup yazmakla dışavurmuş olduklarını, dolayısıyla tanıklıklarının meşruiyetinin sorgulanması gerektiğini vurgular. Buna ek olarak altı çizilen bir husus da, üniversite rektörlüğünün tahkikat komisyonunun araştırmasını istediği "yabancı ideolojiler yaymak" ve "Türk gençliğine zehir saçmak" fiillerinin Senato üyeleri tarafından değil de 67 imzalı açık mektupta formüle edilmiş olmalarıdır. Burada, Boratav'ın sorguladığı nokta kullanılan terminolojideki kaypak ifadelerdir:

> "Yabancı ideolojilerden ne kastediliyor? İdeoloji kelimesi doğru dürüst tarif bile edilmemişken, bir üniversite senatosu suç maddesi formülüne "yabancı ideolojileri yaymak" sözünü nasıl koyar? Matbuatımızda ve üniversitelerimizde hümanizm ile komünizm mefhumlarının karıştırıldığına şahit oluyoruz; bir yandan solculuk sözü altında komünizmden ve anarşizmden, C.H.P.nin devletçiliğine kadar bir sıra içtimai ve siyasi görüşler anlaşılıyor, öte yandan da solcu kelimesini kominform ajanı, Rus casusu müteradifi olarak kullananlar oluyor; yerli ile yabancıyı, ideoloji ile san'at, felsefe, fikir cereyanlarını kim tefrik etmiş hudutlandırmış ki, adli bir işleme başlangıç olacak bir madde bu kelimelerle ifadelenmiştir?" (s.23-24)

272 Örneğin, Kenan Öner, Hasan Ali Yücel'i Pertev Naili Boratav'ın da yazarları arasında bulunduğu lise kitaplarında komünizm propagandası yapılmasını tolere etmekle suçlamıştı.

Boratav, daha sonra, kendisine yöneltilen iki temel suç unsuru hakkındaki görüşlere geçer, ve bunları savunma metninde ayrı ayrı ele alır. Bunlardan "Türkçülük aleyhinde bulunmak" suçlamasına dair şunları söyler:

> "...Türkçülük aleyhinde bulunmak, bu fiili işlemiş olduğum bir an için kabul edilse bile, bir suç olamaz; türkçülük tarihimizde, edebiyat, sanat, sosyoloji ve siyaset cepheleri olan bir fikir cereyanıdır ki ancak bir zaman için bu harekete mensup fikir adamlarınca türk milliyetçiliğinin unsurlarından biri olarak sayılmıştı. Sonradan tenkide uğramış bir fikir sistemidir, onu sabit ve değişmez bir prensip diye kabul edip tenkidini suç saymak nasıl caiz olabilir ki onu tenkid edenler arasında, başta Atatürk olmak üzere Anayasamıza son şeklini veren ve Türk milliyetçiliğini bugünkü şeklile yeni baştan düsturlaştıran Cumhuriyet rejiminin kurucuları vardır." (s.25)

Boratav, Türkçülük karşıtı olmanın herhangi bir suç teşkil etmeyeceğini, Danıştay da dahil söz konusu tüm ku-

rumlar arasında en iyi olarak Tahkikat Komisyonunun bilmesi gerektiğine dikkat çeker. İkinci suçlama olan "Namık Kemal'i milliyetçi olduğu için tenkid etmek" fiili hakkında ise, suçlamalara konu olan "öğrenci ödevlerini Namık Kemal'i anma programından çıkarması" fiilinin "vasıfsızlığına" dikkat çeker.

Boratav, daha sonra, Reşat Şemsettin Sirer'in Danıştay'a yolladığı itiraz layihasındaki suçlamalara da cevap getirir. Ele aldığı ilk konu, Sirer'in, kendisinin "komünistlikten hüküm giymiş" kişilerle arkadaşlık ettiği ve bu şahısların yayın yaptığı *Yurt ve Dünya*, *Adımlar*, ve *Görüşler* gibi dergilerin yine komünistlik neşriyatı sebebiyle kapatıldıkları yolundaki suçlamalarıdır. Boratav, Sirer'in suçlamalarının büyük bir kısmının yanlış bilgilere dayandığını ve bu nedenle "iftira" olarak bile yorumlanabileceğini ifade eder. Kısacası, Sirer'in ithamları "suç" kategorisine girseler bile doğruluk temelleri olmadığı için geçersiz sayılmalıdırlar. "Millet" ve "milliyet" kelimelerinden özel bir itinayla kaçtığı hususundaki suçlamayı ise Boratav, "Ben milletin sade laflarını etmektense onun meseleleri ile meşgul olmuş olmayı (türk folkloru üzerindeki 20 yıllık çalışmalarım bundan başka bir şey değildir) şüphesiz tercih ederim ve daha şerefli bilirim" diyerek cevaplar. Reşat Şemsettin Sirer'in, layihasında, Boratav'ın Köy Enstitülerinde yetişenleri metheden bir yazısını "köylüleri komünist ihtilal yapmaya teşvik ettiği" şeklinde yorumlaması üzerine Boratav, Sirer'in hem bir dönemin Milli Eğitim Bakanı[273] olması, hem de layihadaki ifadesiyle "köylünün okuma yazma öğrenmesini lüzumsuz hatta tehlikeli sayan bir zat" durumuna düşmüş olması arasındaki tezata dikkat çeker. İtiraz layihasında yer alan aynı argümanların Osman Turan imzalı bir broşürle dışarı sızdırıldığını öne süren Boratav, bu durumu kendisine yöneltilen "görevi kötüye kullanma" suçlamasından daha vahim bir "görev istismarı" olarak değerlendirir. Örneğin, her iki metinde de kullanılan bir argüman, Boratav'ın halk şairlerinden "milli duygular ve kahramanlık terennüm edenlerini" bir tarafa bırakıp "daima devlete ve hükümete isyan terennüm eden"lerini — ki burada öncelikle kastedilen Köroğlu'dur — derslerine konu ettiğidir. Hem Sirer'in layihasında hem de Osman Turan'ın broşüründe yer alan bir diğer suçlama da, Boratav'ın, o dönemde hemen komünizmle ilişkilendirilen "materyalizmi," ve "materyalist" olarak tanınan Tevfik Fikret'i takdir etmesidir. Boratav'ın da ifade ettiği gibi hem Sirer'in layihası, hem de Osman Turan imzalı broşürdeki formülasyonlar, daha sonra mahkeme tarafından dinlenecek olan tanıkların büyük bir kısmını yönlendirmede etkili olacaktır.

273 Reşat Şemsettin Sirer'in Bakanlığı 1948 yılında sona ermişti.

Tanıkların Boratav'la İlişkileri

Üç yıl süren mahkemenin belki de en travmatik yönü, DTCF hocalarının kendi öğrenci, iş arkadaşları ve idari amirleriyle oldukça gerilimli bir ortamda karşı karşıya gelmeleriydi. Yakın bir zamana kadar belli ilişki sistemleri içinde birbirleriyle muhatap kalan tanıklar ve sanıklar değişik soruşturmalarda tekrar tekrar ifade verdiler. Bunlar arasında, savunma metninde Boratav, özellikle kendisine yöneltilen suçlamalara doğrudan değinen ifadelere yer verir, tanıkları kendi lehinde ve aleyhinde olmak üzere sınıflandırır ve ifadeleri ayrıntılı bir biçimde yorumlar. Bu tanıklar arasında, Boratav'ın kendi öğrencileri, iş arkadaşları, DTCF Dekanı ve öğretim üyeleri ile Ankara Üniversitesi dışından gelenler de vardır.

Boratav'ın ele aldığı ilk tanık grubu, onun "Türkçülük aleyhinde bulunduğu" ve "Namık Kemal'i milliyetçi olma-

sından ötürü eleştirdiği" şeklindeki suçlamalara doğrudan değinen Selahattin Ertürk, Zeynep Dengi, Hikmet Tanyu, Osman Yüksel, Hamdi Atademir, Abdullah Savaşçı, ve Bahattin Ögel'den oluşur. Bu tanıklar arasında yalnızca ikisi, Dengi ve Savaşçı, DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencilerinden olup diğerleri, Tarih ve Felsefe bölümlerine kayıtlı öğrencilerdir. Bunlardan yalnızca biri, Hamdi Atademir, Felsefe Bölümünde öğretim üyesidir.

Savunma metnindeki kurgusunda, Boratav, bu tanıkların hem Üniversite Tahkikatı'nda hem de mahkemede verdikleri ifadeleri karşılaştırır. Dengi, Tanyu, Atademir ve Savaşçı'nın da aralarında bulunduğu bazı tanıkların Üniversite tahkikatında verdikleri ifadelerin mahkemedeki ifadelerinden farklı olduğunu görür. Burada, Boratav'ın dikkat çektiği husus, tanıkların ikinci kez verdikleri ifadelerinde, kendisine yöneltilen iki suçlamaya destek olacak türde değişiklikler yapmış olmalarıdır. Örneğin, Atademir'in ikinci ifadesi Reşat Şemsettin Sirer'in layihasından izler taşımaktadır. Yine, Savaşçı, ilk ifadesinde Namık Kemal'den hiç bahsetmemiş olmasına rağmen mahkemede birdenbire bu konuya dair bazı saptamalar yapar. Boratav, ayrıca, Atademir hariç bu tanıkların herbirinin 1944 veya 1947 yılındaki gösterilerden en az birisine katılmış olduklarına dikkat çeker. Buna ek olarak, tanıkların ifadelerindeki bilgi eksikliklerinin de altını çizen Boratav, bu kişilerin kendi çalışmaları hakkında herhangi bir yorum yapma selahiyetinde olmadıklarını ortaya koyar.[274]

Yedi tanık arasında, Ertürk, Dengi ve Tanyu, hocalarını Ziya Gökalp ve Namık Kemal'i anma günleri için hazırladıkları ödevleri büyük ölçüde değiştirmek veya programdan çıkarmakla itham ederler. Ne var ki hiç biri, üzerinde değişiklik yapıldığını öne sürdükleri söz konusu ödevleri mahkemeye delil olarak sunamazlar. Bunlar arasında Ertürk, Ziya Gökalp günü için hazırladığı yazının Türkçülük ve milliyetçilikle ilgili bölümlerinin üzerini hocasının "kızıl bir kalemle" çizdiğini ileri sürer. Ertürk, ayrıca, bu duruma itiraz etmek için Boratav'ı ziyaret ettiğinde, hocasının kendisine "türkçülük saçma ya, milliyetçiliğin de modası geçmiştir" dediğini belirtir. Boratav'a göreyse yazıyı kabul etmemesinin nedeni tam da kendisinin Ziya Gökalp'e duyduğu saygıdır. Zira, Ertürk'ün yazısı Gökalp'i "hayatının bir safhasında ileri sürdüğü fakat sonradan vazgeçtiği turancılığın, ve hiç bir zaman benimsemediği ırkçılığın bir ideologu gibi" gösterdiği için tam anlamıyla "Ziya Gökalp'i tahrif etmektedir." Bahsi geçen bu ödev mahkemeye delil olarak sunulamaz, ancak Boratav yine de Türkçülük konusundaki pozisyonuna açıklık getirmek için kendisinin bu konuda daha önceleri yazmış olduğu bir takım yazıları mahkemeye sunmayı uygun görür. Bunlardan birinde Boratav Türkçü ideolojinin folklorun bağımsız bir disiplin olarak gelişmesindeki önemli rolü üzerinde durmaktadır:

> "1908 inkılabından sonra, Ziya Gökalp'in milliyetçilik ve türkçülük ideolojisi, folklora, hem de adını zikrederek (Ziya Gökalp bu kelimeyi "halkiyat" diye tercüme eder) mühim bir yer verdi. "Türkçülüğün Esasları" adlı, eski makalelerinin bir araya toplanmasiyle meydana gelmiş eserinde folklora milli edebiyatın ve sosyolojinin kaynakları olarak ehemmiyet verdiği görülür. Keza onun "Altın Işık" adlı masal külliyatı, ve Diyarbekir'de çıkardığı "Küçük Mecmua"da masal toplamaya genç münevverleri teşvik eden, bu

274 İfadelerdeki "bilgi eksiklikleri" oldukça vahimdir. Örneğin, Selahattin Ertürk Mondros ve Mudanya Anlaşmalarını birbirine karıştırmıştır. Hamdi Atademir ise Celali isyanları ve Dadaloğlu'nu aynı kategoriye sokar.

işin yollarını ve usullerini gösteren yazısı bu ilim şubesine yaptığı fiili yardımlarını gösterecek mahiyette kıymetli işlerdir."[275]

Burada Boratav'ın vurguladığı bir diğer husus da Türkçülüğün zaman içinde değişen bir kavram olduğu gerçeğidir:

> "...türkçülük aleyhinde bulunmak ta bir suç değildir. Çünkü türkçülük, fikir tarihimizin bir merhalesindeki milliyetçilik anlayışının adıdır. Bugünkü milliyet anlayışımıza türkçülük demiyoruz. Dahası var, Ziya Gök Alp'ın türkçülük anlayışı da fikri tekamülün muhtelif safhalarında aynı kalmamıştır. O, kendini zamanla tenkit, tashih etmişti. Ziya Gökalp'a türkçülüğe karşı benden önce ve benim Selahattin Ertürk'le bu konuşmamı yaptığım tarihlerde nice tenkitler yöneltilmiştir." (s.38)

Kısacası Boratav, Gökalp'in Türkçülük yorumunun Cumhuriyet dönemi milliyetçiliğinden farklı oluşunun altını çizer.

Anma günleri ile ilgili başka bir ifade de Zeynep Dengi'den gelir. Dengi'nin ifadesi, aynı zamanda, Üniversite Tahkikatı'yla mahkeme ifadeleri arasında farklılıklar arzeden ifadelere iyi bir örnek teşkil eder. İlk ifadesinde Boratav'ın ideolojik propaganda yaptığına şahit olmadığını ifade eden Dengi, mahkeme sırasında fikrini değiştirir, ve Boratav'ın Namık Kemal'i anma yerine, halk şairleri için bir özel gün düzenlenmesini istediğini belirtir. Bu ifade karşısında mahkemede Dengi'ye "halk şairleri de milli değeri haiz değil midir" sorusunu yönelten Boratav'a verilen cevap ilginçtir:

275 Boratav, Pertev Naili. 1942. *Halk Edebiyatı Dersleri*. Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Enstitüsü Neşriyatı sayı 4, s.15.

> "hocamız hiç bir zaman bunların milli değeri olduğunu bize söylememişti, milli sözünü ilk defa onun ağızından burada işitiyorum...şüphesiz milli şairler bizatihi milli değer taşırlar ama hocam bize onları hep beşeri vasıflarile tanıtmıştır." (s.45)

Boratav, Namık Kemal gibi "tanınmış müellifler" için her yıl peşpeşe anma törenleri düzenlenmesine, bu şahısları küçümsediği için değil, aksine, onlar hakkında daha az ama daha kaliteli programlar hazırlama düşüncesiyle karşı çıktığını belirtir. Her yıl aynı tür törenler aynı kişiler için düzenlenecek olursa bunların zamanla vasatlaşacağı aşikardır. Dengi'nin ifadesinde Boratav'ın ilgisini çeken bir diğer nokta ise, onun Üniversite tahkikatında yazısının başlığını, Namık Kemal'in "vatanperverliği" olarak belirtmişken, mahkemedeki ifadesinde bunu Namık Kemal'in "milliyetçiliği" olarak ifade etmiş olmasıdır. Bu değişiklik, kuşkusuz, Boratav'a yöneltilen suçlamaların milliyetçilik kavramı etrafında odaklanmasından sonra olmuştur. Boratav, kendisinin Zeynep Dengi'nin Namık Kemal hakkındaki yazısına getirdiği eleştirisinin, Üniversite Tahkikat Komisyonu tarafından Namık Kemal'in şahsına yapılmış bir kritik olarak yorumlanmasını da eleştirir.

Namık Kemal'le ilgili bir başka ifade ise Hikmet Tanyu adlı tanıktan gelir. Tanyu'ya göre, üniversite dışında yaptığı konuşmalarda, Boratav Türk destanlarını yoksulların burjuva sınıfına bir başkaldırısı olarak göstermiştir. Bu argümana karşı, Boratav bir folklor türü olarak "destanların" ve bir sosyal sınıf olarak "burjuva toplumunun" farklı tarihsel dönemlerde ortaya çıktığını vurgular. Namık Kemal'i "Garbın bir burjuva mütefekkiri" olarak gösterdiği yolundaki iddiayı ise Boratav, dava sırasında kendisine yöneltilen suçlamalara uydurulmak üzere sonradan üretilmiş bir yorum olarak değerlendirir.

Boratav aleyhinde tanıklık edenler arasında, öğrenci-hoca anlaşmazlığı bakımından belki de en dramatik olayın baş aktörü Osman Yüksel isimli bir öğrencidir. Kendi şiirinin Boratav tarafından bir anma programı kapsamına alınmamasına sinirlenen Yüksel, bir gün okul çıkışı kampüs dışında Boratav'ı "taşlar." Bu davranışı nedeniyle okuldan uzaklaştırılmış olmasına rağmen, Danıştay kararıyla bir müddet sonra tekrar üniversiteye döner. Boratav aleyhine verdiği ifadede, Yüksel, Boratav'ı, anma günlerinde Namık Kemal ve Ziya Gökalp gibi büyüklere "ikinci derecede" yer vermek, bu anma programlarını geç saatlere koymak, ve bu günlerde milliyetçi öğrencilere söz vermemekle itham etmektedir. Boratav'ın bu konudaki cevabı ise bu anma günlerinin yalnızca içeriğinin kendi denetimi altında olduğu ve yer ile zaman seçimlerinin kendi selahiyetinde olmadığı yönünde olur.

Önemli tanıklardan biri de kuşkusuz kendisi de DTCF'de doçent olan Hamdi Atademir'dir. Atademir, Boratav'ı az tanıdığını ifade etmekle birlikte, Boratav'ın daha önceden milliyetçi olarak tanıdığı İlhan Başgöz'ü "kendi fikirlerine uygun olarak" yetiştirdiğini ve asistan olarak aldığını söyler. Boratav ise bahsedilen dönemde Başgöz'ün asistan değil doktora öğrencisi olduğunu ve kendisinden başka beş ayrı hocanın daha denetiminde olduğunu hatırlatır.[276] Atademir, ayrıca, Boratav'ın düzeltme yaptığı bazı öğrenci yazılarını kendisinin de gördüğünü ve bu düzeltmelerin hep "türklükle" ilgili bölümlerde yapıldığını söyler. Yine "öğrencilerden duyduğuna göre," Boratav "hepimiz türk milletiyiz

276 Benzer bir şekilde, Bahattin Ögel de ifadesinde Boratav'ın öğrencilere kendi fikirlerini aşıladığını belirtmiştir. Bu fikirler arasında, "gençliği savaştan soğutmayı" da sayar. Bu ithama Boratav, "Harbi, vatan müdafaası olduğu müddetçe meşru, onun dışında menfur gören mütefekkirlerimiz ve siyaset adamlarımız vatan haini midirler?" diye sorarak cevap verir (s.63).

bunları yazmaya ne lüzum var" diyerek "türk milleti" ifadelerinin üzerini çizmiştir. Atademir'in bir diğer suçlaması da Boratav'ın Kars'ta yaptığı araştırmalara dairdir. Atademir Kars'a bir seyahatinde, daha önceleri Kars'ta araştırmalar yapmış olan Boratav'ın, Ruslar aleyhinde yazılmış destanları toplamak istemediğinin halk arasında konuşulduğunu öne sürer. Kendi araştırmalarının içeriği hakkında yapılan bu değerlendirme Boratav'ı oldukça sinirlendirir:

> "Ben Kars'ta askerliğimi yaptığım bir yıl zarfında binlerce sahife tutan halk edebiyatı malzemesi topladım. Bunların büyük bir kısmı neşredilmemiş olarak durmaktadır. Bu malzeme içinde o havalinin halk edebiyatında akisler bulan her türlü kültür ve cemiyet hadiseleri gibi Türk-Rus savaşlarını anlatanlar da tabii vardır. Hamdi Atademir benimle adım adım dolaşmış mı? Her gittiğim yere gidip kendilerinden malzeme topladığım kişileri görmüş ve neler derlediğimi sormuş mu? Yoksa evimdeki dosyalarımın içine girip istatistiklerini mi çıkarmış? Benim ne derlediğimi ne derlemediğimi nereden biliyor?" (s.59)

Atademir'in Boratav'ın folklorcu kimliğine dair başka fikirleri de vardır. Buna göre, Boratav derslerinde daima Celali ve Dadaloğlu gibi vaktiyle isyan etmiş kimselerin destanları üzerinde durmakta ve bu suretle öğrencileri "merkezi otoriteye" başkaldırmaya teşvik etmektedir. Boratav'ın cevabı mizaha kaçar. Ona göre, "Eğer bu gibi hareketlerden veya bu gibi isyan vakalarını anlatan destanlardan bahsetmek suç olursa" hiçbir tarih veya edebiyat, hele hele halk edebiyatı hocası suçlu olmaktan yakasını kurtaramayacaktır." Atademir, daha da ileri giderek, Boratav'ın derlediği malzeme ve yayınladığı şiirlerin "mülkiyet aleyhtarı" fikirler taşıdığını ve Boratav'ın sosyal kurumlara hücüm ettiğini

söyler. Boratav "folklorcu kimliğini" burada daha açık bir biçimde konuşturma gereğini duyar:

> "Benim derlediğim ve neşrettiğim malzeme, halkın hayatının türlü safhalarını ifade eden şiirler, hikayeler, vs.dir. Bunların içinde tenkit, hiciv, hücüm mahiyetinde olanlar da şüphesiz bulunur, ama, bunların iğneleri ve alayları mülkiyet fikrine veya içtimai müesseselere karşı değil, zulme, haksızlığa, insanların gülünç ve adi karakterlerine, mesela riyaya, kalpazanlığa, bayağılığa ve yalancılığa yöneltilmiştir." (s.60)

Kendisi hakkındaki suçlamalara doğrudan değinen bu yedi tanığın yanısıra, Boratav mahkemede ifade veren diğer tanıkları dört ana grupta sınıflandırır. Bunların bir kısmı Boratav'a ifadelerinde hiç yer vermemişlerdir. Diğer iki grup kendisi aleyhinde ifade vermiş olan yetişkinler ve öğrencilerdir. Son grup ise Boratav lehinde ifade verenlerden oluşur. Boratav aleyhinde tanıklık yapanların özellikle iki temel nokta üzerinde durdukları gözlenir. Bunlar, (1) Boratav ve arkadaşlarının milliyetçi ve solcu öğrenciler arasında bir ikilik yarattıkları, (2) Boratav'ın yaptığı yayınlar ve verdiği derslerin içerikleridir. Öğrenciler arasında ortaya çıkan ikilikte, Boratav kendisinden çok, "milliyetçi" olarak tanınan Şinasi Altındağ'ın etkisinin olduğuna inanır. Boratav'ın solcu olarak tanınan öğrenci derneğiyle hiç bir organik bağ kurmamasına rağmen, Altındağ, sonradan kurulan öğrenci derneğinde fahri başkanlığı kabul etmiştir. Boratav'a göre, Altındağ fakülte idaresindeki karar mekanizmasının içinde olması sayesinde, 67 imzalı açık mektubu yazan öğrencileri koruma altına alabilmiştir.[277]

277 Daha önce de belirtildiği gibi, DTCF'den bu açık mektubu imzalayan öğrenciler ceza almazken, bu mektuba cevap veren 108 öğrenci hakkında soruşturma açılmıştı.

Kendisi aleyhinde tanıklık yapanların üzerinde durdukları yayınlar ve derslerin içeriği konuları da ilginç tartışmalara sahne olur. Bunların ifadelerine göre, Boratav, Hüseyin Rahmi Gürpınar ve Ahmet Mithat gibi bazı yazarlar hakkındaki yazılarında, onların edebi cepheleri üzerinde durmak yerine bu yazarların sosyal meselelere bakışına ağırlık vermiştir. "İlmi popülarize etmek," "sanat ve edebiyat meselelerinde realizmi tutmak" ve "pragmatist bir görüşü olmak" gibi ifadelerin yanısıra, Boratav, "sanat için sanat prensibine karşı olmak," yazılarında "aşağı tabakadan, gayrı memnun insanlardan bahsetmek," "araştırmalarında kızılbaş şairler, Pir Sultan ve Celali hareketleri üzerinde durmak"la da itham ediliyordu. Bazı tanıklar, Boratav'ın, Karacaoğlan'ın, kullandığı dil dışında türklükle alakası olan bir yanının bulunmadığını düşündüğüne, ve yazılarında milliyetçiliğe yer vermeyip milli cepheden çok insani cepheyi tuttuğuna dair ifadeler verirler. "Kızılbaş" şairlere dair tanıklar tarafından yapılan değerlendirmeleri Boratav hassasiyetle cevaplama gereğini duyar. Boratav'a göre, "halk edebiyatımızın en orijinal milli örnekleri Alevi kültüründe bulunabilir. Ayrıca bu yaklaşım, Ziya Gökalp, Fuad Köprülü ve Besim Atalay gibi düşünürler tarafından da vurgulanagelmiştir. Karacaoğlan'ın Türk olmadığı şeklinde bir konuşma yaptığı suçlamasına karşı da Boratav, bu konuşmanın "CHP'ye bağlı koca bir kültür müessesesinde," Ankara Halkevinde yapıldığını hatırlatır, ve konuşmayı takip eden günlerde, konuşmanın "milli bünyeye zararlı" herhangi bir yönünün şikayet konusu olmamasının da altını çizer.[278] Boratav, Türk tarihi kürsüsü kurulması hakkında olumsuz dü-

278 Boratav, 19. yüzyıl halk şairlerinden Dadaloğlu'na dair yazdıklarının isyan fikri telkin ettiği şeklinde bir suçlamayla da karşılaşır. Buna karşılık olarak Boratav, bu konu hakkında yazdıklarının, Dadaloğlu'nun protest kişiliğinden çok "yurt sevgisi" üzerinde durduğunu ifade eder ve bu bağlamda bir yazı-

şündüğü ve duyarsız olduğu yönündeki bir suçlamaya da folklorun sözlü tarih anlamına geldiğini belirterek, ve kendisinin bir "Türk folkloru hocası" olarak çalışmalarında Türk tarihi tetkiklerinden son derece faydalandığını vurgulayarak cevap verir. *Yurt ve Dünya* adlı dergiyi çıkarmaktan dolayı da itham edilen Boratav, yayın yapmanın anayasal bir hak olduğu, üstelik bir öğretim üyesi olarak, yayın yapmanın en doğal görevi olduğuna inandığını belirtir. "Zararlı yayın" olarak gösterilen bu derginin Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 300 adet satın alınarak çeşitli lise ve üniversite kütüphanelerine de dağıtıldığını, ayrıca birçok üniversite profesörünün, Bakanlıkta görevli memurların ve banka müdürlerinin derginin aboneleri arasında yer aldığını da ekler. Boratav *Yurt ve Dünya* dergisine neden daha önceleri değil de şimdi karşı çıkıldığına da bir anlam veremez.

Boratav aleyhine ifade veren öğrenci grubunun çoğu 67 imzalı açık mektubu imzalayanlar ve 1947 yılının Mart ve Aralık aylarındaki gösterilere katılanlardır. Boratav mahkemeye bu öğrencilerin kimlikleri hakkında bazı bilgiler verme gereğini duyar. Boratav'a göre, bunların bir kısmı, turancı yayınlarla, ve Türkçü siyaset adamlarıyla organik bağları olan kişilerdir. Büyük bir kısmı ise Boratav'ın bizzat öğrencisi olmayıp onun eserleri hakkında sınırlı bir bilgiye sahiptirler. Bu nedenle, bu davada "objektif" davranamayacakları açıktır:

> "Benim yazdıklarım meydandadır, onlarda kimse bu memlekete zararlı bir şey bulamaz; bu şahitlerden bazılarının (Muammer Şahin, Mustafa Kaya) umumi olarak "neşriyatımız"dan bahsederken zikrettikleri yazıların hiçbiri bana ait değildir; bunlar esasen bana ait olsa da bir şey ifade etmez. Neşriyatımızı talebemize okutmuş veya tavsiye etmiş olmamızdan daha tabii ne olabilir ki; bir hoca elbette talebelesine yazılarını okutur; okutmuyacak olduktan sonra onları ne diye yazsın? Zeki Sofuoğlu...bizim yalnız solcu gazete ve mecmualara yazı yazdığımızı söylüyor. Haydi ona göre *Yurt ve Dünya* ve *İnsan* dergileri gibi bazı dergiler solcudur diyelim; ama benim yazı neşrettiğim *Ulus, Ülkü, Doğuş* (Kars Halkevi Dergisi), *Konya* (Konya Halkevi Dergisi), *Halk Bilgisi Haberleri* (Eminönü Halkevi Degisi), *Türk Sözü* (Adana), *Yücel, Ar, Oluş, Dil Tarih Fakültesi* dergisi,... gibi gazete ve mecmualar da mı solcudur? Bu suale onun hesabına evet diye cevap vereceğim. Çünkü onun görüşü ile *Ergenekon, Bozkurt, Gökbörü* ve emsali dergileri dışındaki neşriyatın hepsi solcudur, hepsi milliyet düşmanıdır; milliyetçilik, onları ve dergilerinin inhisarında olan bir metadır." (s.73-74)

Savunma metninde son olarak ele alınan tanık grubu, Boratav'ın savunmasını hazırlarken yararlandığı türden ifadeler veren öğrencileri, öğretim üyeleri ve idarecilerin yanısıra Milli Eğitim Bakanlığının müfettişlerinden oluşur. Bunlar arasında DTCF Dekanı Enver Ziya Karal'ın, Boratav hakkında çıkan söylentileri, zaten "bir şikayet edebiyatı olan halk edebiyatı" öğretiyor olmasından kaynaklanmış olabileceği şeklinde değerlendirmesi o dönemin folklora yönelik bir söylem örneği olması bakımından ilginçtir.

Boratav lehine ifade veren savunma tanıkları, aralarında halen devlet hizmetinde görevli 18 eski öğrencinin de bulunduğu 47 kişidir. Bunların bir kısmı öğretim üyesi, idareci ve Boratav'ı üniversite içinden ve dışından tanıyan kişi-

---

sından şöyle bir alıntı yapar: "Dadaloğlu bize memleketi bir bütün olarak görebilmenin ne kadar engin bir duygu kaynağı olacağını anlatmış büyük bir şairdir" (s.125).

lerdir. İfade veren öğrencilerin çoğu, Nihal Atsız'ın Şükrü Saracoğlu'na yazdığı açık mektubun olayların gelişmesini başlatan nokta olarak belirtirler. Abdullah Savaşçı haricinde, Boratav'ın hiç bir öğrencisi kendilerine komünizm aşılandığı yolunda bir suçlama getirmemiştir. Boratav, yine de, komünizm propagandası yaptığı yolundaki suçlamalara cevap vermekten kaçınmaz:

> "Ben, maddi imkanlar olsaydı ve mahkemeyi fuzuli yere işgal etmek endişesini duymasa idim fakülteye doçent olarak girdiğim 1938'den ayrıldığım 1948 yılı arasındaki 10 yıl içinde karşıma gelip benden ders okumuş talebelerimden daha yüzlercesini gösterebilirdim. Onların hepsi milliyet ve milliyetçilik aleyhine propaganda yaparak görevimi kötüye kullanıp kullanmadığım hususunda kendilerine sorulacak suallere, ancak milli olan şeylerin en mühimlerini, milli anane ve milli kültüre ait pek çok şeyleri benden öğrendikleri yolunda cevap vereceklerdi." (s.78)

Öğretim üyeleri ve idarecilerin bir kısmının ifadeleri, eğer görevlerini kötüye kullanan birileri varsa bunun Boratav ve arkadaşları olmaktan çok, 1947 Mart'ındaki olaylarda onlara herhangi bir uyarıda bulunmayan ve arkadaşlarını desteklemeyen üniversite camiası olduğu yönündedir. Savunma tanıklarından Kadri Yörükoğlu, Sabahattin Eyüboğlu ve İsmail Hakkı Tonguç'un ifadeleri Boratav'ın yayınlarının "memlekete zararlı" olmadığını özellikle belirtir. Bilgi birikimi ve tarafsızlığı şüpheli bir dizi tanıktan sonra, Milli Eğitim Bakanlığı'nda görevli olan Eyüboğlu ve Yörükoğlu ile Köy Enstitülerinin önde gelen isimlerinden olan Tonguç'un tanıklıklarının daha meşru olduğu açıktır. Bu noktayı, Boratav, mahkemenin dikkatini, kendisi lehinde ve aleyhinde ifade veren tanıkların ifadelerini karşılaştırarak

vurgulamaya özen gösterir. Lehte tanıklık yapanların çok daha kalifiye, iyi yetişmiş, dolayısıyla daha güvenilir tanıklar olduklarını ima eder, ayrıca kendisi aleyhinde bulunan tanıkların bahsettikleri hiç bir yazılı belgeyi (öğrenci ödev ve yazılarını) delil olarak gösteremediklerini de hatırlatır.

Boratav'ın "Millet" ve "Milliyet" Üzerine Görüşleri

Boratav'ın savunma metninin folklor açısından belki de en önemli bölümü, millet ve milliyetçilikle ilgili görüşlerine yer verdiği son bölümüdür. Kendisine yöneltilen "Türkçülüğü tenkit etmek" ve "Namık Kemal'i milliyetçi olduğu için tenkit etmek" suçlamaları "Üniversiteler Kanununun üçüncü maddesini ihlal ettiği" gerekçesine dayanır. Bu madde savunma metnine "Öğrencileri .. Türk devriminin ilkelerine bağlı ve milli karakter sahibi vatandaşlar olarak yetiştirmek" olarak alıntılanmıştır.(s.88)

Boratav, kendisine yöneltilen suçlamaları bilimsel bir çerçevede cevaplamak ister. Ne var ki, söz konusu kavramlar aydınlar arasında bile hala kesin bir anlama sahip değildir. Bunlar arasında "millet" ve "milliyetçilik" kavramlarına bir açıklık getirebilmek için, Mehmet İzzet'in *Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat* adlı kitabından alıntılar yapar. Mehmet İzzet'e göre, "millet" kavramı tarihsel bir süreç içinde değişim göstermiştir:

> "Bir kelimenin eski olması o kelimeye verilen mananın ve bilhassa ehemmiyetin de eski olmasını istilzam etmez.. Millet kelimesi türkçede eskidir, ama şimdiki manası ve kıymeti pek yenidir." (s.89)

Ziya Gökalp'in "Şimdiye kadar tesanüt, hamiyyet ve fedakarlık hisleri aile, köy ve kasaba muhitlerini aşmadı" sapta-

masını örnek gösteren Mehmet İzzet, millet, vatan ve sosyal gerçeklere duyulan sevgi hissinin çok yeni olduğunu savunur. Irk, toprak birliği, ekonomik çıkarlar ve ortak dil gibi milleti oluşturan değişik unsurlardan örnekler verir ve millet sevgisinin "maziperestlikle" karıştırılmaması gereğini vurgular. Mehmet İzzet'e göre, yanlış bir anane ve tarih anlayışı milletleri ancak kötülüklere götürür: "Eğer ilim hürriyet demek ise, tarihin hakiki ilmi de bizi tarihe bağlamaz, belki ondan müstakil olmak çarelerini hazırlar." (s.91)

Boratav, benzer görüşleri, daha sonraları Ankara Üniversitesi Senatosunda Boratav aleyhine çıkan kararda etkili olan Zeki Mesut'un da 1926 yılında kaleme aldığı bir yazısında ifade ettiğini belirtir. Mehmet İzzet, Ziya Gökalp'in "hars" ve "medeniyet" arasında yaptığı ayırımı da şöyle eleştirir:

> "Milliyet için beynelmileliyet şarttır. Milletin en çok diğer milletlerle karıştığı yerdedir ki milli hissin kuvvetlenmesi şeraiti ihzar edilmiş olur.
>
> Beşeriyet, yekdiğerine zıt milletlerin çarpışmasından çıkan tenafürü esvattan ibaret değildir. Beşeriyet bir ahenktir; vakide değilse bile bir ahenk olması vaciptir... Bir insan da, kendi milletini müdafaa ederek bir beşeri mefkureyi himaye eylediğine inanmakla milletine olan muhabbeti kuvvetlenir. Milli olan mefkuremizle ve harsımızla iftihar edebilmek için ona beşeri bir kıymet vermeye mecburuz." (s.92)

Boratav, suçlandığı konuların Ziya Gökalp ve Namık Kemal etrafında odaklanması nedeniyle, bu iki şahsiyetin sosyal problemlere yaklaşımlarının ve siyasi görüşlerinin bir analizini yapma gereği duyar. Boratav'a göre, modern Türk Cumhuriyeti milliyetçiliği bu iki fikir adamının tenkidi yapılarak meydana gelmiştir. Mehmet İzzet'in analizinde,

"millet" anlayışı hala Osmanlı saltanatına bağlı bir kitle olan Namık Kemal, Türk milliyetçisi olmaktan çok Osmanlı milliyetçisidir. Buna karşın, "vatan" kavramını ortaya atması, ve bu kavramın Osmanlı padişahının mülkü olarak değil, o topraklarda oturanların müşterek yurdu olarak algılanmasının önemi büyüktür.(s.94-95) Yine de, Namık Kemal'in milliyetçiliğinde İslamiyet önemli bir yer tutar, bu nedenle de "milliyetçi" olmaktan çok "ümmetçi" olarak tanınır. Namık Kemal eleştirisini Hüseyin Cahit, Ercüment Ekrem, Peyami Safa, ve Falih Rıfkı gibi yazarların görüşleriyle de destekleyen Boratav, Türkçü gruplarla daha yakın bir ilişki içinde olan Peyami Safa'nın Namık Kemal kritiği üzerinde özellikle durur. Buna göre, Namık Kemal Peyami Safa için de milliyetperver değil "vatancı" ve "ümmetçi" idi. Bu bağlamda, milliyetçilik kavramını ileride daha kapsamlı olarak ele alacak olan Gökalp gibi "şuurlu bir milliyetçi" sayılamazdı.(s.97-98)

Boratav, daha sonra, Sadettin Nüzhet'in Namık Kemal'e yaklaşımına cevaben Milli Türk Talebe Birliği tarafından yazılmış bir broşüre de değinir. Nüzhet'in "Gençliğin Namık Kemal'e lüzumundan fazla ehemmiyet vermesini anlamıyorum. O müslümandı, biz bugün laikiz. O kralcı idi, biz bugün cumhuriyetçiyiz. O ümmetçi idi, biz türküz. Namık Kemal'i fikir bakımından tutmak geriye irticaa gitmek demektir" saptamaları üzerine, MTTB öğrencileri "bugünün gençliği Namık Kemal'i fikir bakımından tutmuyor ve tutamaz, ... Namık Kemal'i biz bir istibdadın ... karşısında dimdik ve tek başına isyan eden bir kahramandır diye tanıyor ve anıyoruz" ifadelerini mahkemeye sunar.(s.98) Bu örneklerle Boratav'ın vurgulamak istediği nokta Namık Kemal milliyetçiliğinin geçmişte de eleştirildiğidir. Kendisiyse 1940 yılında kaleme aldığı "Namık Kemal Hakkında" adlı bir makalede bir yandan bu fikir adamının gazeteciliğinde-

ki ilerici yaklaşımı vurgular, diğer yandan ise Namık Kemal'in dilde sadeleşmenin öncülerinden olmasına rağmen, halk hikaye ve masallarına kıymet vermemesine de dikkat çeker. *Celalettin Harzemşah*'ın önsözünde, romanın bir edebi tür olarak, olağanüstü motifler içeren halk hikayelerinden daha üstün olduğunu savunan Namık Kemal'e getirdiği eleştirinin bir değerlendirmesini Boratav şöyle yapar:

> "...görülüyor ki, ben, Kemali, onun, halk muhayyilesinin mahsulu olan menkıbe ve efsaneleri halk edebiyatının eserleri olarak hikaye ve masalları küçümsediği için tenkid etmişim; yani onun milli değerlere ehemmiyet vermediği noktasında durmuşum; halbuki milli sanat ve edebiyatımızın geliştirilmesi yolunda bunlardan faydalanmak mümkündür, Kemal bu hakikatı görmemiştir, demek istemişim: Bu hakikatı Ziya Gök Alp görmüştür." (s.101)

Namık Kemal hakkındaki değerlendirmelerinden sonra Boratav, bu kez de Ziya Gökalp'in milliyetçilik anlayışını ele alır. Boratav'a göre, Gökalp'in Türkçülüğü zaman içinde gelişmiştir; aldığı en son şekliyle bile Gökalp Türkçülüğü Türkiye Cumhuriyeti ilkeleriyle tam olarak bağdaşmaz. Irkçı-Turancı grupların Gökalp'in düşüncesine romantik yaklaşımlarına cevap olabileceği düşüncesiyle Boratav, Gökalp'in 1922 yılında *Küçük Mecmua*'da yayınladığı bir yazıdan alıntı yapar:

> "..Millet, ırk ve kavmiyyet demek değildir, cemiyetler kablettarih zamanlarda bile ırken saf ve kavmiyetçe halis değildiler. Kablettarih zamanlarda bile saf bir ırk mevcut bulunmazsa, tarihi devirlerdeki kavmi hercümerçlerden sonra, artık saf bir kavmiyyet arama abes olmaz mı? Esasen içtimai hasletler uzvı veraset-

> le intikal etmediği, yalnız terbiye ile intikal ettiği için, ırkların milli seciye noktai nazarından hiç bir rolü yoktur." (s.102)

Bir diğer alıntı da *Türkçülüğün Esasları*'ndan gelir:

> "...Memleketimizde vaktile dedeleri Arnavutluktan veya Arabistan'dan gelmiş millet daşlarımız vardır, bunları türk terbiyesi ile büyümüş ve türk mefkuresine çalışmayı itimat etmiş görürsek sair milletdaşlarımızdan hiç tefrik etmemeliyiz. Yalnız saadet zamanında değil, felaket zamanında da bizden ayrılmayanları nasıl milletimizden hariç telakki edebiliriz." (s.102)

Boratav, Islamiyet'in Gökalp'in millet tanımında da birleştirici bir faktör olduğunu hatırlatır. Bu anlamda, Gökalp'in konumu Namık Kemal'in yaklaşımından pek de uzak sayılmaz. Diğer yazarların Gökalp eleştirilerinden örnekler veren Boratav, bunlar arasında Hilmi Ziya Ülken'in Gökalp'in Arap alfabesini ve bilim dili olarak Arapça'yı savunan tutumu üzerine yazdıklarını hatırlatır. Ülken, Gökalp'in bu yaklaşımının Cumhuriyet ilkeleriyle çelişkisini vurgulamış ve Ziya Gökalp'in entellektüel gelişiminin, üyesi olduğu İttihat ve Terakki'nin siyasi çizgisi doğrultusunda geliştiğini belirtmiştir. Gökalp Turancılığını Osmanlı emperyalizminin yeni bir formu olarak gören Ülken, üç merhaleden oluşan (Anadolu Türklerinin birleşmesi, Oğuz Türklerinin birleşmesi, ve Turan birliği) Gökalp Turancılığı ile I. Dünya Savaşındaki Alman emperyalizmi arasında bir bağ kurar. Bu bağlamda, Boratav, Ziya Gökalp hakkındaki kendi görüşlerini şöyle özetler:

> "Gerek Ittihat ve Terakkinin harp politikasına alet olmuş eski müfrit şekli ile, gerekse son yumuşamış

şeklile Gök Alp türkçülüğü epey hırpalanmıştır. İnkılabımızdan sonraki milliyet anlayışımıza onun halkçı prensiplerine, Türk sosyolojisine ve sosyoloji ile ilgili ilim şubelerine, folklora, tarihe... ila, yeni kazançlar getirmiş ve hamleler yaptırmış olmasına rağmen epey tazyike uğramıştır. Biz milliyet anlayışı ve bununla yakından ilgisi olan fikirleri üzerinde duralım: Cumhuriyet devri millet ve milliyet anlayışı artık hakanlık, hanlık ve halifelik unsurlarından da (yani hükümdar hanedanını ve dini otoriteye bağlılık ve sadakat ananesinden) tamamen kurtulmuştur; uzak veya yakın mefkure olarak, Turan-Türk birliği-ütopilerinden vazgeçmiştir; ve binnetice böyle bir ütopinin şartlandırdığı millet tarifi yerini başka bir millet tarifi almıştır. Gök Alpı tenkit ettikten sonra bu anlayış merhalesine nasıl gelindiğini gözden geçirmek faydalı olacaktır; böylece son zamanlarda bazı çevrelerde uyanan Gök Alp'ın dokunulmazlığı hakkındaki mistik kanaatın ne kadar yersiz olduğunu da görmüş olacağız." (s.106)

Boratav, savunmasında, Ziya Gökalp'in milliyetçilik teorilerini eleştiren diğer yazarlara da yer verir. Bunlardan Nüzhet Sabit, Gökalp'i hars ve medeniyet kavramlarını ayrıştırması ve dini milliyetçilik tanımında merkezi bir yere koyması bakımından eleştirir. Ahmet Ağaoğlu, Sadri Etem ve Hasan Ali de Gökalp'in hars ve medeniyet düalizmini eleştirenlerdendir. Boratav, bu düalizme en güzel cevabı Cumhuriyet inkılaplarının verdiğini düşünür:

> "Bu inkılaplarla hars ve medeniyet ayrılığının esassızlığı fiilen isbat edilmiş oldu, bu, bizim milliyet anlayışımızda yeni bir gelişme safhasıdır; Gök Alp'ın milletinde değişmediğine inanılan hars unsurunun

> medeniyet gibi zamana ve şartlara bağlı, değişebilir birer unsur olduğunu kabul eden bir anlayış..." (s.107)

İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Reşit Galip de, Boratav'ın, Türk milliyetçiliğinin Gökalp Türkçülüğünden nasıl farklılaştığını vurgulamak için alıntıladığı yazarlardandır. Boratav, ayrıca, tüm ayrımcı yapısına rağmen, Anadoluculuk akımından da Gökalp Türkçülüğünü eleştiren bir yaklaşım olarak bahseder.[279] Cumhuriyet milliyetçiliğinin temellerini hatırlatmak bakımından, Boratav, "millet" ve "milliyet" kavramlarının *Nutuk*'ta Atatürk tarafından nasıl ele alındığına da değinir. Esasında, Atatürk de, halefi İnönü de yayılmacı politikalardansa iktisadi kalkınmaya önem vermişlerdir. Boratav'a göre, "Milliyetçilik, milletini müspet şekilde sevmek, yani maddi ve manevi sefaletten kurtarmaya, insanlık seviyesine eriştirmeye çalışmaktır" ve İnönü'nün de belirttiği gibi, "Milletler arasında kardeşçe bir insanlık hayatı, Atatürk'ün en kıymetli ideali"dir.(s.115-116) Gökalp Türkçülüğü ve Cumhuriyet milliyetçiliğine dair, Boratav şu karşılaştırmayı yapar:

> "CHP umdeleri Gök Alp türkçülüğünden (yani millet ve milliyet anlayışından) farklıdır. O milliyetçilik laik değildi: milletin, din bağlarıyla birbirine bağlı olması şartını ileri sürüyordu; yeni milliyetçilik laiktir. Ziya Gök Alp milliyetçiliği, kültür-medeniyet düalizmini kabul eder ve milliyeti kültür unsuruna daya-

279 Anadoluculuk akımının öncülerinden Mehmet Halit Bayrı'ya göre, Cumhuriyet Türkiyesindekiler "Türk soyundan" ancak "Anadolu milletindendir" (s.110). Bu hareket Anadoluyu asıl vatan, diğer bolgeleri ise Osmanlı müstemlekeleri olarak kabul eder. Anadoluculuk hareketi hakkında daha detaylı bilgi için, bkz. Üstel, Füsun. 1993. "Türk Milliyetçiliğinde Anadolu Metaforu," *Tarih ve Toplum*, Ocak 1993, cilt 19, sayı 109, s.51-55.

nan birlik olarak kabul eder. Türk milletini, daha çok şark medeniyetine bağlı, ona bağlı kalmak zorunda ve ancak medeniyetin teknik hususlarında Avrupa'ya uyması lazım gelir telakki eder. Yeni milliyetçilik milletin hususiyetlerini muhafaza etmeyi prensip olarak kabul etmekle beraber, bu hususiyetleri, ancak, bir bütün olarak anladığı garp medeniyetinin müesseseleri dışında kalan unsurlar olarak, ve bu medeniyete katılmağa engel olmamak şartıyla kabul eder. Bunun neticesinde, kıyafet, harf, vs. inkılaplarına bizi götürür...Ziya Gökalp milliyetçiliği Anadolu hudutları dışındaki Türk aslından milletlerle - son şekliyle, siyasi gayeleri bertaraf etmiş olsa dahi - istikbalin bir mefkuresi olarak, Türk-Turan birliğini düşünür; yeni Türk milliyetçiliği için yakın ve uzak bir tek millet mefkuresi vardır: Türkiye'nin kendi milli hudutları içindeki halkı bir millet halinde kaynaştırmak ve onu medeni milletlerin seviyesine yükseltmek, maddi, manevi refaha, saadete kavuşturmak." (s.116-117)

Cumhuriyetin milliyetçilik kavramı üzerinde dururken Boratav iki önemli kaynağa başvurur: anayasa ve CHP programı. Anayasanın ikinci maddesine göre, "Türkiye'de din ve ırk ayırd edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese Türk denir." (s.118) Yine aynı şekilde, CHP, "millet" kavramını "dil, kültür ve mefkure birliğiyle birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği siyasi ve içtimai bir bütün," "vatan" kavramınıysa "Türk milletinin eski ve yüksek tarihi ve topraklarının derinliklerinde mevcudiyetlerini muhafaza eden eserleriyle yaşadığı bugünkü siyasi sınırlarımız içindeki kudsi yurt" olarak tanımlar. (s.118) Boratav, CHP'nin dış Türklere dair politikasını da Parti programından aldığı bir pasajda özellikle vurgular. Buna göre:

"Fırka esaslarında millet, ancak vatandaşların teşkil ettiği siyasi ve içtimai heyet olmasına ve programımızda vatan bugünkü siyasi sınırlarımız içindeki yurt olarak tarif edilmesine göre fırkamızın anladığı milliyetçiliğin, siyasi mukadderatı bizden ayrı olan kitlelerle münasebeti yoktur. Ayrı ayrı dillere sahip olan, ve vatanımızın hudutları haricinde yer yer müstakil devletler kurmuş veya başka devletlerin şubesi vaziyetinde bulunmuş olan Türkler hakkında sıcak bir sevgiyle meşbu alakamızı muhafaza ederiz. Ancak, gittikçe inkişaf eden tarihi hakikatlara göre mikdarları büyük yekunlar dolduran bu kitlelerle aramızdaki kan karabetini ve tarih karabetini bugünkü siyasi iştigalimizin dışında bir ilim mevzuu telakki ederiz." (s.119)

Boratav, dil birliği yanında millet tanımında önemli bir unsur olan kültür birliğini, "maziye beraber bağlı olmak, zengin ve müşterek bir hatırat mirasına sahip olmak, geçmiş zamanların acı ve tatlı hayatını beraber yaşamış, ümitleri beraber beslemiş, büyük eserleri beraber yapmış, büyük müşkülleri beraber yenmiş olmak" şeklinde açıklar.(s.119) Boratav'ın özellikle vurguladığı bir diğer nokta ise, bugünkü Türk milleti içinde Hristiyan ya da Musevi olmak veya Kürt, Çerkes, Laz ya da Pomak orijininden gelmenin her hangi bir ayırımcılığa yol açmaması gerektiğidir. Boratav, Demokrat Parti ve Millet Partisinin de ırk ve din ayırımcılığı gözetmediğinin de altını çizer. Bu, tabii ırkçı-Turancı grupların yaklaşımlarından oldukça farklıdır. Boratav savunmasını milliyetçilik hakkındaki kendi görüşleriyle noktalar:

"Ben ne siyasi bir muharririm, ne de içtimai doktrinler üzerinde ders yapmış bir hocayım; milliyet nazariyeleri üzerinde fikir ve münakaşa yürütmemiş ol-

mam pek tabiidir. Fakat ben senelerce liselerde türk edebiyatı, ve bir Türk üniversitesinde Türk folkloru ve halk edebiyatı okuttum. Bu mevzularda kitaplar yayınladım, çeşitli dergi ve gazetelerde yazılar yazdım. Bir politika mevzuu olarak milliyetçilikten bahsetmemiş olsam, ve bir politika olarak kendimi milliyetçi diye ilan etmemiş olsam bile, "millet"in ne demek olduğunu anlamış, ve anlattığı sosyal varlığın değerleri üzerinde, yani "milli" olan şeylerin üzerinde durmamış olabilir miyim? Benim bu değerleri inkar ettiğim ve yıktığım iddia olunuyor. Burada böyle olmadığını sadece söylemekten ne çıkar? Bu iftirayı fırlatanlar, tahrife, uydurmaya ve düpedüz sahtekarlığa düşmeden söylediklerinin doğruluğunu ispat edecek bir tek satırımı bile gösterememişlerdir. Ben yazılarımdan bazı parçalarla onların yalanlarını yüzlerine vuracağım." (s.125)

Boratav'a yöneltilen suçlamalardan birkaçı da doğrudan onun folklor üzerine yazdıklarıyla ilgilidir. Bunlardan *Yurt ve Dünya*'da yayınlanan iki makalesi suçlamalara özellikle konu olur. "Milli Sanatın Kaynağı Olarak Folklor" ve "Halk Kahramanları, Sanat Eseri ve Halk Terbiyesi" isimli bu iki makalede Boratav, Türk folklorunda rastlanan bazı karakterlerden, milli bir edebiyat vücuda getirilmek için nasıl yararlanılabileceğine değinir. Boratav'a göre, bu makaleler, esasında, kendisinin "milli" terimini kullanmaktan kaçındığı şeklindeki suçlamalara da bir cevaptır; kendisi, "milli" teriminden ziyade "milliyet bezirganlığından" kaçınmıştır. Bu konuda daha evvelce yazılmış bir makalesini mahkemeye sunar:

"Fizik, kozmoğrafya botanik konuları üzerinde konuşurken konuların veya bunları araştırma metotlarının milli veya gayrı milli olup olmadığını düşünmek kimsenin aklından geçmediği halde, felsefe, sosyoloji, edebiyat konuları üzerinde konuşan ve yazanlar sık sık bu terimleri dillerine dolarlar; çok defa manası iyi anlaşılmayan bu "milli" kelimesi üzerine uzun uzun dil ve kalem savaşları alıp yürür. Milli kelimesinin "millet" isminden arapça kaideye göre yapılmış ve milletle ilgili şeyler hakkında bir sıfat olması pek tabiidir; fakat, çokluk, ondaki bu elle tutulur anlamın yerini pek kaypak, sınırları belirsiz bir anlam alıyor. Edebiyat eserlerini sadece böyle asıl anlamını kaybetmiş yahut bunu bulamamış bir "milli" vasfı ile kıymetlendirmek herhangi bir güzel sanat kolunda bu türlü milliliği değer kazandırıcı ve yaşatıcı vasıflardan ayrı, onlarla kaynaşamıyan bir vasıf gibi görmek, bir eserin değersizliğine hükmetmek istenildi mi onda bu millilik vasfının bulunmadığını söylemekle işi kestirip atmak...gibi yanlış ilim ve tenkit sonuçlarına götüren anlayışın sakat ve çarpık taraflarını görmemiz, gerçek ilim ve tenkidin faydalarına inanıyorsak kelimeleri ve terimleri onların doğru anlamlarını bilerek kullanmamız gerektir." (s.126)

Pertev Naili Boratav üç yıl süren bu davadan beraat eder. Ne var ki, Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sirer'in girişimleri sonucu, başkanı olduğu kürsüye ayrılan fonlar TBMM'nde alınan bir kararla henüz dava tamamlanmadan kesilir, ve Üniversitedeki görevi bu şekilde de jure olmasa da de facto bitmiş olur. Böylelikle Ankara Üniversitesi'nde kendi gayretleri sonucu kurulmuş ilk bağımsız Folklor kürsüsü de hükümet ve meclisin müdahalesiyle kapatılmış olur. Meclis'teki tartışmalara Adnan Adıvar, Fahri Kurtuluş, Behçet Kemal Çağlar, Reşat Şemsettin Sirer, Emin Soysal,

Suut Kemal Yetkin, Hulusi Oral ve Tahsin Banguoğlu gibi milletvekilleri katılırlar. İki gün boyunca Ankara Üniversitesi vakası etrafında "üniversite muhtariyeti" meselesi, "milliyetçi olmayan" bir muhtariyetin olup olamayacağı, *Yurt ve Dünya* dergisinin dini mukaddesata hücum edip etmediği gibi konular görüşülür ve Adnan Adıvar'ın muhalefetine rağmen Halk bilimi kürsüsüne ayrılan fon kesilir. Böylelikle, Pertev Naili Boratav'ın deyimiyle "adli" olarak ulaşılamayan noktaya, "idari" manevralarla ulaşılır.[280]

Boratav davası, kişisel, sosyal ve siyasi olmak üzere tüm cepheleriyle, Türkiye'deki folklor tarihçesinde oldukça travmatik bir döneme işaret eder. Boratav'ın Fransa'ya gidişiyle, Türkiye'de yavaş yavaş gelişen akademik folklor pek de geriye sarılamayacak bir biçimde "gençlik enerjisini" yitirir. 1950 yılında Halkevlerinin de kapatılmasıyla birlikte, folklor araştırmaları, 1966 yılında Kültür Bakanlığı bünyesinde kurulan, ve yapısı özerk akademik çalışmalardan çok farklı olacak olan "Milli Folklor Enstitüsü"nün faaliyetlerine kadar büyük ölçüde kişisel folklor araştırmalarıyla sınırlı kalır. Boratav'ın kendi anlatımıyla, kopartılan bütün fırtına, esasen, "halk biliminin, kültürünün, geleneğinin *bir öğünme konusu yapılmadan araştırılması*" meselesine farklı yaklaşımlara işaret etmektedir.[281]

1993 senesinde Kültür Bakanlığı çoktandır ihmal ettiği bir girişimde bulunarak Pertev Naili Boratav'a Türk folkloruna katkılarından dolayı özel bir onur ödülü vermiştir. Kültür Bakanının ödül töreni dolayısıyla yaptığı konuşma, Boratav'ın devletle olan ilişkisinin bir özeleştirisini yapması bakımından önem taşır:

280 Pertev Naili Boratav'la 18 Mart 1992'de Paris'te yaptığım görüşmeden.

281 Pertev Naili Boratav'la 18 Mart 1992 yılında Paris'te yaptığım görüşmeden. Vurgu bana aittir.

"1993 yılı Kültür Bakanlığı Büyük Ödülü, Türk halkbilimine ve Türk edebiyatına katkıları evrensel boyutlara ulaşmış bulunan değerli insanımız Pertev Naili Boratav'a verilmiştir (...)

> Sayın Boratav, tarihsel süreç içinde, Türkiye'nin siyasal dalgalanmalarına koşut olarak, büyük sıkıntılar da çekmiş bir bilimadamıdır. Ne var ki, bu sıkıntılar onun verimini hiç etkilememiş, tam tersine artan üretimi onu toplumunun özgün kültürüne büyük hizmetler veren bir araştırmacı kimliğine kavuşturmuştur.
>
> Bu ödül ile, bir anlamda toplumumuzun kendisine olan borcunu da simgelemiş olmayı umut ediyorum."[282]

282 Kültür Bakanının tören sırasında basına dağıttığı metinden.

1950'LER TÜRKİYE'SİNDE FOLKLOR ÇALIŞMALARI

1950'lere gelindiğinde Türkiye'deki folklor çalışmalarının seyrinde iki önemli gelişme olmuştu. Bunlardan ilki, önceleri Halk Bilgisi Derneği ve daha sonra da Halkevleri döneminde, çeşitli folklor türlerinin araştırılmaya başlanmış olması ve bu türlerin "milli folklor türleri" olarak yerleşikleşmesiydi. İkinci ve daha sonraki yıllardaki folklor çalışmalarını daha yakından ilgilendiren gelişme ise, folklor araştırmalarının akademik bir çerçeveye oturtulamamış olmasıydı. Halkevleri döneminin amatörlüğü akademik bir yapıda kurumsallaşamamış, bu yöndeki en önemli çabayı sarfeden Pertev Naili Boratav'ın da önü kesilmişti. Esasen, Halkevlerinin kapatılması, Halkevleri geleneğinin hemen kesintiye uğraması anlamına gelmiyordu. Cumhuriyet idaresiyle ilk ilişkilerini Halkevlerinde kuran yetişkin bir neslin yanında, milli eğitim kurumlarında eğitim gören yeni bir nesil de vardı. 1950'lere gelindiğinde "milli eğitim" kurumlarının müfredatı, Cumhuriyetin ilk yirmi yılında Halkevlerinin de katkısıyla oluşturulan bir birikimi hayata geçirmeye başlamışlardı. Tarih, halk edebiyatı, hatta coğrafya konularında

devletin resmi ve yarı-resmi kurumları tarafından biriktirilen bilgi bütünü artık bir "milli repertuar" çerçevesinde yeniden tasnif edilmiş ve devlet kurumları aracılığıyla yaygın olarak iletilmeye başlanmıştı.

Folklor araştırmaları konusunda 1950'lerden itibaren ortaya çıkan önemli bir gelişme folklor faaliyetlerinin artık bir yol ayrımına gelmiş olmasıydı. En belirgin değişim halk oyunları alanında yaşandı. 1950'ye kadar, Halkevlerinin çatısı altında derlenen ve sunulan halkoyunları, Halkevleri döneminin kapanmasıyla, resmi himayeden çıkarak özel kurumların desteğiyle hızla geliştiler. Buna karşın, yine Halkevleri çatısı altında derlenen ve yazılı kültüre kazandırılan halk edebiyatı, halk şarkıları, halk tiyatrosu gibi diğer folklor türleri, ancak devlet desteğindeki araştırma kurumları tarafından ele alınır oldular. Bu türlerin "popülerliği" halk oyunlarıyla kıyaslanınca oldukça sınırlıydı. Yine de, milli eğitim kurumlarındaki süreklilikleri itibarıyla en az halk oyunları kadar yaygın bir kitlenin bilgisi dahilindeydiler.

Folklorun kurumsallaşma profiline bakıldığında, 1950'lerden itibaren tecrübe edilen bir diğer gelişme artık "turizmin" folklorun yanında önemli bir tema olarak ortaya çıkıyor olmasıydı. Cumhuriyet döneminin idari olarak Anadolu'da yeniden ele aldığı yerleşim birimleri çerçevesinde özellikle bir dernekleşme faaliyeti gözle görülür bir hale geldi. Bunlar, Van Turizm ve Folklor Derneği (1952), Kars Turizm ve Tanıtma Derneği (1954), Konya Kültür ve Turizm Derneği ve Tekirdağ Şarköy Turizm ve Tanıtma Derneği (1959) gibi derneklerdir.[283] Esasında, bu dernekler doğrudan "turistik" bir kitleye seslenmekten çok, ulusal sınırlar içinde yerel tanıtım işlevi görüyorlardı. Çoğunun isminden de anlaşılacağı gibi, folklorun sözlü türlerinden ziyade daha çok halk oyunları ve elsanatlarına yoğunlaşmaktaydılar. Bu açıdan, tanıtım amaçlı folklor dernekleri daha sonraki yıllarda sayıları hızla artacak olan "gösterim" amaçlı halk oyunları derneklerinin de bir habercisiydiler.

283 Tan, Nail. 1981. *Atatürk ve Türk Folkloru*. Folklor Araştırmaları Kurumu Yayınları, sayı 7.

Özel ve Devlet Destekli Kurumlarda Gelişen Sözlü Kültür Araştırmaları

1932 yılında kapanarak Halkevlerine katılan Halk Bilgisi Derneği 1946 yılında İstanbul'da yeniden açıldı. İlk dönemindeki (1927-1932) canlılığını tekrar yakalayamasa da, bu kurum, 1950'lerde folklorun "sahnelendiği" değil de "araştırıldığı" nadir kurumlardan biri oldu. Dernek, *Halk Bilgisi Haberleri*'nin yayınına yeniden başlasa da, bu çaba 125. sayıdan öteye gidemedi. Halk Bilgisi Derneği'nin yeniden canlandığı dönemdeki en önemli gelişmelerden biri 1955 yılında "İstişari Türk Folklor Kongresi" adı altında bir konferans düzenlenmesi oldu.[284] Aralarında Mahmut Ragıp Gazimihal, Ahmet Kutsi Tecer, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Abdülkadir İnan, Vedat Nedim Tör, Behçet Kemal Çağlar, Şerif Baykurt, Cahit Öztelli, İhsan Hınçer, Sadi Yaver Ataman, Halil Cemal Oğultürk, ve Sevgi Babaoğlu'nun da bulunduğu birçok folklorcu bu konferansa katıldılar ve bazı kararlar aldılar. Bu kararlardan en önemlisi milli bir Folklor Enstitüsünün kurulması için Milli Eğitim Bakanlığı ve Üniversite Senatolarına başvurulmasıydı. Ayrıca, bir folklor kütüphanesi oluşturulması ve halk oyunlarının filme alınması gibi konular da konferansta görüşülen temalar arasındaydı.[285]

284 Tan, Nail. 1988. *Folklor (Halkbilimi) Genel Bilgiler*. İstanbul: Halk Kültürü.

285 Evliyaoğlu, Sait, & Şerif Baykurt. 1988. *Türk Halkbilimi*. Ankara: Ofset Reprodüksiyon Matbaacılık.

Derneğin yeniden canlandırılmasında öncü rolü olan kişilerden birisi de İhsan Hınçer'di. Edebiyata ve folklora olan tutkusu ve kişisel kararlılığı ile Hınçer, *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi* adıyla yeni ve uzun ömürlü bir yayının kurucusu ve yürütücüsü oldu. Dergi, İhsan Hınçer'in 1979 yılında vefatına kadar Halk Bilgisi Derneği'nin yarı-resmi yayın organı olarak çıkmaya devam etti. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*'nde 1950'lerde çıkan makalelere bakıldığında bunların konuları itibarıyla geniş bir alana yayıldığı gözlemlenebilirdi. Bunların bir kısmı, Türkiye'de ve yurt dışında folklor araştırmalarının tarihçesi ve önde gelen folklorcuların biyografilerini konu alıyordu. Bazı makaleler ise müze sergileri ve konferanslara dair bilgiler veriyordu. Köy monografilerinin yanı sıra, halk mimarisi, giysi, yemek, halk hekimliği, geçiş törenleri, bayramlar, inanç sistemleri, diyalektler, halk edebiyatı, âşık geleneği, destan, masal, fıkra ve atasözleri, bilmece, tekerleme ve ağıtlar, halk tiyatrosu, halk şarkıları, halk oyunları, geleneksel müzik enstrümanları, çocuk oyunları ve isim folkloru gibi halk yaşamı ve maddi kültürü doğrudan ilgilendiren türler üzerinde de yazılar bulmak mümkündü.[286]

1955 yılında oluşan bir diğer kurum da Ankara'da açılan Türk Halk Sanatlarını ve Ananelerini Tetkik Cemiyeti'ydi. Adını 1959 yılında Türk Etnografya ve Folklor Derneği'ne ve 1973 yılında Folklor Araştırmaları Kurumu'na çeviren bu dernek[287] Fuat Köprülü'nün öncülüğünde kurulmuş olup Aydın Orhan, Hamit Zübeyr Koşay, Abdülkadir İnan, Adnan Saygun, M. Şakir Ülkütaşır, Suut Kemal Yetkin ve

286 Bkz. Baraz, Dr. Turhan, Semra Tetik ve Nazmiye Özsan (der.) 1986. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi Konu-Yazar Kaynakçası*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, sayı 129.

287 Toygar, Kâmil. 1983. "Folklor Derneklerine Toplu Bakış: 1," *Türk Halk Müziği ve Oyunları*, cilt 1, sayı 6, Nisan-Mayıs-Haziran, s.256.

Halil Bedii Yönetken gibi folklorculardan meydana geliyordu. Türk Etnografya ve Folklor Derneği'nin tüzüğünde derneğin amacı, "Türk Etnoğrafya ve Folklorunu bilimsel yollarla araştırır ve değerlendirir. Bu alanda çalışan kurullar ve kişilerle işbirliği yapar, yayınlarda bulunur, konferanslar düzenler, sergiler açar" şeklinde belirtilmekteydi.

Derneğin, asli, muhabir ve onursal üyelik olmak üzere üç değişik üyeliği vardır. Yine tüzüğe göre, dernek gelirleri, üyelik aidatı, yayın ve müsamere gelirleri, Milli Eğitim Bakanlığı'ndan gelen yardım ve bağışlardan oluşmaktaydı.[288] 30 yıllık bir süre içinde yalnızca 12 kadar kitap yayını yapabilmiş olsa da, dernek mütevazi sergiler açmış ve uluslararası birkaç konferans da düzenlemiştir.[289]

Bu iki kurumun yanısıra, Ankara Devlet Konservatuarı da, 1930'ların sonundan 1957'ye kadar halk müziği derlemeleri ve bunları notaya geçirme çalışmaları yaptı.[290] Benzer bir şekilde, İstanbul Devlet Konservatuarı da halk müziği derleme çalışmaları yapmıştır. "Folklor İnceleme ve Derleme Heyeti" tarafından yapılan bu çalışmaların yanısıra, Konservatuar bünyesinde, "Folklor Tatbikat Topluluğu" adı altında, bir de derlenen parçaları seslendirecek bir topluluk kurulmuştu. Ne var ki, bu topluluk bu projeyi 1950'li yıllarda gerçekleştirecek fırsatı bulamadı.[291] Konservatuarların faaliyetleri yanında sözlü folklor türlerine dair bir hareketlenme de Milli Kütüphane'de Kültür Bakanlığı himayesinde

288 Bkz. *Türk Etnoğrafya ve Folklor Derneği Tüzüğü*, Milli Kütüphane'deki nüshasından.

289 Tan, *a.g.e*

290 Ankara Devlet Konservatuarının düzenlediği saha gezileri hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Yönetken, Halil Bedii . 1966. *Derleme Notları-I*. İstanbul: Çeltüt Matbaacılık Kollektif Şirketi.

291 Bkz. Tongur, Hikmet. 1967. "Konservatuar Folklor Tatbikat Topluluğu," *Orkestra*, 1967, sayı 50, s.7-10.

kurulan folklor arşivi ile yaşandı. Burada, âşık edebiyatı, Karagöz'le ilgili çeşitli materyeller ve geleneksel müzik enstrümanları değerlendirildi. Bu dönemde "maddi kültür" alanındaki araştırma projelerini ise yine Kültür Bakanlığı'nca desteklenen "Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü" yürüttü. Müdürlüğün 1958 yılında yurt çapında giriştiği maddi kültür derleme çalışmaları sonucu toplanan halk giysileri ve el sanatlarına ait örnekler Ankara'daki Etnoğrafya Müzesi'nde sergilenmeye başlandı.

1950'ler boyunca folklorun sözlü türlerine yönelik çalışmalar Türk Dil Kurumu (TDK) çatısı altında toplanmıştır. Çeşitli yerel dialektler, atasözleri ve deyimleri derleyen TDK gibi, İstanbul Üniversitesi'ne bağlı ve 1924'den beri faaliyet gösteren Türkiyat Enstitüsü de sözlü halk kültürüne dair çalışmalar yaparak bunları *Türkiyat Mecmuası*'nda yayınladı. Pertev Naili Boratav'ın üniversiteden ayrılmasını takip eden dönemde, eski hızıyla ve planlandığı şekliyle olmasa da, folklor üzerine tezler yazılmasına devam edildi ve *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*'nde folklora dair yayınlara da yer verildi.[292] Sayıları 50'yi aşmasa da DTCF'de yazılan folklor tezlerinin yerel dialektler, Dede Korkut, Nasreddin Hoca, halk hikayeciliği, isim verme ve yemek kültürü gibi geniş bir alana yayılan folklor temalarından örnekler verdiği görülür.[293] Bu yayınların yanında, 1956 yılından itibaren çıkmaya başlayan *Türk Etnoğrafya Dergisi* de maddi kültür araştırmalarına dair çeşitli yayınlar yapmıştır.

Mahir Şaul'un 1970'lerde gözlemlediği gibi, 1950'lerin yazılı folklor ürünleri genellikle derlemecilik yönü ağır basan, analitik olmaktan çok betimsel yayınlardı. Bu folklor dergileri Halkevleri dergilerinin geleneğinden oldukça farklıydı. Her şeyden önce, yerel amatör çalışmalar olmaktan ziyade, bu dergiler, şehir kurumlarında çalışan yetişmiş araştırmacıların ürünleriydi. Gerekli yöntem ve analizden yoksun olsalar da, bu dergilerin çoğu 1960'larda milli bir arşiv kurulana kadar folklor araştırmacıları için derlemelerin yapıldığı ve toplandığı önemli kurumlar oldular.[294] Ancak bu dağınık kurumlaşmaların, çok sayıda folklorcu ve folklor derlemelerini biraraya getirseler de, 1940'larda DTCF'de oluşturulmaya çalışılan akademik folklor geleneğinin yerini tutması oldukça zordu. Bu kurumlar, folklor alanında teorik bir birikim yaratmak, ve bu birikimle içinde yaşadıkları toplumun problematiklerine ışık tutabilecek araştırmalar yapabilen folklorcular yetiştirebilecek dinamik bir yapıdan yoksundular. Ayrıca, bunların çoğu, dağınık yapıları ve üye profilleriyle, doğaları gereği, herhangi bir akademik tartışma ortamı üretecek potansiyele sahip değildiler. Belki daha da önemlisi, çoğunun belli bir "milli folklor" repertuarına angaje olmaları, ve folklor disiplininin gereğinde protest söylemleri de barındıran ürünleri karşısında zaman zaman tutuculaşma eğilimi göstermeleriydi.

Halk Oyunları Kurumları

1950'lerde gelişen halk oyunları kurumlarının dinamiğini anlamak için yüksek öğretim kurumlarının 1950'ler sonra-

292 Şaul, Mahir. 1974. "Halkbilimi Dergileri," *Folklora Doğru*, sayı 33, s.3-7; Tan, *a.g.e.*

293 Bkz. Çetin, Gülen (der.) 1986. *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Yapılan Folklorla İlgili Lisans Tezleri Bibliyografyası-I (1940-1980)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

294 Bkz. Şaul *a.g.e.* Ayrıca, 1950'ler boyunca çıkmış olan folklor kitap, makale ve broşürleri için bkz. Eralp, P ve S.N. Özerdim, "1956 Yılında Etnografya ve Folklor Yayınları," "1957 Yılında Etnografya ve Folklor Yayınları," "1958 Yılında Etnografya ve Folklor Yayınları," ve "1959 Yılında Etnografya ve Folklor Yayınları," *Türk Etnografya Dergisi*, sayı 2, s.87-95; sayı 3, s.111-117; sayı 4, s.43-47; sayı 5, s.100-106.

sındaki gelişimlerine bir göz atmak gerekir. Bu dönem, her şeyden önce yeni üniversitelerin kurulduğu ve geleneksel yapıdaki yüksek öğrenim kurumlarının da modernize edilmeye çalışıldığı bir dönemdir.[295] 1946'da çok partili rejime geçildiği dönemde gündeme gelen Üniversiteler Kanununa kadar CHP hükümetlerinin siyasi ve idari kontrolünde olan yüksek öğretim, 1950'lerde yeni bir hukuksal çerçeveye oturtularak yeniden yapılanıyordu. Ne var ki, bu bir tür yarı-özerklikti, zira üniversiteler hala Milli Eğitim Bakanlığına bağlıydılar.

Üniversitelerdeki bu canlanma birçok öğrenciyi 1950'li yıllardan itibaren büyük kentlere çekmeye başladı. Aynı bölgelerden gelen öğrenciler genellikle kendi yörelerinin adıyla anılan yurtlarda kalıyor ve böylece yerel kimliklerini büyük ölçüde muhafaza ediyorlardı. Bazı öğrenciler için, kendi yörelerinin halk oyunlarını oynamak zamanla bir dayanışma aracı olmuştu.[296] Farklı görüşleri de benimseseler, zamanla birçok öğrenci grubunun halk oyunları etrafında örgütlendikleri görüldü. Bunlardan "Türkiye Milli Talebe Federasyonu," "Türk Halk Oyunları Federasyonu," "Türk Devrim Ocakları," "Istanbul Üniversitesi Talebe Birliği" ve "Milli Türk Talebe Birliği" kısa zamanda halk oyunları alanında söz sahibi olan kurumlar haline geldiler. Bu kurumlarda halk oyunlarıyla uğraşan pek çok genç bildikleri oyunları zamanla ilk ve orta dereceli okullarda da öğretmeye başladılar.[297]

295 Bu dönemde Ankara (1956) ve İzmir'in (1955) yanısıra, Trabzon (1955) ve Erzurum (1957) gibi Anadolu şehirlerinde de yeni üniversiteler açılıyordu. Bkz. Tekeli , İlhan.1980. *Toplumsal Dönüşüm ve Eğitim Tarihi Üzerine Konuşmalar.* Ankara: TMMOB.

296 Oktay Cengizay'la 1991 Temmuz'unda yapılan söyleşiden.

297 Bkz. Babaoğlu, Sevgi, Oktay Güzelbey ve Mete Akıncı (der.) 1964. "Yüksek Tahsil Gençliği Türk Folklor Enstitüsü Kurma Derneği," *Gaye ve Program*, s.2-3.

Öğrenci dernekleri arasında "Türkiye Milli Talebe Federasyonu" halk oyunları aktivitelerine bir "Folklor Komisyonu" kurarak 1952 gibi erken bir dönemde başladı. Esasen, bu tür öğrenci kurumlarında folklor faaliyetlerinin çoğalması ve yaygınlaşması 1950'lerin sonunu, hatta 1960'ları buldu. Türkiye Milli Talebe Federasyonu'nun ön plana çıkışı 1955 yılında düzenledikleri uluslararası bir festival ile oldu.[298] Öğrencilerin kurduğu folklor kurumları arasında, 1959 yılında açılan "Boğaziçi Üniversitesi Folklor Kulübü"nü de farklı türlere bünyesinde yer vermesi, halk oyunu ve halk müziği gösterileri düzenlemesi ve *Folklora Doğru* adlı düzenli bir yayını sürdürmesi bakımından anmak gerekir.[299]

1950'li yıllarda halk oyunları faaliyetleri ile önplana çıkan diğer kurumlar arasında Ankara'da kurulan "Türk Folklör Oyunları ve Estetik Danslar Kulübü" adlı bir kurum da vardır. Memur, avukat, iş adamı, emekli asker ve berber gibi farklı mesleklerden gelen 12 kişi tarafından 1952'de kurulan bu kulüp, tüzüğünde amacını "milli oyunları modern müzik enstrümanları eşliğinde öğretmek ve sunmak, ve bunları yurt sathına yaymak" olarak belirtir.[300] Sonraki yıllara pek iz bırakmamış olmasına rağmen bu kulüp, 1950'lerde popülarize olmaya başlayan halk oyunlarına duyulan ilginin somut bir göstergesi olması bakımından önem taşır.

298 Bkz. *Uluslararası Kültür Şenliği* dolayısıyla basılan, TMTF bülteni, August 11, 1966 (Gündağ Kayaoğlu arşivinden).

299 Robert Kolej Türk Folklor Kulübü adıyla kurulan bu öğrenci kulübü, 1971 yılında adını "Boğaziçi Üniversitesi Türk Folklor Kulübü" olarak, 1974 yılında da "Türk" sözcüğünün kısıtlayıcı cephesini gözönüne alarak "Boğaziçi Üniversitesi Folklor Kulübü" olarak değiştirmiştir.

300 Bkz. *Türk Folklör Oyunları ve Estetik Danslar Kulübü Tüzüğü.* 1952. Ankara: Emel Matbaası.

Halk oyunları faaliyetlerinin Halkevleri dönemindeki zenginliği yansıtması bakımından 1950'lerde kurulan en önemli kurum kuşkusuz "Türk Halk Oyunlarını Yayma ve Yaşatma Tesisi" dir. İlk olarak 1954 yılında Yapı ve Kredi Bankası'nın açtığı bir halk oyunları yarışmasıyla gündeme gelen bu kurum 1955 yılında resmen kurulmuş ve o yıldan itibaren de faaliyetlerine yarışma olarak değil de halk oyunları bayramı düzenleyerek devam etmişti. Bankanın 10. yıl kutlamaları dolayısıyla 1954 yılında ilk kez düzenlenen halk oyunları yarışmasına katılım için değişik yörelerden halk oyunları gruplarıyla temasa geçilmişti. Vedat Nedim Tör'ün anılarından öğrendiğimize göre, yeni halk oyunları gruplarını tespit etmek ve Halk Oyunları Bayramı'na dahil etmek sistemli bir çalışma gerektiriyordu:

> "Her yıl uzman arkadaşlarımız ekip ekip illerimize dağılırlar ve kasaba kasaba, köy köy dolaşarak düğünlerde bayramlarda oynanan halk oyunlarını teyple, fotoğrafla, filmle tespit ederler; ihtiyarlarla dostluk kurarlar, o bölgede oynanan oyunlar hakkında bilgi toplarlar. Tesise muhatap olabilecek bir "Halk Oyunları Derneği" kurmak ve gelecek yılın Halk Oyunları Bayramı'na katılmak üzere bir ekip hazırlamak üzere teşvik ederlerdi."[301]

Şerif Baykurt'un sözlü ifadesine göreyse; bazı bölgeler gidecek grubu saptamak için kendileri de bir yarışma düzenler, bazılarında yörenin varlıklı bir işadamı gidecek grubun masraflarını karşılardı.[302] Kimi yerlerde ise yerel makamların

301 Tör, Vedat Nedim.1976. *Yıllar Böyle Geçti-Anılar*. İstanbul: Milliyet Yayınları, s.95.

302 Şerif Baykurt'la 25 Temmuz 1992'de Ankara'da yapılan söyleşiden. Bu söyleşinin teyplerini çözümlememde bana yardımcı olan Handan Erdem ve Ahmet Yazıcı'ya teşekkür etmek isterim.

yardımcı olmaması nedeniyle aksamaların çıktığı da olurdu.

Sonuç olarak 23 halk oyunu grubu düzenlenen bu ilk yarışmaya katıldı. Esasen 1950'lere gelindiğinde, halk oyunlarının yerel grupların katıldığı bir organizasyon çerçevesinde sunumu, 1933'ten beri düzenli olarak kutlanan Halkevlerinin kuruluş yıldönümü kutlamaları sonucu gelenekselleşmişti. Yapı ve Kredi Bankası'nın düzenlediği bu ilk yarışmada, Diyarbakır ekibinin giysileriyle, ve Adana-Pozatı ekibi de semahlarını kadın-erkek karışık bir şekilde sergilemeleriyle özellikle ilgi çektiği söylenir.[303]

Türk Halk Oyunlarını Yayma ve Yaşatma Tesisi'nin kurucuları arasında Kazım Taşkent, Vedat Nedim Tör, Halil Bedii Yönetken, Ahmet Kutsi Tecer, Adnan Saygun, Muzaffer Sarısözen ve Mahmut Ragıp Gazimihal gibi dönemin önde gelen folklorcu ve müzik adamları vardı. Tüzüklerinde, kurucular, amaçlarının yurt sathında halk oyunlarının figürlerini, giysilerini ve müziklerini belirlemek, bunları filme almak ve koreografilerini yapmak, müziklerini de notaya almak şeklinde belirlemişlerdi. Halk giysilerinin günden güne yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu düşüncesiyle kurucular, toplanan giysiler hakkında yayın yapmayı da taahhüt ediyorlardı. Tesisin amaçları arasında halk oyunlarını ve giysilerini stilize etmek, yarışmalar, kurslar, şenlikler ve sergiler düzenlemek ve halk oyunlarının muhafaza edilmesini sağlamaktı. Halk oyunları öğreticileri yetiştirmek, milli baleye katkıda bulunmak, ve Türkiye ve yurt dışında halk oyunlarının tanıtımını yapmak da Tesisin amaçları arasındaydı.

"Tanıtım"a yapılan vurgu, esasen, o dönemde, Cumhuriyet sınırları içindeki yerel kültürlerin birbirleriyle olan iletişim eksikliği hakkında da bir fikir vermektedir. Farklı yöre-

303 Yönetken, Halil Bedii. 1964-1965. "Türk Halk Oyunlarını Yaşatma Ve Yayma Tesisi'nin Hizmetleri," *Orkestra*, sayı 20, s.4-9.

lerin halk oyunlarını aynı program dahilinde peşpeşe sıralayan, ve dolayısıyla bir "milli repertuar"ın oluşmasına katkıda bulunan bu gelenek, Halkevleri döneminde oluşmuş ve Türk Halk Oyunlarını Yayma ve Yaşatma Tesisi tarafından da pekiştirilmişti.[304] 1950'li yıllar, aynı zamanda, halk oyunları gruplarının yurt dışı festivallerine ilk kez katılmaya başladıkları bir dönemdi. Gidilen ilk festivaller 1950 yılında İtalya ve İspanya'da, 1958 yılında ise Belçika'da düzenlenmişti.[305]

1954 yılındaki yarışmadan sonra, Türk Halk Oyunlarını Yayma ve Yaşatma Tesisi bu geleneği, yarışma formatını bir "Halk Oyunları Bayramı"na çevirerek 1960'ların sonuna dek sürdürdü.[306] Bu bayram, daha sonraları kurulacak olan halk oyunları ekiplerine ve düzenlenecek şenliklere bir model oldu. Halil Bedii Yönetken'in belirttiğine göre, ilk yedi bayramda 48 farklı halk oyunu grubu izlenmiş ve bunlar 45 ayrı yöreden yaklaşık 250 halk oyunu icra etmişlerdi. Bu grupların bazısının daha sonraki bayramlara aynı oyunlarla katıldıkları da olurdu. Yönetken'in hesaplarına göre, oyuncuların % 12.5'u yalnızca kadınlar tarafından, % 25'i karışık olarak, ve % 62.5'u da erkek dansçılar tarafından icra edilmişti. 1959'da düzenlenen bayramdan başlayarak, bazı oyunlar "düğün" veya "köy meydanında toplantı" gibi uzun provalara mal olan teatral sahnelemelerle sunuldular.[307] Tesis, bu oyunları filme almanın yanısıra daha sonra besteci ve folklorcuların kullanımına açılacak olan bir arşivde bazı oyunların müziklerinin notaya geçmesine önayak oldu.[308]

304 Bkz. *Türk Halk Oyunlarını Yaşatma ve Yayma Tesisi Senedi*, 1955, İstanbul.

305 Evliyaoğlu & Baykurt, *a.g.e.*

306 Hatta 6. yılından itibaren bayrama yurt dışından ekipler de katıldı.

307 Bu oyunların detaylı listesi için, bkz. Yönetken, *a.g.e.*, s.7.

308 Bkz. Yönetken, *a.g.e.* Bu arşivden günümüze sadece geleneksel kostüm koleksiyonu kalmış olup bunlar halen Yapı ve Kredi Bankası'nca sergilenmektedir. "Halk Oyunları Bayramları"na ilişkin görsel malzeme ise Fikret Değerli'nin belirttiğine göre, 1980'lerde İstanbul Türk Musıkisi Devlet Konservatuarı'nda çıkan yangın sonucu yok olmuştur.

Bütün bu faaliyetler çerçevesinde 1950'lerdeki folklor çalışmaları Halkevleri çatısı altındaki uygulamalardan oldukça farklı bir biçimde gelişti. Her şeyden evvel, yazılı ürünlerin hitap ettiği okuyucu sayısı azalmış, okuyucu profili de kentli bir kesime doğru kayma göstermişti. Buna karşın, halk oyunlarının izleyici sayısındaki artış, halkoyunlarına karşı gelişen ilginin de kat kat canlanmasına yol açmıştı. Ankara ve İstanbul gibi kentlerde bu iki değişimin birbiri üzerinde etkili olduğu da gözlemlenebiliyordu. Örneğin, *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi* artık halk oyunlarına dair makalelerin yanısıra, halk oyunları gösterilerinden haberlere de yer veriyordu. Bunun gibi, halk oyunlarına duydukları ilgiyle folklor alanına girenlerin zamanla folklorun diğer dallarına dair çalışmalara başladığı da gözlemlenebilirdi. 1950'lerin sonuna gelindiğinde, "folklor" terimi sarfedildiğinde, akla gelen ilk şey "halk oyunları" ve "halk müziği" oluyordu. 1960'lı yıllar, bu gösteri-merkezcil folklor aktivitelerinin konsolide olduğu bir döneme tanıklık etti.

1960'larda Folklor Aktivitelerinin Merkezileşmesi

1960'ların en önemli gelişmelerinden biri olan Devlet Planlama Teşkilatı'nın kuruluşunun folklor çalışmaları üzerinde de önemli bir etkisi oldu. İkinci 5 yıllık kalkınma planına bir Folklor Enstitüsünün kurulması da alınmıştı.[309] Bu dönem Halkevlerinin yeniden açılmaları tartışmalarına da

309 Bkz. Evliyaoğlu & Baykurt, *a.g.e.*, s.94-97.

sahne oldu. Ancak Halkevlerinin açılışı ve Milli Folklor Enstitüsünün kuruluşundan önce iki kurum da folklor alanında gösterdikleri faaliyetlerle dikkat çektiler. Bunlar, "Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü" ile "Orta Doğu Teknik Üniversitesi Türk Halkbilimi Topluluğu" idi. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü 1961 Ekim'inde Ankara'da kuruldu. 27 Mayıs ihtilalini takip eden dönemde yeni bir kültürel yapılanma amacıyla kurulan enstitünün başında Cemal Gürsel bulunmaktaydı. Daha çok yerel dialektler, sözlü edebiyat, inanç sistemleri, coğrafya, maddi kültür, el sanatları, ve din kültürüyle ilgilenen enstitüde, köy tiyatrosu, Dede Korkut hikayeleri, Türk el sanatları ve Anadolu destanları hakkında kitaplar yayınlandı.[310]

1961 yılında kurulan "Orta Doğu Teknik Üniversitesi Türk Halkbilimi Topluluğu" da Boğaziçi Üniversitesi Folklor Kulübü gibi halk oyunlarının ve halk şarkılarının araştırılması ve sergilenmesine önem verdi, seminerler, kurslar, sergiler ve gösteriler düzenledi. Aynı zamanda, Anadolu'da çeşitli köylere ait araştırmalara dair materyeli arşivleyerek düzenli olarak *Halkbilimi* adlı bir dergi çıkardı.[311]

1960'ların sonuna doğru bir üniversite folklor kurumu daha açıldı. Bir grup öğrencinin girişimiyle 1969 yılında kurulan bu dernek, "Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Türk Halk Sanatları Araştırma Derneği"ydi. Akademiden çok az maddi destek görmelerine karşın, bu derneğe devam eden öğrenci grupları halk mimarisi ve el sanatlarından örnekler

310 Ülkütaşır, M. Şakir. 1973. *Cumhuriyet'le Birlikte Türkiye'de Folklor ve Etnografya Çalışmaları*. Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsünün daha detaylı bir yayın listesi için, bkz. Elçin, Şükrü. 1986. *Folklor ve Halk Edebiyatının Milli Birliğin Oluşmasındaki Rolü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, s.53-58.

311 Örnek, Sedat Veyis. 1977. *Türk Halkbilimi*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

derlemek üzere geziler tertiplediler ve bunları zaman zaman sergilediler.[312]

1960 ihtilali sonrasında, bazı "eski Halkevliler" tarafından gündeme getirilen Halkevlerini yeniden açma düşüncesi 1963 yılında "Türk Kültür Dernekleri" çatısı altında gerçekleştirildi. Ne var ki, yeni Halkevleri eski yapılarından ve donanımlarından oldukça farklı bir durumdaydılar. Tek parti döneminden çok farklı bir politik ortamda eski günlerin coşkusunu yeniden canlandırmaları oldukça zordu. Halkevlerini yeniden kurma çabaları, bir yandan kurucularının gençlik anılarını tazelemesi bakımından, diğer yandan da Cumhuriyetin en genç dönemine ait bir hatırayı canlandırmaya çalışması açısından genelinde "gençliğe" duyulan bir nostalji şeklinde dışa vurulmaktaydı. Yeni Halkevleri de bir evvelki dönemdeki misyonlarına sahip çıktılar. Eski yapıdaki "Köycülük," "Kitap ve Neşriyat," "Spor," "Dil, Tarih ve Edebiyat" gibi bölümlerin yanısıra, "Güzel Sanatlar," "Müzik," "Gösteri" ve "Folklor" bölümlerine vurguyu daha da arttırarak yapılarına "Turizm ve Seyahat" adı altında yeni bir bölüm de eklediler. Daha önceki yapılarından farklı olarak, Halkevleri, folklora ait verileri yalnızca derlemekle değil aynı zamanda "stilize" etmekle de ilgileniyordu. Folklor bölümünün temel misyonu sözlü folklor türlerini derlemek, halk oyunları gruplarını organize etmek, derlemeleri yayınlamak ve yerel müzelerin oluşturulmasına öncülük etmekti.[313] 1964'e gelindiğinde, yeniden açılan Halkevi sayısı 136'ya ulaşmış ancak bunların yalnızca 16'sı köylerde kurulabilmişti. Kaynak yetersizliği Halkevlerini bağış kampanyaları düzenlemek zorunda bırakmanın yanısıra, Orduevle-

312 Şaul, Mahir. 1971. D.G.S.A. Türk Halk Sanatları Araştırma Derneği ve Çalışmaları," *Folklor*, sayı 19-22, s.66-67.

313 Bkz. *Halkevleri Tüzüğü*. 1963. Ankara: Ajans-Türk Matbaası, s.4-6.

ri, okullar, turizm dernekleri, sinemalar, hatta hapishaneler ile bina ve malzeme paylaşımına girmeye de yönelttiler.[314] Eski "aura"sından yoksun olmalarının altında kuşkusuz bir tür zorlama ile yaşatılmaya çalışmaları yatıyordu.

1966 yılında düzenlenen "Toplum Kalkınması Hamlemizde Halkevleri" adlı seminerde Halkevlerinin yeni konumu üzerine uzun tartışmalar yapıldı. 1960'lı yılların temel konusu olan "gelişme," "kalkınma" ve "planlama" kavramları çerçevesinde insan kaynakları ve eğitim konularında Halkevlerinin nasıl bir katkı sağlayacağı üzerine çeşitli fikirler öne sürüldü. Seminerde tartışılan önemli bir konu da folklorun milli kültürün gelişimindeki yerini belirlemede Halkevlerinin nasıl bir görev üstleneceğiydi. Bu bağlamda, Ahmet Kutsi Tecer, Halkevlerinin eski dönemlerine göre daha düşük bir kapasiteyle çalıştıklarına dikkat çekmekteydi. Tecer'e göre, planlamanın büyük önem kazandığı bir dönemde Halkevlerinin artık belli konularda yetiştirme kursları açması ya da birer akademi veya konservatuar işlevi görmeye çalışması çok da anlamlı değildi. Halkevleri, olsa olsa, gizli kalmış yetenekleri su yüzüne çıkaran aracı bir rol üstlenebilirdi. Tecer, DPT'yi de sanatsal ve kültürel alanlardan çok ekonomik konuların planlamasına yönelmekle eleştiriyordu. Aynı toplantıda, Hamit Zübeyr Koşay el sanatları derlemelerini daha çok yerel etnografi müzelerinde sergilemeyi amaçlayan zihniyeti eleştirerek sıradan objelerin de folklorik bir değeri olduğunu vurgulamış, İskender Cenap Ege, radyonun folkloru dejenere ettiğini öne sürmüş, Cahit Öztelli ve Muammer Sun ise Halkevlerinin bu bağlamda bir denetleme birimi olarak işleyebileceği şeklinde görüş bildirmişlerdi. Muammer Sun'a göre, Halkevleri aynı zamanda, unutulmaya yüz tutmuş folklor malzemelerinin yaşatılacağı bir

314 Çeçen, *a.g.e.*

mekan olmalı ve folklordan beslenerek yeni milli kültür eserleri yaratmayı da cesaretlendirmeliydi.[315]

1967 yılında yeni bir girişimle Halkevlerinin daha etkin çalışmalarına yönelik hamleler yapılması kararlaştırıldı. Bu bağlamda, devletten alınan desteğin ve şubeler arası iletişimin arttırılması yönünde temaslara geçildi. 1967 yılı itibariyle açılan şube sayısı 250'ye ulaşsa da, 1960'ların ikinci yarısından itibaren Halkevlerinin merkez şubesinin kendisini diğer şubelerden soyutlamaya başladığı görüldü.[316] Kısacası, Halkevlerinin 1960'lara rastlayan ikinci dönemi önceki devirlerinin coşkusuna ulaşamadı. Folklor şubelerinin aktiviteleri genelde o yıllarda başka kurumlara da hakim olan halk oyunları faaliyetleriyle sınırlı kaldılar.

Milli Folklor Enstitüsünün Kurulması

1960'lara gelindiğinde, folklor çalışmaları Halkevleri dönemindeki gibi merkezi bir koordinasyondan oldukça uzaktı. Halkevlerinin 1950'de kapatılmalarıyla birlikte, birçok folklor derlemesi ve toplanan malzeme, Halkevleri binalarına el konulmasıyla birlikte ortada kalmış, bir kısmı da sözlü anlatılarda sıkça tekrarlandığı şekliyle "ziyan" olmuştu. Folklor çalışmalarını ortak bir çatı altında derleyecek yeni bir yapılanmaya olan ihtiyaç, akademik folklor geleneğinin de gelişemediği bir ortamda açıkça hissedilmekteydi. Mehmet Önder, İhsan Hınçer ve Adnan Saygun gibi folklorcu ve etnomüzikologlar böylesi bir merkezin, bir "Milli Folklor Enstitüsünün" kurulması gereğinin sık sık altını çizer oldular. Bu yönde atılan ilk adımsa öğrencilerden oluşan bir

315 Bkz. *Toplum Kalkınması Hamlemizde Halkevleri Semineri*, 1966, Halkevleri Genel Merkezi.

316 Çeçen, *a.g.e.*

gruptan geldi. 1964 yılının Aralık ayında, bir grup öğrencinin girişimleriyle "Yüksek Tahsil Gençliği Türk Folklor Enstitüsü Kurma Derneği" adı altında bir geçiş dönemi kurumlaşması yaşandı. Sevgi Babaoğlu, Oktay Güzelbey ve Mete Akıncı tarafından kaleme alınan "Gaye ve Program" adlı metinde "Folklor Nedir?," "Memleketimizde Folklor Hareketleri," "Dünya Milletlerinde Folklor," "Turizm-Folklor Münasebetleri," "Türk Folklor Enstitüsü Fikri," gibi başlıklar altında, halk oyunları ve halk müziğindeki canlanmaya rağmen folklor alanında bilimsel bir yapılanma olmamasına dikkat çekiliyordu. Türkiye ve yurt dışında folklorun gelişimi üzerine bilgiler de içeren bu metinde turizmin folklor üzerinde negatif bir etki yaptığı ve birçok derneğin iyi bir folklor araştırması yapmak için gereken maddi ve idari donanımdan yoksun olduğu da belirtiliyordu. Bahsi geçen dernekler arasında, "Türkiye Milli Talebe Federasyonu," "Türk Halk Oyunları Federasyonu," "Türk Devrim Ocakları," "İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği" ve "Milli Türk Talebe Birliği" gibi kurumlar vardı. Milli Folklor Enstitüsü kurmanın gerekliliğine inanan bu öğrenciler, ülkenin çeşitli yerlerine dağılmış folklor aktivitelerini merkezi bir yapıda toplama gereğini de vurguladılar. "Yüksek Tahsil Gençliği Türk Folklor Enstitüsü Kurma Derneği," adından da anlaşılacağı gibi, başka ülkelerdeki örnekleri de inceleyerek bir Folklor Enstitüsünün nasıl kurulacağına dair raporlar hazırlamayı amaçlıyordu. Bu doğrultuda, çeşitli sosyolog, psikolog ve folklorcularla görüşmeler yapıldı, ve Milli Eğitim, Turizm ve Maliye Bakanlıklarıyla temasa geçildi. Bu süre zarfında Dernek halk oyunlarına yönelik bir eğitim kursu açtı. Ayrıca, kurulacak Folklor Enstitüsüne örnek teşkil etmesi amacıyla bünyesinde bir halk müziği ve halk tiyatrosu bölümü kurdu. Dernek, kurulacak Enstitüyü sadece araştırmaya yönelik bir oluşum olarak görmüyor,

aynı zamanda akademik eğitim veren bir kurum olarak da tasarlıyordu.[317]

Bu hareketlenmenin bir sonucu olarak, "Milli Folklor Enstitüsü" 1966 Nisan'ında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bir birim olarak kuruldu.[318] Milli Eğitim ve Kültür Bakanlarının katılımıyla (Orhan Dengiz, Adnan Ötüken) Ankara Milli Kütüphanede düzenlenen bir toplantıyla Enstitünün protokolü hazırlanarak imzalandı.[319] Milli Folklor Enstitüsünün 1966 yılında kurulmasından sonra, "Yüksek Tahsil Gençliği Türk Folklor Enstitüsü Kurma Derneği" ismini "Türk Folklor Kurumu" olarak değiştirdi, ve folklorla ilgili araştırma ve gösteri düzenleme faaliyetlerine devam etti. 1969 yılından itibaren bir de *Folklor* adında bir dergi çıkarmaya başlayan kurum, ilgi alanını halk oyunları ve halk müziğiyle sınırlamayan nadir folklor girişimlerinden biri olarak kaldı.[320]

Milli Folklor Enstitüsünün kuruluş protokolünde "Türkiye ve Türk dünyası ile ilgili bir folklor arşivi kurmak," "Türkiye Folklor Atlası, araştırma haritası, Folklor Sözlüğü

317 Bkz.Yüksek Tahsil Gençliği Türk Folklor Enstitüsü Kurma Derneği, *Gaye ve Program*, haz. Sevgi Babaoğlu, Oktay Güzelbey ve Mete Akıncı, 1964.

318 İlk adıyla "Milli Folklor Enstitüsü" olarak kurulan bu birim sonradan sık sık isim değiştirdi: sırasıyla, 1973 yılında "Milli Folklor Araştırma Dairesi," 1989 yılında "Halk Kültürünü Araştırma Dairesi," ve 1991 yılında da "Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü" oldu. 1974 yılından itibaren, Milli Eğitim Bakanlığına değil Kültür Bakanlığına bağlı bir birim olarak faaliyet göstermeye başladı.

319 Toplantıya katılan diğer isimler, Orhan Acıpayamlı, Sadi Yaver Ataman, Ahmet Borçaklı, Rıfkı Danışman, Ahmet Muhip Dranas, İskender Cenap Ege, İhsan Hınçer, Mükerrem Keymen, Gültekin Oransoy, Mehmet Önder, Osman Özdenkçi, Cahit Öztelli, Nureddin Sevin, Ahmet Kutsi Tecer, İlhan Usmanbaş ve Faruk Yener'di. Enstitünün kuruluş aşaması hakkında daha detaylı bilgi için bkz. İpekkan, Levent. 1978. "Türkiyede Cumhuriyet Döneminde Halkbilim Alanında Çalışma Yapan Kuruluşlar," *Halkbilimi*, cilt 5, sayı 41, s.15-27

320 Örnek, *a.g.e.*

ve Folklor Ansiklopedisi meydana getirmek," "folklorla ilgili monografiler, bibliyografyalar, anketler, kılavuz elkitapları, broşürler, kataloglar, sözlükler, ansiklopediler, tanıtma yayınları, plak yayınları, kısa filmler, antolojiler hazırlamak, konferanslar düzenlemek, halk oyunlarına ait incelemeler yapmak ve yaptırmak" gibi maddeler yer almaktaydı. Enstitü ayrıca, bilimsel bir dergi yayınlamak, araştırma gezileri tertip etmek, folklor müzeleriyle işbirliği yapmak, uluslararası kongrelere katılmak, yurt içi kurumlarla haberleşmek ve malzeme alış-verişinde bulunmak, ve bir ihtisas kitaplığı kurmayı da taahhüt ediyordu. Bunların yanısıra, protokolde, Enstitünün bir denetleme rolü oynamasına yönelik iki madde de yer alıyordu. Bunlar, "Folklor uygulamalarında müzik, oyun, kıyafet ve benzeri elemanların otantik niteliğini korumak için ilmi bakımdan gereken uyarmalarda bulunmak" ve "Folklorun milli ahlak ve terbiye bakımından önemi dikkate alınarak başta liseler, öğretmen okulları, eğitim enstitüleri olmak üzere çeşitli okul ve müesseselerin kültür faaliyetleri içine uygun şekilde alınması için gerekli çalışma ve teşebbüsleri yapmak" şeklinde belirlenmişti.

Enstitü beş temel bölümden oluşmaktaydı: (1) Manevi Kültür Bölümü, (2) Maddi Kültür Bölümü, (3) Halk Edebiyatı Bölümü, (4) Müzik ve Oyun Bölümü ve (5) Kütüphane, Arşiv ve Yayın Bölümü. Bu bölümler için gerekli uzman, teknisyen ve büro memurlarını da Milli Eğitim Bakanlığı "tayin edecekti." Enstitünün ayrıca yılda iki kez toplanması planlanan bir "Danışma Kurulu" olacak ve bunlar folklor ve etnoğrafya uzman ve araştırmacılarından oluşacaktı.[321]

321 Protokolün tam metni için bkz. Örnek, *a.g.e.*, s. 111-114; ve Ipekkan, *a.g.e.*, sayı 41, s.16-19. Protokol daha sonra Milli Eğitim Bakanı tarafından onaylanmıştır.

Milli Folklor Enstitüsünün ilk faaliyetlerinden biri İstanbul, Ankara, Bursa ve Yozgat illerinden gelen "ulusal halk oyunları kuruluşları" ile Ankara'da 3 gece boyunca süren ve onbin kişinin izlediği bir şenlik düzenlemek olmuştur. Ilk yıl boyunca, diğer folklor dernekleriyle ilişkiye geçilmiş, ve bir ihtisas kütüphanesinin kurulması için kitap ve dergi toplanılmasına başlanmıştır. Enstitünün ilk müdürü Cahit Öztelli, ilk yılki faaliyetler arasında "Dış Türk ülkelerinden göç etmiş yurttaşların kurdukları derneklerle de ilişki"ye geçildiğini özellikle belirtir. 1967'den itibaren Enstitü, derleme gezileri de düzenlemeye başlar. Bunlardan ilki, Adil Özer'in Erzurum, Kars ve Artvin dolaylarında halk şairlerinden, türkü ve hikaye ile Karagöz motifleri derlemesidir. Ayrıca valiliklere bir genelge gönderilerek, Halkevleri döneminde olduğu gibi, öğretmenlerin derleme çalışmalarına katılmaları istenmiş ve bu bir "yurt görevi" olarak tanımlanmıştır. Derleme yapacak öğretmenlere birer "derleme fişi" çerçevesinde çalışmaları önerilmiştir. Bu fiş, derlenen yerin adı, kaynak kişinin adı, yaşı, okur-yazar olup olmadığı, derlenen malzemeyi onun kimden öğrendiği ve derleyicinin kendi adı gibi bilgilere yer vermekteydi. 1968 yılında, "Halk Oyunlarını Yayma ve Yaşatma Tesisi" ve "TRT"nin de katılımıyla Enstitü, bölgesel halk oyunları şenlikleri düzenlemiş, yüze yakın yeni halk oyununu tespit ederek filme almıştır. Ayrıca *Son Havadis* gazetesiyle temasa geçerek orta dereceli okullar arası bir "ulusal oyunlar" yarışması düzenlemiştir. Bunlara ek olarak, 1969 yılında halı ve Karagöz figürü sergileri açmıştır. Cahit Öztelli'nin müdürlüğü döneminde, Enstitü altı kitap yayınlamış, iki seminer düzenlemiş, teknik malzeme tedarik etmiş ve 3000 öğretmenle ilişkiye geçerek 15 bin kadar derleme malzemesi toplamış, bunların bir kısmını da arşivlemiştir. Öztelli ilk yılki başarıları arasında "folklorla ilgili yapıtla-

rın" % 80 kadarının kütüphane bünyesinde toplanmasını, 200 kadar halk oyununun filme alınmasını ve bin kadar halk giysisinin slaytlarının çekilmesini saymıştır.[322] Folklorla ilgili yapıtların tamamının nasıl tespit edilmiş olduğu pek açık değildir. Daha sonraki yıllarda da Kültür Bakanlığı'na bağlı bu birimin var olan folklor malzemelerini "yok olmadan" tespit etme ve kayda alma yaklaşımları sürmüştür. Folklor malzemelerinin düzenli olarak derlenmesi ve sistematik bir biçimde arşivlenmesi kuşkusuz her Milli Folklor Enstitüsünün önemli bir faaliyetidir. Ancak arşivlenen malzemenin nasıl derlendiği, modern etnografi anlayışıyla yapılıp yapılmadığı, ne denli kamuya açıldığı, ve her şeyden önemlisi nasıl yorumlandığı daha da önemlidir. Milli Folklor Enstitüsü olarak başlayan ve "Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü" adını alan bu kurum, esasında, folklor araştırmacılığının doğasına ters bir yapılanma içindeydi. Saha araştırması yapması beklenen folklorcuların "devlet memuru" statüsünde olmaları, derleme yapılan yörelerde valilik, kaymakamlık, muhtarlık gibi mekanizmaları kolayca harekete geçirmek açısından belli kolaylıklar sağlamasına rağmen, derlemeleri kısıtlı bir zamana sığdırma zorunluluğu yapılan araştırmaların verimini azaltmaktadır.

TRT'nin Folklora Yönelik Çalışmaları

1960'lı yılların folklor çalışmaları arasında TRT bünyesinde gerçekleştirilen derlemelerden de bahsetmek gerekir. Bunlar arasında, 1967 yılında yapılan derleme gezisi yurt çapında türkü, âşık edebiyatı ve masal türlerinin derlenmeleri bakımından özellikle önem taşır. Halil Bedii Yönetken ve Muammer Sun bu proje için farklı metodlar önermişlerdir. Bunlardan Yönetken, resmi kurumlar ve Halkevleriyle işbirliği yapılmasını önermiş ve icracılar arasından öncelikle usta müzisyenlerin dinlenmesini salık vermiştir. Yönetken, aynı zamanda, Türkçe olmayan halk şarkılarının da kaydedilmesi gerektiğini vurgulamış ve bazı bölgelere öncelik verilebileceğini savunmuştur.

Bu derleme çalışmalarının dört kişilik gruplar halinde bir ay süren bir saha araştırmasıyla yapılmasını öneren Yönetken, grubu oluşturacak üyelerin bir teknisyen, iki kadın müzikolog ve yöreyi tanıyan ve hızlı yazma yeteneği olan bir halk şiiri uzmanından oluşması gerektiğini düşünür. Derlemeciler derleme yaptıkları kişinin sadece doğum yılını değil aynı zamanda nerede büyüdüğünü de dikkate almalı ve bunlar arasında ödül beklentisi olanlar olabileceğinden, bu duruma hazırlıklı olmalıdırlar. Yönetken, derlemecileri yemek ve hastalık konularında tedbirli olmaları ve köylülerle ilişkilerinde hassas davranmaları yönünde de uyarır. Örneğin, şarkı derlemelerinde ilk girişimin derlemecinin kendisinden gelmesi daha iyi olacaktır. Yönetken yaşlıların bilgi birikiminin dikkate alınması ve kayıtlarda önceliğin evvelce duyulmamış türkülere verilmesi gerektiğini de vurgular. Ancak Yönetken derlemecilerin "kişisel besteleri" kaydetmemelerini ve yalnızca yöresel karakter taşıyan "anonim" eserlere yönelmelerini ister. Yönetken ayrıca çocuk folklorunun da derlemeler kapsamına alınmasını önerir.[323]

Muammer Sun'un önerileri ise Yönetken'inkilerden biraz daha detaylıdır. Sun'a göre, TRT, daha sonradan yayınlarında değerlendirmek üzere, halk şarkıları ve masallarını ön-

322 Bkz. İpekkan, *a.g.e.*, sayı 41 & 42.

323 Bkz. *Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Folklor Derlemesi (1)*. 1968. Ankara: Merkez Program Dairesi Başkanlığı.

celikle derlemelidir. Sun'un "derleme" anlayışına göre, malzemeye ulaşmak yeterli değildir. Bu malzemenin yazıya geçirilmesi ve başka malzemelerle karşılaştırılması da gerekmektedir. Derlemeyi yapan kişinin yalnızca derlenecek folklor türüne ilgi duyması da yeterli olmaz; derlemecinin aynı zamanda "halkı sevmesi," halk edebiyatı, halk oyunları, ekonomi, tarih, sosyoloji, psikoloji ve mitoloji konularında bilgili olması, ayrıca "sabırlı" bir kişilikte olması gerekmektedir. Dört kişilik gruplar yerine Sun, birer müzik ve edebiyat uzmanından oluşan ikişer kişilik gruplar şeklinde çalışılmasını önerir. Derlemelerin coğrafi dağılımında ise farklı karakterdeki yedi ayrı şehir seçilebilir. Sun, önceliğin radyoda yayınlanabilmeleri için halk şarkıları ve masal derlemelerine verilmesini savunur. Sun'a göre, derlemeler iki hafta sürmeli ve kimin nereye gideceği kura ile saptanmalıdır. Sahaya çıkacak olan derlemecilerin bu işin teorik, pratik ve analitik boyutlarını tartışabilmeleri açısından bir ön seminer düzenlenmesinin de yararı olacaktır. Sun, TRT bünyesinde bir folklor arşivinin kurulmasının ve derlenen malzemenin yayınlanması gereğinin de altını çizer.[324]

TRT'nin düzenlediği ilk derleme gezisi Muammer Sun'un planladığı gibi 1967 yılının 1-15 Eylül arası gerçekleştirilir. Derlemeciler, Gaziantep, Burdur, Van, Erzurum, İzmir, Trabzon ve Balıkesir dolaylarından toplam 1738 ayrı halk şarkısı toplarlar. Gezi sonrası her grup, kayıt bantlarının yanısıra bir de diğer folklor malzemesini ve gelecekte nasıl adımlar atılması gerektiğine dair bilgileri kapsayan bir de rapor sunarlar.[325]

324 Sun, Muammer. 1969. *Türkiye'nin Kültür, Müzik, Tiyatro Sorunları*. Ajans-Türk Kültür Yayınları, sayı 2.

325 Bkz. *Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Folklor Derlemesi (1)*. 1968. Ankara: Merkez Program Dairesi Başkanlığı.

TRT bünyesinde başlatılmak istenen derleme çalışmaları, özellikle folklorda "yöntem" konusuna eğilmeleri bakımından önem taşır. Bu yöntemler tamamen "saha araştırması" meselesinin Türkiye koşullarında neler gerektireceği sorusundan yola çıkılarak saptanmış olsalar da, devlet destekli folklor araştırmalarında "bürokrasinin sınırları" içinde nasıl bir yol izlenebileceği konusunda fikir üretir. Günümüz etnografisinin, araştırmacının sahadaki merkezi kimliğini ve sahada ortaya çıkan iktidar ilişkilerini de sorgulayan cepheleri, devlet destekli kurumlardaki folklor araştırmacılarının hiç de gündeminde değildir. Bu anlamda, devlet mekanizmalarının yine devlet iktidarı ile mobilize edilerek yapılan birçok folklor derlemesinin içerik ve icra açısından belli problemleri olduğu da kaçınılmaz bir gerçektir.

1950 sonrası Halkevlerinin kapatılmasını takip eden dönemde açılan folklor kurumları 1960'lı yıllar boyunca belli bir yerleşiklik kazandılar. Özellikle halk oyunlarına artan ilginin genelde folklora karşı duyulan ilginin de artmasında önemli bir rolü oldu. Bu dönemde, bünyesinde daha çok halk oyunlarına yer veren "Türkiye Milli Talebe Federasyonu" ve "Türk Halk Oyunlarını Yayma ve Yaşatma Tesisi" gibi kurumlar çeşitli seminerler ve bölgesel, milli hatta uluslararası festivaller düzenleyerek 1960'lardaki bu canlanmaya katkıda bulundular. Üniversite öğrencileri arasında folklora duyulan ilginin turistik tanıtım amacı taşıdığını belirtenler bile vardı. Örneğin, 1968 yılında İstanbul'da kurulan "Yüksek Tahsil Gençliği Türk Folklor Derneği" amacının Türk folklorunu yayarak ve canlandırarak Türk turizmine destek sağlamak olduğunu belirtiyordu.[326]

"Turizm" sözcüğü, 1960'lı yıllarda açılan diğer halk

326 Bkz. Yüksek Tahsil Gençliği Türk Folklor Derneği. *Program*. 1971. İstanbul: Latin Matbaası.

oyunları derneklerinin çoğunun isminde de geçmekteydi. Bunlar arasında, "Kütahya Turizm Derneği" (1962), "Malatya Kültür ve Turizm Derneği" (1962), "Tekirdağ Turizm ve Tanıtma Derneği" (1962), "Kemaliye (Eğin) Folklor Turizm Derneği" (1966) ve "İzmir Turizm ve Folklor Derneği" (1969) gibi dernekleri saymak mümkündür.[327] Folklorun "keşfedilip," "derlenip," "sunulmaya" hazır olduğu bir dönemde turizm, ülkenin kendi imajını hem kendi içinde hem de Batı'ya karşı sergilemesinde yeni bir alan olarak ortaya çıkmıştı. Bu çerçeve içinde en etkin formlardan biri de, dikkatleri üzerine rahatlıkla çekebilmesi ve yerli ve yabancı seyirci kitlesine kendisini kolayca iletebilmesi bakımından halk oyunları oldu.[328] Oldukça ironik bir biçimde, enerjisini tam da yurt dışına temsil düşüncesinden alan halk oyunları, en "milli bir ifade" olarak büyük bir hızla benimsendi ve yaygınlaştı. Türkiye'de halk oyunlarının "uluslararası" olarak temsil edilmesi aslında 1930'lardan beri gündemdeydi. 1935 yılında düzenlenen "Balkan Folklor Festivali" uluslararası nitelik taşıyan ve yankı getiren ilk halk oyunları festivalidir. "Türk Halk Oyunlarını Yayma ve Yaşatma Tesisi" tarafından düzenlenen ulusal nitelikteki "Halk Oyunları Bayramı" da 1964 yılından itibaren uluslararası bir nitelik almıştı. "Türkiye Milli Talebe Federasyonu" da "Uluslararası Kültür Şenliği" adı altında bir halk oyunları festivali düzenlemişti. 1950'lerden başlayarak, Türk halk oyunları gruplarının da dış ülkelerde düzenlenen festival ve yarışmalara "Türkiye'yi temsil etmek" için katılmaları hızlandı.[329]

327 Tan, *a.g.e.*

328 Halk oyunlarının "görsel" niteliğinin turistik bir amaca hizmet edeceği yolundaki ilk fikirler Yaşar Nabi'nin "Turizm Meselesi ve Türkiye" adlı makalesinde bulunabilir. Bkz. *Ülkü*, Eylül 1938, cilt 2, sayı 67, s.57.

329 Türk halk oyunları gruplarının hangi tür uluslararası festivallere katıldığını görmek için bkz. Evliyaoğlu & Baykurt, *a.g.e.*, s.116-117.

Bu tür girişimler sonucu, halk oyunları etrafında önemli bir kamuoyu, ve buna bağlı olarak da bir "piyasa" oluştu. 1970'li yıllarda halk oyunları derneklerinin sayılarındaki patlamayla birlikte, folklorun diğer türlerine olan ilgi artık yavaş yavaş halk oyunlarındaki hareketlenmenin gölgesinde kalır oldu. Adını "Folklor" dernekleri olarak koyan bu kurumların birçoğu diğer türlerle de ilgilendiklerini ısrarla belirttiler, yine de, asıl dikkatleri hep halk oyunları çalışmalarında yoğunlaştı. Halk oyunları, bu anlamda, Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinin "sergilenen otantikliği," Türk folklorunun da "ön cephesi" oldu.[330] 1960'larda yeniden açılan Halkevleri (1963) ve Milli Folklor Enstitüsü (1966) ile Boğaziçi Üniversitesi Folklor Kulübü ve Ortadoğu Teknik Üniversitesi Halkbilimi Topluluğu gibi üniversite grupları, ilgi alanlarını halk oyunlarının ötesine de yaydılar. Ne var ki, bu kurumlar bile kendi ürettikleri bilgiye duyulan ilginin odağında halk oyunları hareketi olduğunu biliyorlardı.

Türk Halk Oyunlarını Yayma ve Yaşatma Tesisi, Türkiye Milli Talebe Federasyonu, Türk Halk Oyunları Federasyonu, Türk Devrim Ocakları, İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği ve Milli Türk Talebe Birliği gibi öğrenci dernekleri en önemli amaçlarını Türk halk oyunlarının geliştirilmesi ve yaşatılması olarak ifade etmekteydiler. Ancak faaliyetlerini gösterilerle sınırlamayıp aynı zamanda halk oyunlarına dair seminerler ve konferanslar da düzenledikleri oluyordu. 1961 yılında, Türk Halk Oyunlarını Yayma ve Yaşatma Tesisi'nin düzenlediği seminer halk oyunlarında sınıflandırma, yöresel farklılıklar, sahne düzeni ve müzik konularında tartışmalara sahne oldu.[331] Türkiye Milli Talebe Federasyo-

330 MacCannell, Dean. 1989. *The Tourist: A New Theory of the Leisure Class*. New York: Schocken Books.

331 Bu seminere dair bilgi için bkz. Baykurt, Şerif. 1983. "Türk Halk Oyunları,"

nu'nun da düzenlediği festivale katılan yabancı halk oyunları gruplarının üyeleriyle söyleşiler düzenlediği görüldü. Bu yıllarda, Halkevleri ve Milli Folklor Enstitüsü, faaliyetlerini sadece halk oyunlarıyla sınırlamamaya gayret gösterseler de, zamanlarının çoğunu halk oyunu derleme ve festival düzenleme gibi faaliyetler aldı.

Yukarıda çizilen çerçeve içinde, 1950'ler ve 1960'lar boyunca, folklor kurumları arasında bir tür iş bölümünün ortaya çıktığı söylenebilir. Buna göre, halk oyunları hareketi daha ziyade dernekler ve okullar etrafında kurumsallaşırken diğer türlere dair araştırma ve derleme ile ilgili faaliyetler daha ziyade Milli Folklor Enstitüsünün faaliyet alanına ve *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Türkiyat Mecmuası, Türk Etnoğrafya Dergisi, Sivas Folkloru* ve *Türk Folkloru* gibi dergilerin yayınlarına bırakıldı. DTCF'nde 1960-1970 arası folklorla ilgili olarak yayınlanan mezuniyet tezi sayısı 200 kadardı. Milli Folklor Enstitüsü 1975 yılından başlayarak her beş yılda bir uluslararası bir sempozyum düzenlemeye başladı. Uluslararası Türk Folklor Kongresi adı altında toplanan bu kongre beş temel konu etrafında paneller düzenliyor ve "Genel Konular," "Halk Edebiyatı," "Halk Müziği, Oyun, Tiyatro, Eğlence," "Gelenek Görenek ve İnançlar," ile "Maddi Kültür" üzerine verilen tebliğleri daha sonra yayınlıyordu.[332]

Bütün bu canlı tabloya rağmen yurt içi dağıtımı ve ulaşılan okuyucu sayısı ile alınan tepki açısından bu dergi, makale ve tezler, Halkevlerinin ilk döneminde çıkan yayınlarla

---

Türk Halk Müziği ve Oyunları, cilt 1, sayı 6 (Nisan-Mayıs-Haziran) 1983, s.243-245.

332 1992 yılında yaptığım kişisel bir görüşmede, bu kongreye yurt dışından katılan bir folklorcu, bu toplantıların akademik kalitesini çok yüksek bulmadığını, bunları "milliyetçi folklor" hakkında bir tür saha araştırması olarak gördüğünü, ama yine de Kültür Bakanlığı'nca Türkiye'nin güzel mekan ve tesislerinde yapılan bu toplantılara katılmayı pek de ihmal etmediğini belirtmişti.

kıyaslandığında daha zayıf kalmaktaydılar. Bir anlamda 1930'lu ve 40'lı yıllarda kolektif bir çabayla yurt çapında mobilizasyon yaratan folklor hareketi 1950 ve 60'lara gelindiğinde lokalize olmuş, "folklor uğraşı" konunun "meraklısına" kalmıştı.

Burada, Cumhuriyetin ilk yılları ve tek-parti dönemi içinde folklora duyulan ilginin temelinde bir "memlekete dair bilgi biriktirme" ve yayılan bilgiyi kontrol altında tutma gereksiniminin yattığını da görmek gerekir. 1950'lerden sonra bu dinamik biraz değişime uğradı. Demokratikleşmeye çalışan rejimin mantığı ve değişen toplumun istekleri doğrultusunda devlet mekanizmasının "bu tür" bilgiyi toplayan ve kontrol eden yapısında değişim olmuştu. Buna göre, Halkevleri yapısındaki korporatist bir kurumlaşma artık geçerliliğini yitirmişti. Halkevlerinin yeni ve modern bir Türk kimliği oluşturmak için devletin ihtiyacı olan halk bilgisini üretme süreçleri iyi kötü tamamlanmış ve Milli Eğitim, Kültür, Turizm ve Sağlık işleri gibi konularda gerekli girişimler yine devlet kanalıyla başlatılmıştı.

DP iktidarı, Halkevleri gibi yerel örgütlerden merkeze akan bilginin de katkısıyla üretilen bir ideolojiyi, yine yurt çapında simültane bir biçimde yayan bir yapılanmaya gitmedi. Onun yerine, "halk" ile, patronaj ilişkisine dayanan çok daha maddi bir ilişki sistemi kurdu. DP iktidarı, bunun yanında, "geleneksellik" için yeni bir meşruiyet alanı da açtı. Bu anlamda da, Halkevleri döneminde söylem düzeyinde kalan popülizm, DP iktidarı sırasında bir tür "realize" edilmeye çalışıldı. Bu dönem ayrıca özel girişimlere açılan alanın genişlediği bir dönemdi, ve bu genişlemenin ve serbestleşmenin kültürel sektöre yansımaması da imkansızdı. İşte 1960'ların sonundan itibaren başlayan halk oyunları dernekleri furyasının bir boyutu da bu geçiş süreciyle açıklanması gereken bir gelişimdir.

HALK OYUNLARININ MİLLİLEŞMESİ

Cumhuriyet döneminde halk oyunlarının icad edilen "milli kültürün" önemli bir parçası olarak gelişmesi belli bir tarihsel süreç içinde oldu. Son dönem Osmanlı aydınlarının bu türe ilgi duymalarıyla başlayan ve Halkevleri ile devam eden yapılanma döneminin ardından 1970'lerde sayıları hızla artan "Folklor Dernekleri" ile halk oyunlarında yepyeni bir kurumsallaşma yaşandı. Halk oyunlarının kurumsallaşma tarihi "milli kültür türlerinin" nasıl oluştuğuna dair önemli bir örnek de oluşturur. Erken Cumhuriyet döneminde "milli oyun" olarak tanımlanan halk oyunlarının gerçekten millileşmesi aslında 1970'lerden sonra oldu denilebilir. Bu anlamda, 1920'lerin "milli raks"ıyla 1980'lerin "folklor oynama" kültürü arasında önemli farklar vardır. Önceleri "millilikleri" sembolik bir ifade içeren halk oyunları, zamanla yeni kurulan ulus-devletin kurumları içinde belli bir dönüşüm yaşayarak kelimenin asıl anlamıyla "millileşmişlerdir." Bu gelişimin hikayesi popüler kültürün ulus-devlet içindeki oluşumuna da açıklık getirir. Bugünün popüler kültür formları da, esasen, milli devletin sınırları

ve kaynaklarından beslenmeleri ve onun kurumları tarafından yayılmaları açısından oldukça "milli" bir yapıya sahiptirler.

Osmanlı Döneminden Cumhuriyete Geçiş Sürecinde "Milli Raks"

Geç dönem Osmanlı tarihinde dans sanatının nasıl ifade bulduğu üzerine çalışan araştırmacıların karşısına iki önemli isim çıkar: Rıza Tevfik ve Selim Sırrı. 1909 yılında "Memalik-i Osmaniyye'de Raks ve Muhtelif Tarzları" isimli bir makale yazan Rıza Tevfik, başka pek çok konunun yanında, beden gelişimi, spor ve raksla da ilgilidir. Kurumsal olarak o yıllarda yaşanan folklora dair en önemli gelişme ise 1926 yılında Darülelhan'ın halk oyunlarını da içine alan bir araştırma gezisi tertiplemesidir. Yusuf Ziya Demircioğlu, Mahmut Ragıp Gazimihal, Ferruh Arsunar ve Abdülkadir İnan gibi araştırmacılardan oluşan bu saha araştırmasında Rize, Trabzon, Erzincan ve Erzurum'da çeşitli oyunlar filme alınmış, bunların yanında birçok türkü de derlenmişti.[333] Kurtuluş Savaşı döneminde Atatürk için düzenlenen birçok karşılama töreninde halk oyunlarının oynandığı da bilinmektedir.[334] Ne var ki, halk oyunlarını milli bir sembol olarak ilk kez ortaya atan Selim Sırrı Tarcan (1873-1953) olmuştur. Rıza Tevfik gibi, Tarcan da Jöntürk hareketinin bir ürünüdür. Ancak Rıza Tevfik'den farklı olarak Tarcan, Cumhuriyet rejimiyle barışık bir ilişki içinde olmuş ve birikimlerini erken dönem Cumhuriyet kurumlarına taşıyabilmiştir.

333 Baykurt, Şerif. 1976. *Türkiye'de Folklor*. Ankara: Kalite Matbaası.

334 Bkz. Tan, Nail . 1981. *Atatürk ve Türk Folkloru*, Folklor Araştırmaları Kurumu Yayınları:7, s.6-11.

Selim Sırrı Tarcan dans sanatına, halk danslarına ve özellikle de zeybek oyunlarına dair düşündüklerini ve bu alandaki tecrübelerini 1926 yılında *Tarcan Zeybeği* adlı bir kitapta toplar.[335] Kitabın bir bölümü "Halk Danslarına Nasıl Heveslendim?" başlığı altında Tarcan'ın zeybek oyunlarını derlemeye nasıl başladığını anlatır. Buna göre, Tarcan'ın bu oyunlara ilgisi 1897'de İzmir'e tayiniyle başlar. Yunan harbi sırasında Manisa, Aydın, Denizli, Ödemiş ve Tire'li zeybekler İzmir'de redif taburlarında toplanmış, gündüzleri Kadife kale'de talim yapmakta, geceleri de meşale ışığında zeybek oyunları oynamaktadırlar. İzmir'de dört sene kalan Tarcan fırsat buldukça Aydın, Denizli, Manisa ve Akhisar'da "memleket eşrafının delaletiyle" zeybekleri oynatır, kendisi de aralarına katılarak onları "taklid eder."[336]

Tarcan'ın halk danslarına olan ilgisinin artmasında İsveç deneyiminin de büyük etkisi vardır. 1909 yılında İsveç'e Beden Terbiyesi tahsiline gider. Kendi deyimiyle, "Orada halkın milli duygularını çok kuvvetli" bulur. Bu duyguların nasıl beslendiğini araştırınca, "Halk türkülerine ve halk danslarına çok önem verdiklerini" ve bu doğrultuda çeşitli cemiyetler ve okullar kurduklarını öğrenir. Tarcan Nees şehrinde kurulan bir okuldan özellikle etkilenir:

> "O okulda bütün milli ve mahalli danslar tetkik edilmiş, bunların bir kısmını tamamen ortadan kaldırmışlar, bir kısmını tadil etmişler, bir kısmını da tamamen tertibederek ananeye sokmuşlar...Stockholm'da iken davet ettikleri bazı hususi aile toplantılarında,

335 İlk baskısı eski harflerle olan bu kitap 1948 yılında Latin harfleriyle tekrar basılmış, 1992 yılında da Boğaziçi Üniversitesi Folklor Kulübü yayını *Folklora Doğru*'da tıpkı basımı yapılmıştır (sayı 61, s.173-190).

336 Tarcan, Selim Sırrı. 1948. *Halk Dansları ve Tarcan Zeybeği*. İstanbul: Ülkü Basımevi, s.17.

ben de bizim zeybek danslarını oynuyordum. Daha orada iken karar vermiştim. Vatana döndüğümde ilk işim milli dansları canlandırmak, onlara cemiyette layık olduğu yeri vermek olacaktı."[337]

Gerçekten de Tarcan'ın İstanbul'a dönüşünde ilk işi kendilerinden oyun derleyebileceği "zeybek"leri aramak olur. Sultan Reşad'ın Maiyet Bölüğünde zeybekler bulunduğunu öğrenir ve bu şekilde altı er bularak bunları bir gün Pangal-tı'daki evinde toplar. Zeybekler Tarcan'ın bulduğu bir klarnetçi eşliğinde bildikleri figürleri göstermeye başlarlar:

> "Aydınlı, Ödemişli, Kilizmantlı, Bursalı olan bu erlerin kol sallayışları, adım atışları, diz çökmeleri birbirine pek benzemiyordu; hepsinin aslı birdi, fakat şekil ve hareketlerde ufak tefek ayrılıklar vardı. Birkaç kere oyunu tekrarladılar, her seferinde akıllarına estiği zaman diz çöküyorlardı. Bunun sebebini kendilerinden sordum. Bana, çalımına nasıl gelirse öyle oynarız, bu doğuştur, nizama girmez! dediler."[338]

Anadolu'ya teftişe gittiğinde zeybek oyunlarını izlemeye devam eden Tarcan Eskişehir, Afyon-Karahisar, Uşak ve Manisa civarlarında gözlemler yapar, ve dört-beş sene içinde yüzden fazla zeybeğin oyununu seyrettiğini belirtir.[339] Bunlar içinde "maharetle sıçrayıp, hoplayanlar" ve "çevik ve çalak" olanlar olmasına rağmen Tarcan İsveç'te seyrettiği dansların "inceliğini" bulamaz. Hele buna 1912'de Paris'te kendi zeybek gösterisinde edindiği deneyim de eklenince, bu oyunu belli bir düzene sokmak gerektiğine kanaat getirir. Paris'te toplanan Beynelmilel Beden Terbiyesi

337 Tarcan, *a.g.e.*, s.17-18.

338 Tarcan, *ag.e.*, s.18.

339 Tarcan, *a.g.e.*, s.19.

Kongresinde her millet kendi danslarından örnekler sunarken Tarcan da Aydın zeybeklerinden öğrendiği birkaç oyunu oynar. Tarcan'ın icrası hoş karşılanır, ancak oyunu tekrarlaması istenince ilk icrasından farklı bir şekilde oynaması da dikkat çeker. Tarcan, kendi deyimiyle, hareketlerin sırası, ellerin parmakların şekli, kolların vaziyeti gibi "sıkıcı suallerle" karşılaşır. Bu deneyimler sonucu, 1916 yılında kendisi "bir metod dahilinde, başlangıcı ve sonu belli olan, muayyen figürleri olan" yeni bir zeybek oyunu hazırlamaya karar verir.

Tarcan, öncelikle, kendisinin de "pek sevdiği" Sarı Zeybek isimli bir zeybek havası seçer. Ancak bu türküye "daha canlı, daha neş'eli bir beste" yapar; yine de gerek türkünün gerek raksın "milli karakterini" muhafaza etmeye gayret gösterir:

> "Zeybek dansının tavır ve hareketlerindeki hususiyeti muhafaza etmek üzere zeybeğin başına dik bir vaziyet verdim. Keskin, sert hareketler kullanmadım, vaziyet ve hareketlerin ahengine dikkat ettim, kollara baştan sona kadar bir dalgalanma hareketi verdim."[340]

Tarcan'ın zihninde "milli raks" bir salon dansı niteliği taşımalıydı. "Keskin" ve "sert" hareketleri tasfiye etmesi Tarcan'ın kendi koreografisini bir salon dansı zarafetine kavuşturma çabasının göstergesidir. Bu anlamda neredeyse Oryantalist bir egzotiklik anlayışı içinde, Tarcan, Batılı bir forma zeybek oyunlarının özgün motiflerini ekleme yoluna gider. Milli dans hakkındaki düşüncelerini ise şöyle açıklar:

> "Milli halk danslarının mahiyeti ve gayesi çok yüksektir. Halkın karakterlerinin, duygularının, mizaç ve

340 Tarcan, *a.g.e.*, s.29.

ahlakının canlı bir ifadesidir. Bu asil ananeyi bir san'at süzgecinden geçirerek onu mukaddes bir kitap gibi halka sunmak zaruridir. Eğer halk rakıslarına değişmez şekiller verilmez, müziğinin notası ve hareketleri tespit edilmezse muhtelif vesilelerle halk toplantılarında, düğünlerde, bayramlarda içkinin verdiği neş'e ile coşan, heyecanları taşan gençler zevkine hoş gelen duruşları, tavırları, hatta hareketleri icad etmekte beis görmezler...Müzik gibi, halk danslarının da değişmez bir şekli olmalıdır."[341]

Tarcan'a göre "milli" dansın en temel özelliği, kişisel doğaçlamalara geçit vermeden kollektif olarak benimsenen bir düzende icra edilmesidir. Tarcan'ın koreografisini yaptığı zeybek 1917 yılından itibaren Muallim Enstitülerindeki öğrencilere de öğretilmeye başlanır. Aynı yıl Kadıköy'de Fener Kulübü sahasında düzenlenen "Birinci İdman Bayramı"nda bizzat Tarcan'ın öğrencileri bu yeni zeybeği toplu halde sunarlar. 1924 senesinde, koreografisini yeniden gözden geçiren Tarcan, kadınların da katılabileceği bir düzenleme yapar. Yeni şekliyle Tarcan zeybeği bir "lejand" etrafında gelişir:

> "Dans bir gezintiyle başlıyor. Zeybek vakarlı, ağır, arkadaşı kızın ardı sıra yürüyor ve dansın birinci figüründe kadına vücudunun güzel biçimini, tavır ve hareketlerinin ahengini gösteriyor. Kadın da aynı hareketleri birlikte yapıyor. Üçüncü figürde kadın güneş gibi mihveri etrafında dönerken, erkek bir dünya gibi hem kendi mihveri etrafında, hem de güneşin etrafında dönerek dans ediyor. Yine bir gezintiden sonra zeybek, dördüncü figürde, kadının elinden tutup ileri ve geri birlikte hopluyorlar. Son figürde, karşılıklı

341 Tarcan, *a.g.e.*, s.14.

> müziğin ahengine ayak uydurup diz çökerlerken erkek kadının dizini öpüyor ve bir gezinti ile dans bitiyor."[342]

Oldukça romantik bu kurgu, Tarcan'a göre, Osmanlı devletinin "tam altı asır" kadını erkekten ayıran tavrının bir telafisi gibidir. Tarcan'ın "milli dans" anlayışı bu anlamda biraz da "milletçe" icra edilebilecek bir "sosyal dans" şeklindedir.

Kurgulanan bu milli dans Tarcan'ın öğrencileri tarafından değişik gösterilerde oynanır. 1925 yılında İzmir'de yapılan bir gösteride Tarcan ve Mualla Anıl isimli bir kız öğrencisi Atatürk'ün huzurunda Tarcan zeybeğini oynarlar. *Vakit* gazetesinin verdiği habere göre, Atatürk Tarcan'a daha sonra oyununu smokinle de oynamasını istemiş ve kendisini taltif etmiştir:

> "Hanımefendiler, Beyler! Selim Sırrı Bey Zeybek Raksını ihya ederken ona bir şekl-i medeni vermiştir. Bu San'atkar Üstadın eseri hepimiz tarafından seve, seve kabul edilerek milli ve içtimai hayatımızda yer tutacak kadar tekemmül etmiş, bedii bir şekil almıştır. Artık Avrupalılara, bizim de mükemmel bir raksımız var, diyebiliriz ve bu oyunu salonlarımızda, müsamerelerimizde oynıyabiliriz. Zeybek Dansı her içtimai salonda kadınla beraber oynanabilir ve oynanmalıdır."[343]

1930'lu yıllarda Tarcan'ın öğrencileri aracılığıyla popülerleşmesine ve yurt çapında yaygınlaşmasına rağmen, Tarcan zeybeği hiç bir zaman Tarcan ve Atatürk'ün düşlediği gibi

342 Tarcan, *a.g.e.*, s.32-33.

343 Tarcan, *a.g.e.*, s.3.

"Türkiye'nin tek milli dansı" olamadı.[344] Yine de, bu oyun, Türkiye'nin dans tarihçesi içinde fantastik bir sayfa olarak yerini aldı.[345]

Tarcan'ın milli bir dans kurgulamakla uğraştığı dönemde başka dans faaliyetleri de olmuyor değildi. Örneğin, Türk Ocakları'nda halk dansları zaman zaman oynanmaktaydı. Tarcan'ın kendisinin de Türk Ocakları'nda zeybek oynadığı, ve Atatürk ile eşi Latife Hanım'ın Kars'a gelişlerinde halk oyunlarıyla karşılandıkları bilinmektedir.[346] Ancak Ocaklar halk danslarına her zaman sempatik bakmamışlardır. Örneğin, Reşit Galip Türk Ocakları'nın "davul, zurna ile orta oyunu oynanacak bir çengi meydanı" olmadığını söyler.[347] Türk Ocakları'nın 1926 yılı Genel Kurul toplantısında da Feridun Celal, Biga Türk Ocağı'nda "dans iptilasına tutulmuş ve kendini zapt edememiş" hatta kadın oyuncu bulunamayınca kendileri "kadın kıyafetine girerek" dans eden üyeleri şiddetle eleştirir.[348]

344 Şerif Baykurt zeybek dansını ilk kez 1930'ların başında Kırklareli'nde, İzmir Muallim Mektebi mezunu ilkokul öğretmeni İbrahim Bey'den öğrendiğini anlatır (25 Temmuz 1992'de yapılan söyleşiden). Oktay Cengizay'ın belirttiğine göre, ilkokul öğretmenleri Balıkesir civarında zeybek öğretmeye 1940'ların sonuna kadar devam ettiler (14 Temmuz 1992'de yapılan söyleşiden).

345 Burada, zeybek oyunun diğer Osmanlı entellektüelleri arasında da ilgi çektiğini belirtmek gerekir. Şerif Baykurt'un 25 Temmuz 1992'de yaptığımız söyleşisinde belirttiğine göre, 1916 yılında Rıza Tevfik'in de kendi adını verdiği bir zeybek oyunu vardır, ve kendisinin Türkiye dışına sürülmesinden sonra bu zeybeğin adı "İstanbul Muallim Zeybeği" olarak değiştirilmiştir. Baykurt, Türkiye'de bu oyunu bilen tek kişi olarak da Zeki Boran isimli bir şahsı göstermiştir.

346 Tan, Nail. 1981. *Atatürk ve Türk Folkloru*. Folklor Araştırmaları Kurumu Yayınları, sayı 7.

347 Üstel, Füsun. 1986. *Türk Ocakları (1912-1931)*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Siyasi Bilimler Fakültesi, s.134.

348 Ölçen, Ali Nejat (haz.). 1988. *Halkevlerinin Yokedilişi*. Ankara: Halkevleri Genel Merkezi yayını, s.15.

Milli Bir Ritüel Olarak Halk Oyunları

Selim Sırrı Tarcan'ın zeybek oyunları, modern Türkiye imajına uygun olarak 1920 ve 1930'lara hakim olmakla birlikte, Türkiye'de halk oyunlarının gerçekten "millileşme" süreci Halkevlerinde başlamıştır. Halkevleri, halk oyunlarının, Halkevi şenlikleri ve milli kutlamalar gibi birçok fırsatta, meşru bir kültürel form olarak yerini almasını kolaylaştırmıştır. Halkevi dergilerine bakılırsa, 1940'lara gelindiğinde, halk oyunlarından köy monografilerinde de bahsedilmeye başlandığı göze çarpar. Kısa da olsalar, bu monografiler bazı dansların adlarına, kadınların katılımına ve nerede oynandıklarına dair bilgi vermekteydiler.[349] Bu monografilerin yanısıra, dergilerde yerel oyunlara dair doğrudan bilgi veren makalelere de rastlamak mümkündü. Tarihçe, oyun figürleri, çalgı ve giysi gibi konulara da değinen bu makalelere, zaman zaman resim ve müzik notasyonlarının eklendiği de görülürdü.[350]

Halkevlerinin açıldığı kasaba ve şehirlerde 1930'lardan itibaren çeşitli oyun gruplarının kurulmaya başlandığı gözlendi. Bunlar, genellikle kendi yörelerinin "iyi oyuncuları" olarak tanınan kişiler tarafından oluşturulurdu. Düğünler ve asker uğurlamaları gibi durumlarda kendi yörelerinin kamusal alanlarındaki dans icralarıyla dikkat çeken bu kişi-

349 Bkz. Ali Süreyya, "Bir Köy Tetkiki: Alucra Kazası Gicora Köyü," *Aksu*, 1933, sayı 3-4-5-6, s.29-30; Reyhan, "Akyoma," *Aksu*, 1934, sayı 9, s.21; Rahmi Korkut, "Köylü ve Köylerimiz," *Aksu*, 1934, sayı 11, s.13; ve Salim Süha Gök, "Alucranın 'Zil' Köyü," *Aksu*, 1934, sayı 13, s.13.

350 Bkz. Gazimihal, Mahmut R. 1946. "Ege Bölgesi Oyunları," *Fikirler*, 1946, sayı 314-315, s.6-7, 18; Ortaç, Hüsnü. 1941. "Uludağda Halk Raksları," *Uludağ*, 1941, sayı 45-46, s.26-32; Işıtman, Tarık Ziya. 1941. "Bolu'da Milli Oyunlar: Meşeli," *Fikirler*, 1941, sayı 219-120, s.19-20; Ortaç, Hüsnü. 1941. "Bursa'da Halk Raksları," *Uludağ*, 1941, sayı 39-40, s.53-57; Özer, K. 1935. "Kalkan Oyunları," *Kaynak*, 1935, sayı 24, s.507; Demirtaş, Adnan. 1937. "Ispartada Mahalli Oyunlar," *Ün*, 1937, sayı 35, s.486-487.

ler, genellikle orta yaş ve üzerindeydiler. Bu grupların çoğu, Halkevlerinin 1933 yılından itibaren düzenlediği Halkevleri Bayramı'na katılmak üzere oluşturuluyordu, ve belki de ilk defa, kendi yörelerinden olmayan birilerine sergilemek üzere, kendi oyunlarının figürlerini, sıralarını ve sürelerini kendi aralarında görüşerek karara bağlıyorlardı. Bu gruplar, zamanla, Halkevleri Bayramlarının yanı sıra milli bayramlarda ve civarlarındaki kurtuluş günlerinde de gösteriler yapmaya başladılar. Aralarında Çoruh, Balıkesir, Karadeniz ve zeybek oyuncularının bulunduğu bu tür grupların bir kısmı 1936'da İstanbul'da düzenlenen Balkan Folklor Festivaline de katılmışlardı.[351] Faaliyetleri Halkevlerinin desteğiyle gelişen ve pekişen bu grupların bazıları oyunlarını başkalarına öğretmekte oldukça tutucu davranmaktaydılar. Bunun başlıca nedeni, devletin açtığı alanların yeni yeni tutulmaya başlanması ve bu anlamda belli bir rekabetin de doğal olarak ortaya çıkmasıydı. Genelde, bu grupların, Ankara'da düzenlenen Halkevleri Bayramı'na katılma prestijini başkalarıyla, özellikle de gençlerle paylaşmak istemiyorlardı.[352] Bunun tersi de yaşanabiliyor, ve Bursalı Kılıç Kalkan ekibinin tek bir çalıştırıcı tarafından yetiştirilmesinin öyküsü dergilere konu olabiliyordu.[353]

1930'larda milli bayramların ve yıldönümlerinin yerel kutlamalarındaki halk oyunları oynama biçimi, 1950'ler sonrası daha çok kentlerde yaygınlaşan halk oyunu gösterilerine bir model teşkil etti. Bu biçim, farklı yerel dansların aynı dans gösterisi çerçevesinde peşpeşe olarak sunulmasından oluşuyordu. 1940'larda aynı yörenin farklı oyunlarını biraraya getirerek sunmak bile yeni bir anlayıştı. Ankara'ya Halkevleri Bayramına katılmak üzere gelen oyun grupları çoğu zaman aynı aile ya da aynı köyden gelmekteydiler. Bunlar arasında Balıkesir'in Pamukçu köyüyle Sivas'tan gelen Kahramanlar ailesine mensup dansçılar örnek olarak gösterilebilir.[354] Buna karşın, aynı şehrin farklı köylerinden gelen oyuncuların oluşturduğu gruplara da rastlamak mümkündü. Örneğin, *Uludağ* dergisindeki bir makalede, Halkevlerinin onuncu yıl kutlamalarında Bursa'yı temsil eden grubun oyuncu ve çalgıcılarının farklı köylere mensub oldukları ifade edilir. Makale ayrıca katılımcılardan birisinin aslında "köyünde mal, mülk, davar sahibi, vaktı hali yerinde" biri olduğunu ve ilerlemiş yaşına rağmen "çocukluğundan beri büyük bir aşkla bu rakslara bağlanmış" olduğu için bu bayrama katıldığını özellikle vurgular.[355]

Bu dönemde çeşitli oyun gruplarının nasıl oluşturulduğuna dair bazı bilgiler sözlü ve yazılı kaynaklar tarafından da dile getirilmiştir. Yine *Uludağ* dergisinden öğrendiğimize göre, Kılıç-Kalkan oyunlarını Bursa'da organize eden Mustafa Tahtakıran'ın, 1942 yılında Halkevleri Bayramında partneri Mehmet Kaleli ile birlikte sergilediği gösterisi bu oyunun kişisel düzeyden grup düzeyine geçiş yapmasını sağlar. Tahtakıran ve arkadaşı kendilerini izleyen bürokratlardan, hatta "Milli Şef"in kendisinden büyük beğeni toplarlar. Anlaşıldığına göre, Atatürk'ün Selim Sırrı'ya yaptığı iltifat gibi, Başbakan Refik Saydam da Tahtakıran'ı "Sen kılıç-kalkan oyuncusu değilsin; Türk cengaverinin canlı bir örneğisin. Bu oyun da bir cenk oyunudur. Milli Şef çok takdir buyurdular. Bu cenk oyununu yurt ölçüsünde genişlet-

---

351 Bu festivalin ilki 1935 yılında düzenlenmiştir.

352 Oktay Cengizay ve İsmail Çelik ile 1991 yazında yapılan söyleşilerden.

353 Bkz. Karatal, Turgut. 1944. "Bursa Halkevinin Tahtakıran Sistemi Kılıç-Kalkan Cenk Oyunu Hakkında Bir Kaç Söz," *Uludağ*, 1944, sayı 63, s.9-17.

354 Cengiz Aydın'la 16 Haziran 1992'de yapılan söyleşiden.

355 Bkz. Ortaç, Hüsnü. 1942. "Uludağda Halk Raksları," *Uludağ*, 1942, sayı 45-46, s.26-32.

menizi bekleriz" diyerek metheder.[356] Görüldüğü üzere, tıpkı Tarcan zeybeği gibi, Kılıç-Kalkan oyunları da bir dönem "milletçe oynanması beklenen" bir tür olarak desteklenmiştir. CHP Genel Sekreterliği bu takdirini, 1943 yılında Kılıç-Kalkan kursu açarak 40 kadar genci yetiştiren Bursa Halkevi Spor Komitesine "24 takım elbise alınmak üzere" 500 lira yardım yaparak da gösterir.

1970'li yıllardan beri Antep halk oyunlarının tanınmış çalıştırıcılarından Ali Çavaz'ın belirttiğine göre de, hangi oyunların "Antep oyunları" olarak sergileneceği, 1948 yılında müzisyen Vakkas Dayı, Antep Lisesi Müzik öğretmeni Ferit Günol, Ulvi Can, Vasıf Güllü ve Cemil Cahit Güzelbey'den oluşan bir kurul tarafından tartışılmış ve kararlaştırılmış, giysilerin neler olacağı da ayrıca tespit edilmiştir.[357]

1940 senesi halk oyunlarının Türkiye'deki sergileniş biçiminde önemli bir dönüm noktası oldu. 19 Mayıs kutlamalarında Gazi Eğitim Enstitüsü'nde okuyan bir grup öğrenci Sivas, Erzurum ve Çorum'dan değişik oyunları geniş bir izleyici topluluğuna sundular. O dönemde Enstitüde öğretmenlik ve yöneticilik yapan Zehra Alagöz'ün aktardığına göre, bu uygulama belli bir eğitim süreci sonucu olmuştu. Tarcan gibi İsveç'te Beden eğitimi tahsili gören Alagöz, 1939 yılında İsveç'te gördüğü sahada uygulanan halk dansları gösterisini 19 Mayıs kutlamaları programına koymayı önermişti:

> "Gazi Eğitim Enstitüsü Beden Eğitimi Şubesi'nde, Şube Şefi Hocamız Nizamettin Kırşan, Öğretim Üyeleri Cemal Alpman, rahmetli Hasan Örengil, Cevdet Arun, Pakize Gökay'a düşüncemi teklif ettim. Karar verdik ve Erzurum Barları, Sivas Halayı, Çorum Halayı gibi halk danslarını öğrencilerimize öğretmek için buralardan eleman getirdik. Davul-zurna refakatını temin ettik.
>
> O sıralarda Enstitümüzde müzik öğretmenleri arkadaşlarımızdan Halil Bedii Yönetgen ve Muzaffer Sarısözen'in de bize kıymetli yardımları oldu. Sözü edilen halk danslarının müziklerini ve daha başkalarını notaya aldılar.
>
> Enstitüde yapılan hazırlık çalışmalarından sonra, öğretim üyelerinin de katıldığı ilk halk dansları gösterisi 19 Mayıs 1940'da sahada gerçekleşti, uygulandı. Ondan sonra bu dansları öğrenen öğrencilerimiz Beden Eğitimi Öğretmeni olarak gittikleri yerlerde, o zamanın Köy Enstitülerinde öğrendiklerine yenilerini katarak çalıştılar ve böylece halk danslarımız 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı Programlarına yerleşti."[358]

Gazi Eğitim Enstitüsü öğrencilerinin bu gösterisi halk oyunlarının uygulanmasına önemli bir yenilik getiriyordu. Farklı yörelere ait halk oyunlarının aynı program dahilinde birbiri ardı sıra sunulması, Halkevleri Bayramlarında daha önceden de denenmiş bir formattı. Yeni olan, bu oyunların, ait oldukları yöreden olmayan kişiler tarafından toplu halde sunulmasıydı. Bu, daha çok çeşiti biraraya getirmeleri bakımından, Selim Sırrı Tarcan'ın Muallim Mektebi öğrencilerinin vaktiyle yapmış oldukları gösterilerden de farklı bir girişimdi. Enstitü öğrencilerinin bu gösterisiyle ilgili çıkan bir yazıda, Muzaffer Sözen herbiri Erzurum'a ait değişik oyunların "muhtelit bir şekilde" icra edilmiş olmalarını özellikle vurguluyordu:

356 Bkz. Karatal, *a.g.e.*, s.9-17.

357 Ali Çavaz ile 11 Ağustos 1992'de İstanbul'da yapılan görüşmeden.

358 Alıntı için, bkz. Toygar, Kamil. 1988. "Halk Oyunlarımızın Tarihi ile İlgili Notlar," *Milli Kültür*, sayı 62, Eylül, s.79.

"...geçen senenin Gençlik Bayramı günü Ankara Halkevi'nde yapılan bir müsamerede 1940 senesinin 19 Mayıs'ında Ankara Halkevi'nin tertib etmiş olduğu, sırf halk oyunlarından ve halk musıkisinden müteşekkil bir müsamerede milli an'anelerimizin en güzellerinden birisinin, muhtelit toplu oyunların ihyasına doğru ilk adım atılmışdı. Bu müsamerede Gazi Terbiye Enstitüsü Beden Terbiyesi Şubesi gençleri Erzurum barlarından birkaçını alaca (muhtelit) şeklinde oynamışlardı...Bu yıl, Ankara Halkevi sahnesi geçen sene ilk adımını atdığı muhtelit oyunlara daha geniş mikyasda yer verdi. Geçen seneki barlara bu defa muhtelit horonlar ve muhtelit kaşık oyunları da katıldı."[359]

23 Şubat 1941'de, Ankara Halkevi, yıldönümü kutlamalarına yönelik olarak on değişik yöreden halk oyunu grubunu Ankara'ya davet etti. Şerif Baykurt'un anlatımına göre 1941 kutlamaları daha öncekilere kıyasla çok farklı bir atmosferde geçmişti. Bunun genel bir nedeni 1940 yılında Halkevlerinde girişilen yeni düzenlemelerdi, ancak bir diğer nedense her halk oyunu grubunun kışın ortasında Ankara'ya ulaşmalarındaki zorlukla yapılan gösterinin daha bir değerli kılınmasıydı. O dönemde öğrenci olarak bu gösterileri izleyen Baykurt, Halkevindeki bu kutlamanın geniş bir bürokrat topluluğu tarafından da izlendiğini belirtir.[360] Muzaffer Sözen de bu kutlamayı, oyunların ve oyuncuların detaylı tasvirlerini de vererek büyük bir coşkuyla anlatır. Kutlama programı, aralarında Başbakanın da bulunduğu devlet görevlilerinin konuşmalarıyla başlar, "armonize edil-

359 Sözen, Muzaffer. 1941. "Halk Rakslarından Halaylar," *Ülkü*, Nisan 1941, cilt 17, sayı 98, s.112-113.

360 Şerif Baykurt'la 25 Temmuz 1992'de Ankara'da yapılan söyleşiden.

miş halk şarkıları" korosu ve "öz halk san'atkarı Şarkışlalı Âşık Veysel" ile devam eder. Daha sonra Karadeniz horonları, Erzurum barları, Mudurnu kaşık oyunlarından örnekler sunulur. Bunları Sivas ve Çorum'un halayları, Peçeneklerin Misket dansı ve Ankaralı zeybekler ile "kılınç oyunları" takip eder. Gösteriyi Sözen oldukça romantik bir uslupla anlatır:

"Bütün bu oyunlar milli ve mahalli kıyafetlerle ve herbiri hususi musıki aletleriyle oynanıldı. Karadeniz oyunlarına kemençe, bar ve halaylara davul-zurna, kaşık, zeybek, misket, kılınç oyunlarına da saz ve şarkı refakat ediyordu. Nefis birer demet gibi Halkevi sahnesini süsleyen bu oyunlar memleketin muhtelif mıntıkalarından seçilmişdi. Halkevi salonu, ayakda bile durulamayacak şekilde dolu idi. Milli oyunlarını seyreden halk, heyecandan nefes alamayordu. Yaşaran gözler ve arkası kesilmeyen alkışlarla Halkevi'nin ogünki manzarası pek ihtişamlı idi. Başarılan bu iş sadece bir tören programı değil, özkaynağına doğru eğilen oluş halindeki milli san'atın bir hamlesidir de.."[361]

Aksu dergisinde yayınlanan benzer bir anlatı da 1948 kutlamalarına dairdir. Halkevlerinin 16'ncı yıl kutlamaları için Giresun'dan Ankara'ya bir grup oyuncu ve müzisyen gönderilmiştir. "Folklor Ekibimizin Ankara Seyahati," adıyla sunulan bu yazıda, Giresun ekibinin Ankara'daki gösterilerde nasıl beğenildiği anlatılır. Yazıda belirtildiğine göre, folklor ekibi "Adnan Saygun, Muzaffer Sarısözen ve Avni Özbenli gibi değerli üstat ve sanatkarların takdirlerini daha provalarda kazanmış," ayrıca radyo evinde "Yurttan Sesler" programında, yedi türkü söyleyerek "Giresun'un içli name-

361 Sözen, *a.g.e.*, s.112.

lerini yurdun her tarafına yaymakla, Giresun için unutulmaz hatıralar bırakmış"lardı.[362] Gerçekten de, Muzaffer Sarısözen övgüsünü yazılarıyla da dile getirmiştir, ve Giresun ekibi için "izaha lüzum bırakmadan, çevrelerinin sanat güzelliklerini ve inceliklerini büyük başarılarla gösterdiler" ifadesini kullanmıştır.[363]

Kendi yörelerini temsilen Ankara'ya gelen gruplar için kutlamalar Halkevindeki gösteriyle sınırlı kalmazdı. Genellikle, başka kurumlarda da gösteriler yapılır, özellikle üniversiteler tarafından davet edilirlerdi. Örneğin, Bursa'nın Kılıç-Kalkan ekibi, 1944 Halkevi kutlamalarında Ankara'da Halkevi dışında üç ayrı fakültede de gösteri yapmıştı.[364] Bunun yanında, halk oyunları ekipleri 1940'lı yıllarda fotoğraf sergilerinin açılışı ya da kostümlü balo gibi sosyal toplantılarda oyunlarını sergiliyor, ve yavaş yavaş yerleşikleşen bir gösteri biçimi haline geliyorlardı.[365] Bazı yerel halk oyunu gruplarının, aynı zamanda, özel gösteriler için, özellikle milli bayram ve kurtuluş günlerinde, komşu şehirlere gittikleri de olurdu.[366]

1940'lardan 1954 yılına kadar, Halkevleriyle birlikte halk oyunları icrasını içselleştiren bir başka kurumsal ağ da Köy

362 "Folklor Ekibimizin Ankara Seyahati," *Aksu*, Nisan 1948, cilt 5, sayı 50, s.1. Vurgu bana aittir.

363 Sarısözen, Muzaffer. 1948. "Çandır Tüfekli Oyununa Dair!," *Aksu*, Nisan 1948, cilt 5, sayı 50, s. 2-4. Aynı yazı *Ulus* gazetesinin 14 Mart 1948 tarihli nüshasında da yayınlanmıştır.

364 Bkz. Karatal, *a.g.e.*, s.14.

365 Bkz. Kansu, Nafi Atuf. 1941. "Halk Terbiyesi ve Halkevleri," *Ülkü*, Mart 1941, cilt 17, sayı 97, s.3-6; ve "Halkevi Haberleri," *Fikirler*, 1938, sayı 165, s.16. Ayrıca, Fikret Değerli'nin 15 Temmuz 1992'de yapılan söyleşide belirttiği gibi, halk oyunlarının kimi zaman, tiyatro veya konser aralarında sergilendiği de olurdu.

366 Oğultürk, Halil. 1987. "Halk Oyunları Yarışmalarının Folklorumuzun Bu Dalına Yaptığı Olumsuz Etkiler," *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, cilt 3, s.195-200. Ankara: MFAD Yayınları, sayı 85.

Enstitüleri olmuştur. Enstitülerde bir tür sabah ritüeli olarak uygulamaya konulan halk oyunları, bütün öğrenciler tarafından tekrarlanır ve derslere bu ritüelden sonra başlanırdı. Talip Apaydın'ın aktardığına göre, Köy Enstitüleri, kendi çevrelerindeki oyunların ekipler yoluyla başka yerlere taşınmasında da öncü oldular:

> "Zeybekler yalnız Ege'de değil, Hasanoğlan'da, Cılavuz'da, Ernis'te oynandı. Karadeniz horonları Beşikdüzü'nden Aksu'ya, Kepirtepe'ye Düziçi'ne gitti. Erzurum Barları bütün yurda yayıldı."[367]

Hangi kurumda veya bağlamda oynanırlarsa oynansınlar, "intizam" ve "incelik," halk oyunları söz konusu olduğunda, bu dönemde kullanılan en temel iki kavramdı. Buna göre, değişik yörelerden gelen grupların her birinin "kaos" yerine "düzen," "kontrolsüz coşku" yerine "zarafet" ve "incelik" sergilemeleri elzemdi. Grup üyeleri arasındaki "birlik," bir gösteriyi seyirlik kılan en önemli unsur oluyordu. Köy Enstitüleri'ndeki sabah ritüelinde bir toplu halk oyunu oynama sahnesini Mahmut Makal, "bin kişiden oluşan bir halka, hey heylerle birlikte tek bir ayak, tek bir kol gibi halay çekmeye çoktan başlamıştır" şeklinde tasvir etmektedir. Halkevlerindeki uygulamalara dair bu konuda çıkan pek çok makalede de birlik ve düzen benzer bir biçimde vurgulanmaktaydı. Örneğin, *Aksu*'da çıkan bir makalede, Giresun'lu oyuncuların "Giresonun yüzünü ağartacak bir intizam ve olgunluk içinde" başarılı oldukları vurgulanmaktaydı.[368] Yine 1941 yılındaki makalesinde Muzaffer Sözen, Gazi

367 Bkz. Apaydın, Talip. 1990. *Köy Enstitüsü Yılları*. İstanbul: Çağdaş Yayınları, s.72.

368 "Folklor Ekibimizin Ankara Seyahati," *Aksu*, Nisan 1948, cilt 5, sayı 50, s.1. Vurgu bana aittir.

Eğitim Enstitüsü'nün öğrencilerini "onbinlerce halk önünde büyük bir intizamla" oynadıkları için övmektedir.[369] Birlik ve düzen, halk oyunu ve halk müziği derlemecileri için de önemli bir kriter olarak yer etmiştir. Bursa Halkevi dergisi *Uludağ*'da yazan Hüsnü Ortaç, saha araştırması sırasında rastladığı Uludağ'lı Halil Bakış'ın türkü icrasını çok tutarlı bulur:

> "Bilhassa Halil Bakıştan derlediğim dört türküyü notaya alırken, cümlelerin tekrarında, Ritimde en ufak bir değişiklik yapmadığı gibi Melodide koma farkı bile göstermeden tekrarları yapmakta idi."[370]

Daha sonraki yıllarda, 1970'li yılların ortasında, Afyon-Dinar oyun derlemeleri ile tanınan Şahin Ünal, kaynak kişisi olan Fahrettin Şahiner'in her defasında farklı adımlarla oynamasının derleme sürecini zorlaştırdığını ifade etmekteydi.[371]

Halkevleri Bayramlarıyla Ankara'da toplanan çoğu dans, zamanla, dans türleriyle değil de ait oldukları idari sınırların ismiyle anılmaya başlandı; kısacası, oyunlar, "bar," "halay" veya "horon" yerine "Erzurum oyunları," "Sivas oyunları," "Artvin oyunları" olarak anılmaya başlandı. Bu da milli-devletin sınırları içinde yapılanan başka tür bir "milliliğin" göstergesiydi. Osmanlı döneminde, askerlik ve ticaret dışında birbirleriyle büyük bir iletişimleri olmayan yerel kültürler artık birbirlerinin kültürel formlarıyla daha yaygın olarak tanışmaya başlamışlardı. Bu bir yerde, "hayali cemaatin" bir tür materyalize olma süreciydi.[372] Yine de, bazı şehirler, kendi dans gruplarını daha kolay ve etkin bir biçimde kurarak "milli düzlemde" seslerini daha iyi duyurabilirken, birçok başka şehir de bu platformda temsil edilmeden kaldı. Bazı şehirlerin kendi yöresel oyunlarını derlemeleri ise 1970'leri buldu.

369 Sözen, *a.g.e.*, s.112. Vurgu bana aittir.

370 Bkz. Ortaç, Hüsnü. 1942. "Uludağda Halk Raksları," *Uludağ*, 1942, sayı 45-46, s.27.

371 Şahin Ünal'la 15 Haziran 1992 İzmir'de yapılan soyleşiden. Ünal öğrenme sürecinin de dört ay sürdüğünü belirtmiştir.

Yerel Derlemeler ve Halk Oyunlarının Şehirlerde Yaygınlaşması

Halk oyunlarının, öğretme ve sahneleme amacıyla sistematik bir şekilde derlenmesi, Selim Sırrı Tarcan ve Darülelhan örnekleri istisna olarak bırakılırsa, 1940'lı ve 50'li yıllarda başladı denilebilir. Halkevleri ile yerleşikleşen, farklı yörelere ait oyunları "milli bir çerçeve" içinde sunma geleneği, kuşkusuz derleme çalışmalarını teşvik eden önemli bir faktör olmuştu. Şerif Baykurt'un ifade ettiğine göre, Ankara Halkevi'nin 1941 yılında düzenlediği gösterinin bu yönde oldukça olumlu bir etkisi görülmüştür.

Baykurt'un Trakya halk oyunlarını derleme öyküsü oldukça ilginçtir. 1919 yılında Drama'da doğan Baykurt, ailesi ile birlikte mübadele sonucu 1928 yılında Kırklareli'ne göç eder. Baykurt'un, Kırklareli'ndeki ilkokul anılarında öğretmeninden öğrendiği "zeybek" ve "kazaska" oyunları önemli tecrübeler olarak yer tutar. Daha sonra, kazandığı bir resim yarışması dolayısıyla davet aldığı Ankara'da, 1941 yılı Halkevi bayramına katılır ve halk oyunları gösterisinden ilham alarak Trakya oyunlarını araştırmaya heveslenir. Kendi ifadesiyle, Baykurt'un kafasını kurcalayan soru "Atatürk'ün çocukluğunun geçtiği" Rumeli'ye ait oyun türlerinin neden

372 Anderson, Benedict. 1983. *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*. Londra, New York: Verso.

tanınmadığıdır. Rumeli oyunlarını derlemek üzere, Baykurt, 1940'lardan itibaren Kırklareli'nde araştırmalarına başlar. O günlerde genel kanı, Trakya'da "milli oyun" olmadığı yönündedir. Birçok araştırmacıya göre, olan oyun türleri daha ziyade "çingene" oyunudur. Bu önyargı Baykurt'un daha sonraki araştırmaları üzerinde büyük bir baskı hissetmesine yol açacaktır. Neşeli ve "kalça" figürlerinin bol olduğu oyunların yanında daha kolay kabullenilebilecek oyun arayışlarını sürdürür. Öğretmenlik statüsünü de kullanarak Kırklareli'ndeki birçok düğün ve oyun gösterisine katılır. Böyle bir Kırklareli düğününde "Drama Karşılaması" denilen bir oyun oynandığına tanık olur. Aktif bir üyesi olduğu Kırklareli Halkevi'nde, birçok oyuncu ve müzisyeni toplamaya çalışır. Ne var ki, çoğu oyuncu ve müzisyen Baykurt'un davetini başlangıçta geri çevirirler. Bunun temel nedeni, vali ve bürokratlardan çekinmeleri, onların karşısında oynama cüretini gösteremeyecekleri duygusudur.[373] Baykurt, bir yandan öğretmenliğinin verdiği güçle, diğer yandan oyuncu ve müzisyenlerin yeteneklerini överek, telkin yoluyla tanınmış birkaç iyi oyuncuyu Kırklareli Halkevi'nde bir gösteri yapmaya ikna eder. Bu gösterinin başarısı oyunlara bir "meşruiyet" kazandırır. Kırklareli oyunlarının şehrin sınırları dışına taşınması ise, İstanbul'da düzenlenen bir özel gece ile olur. 1946 yılında Tokatlıyan'da Edirnelilerin düzenlediği "Meriç Gecesi"ne Baykurt'un girişimleriyle Kırklareli'nden de bir ekip katılır. İlk etapta, oyunlar "muhacir oyunları," hatta "gavur oyunları" denerek eleştirilseler de, 1950'li yıllara gelindiğinde, Trakya oyunları "milli repertuarın" kanıksanmış bir parçası olmuşlardır bile.[374]

373 Baykurt, Trakya'nın usta zurnacılarından Kara Ömer'in de hala kendi mekanları dışında, örneğin diğer şehirlerde çalmaktan hoşlanmadığını belirtir.

374 Şerif Baykurt'la 25 Temmuz 1992'de Ankara'da yapılan görüşmeden.

Şerif Baykurt'un Trakya yöresindeki derleme çalışmalarının hikayesi, Halkevlerinin halk oyunlarının gelişimindeki rolüne önemli bir örnek teşkil eder. Baykurt'u derleme yapmaya yönelten motif Halkevlerinde zaten yerleşmeye başlamış olan "halk oyunlarını sergileme" geleneğinin kendisidir. Halkevlerinin yerel kültür unsurlarını ortaya koymaya yönelik olumlu yaklaşımının da kuşkusuz bu derlemelere katkısı olmuştur.[375] Ankara'da her yıl düzenlenen Halkevleri Bayramına sınırlı sayıda kişinin katılabilmesine rağmen, bu gösterilerin yankıları hem yer hem de zaman olarak daha geniş bir alana yayılıyordu. Katılan grup üyelerinin, kendi şehirlerine döndüklerinde büyük bir tezahüratla karşılanmalarının da bunda etkisi büyüktü.

Halkevleri 1950 yılında kapatıldığında, halk oyunlarına duyulan ilgi ve halk oyunları gösterilerine dair beklentiler, artık dönüşü olmayacak kadar yerleşikleşmişti. 1950'lerdeki en önemli gelişme, kuşkusuz, üniversite öğrencilerinin bu alanda yaşanan kurumsal boşluğa sahip çıkmalarıyla olmuştur. Cumhuriyet kurumları içinde gelişen "halk oyunları oynama" geleneğinin içine doğmuş olan bu öğrencilerin çoğu, şehirlere eğitimlerine devam edebilmek için gelmişlerdi. Birçoğunun halk oyunları tecrübesi kendi yörelerindeki Halkevi ya da okul faaliyetlerine dayanıyordu. İstanbul, Ankara ve İzmir gibi kentlere okumaya geldiklerinde kendi yörelerinin "düzenlenmiş" halk oyunları hakkında iyi kötü bir bilgiye sahiptiler. Halen İstanbul'da Devlet Konservatuarı Halk Müziği ve Halk Oyunları Bölümü Başkanı olan Fikret Değerli, İstanbul'a ilk geldiği yıllarda Van oyunlarını bilmesinin kendisine yeni kapılar açtığını belirtir. Değerli, bu oyunların çoğunu Van'da düğünlerde, en beğendi-

375 Bu olumlu tavrın ancak, farklı yerelliklerin milli kültürü zenginleştirecek bir unsur olarak sunulduğu bağlamlarda tolere edildiğini de hatırlatmak gerekir.

ği oyunları bizzat oynayanlardan göstermelerini isteyerek öğrenmiştir. Değerli'nin belirttiğine göre, halk oyunu gösterileri, 1940'lardan 50'lere geçildiği dönemde, Van Lisesinin düzenli faaliyetlerinden biridir. Değerli, 1954 yılında İstanbul'a geldiğinde Güzel Sanatlar Akademisi öğrencileri ile birlikte halk oyunu çalışmaları yapmaya başlar. Bunu, kimi zaman zorluklarla ikna ettiği Vanlı oyunculardan oluşan bir öğrenci grubunu toplayarak "Türkiye Milli Talebe Federasyonu"na katılması izler.[376]

İstanbul'a 1960'lı yıllarda gelen Oktay Cengizay, üniversite öğrencilerinin halk oyunları faaliyetlerini örgütlemesinde yurtların önemli bir rolü olduğunu belirtir. O yıllarda, yurtların daha ziyade "Erzurumlular Yurdu," "Sivaslılar Yurdu" gibi şehirler bazında kurulmuş olması, farklı halk oyunlarını toplu halde çalışmak isteyen öğrencilerin, belli yöre oyunlarını bilen diğer öğrencilere ulaşmalarını kolaylaştırmaktaydı. Cengizay'ın belirttiğine göre, büyük şehirlerde belli bir "gurbet" duygusu yaşayan taşralı öğrenciler için, kendi yöre oyunlarını oynamak bir dayanışma duygusu yaratıyor, bunları başkalarına öğretmek ise bir gurur kaynağı oluyordu.[377]

Üniversite öğrencilerinin halk oyunlarına olan ilgileri, bu sektörde önemli bir değişimi de beraberinde getirdi. Farklı yörelerden gelen öğrenciler, öğrenci folklor derneklerinin çatısı altında, hem kendi yörelerinin oyununu diğer öğrencilere öğretiyor, hem de aynı zamanda diğer yörelerin oyunlarını da kendileri başkalarından öğreniyordu. Bu, Halkevleri Bayramı'nda sadece görsel olarak yaşanan oyunlar arası "tanışıklığın" bir tür beden diline taşınmasıydı. Artık "milli oyun" sadece seyredilen bir şey değil, oynanan, repertuara

376 Fikret Değerli'yle 15 Temmuz 1992 yılında İstanbul'da yapılan söyleşiden.

377 Oktay Cengizay'la 14 Temmuz 1992'de İstanbul'da yapılan söyleşiden.

dahil edilen bir oyunlar bütünüydü. Böylesi bir "öğretme" ve "öğrenme" süreci içinde, halk oyunları oynamak bir tür "sosyal dans" işlevi de yüklenmekteydi.

Burada, 1960'larda öğrencilerin liderliğinde gelişen halk oyunlarındaki canlanmaya paralel olarak , "Türk Halk Oyunlarını Yayma ve Yaşatma Tesisi"nin de yıllık bayramlarına devam ettiğini belirtmek gerekir. Ancak, Tesis'in öğrenci faaliyetlerinden önemli bir farkı, yeni bir gelenek yaratmaktan öte, daha önceki bir geleneği devam ettiriyor olmasıdır. Aynen Halkevi geleneğinde olduğu gibi, Türk Halk Oyunlarını Yayma ve Yaşatma Tesisi de yerel grupları — ki bunların yaş profili öğrencilere göre daha yüksektir — İstanbul'a davet eder, ve her grubun sadece kendi oyunlarını diğerlerine sunacağı bir gösteri hazırlardı. Öğrencilerin sahiplendiği ve yaymaya çalıştığı çoğu halk oyununun, Halkevi, ve onun takipçisi Tesis geleneği tarafından pekişmiş olan repertuarın ürünü olduğunu da hatırlatmak gerekir.

Halkevleriyle başlayan ve Türk Halk Oyunlarını Yayma ve Yaşatma Tesisi ile devam eden bu gelenekte aynı program çerçevesinde sunulan yerel dansların birbirlerini etkilediği de olurdu. Ali Çavaz'ın belirttiğine göre, Antep'in "Meryem" oyunu Kars yöresinin "Kıskanç" oyununun beğeni topladığının görülmesi üzerine 1965 yılında Oktay Güzelbey tarafından koreografiye edilmişti.[378] Bu geleneğin en önemli katkısı kuşkusuz, farklı oyunları tek bir gösteri içinde sergilemesi, ve bu doğrultuda, halk oyunlarını "milli" bir bütünlük içinde organize etmesiydi. Türk Halk Oyunlarını Yayma ve Yaşatma Tesisi'nin ilk bayramındaki havayı tasvir eden Nezihe Araz yarışmaya katılan ekipler arasındaki bütünleşmeyi şöyle ifade eder:

378 Ali Çavaz ile 11 Ağustos 1992'de İstanbul'da yapılan söyleşiden.

"Boğazı dolaştık, vapur sefası başka bir alem oldu. Ekipler öyle bir kaynaşmıştı ki Erzurumlular zeybek oynuyor, zeybekler halay çekiyor, Sivaslılar, Karslılar elele, Konyalılar, Rizelilerle omuz omuza, kim halay çekiyor, kim mengi çeviriyor belli değildi..."[379]

Türk Halk Oyunlarını Yayma ve Yaşatma Tesisi ile, Türkiye Milli Talebe Federasyonu, Türk Halk Oyunları Federasyonu, Türk Devrim Ocakları, İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği, ve Milli Türk Talebe Birliği gibi öğrenci folklor derneklerinin arasındaki önemli bir fark da, kuşkusuz, katılımcıların kimliğiydi. Tesis bayramlarına davet alan yerel oyun grupları, daha ziyade, "yaşını başını almış," yöresinde sadece oyuncu olarak değil başka açılardan da sevilip sayılan ve biraz da bu nedenle kendi yörelerini temsil etmeye selahiyetli kişilerdi. Bu oyuncuların kendi dans geleneklerinin inceliklerine ve özgün taraflarına dair derin bir birikimleri vardı. Oysa, öğrenci folklor derneklerinde halk oyunu oynayanlar haliyle daha gençtiler. Ayrıca, öğrendikleri oyun repertuarını daha geniş bir kitleye sunma ve yayma meseleleriyle de daha yakından ilgilenmekteydiler. Artık yerel özelliklerinden çok, milli bir form olarak algıladıkları halk oyunlarını, sadece yerli seyircilere değil, yurt dışına da tanıtmak istiyorlardı.[380] Türkiye Milli Talebe Federasyonu'nun 1955 yılında düzenlediği Uluslararası Kültür Şenliği'ne yurt dışından halk oyunu ekipleri davet etmesi de bu eğilime örnek olarak gösterilebilir.

379 Araz, Nezihe. 1954. "Hey Hey, Yine de Hey Hey". Yapı Kredi Bankası Özel Yayını.

380 Üniversite öğrencilerinin bir kısmı artık ilk ve orta dereceli okullarda, hatta 1963 yılında yeniden açılan Halkevlerinde halk oyunları öğretmeye başlamışlardı. Bu konuda bilgi için, bkz. *Toplum Kalkınması Hamlemizde Halkevleri Semineri*. 1966. Halkevleri Genel Merkezi, s.111-112.

1950'ler sonrasında halk oyunlarında izlenen başka bir gelişme de Türk Halk Oyunlarını Yayma ve Yaşatma Tesisi ile Türkiye Milli Talebe Federasyonu'nun başlattığı "yarışma" formatıydı. Bilindiği gibi Tesis, 1954 yılında başlattığı halk oyunlarını sahneleme geleneğini bir yarışma ile açmıştı. 1965 yılından itibaren, Türkiye Milli Talebe Federasyonu da düzenledikleri kültür festivaline katılan yerli ve yabancı halk oyunları ekipleri arasında bir yarışma düzenlemeye başladı. Bu yarışmanın jürisini Yaşar Kemal, Selmi Andak, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Nurullah Berk, Nida Tüfekçi, Ruhi Su, Fazıl Hüsnü Dağlarca ve Fikret Otyam gibi sanatçı ve folklorcular teşkil ediyordu. 1967-1970 yılları arasında, başka bir banka, Türk Ticaret Bankası, ilkokullar arası halk oyunları yarışması düzenledi. Yeni yeni oluşan bu yarışma geleneğinde kuşkusuz en çok yankı uyandıranı *Milliyet* gazetesi tarafından düzenlenen yarışmalar oldu.[381] Yarışmaların halk oyunları hareketine getirdiği en önemli boyut, "milli oyun repertuarını" perçinlemesi yönünde oldu. 1950'li ve 60'lı yıllar boyunca, ulusal ve yabancı festivallerle birlikte düzenlenen bu yarışmalar, bir yandan halk oyunları "oynamaya" duyulan ilgiyi arttırdılar, diğer yandan da bir "piyasa" oluşturarak bazı oyunların gözden düşmesine, yenilerinin ise hararetle derlenmesine yol açtılar.[382] Yeni derlemelere duyulan ilgi, 1930'ların 40'ların romantik

381 Necdet Günkut'un asistanı olarak çalışan, ve onun ölümüyle yarışmaların organizasyon işini yüklenen Uzman Sağlık, *Milliyet* gazetesi halk oyunları yarışmasının başlangıç tarihini 1970 olarak belirtir (11 Ağustos 1992'de yapılan söyleşiden). *Folklor* adlı kitabında Nail Tan yarışmaların 1971 yılında başladığını belirtir. Bkz. Tan, *a.g.e.*, s.128.

382 Oktay Cengizay, 1960 ihtilali sonrası bu piyasanın hareketlendiğine dikkat çeker. Cengizay'ın belirttiğine göre, hem dernekleşmenin kolaylaşması, hem de askerlerin halk oyunlarına zaman zaman "örtülü ödenek"ten destek vermesi bu hareketlenmenin önemli nedenleriydi (14 Temmuz 1992'de yapılan söyleşiden).

ilgisinden çok farklı bir çizgide gelişiyordu. 1970'lere doğru gelindiğinde, artık halk oyunları piyasası, kurumları, oyuncuları, seyircisi, festivalleri ve yarışmalarıyla neredeyse bir sektör haline gelmiş, ve öğreticiler, müzisyenler, kostüm terzileri, hatta dernek yöneticileri için maddi gelir kapıları açılmıştı. Belli bir yörenin oyunlarını geleneksel olarak bilen girişimciler için artık bu oyunları öğretmek kentlerde yaşamlarını kazanmanın bir yolu olabilmekteydi. İstanbul halk oyunları camiasının tanınmış zurnacısı Musa Uzunkaya'nın bu mesleğe giriş öyküsü bu açıdan iyi bir örnektir. Aslen Erzincanlı olan Uzunkaya İstanbul'a inşaat sektöründe çalışmak üzere gelir. Erzincan'da bir zurna ustası tarafından bu işe yetenekli olduğunun anlaşılmış olması üzerine müzik aletini de hep yanında gezdirir. Çanakkale'de gösteri yapmaya giden bir öğrenci grubu kendilerine eşlik etmesi için Musa Uzunkaya'yı çağırır. Çalınacak parçaları bilmemesine rağmen, melodileri öğrencilerin yardımıyla çıkaran Uzunkaya bir noktada bu işten vazgeçer, ancak öğrenci grubunun ısrarı üzerine yeniden çalmaya kabul eder. Daha sonra, bu ilk denemesinde başarılı olduğunu farkedince de bu işi meslek edinir.[383] Şerif Baykurt'tan edinilen bilgiye göre, halk oyunlarının bu döneminde, herhangi bir yörenin yerlisi olup da oyunlarını bilen kişiler de kentlerde gelişen bu halk oyunu piyasasından etkilenmekteydiler. Bazı yörelerin oyunlarının önplana çıkmasında ise belli isimlerin rolü vardı. Baykurt'a göre, Cenap Dursunoğlu olmasaydı, Erzurum barları tanınmadan unutulabilirdi. Yine aynı şekilde, Sivas halaylarını popularize eden Muzaffer Sarısözen, Elazığ'ın Çaydaçırasını tanıtan da Fikret Memişoğlu'ydu.[384] Baykurt'un listesini kuşkusuz daha da uzatmak mümkündür. Kendi yörelerinin halk oyunlarının, gelişen halk oyunları piyasasına girmesi ve yaygınlaştırılmasının ardında kimi zaman da okul öğretmenleri ve yöneticilerinin özel ilgisi ve emeği olurdu. Örneğin, Bolu oyunlarını halk oyunları piyasasına sunan ilk isimlerden Oktay Cengizay, bu oyunları Bolu'da 1960'lı yılların sonuna doğru ilkokul öğretmeniyken derlediğini belirtir. 1967'de Bolu Milli Eğitim Müdürü Avni Memikoğlu, Cengizay'ın öğrencilik yıllarında halk oyunlarıyla ilgilendiğini öğrenince onu Bolu civarında araştırma yapmaya teşvik eder. Memikoğlu aynı zamanda Bolu'da müfettişlik göreviyle bulunan İhsan Türkcan'a Cengizay'a rehberlik yapması için tavsiyede bulunur, gruba bir jip tahsis ederek ulaşım sorunlarını da çözer. Kız Öğretmen Okulu'nda görevli bir kadın öğretmen de bu gezilere katılacak ve sadece kadınlara ait oyunları derleyecektir. 1969 yılına kadar araştırmalarını sürdüren bu ekip, Mudurnu ve Kıbrısçık'ı da kapsayan bir alanda Bolu civarına ait oldukça geniş bir oyun repertuarı derlerler. Derlemeler hemen sahne düzenine de aktarılır. İlk gösteri 1970 yılında Bolu Halkevi'nde gerçekleştirilir. Ayrıca okulda da gösteriler yapılır. Bolu oyunlarının İstanbul dernekleri tarafından da yaygın olarak oynanmaya başlanması ise 1980'leri bulur.[385]

Yöneticilerin öncülüğünde gelişen benzer bir derleme hikayesi de 1970'lerin başında İzmir'de gerçekleşir. Antep, Elazığ, Erzurum, Artvin ve Kars gibi oyunların 1960'ların başından itibaren İzmir okullarında oynanıyor olmasına rağmen, Ege oyunları bu repertuara henüz dahil edilmemiştir. İzmir Turizm Folklor Derneği bu doğrultuda bir araştırma yapmaya karar verir. Yapılan ön araştırma sonucu, Afyon-Dinar oyunlarını bilen Fahrettin Şahiner isimli

383 Uzunkaya ile 28 Nisan 1992'de İstanbul Teknik Üniversitesi'nde yapılan söyleşiden.

384 Baykurt'la 25 Temmuz 1992'de Ankara'da yapılan söyleşiden.

385 Oktay Cengizay'la 14 Temmuz 1992'de yapılan söyleşiden.

bir kişiye ulaşılır. O yıllarda, İzmir Turizm Folklor Derneği'nin üyesi olan Şahin Ünal'ın belirttiğine göre, Ünal, Fahrettin Şahiner'le repertuarındaki oyunları öğrenmek amacıyla dört ay boyunca yoğun bir şekilde çalışır. İzmir'deki özel liselerden Fatih Koleji yöneticileri Şahiner'in İzmir'de konaklama masraflarını karşılarlar. Bu çabalar ve katkılar sonucunda da, yeni derlenen Afyon-Dinar oyunlarını ilk icra eden halk oyunu grubu olurlar. 1960'ların ortalarından itibaren ulusal ve uluslararası yarışmalarda sergilenen Afyon-Dinar oyunları hızla popülerleşerek İstanbul okullarında da repertuarlarda aranan bir oyun olur. Ege bölgesinde başka oyunların derlenmesine 1970'li yıllar boyunca devam edilir. 1970-1971 ve 1976-1977 arası, İsmail Özboyacı Uşak köylerinde, 1970'li yılların ortasında da Nihal Aydınalp Menemen'de çeşitli oyunlar derlerler. Cumaovası Lisesi müdürü İlhan Edik, eşi Güler Edik ve öğrencileri ile 1977 yılında kendi yörelerinde oyun derlemeleri yaparlar.[386]

1970'li yıllarda yaşanan oyun derlemelerindeki bu artış, büyük şehirlerde gelişen halk oyunları piyasasında yükselen taleple yakından alakalıdır. Özellikle *Milliyet* gazetesinin düzenlediği halk oyunları yarışmalarının derleme alanında verdiği ödüller, ve yarışmanın genellikle özgün oyunları ödüllendirmesinin bunda büyük etkisi olur. Bu bağlamda, *Milliyet* yarışmalarına katılan yerel liselerin çoğunun kendi oyun derlemeleriyle yarışmaya katılmaları anlamlıdır.

1970-1974 yılları arası, *Milliyet*'in halk oyunları yarışması 11 ayrı şehirde düzenlenmekteydi.[387] Yerel liselerin halk

386 Şahin Ünal, Cengiz Aydın ve İsmail Özboyacı ile 16 Haziran 1992'de İzmir'de yapılan söyleşiden.

387 Bir kaç istisna dışında, bu yarışmalar Edirne, İzmir, Afyon, Isparta/Kayseri, Gaziantep, Adana, Malatya, Diyarbakır, Ankara, Bursa ve İstanbul'da düzenlenmekteydi. (Uzman Sağlık'la 11 Ağustos 1992 yılında İstanbul'da yapılan söyleşiden).

oyunları grupları öncelikle bu şehirlerden birinde elemelere katılırlar, başarılı olanlar "yarı finaller" için Ankara, İstanbul ve İzmir'e gider, ve son final ise İstanbul'da yapılırdı. 1975 yılında, masrafların artması ile bu üç kademeli sistem ikiye indirildi. Buna göre, ilk eleme İzmir, Adana, İstanbul ve Ankara'da yapılacak ve final yine İstanbul'da olacaktı.

Milliyet gazetesinin yarışmaları devleti de harekete geçirdi. 1977 yılından başlayarak Gençlik ve Spor Bakanlığı da halk oyunları yarışmaları düzenlemeye başladı. Milli eğitim kurumlarıyla doğrudan ilişkisi olan bu bakanlık, *Milliyet* gazetesinin yalnızca liselerarası düzenlediği bu yarışmayı ilk ve yüksek öğretim kurumlarına ve derneklere de taşıyarak yurt çapında etkin bir yarışma geleneğini başlatmış oldu.[388]

Halk oyunları yarışmalarının 1970'ler ve 80'lerde büyük şehirlerde gelişen halk oyunları oynama geleneği üzerinde büyük etkisi oldu. Esasen, 1970'lere gelindiğinde, halk oyunlarına olan talep ve bu talebin belirlediği piyasadaki arz, öğrenci müsamereleri, festivaller, özel günlere dair kutlamalar gibi faaliyetlerle yerleşikleşmişti. Halk oyunları yarışmaları biraz da bu arz ve talebin fiziksel olarak gözlemlenebileceği bir alan olarak ortaya çıktı. Gerek öğrenciler, gerekse müzisyenler, öğreticiler ve okul yöneticileri halk oyunları piyasasında açılan fırsatları görürken, halk oyunları yarışmaları kendi kendine gelişmekte olan bu piyasaya belli bir "formellik" kazandırdı. Her katılımcı için farklı bir rol vaadeden halk oyunları piyasasında, yarışmalar yeni iş olanaklarının ortaya çıktığı bir tür "pazar" vazifesi de gördüler. Yarışmaların jüri üyeleri, oyunları öğretenler, oyuncular, kostümcüler, okul ve dernek yöneticileri bu yarışma-

388 Tan, *a.g.e.* 1983 yılından itibaren Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığıyla birleştirildi, 1990'larda yeniden ayrıldı.

larda kendi becerilerini geniş bir kitleye sunma fırsatını buluyorlardı. Özellikle yerel halk oyunları grupları, onların müzisyen ve öğreticileri için, büyük şehirlerde organize edilen yarışmalar kendi yeteneklerini sergileyebilecekleri önemli bir alan olarak ortaya çıkmaktaydı. Bolu oyunlarının derleyicilerinden Oktay Cengizay, İstanbul okullarında öğreticiliğe kendi ekibinin 1984 ve 1986 yıllarında halk oyunları yarışmalarında derece almasından sonra başladığını belirtir.[389] Aynı şekilde, Afyon-Dinar oyunlarıyla Fransa'da bir yarışmaya katılan Fatih Koleji oyuncularına müzisyen olarak eşlik eden Üstün Gürtuna, aynı grup 1975 yılında *Milliyet* yarışmasında birinci olunca, bu oyunu İstanbul'da bazı okullarda öğretmeye başlar.[390]

1970'lerde hareketlenen halk oyunları yarışmaları yeni bir kurumsallaşma biçimini de hızlandırdı. 1960'ların sonundan itibaren, tamamen özel girişimler sonucu kurulan "folklor" dernekleri, sayılarını 1970'lerde hızla arttırdılar.[391] İsimlerinde "folklor" terimini taşımalarına rağmen, bu derneklerin pek azı halk oyunları dışındaki türlerle ilgileniyor, daha ziyade, halk oyunları oynamak ve öğrenmek isteyen gençlerin sosyal bir kulübü gibi işliyorlardı. Çoğu dernek, faaliyetlerini amatör olarak sürdürdüklerini ifade etse de, yabancı ülkelerdeki festivallere katılım, özel gecelerde veya şenliklerde gösteri yapma gibi yan faaliyetlerle türlü gelir kapılarını aralamaktaydılar. Yurt dışı festivallere

389 Oktay Cengizay'la 14 Temmuz 1992'de İstanbul'da yapılan söyleşiden.

390 Şahin Ünal ve Cengiz Aydın'la 16 Haziran 1992'de İzmir'de yapılan söyleşiden.

391 Bu derneklerin bir listesi için bkz. Tan, *a.g.e.*, s.32-36; nasıl işledikleri konusu için bkz. Özalgan, Haluk. 1984. *Zaman-Mekan Eksenlerinde Halkbilimi.* Ankara: Ülke Yayın Haber Tic. Ltd.Ş.; Öztürkmen, Arzu. 1989. *A Survey of the Folk Dance Revival in Turkey.* Master Tezi ve BÜFK-EÇY (Boğaziçi Üniversitesi Folklor Kulübü - Eğitsel Çalışmalar Yarkurulu). 1987. "Folklor Derneklerine Bir Bakış," *Folklora Doğru*, sayı 56, Ekim, s.33-40

katılırken otobüs masraflarını ucuza getirerek, yemekleri ortak tüketerek ve her şeyden önemlisi oyunculara ödeme yapmayarak, dernek yöneticileri "yabancı ülkeye götürdükleri" oyunculardan masraflara karşı aldıkları ücret veya festival komitesinin verdiği bir miktar ödemeyle kâra bile geçebilmekteydiler. Birçok genç için, "ucuza gelen" bu organize yurt dışı geziler, ailelere karşı daha meşru bir görüntü çizmeleriyle de 1970'lerde ve 80'lerde oldukça revaçtaydılar.

Yine de folklor derneklerine belli bir kredi vermek gerekir. Başka türlü muhafazakar aile yapısını kıramayacak birçok genç için halk oyunları dernekleri belli bir arkadaş çevresi edinebilecekleri ve şehir dışına çıkabilecekleri bir "sosyal alan" açan kurumlardı. Bu derneklerin kız-erkek sosyalizasyonunda da önemli bir rolü vardı. Aileler açısından halk oyunları faaliyetleri, bale, disko dans vb. Batılı dans türlerinden daha samimi ve "güvenilir"diler. Diğer gençlik örgütleriyle kıyaslandıklarındaysa, halk oyunları derneklerinin içinde gençleri barındırmalarına rağmen, devletin şüpheyle yaklaşmadığı nadir kurumlardan olduğu söylenebilir. Bunun önemli bir nedeni, üyeleri genç bir yaş profili arzetse de, dernek yöneticilerinin genellikle otoriter ve devletle iyi ilişkiler içinde olan muhafazakar kişilerden olmasıdır. Oyuncular için bu kurumların önemli bir boyutu uzun bir prova süreciyle hazırlanılan, dolayısıyla arkadaşlıkların gelişmesine olanak tanıyan bir yapıda olmaları, ve aynı sahneyi paylaşarak, aynı gezilere giderek bu arkadaşlıkların pekiştirilebileceği bir mekan yaratmalarıydı. Ayrıca, halk oyunları faaliyetinin kendisi, hareketlerin kolayca öğrenilmesi, fazla yatırım gerektirmeden gündelik kıyafetlerle oynanabilmesi gibi kolaylıkları da içeriyordu. Çoğu oyuncunun, oynanan oyunların kökeniyle bir ilgilerinin olmamasına rağmen, halk oyunu oynayarak kendilerini kamusal

alanda ilk kez bir sanatsal icra içinde bulmaları, onları bu faaliyetlere daha da sıkı bir biçimde bağlıyordu.

"Milli" Bir Halk Oyunları Repertuarının Oluşması

1930'lu yıllarda Halkevlerinin oyun repertuarı, 1960'ların öğrenci folklor dernekleri ve 1970'lerden sonra artan folklor derneklerininkilerle karşılaştırılırsa, adına "Türk Halk Oyunları" denilen repertuarın büyük ölçüde değişime uğradığı görülür. Şerif Baykurt'un tespitine göre ilk derlemelerle yaklaşık 400 kadar halk oyunu derlenmişti.[392] Ancak bu oyunların büyük bir kısmı 60'lı yıllardan itibaren büyük şehirlerde gelişen halk oyunları faaliyetlerinde "tutulmamış" ve dernek repertuarlarına alınmamışlardı. Bu, kimi zaman "şehir" adıyla anılan bir yörenin farklı köylere ait oyunlarının yavaş yavaş unutulmasıyla olurdu. Örneğin, Çorum ve Konya oyunları Ankara'daki Halkevi Bayramında ve Türk Halk Oyunlarını Yaşatma ve Yayma Tesisi Bayramlarında oynanmasına rağmen, 1970'lerden itibaren klasikleşen halk oyunları repertuarında yer bulamamıştı. Kimi zaman da belli bir şehir adıyla anılan oyunların bir bölümü sürekli repertuarlara alınırken diğer bir kısmının zamanla terkedildiği olurdu. Örneğin, Artvin oyunlarının "Polka," "Kurt Barı," "Kama Oyunu," "Kapanı," "Berta" ve "Sıksaray Horonu" adlı oyunları 1970'lere kadar oynanmış, ancak daha sonraları bırakılmıştı. 1970'lere gelindiğinde, dernek ve okul gösterileri ile yarışmalarda oynanan Artvin oyunlarında, artık "Borçka," "Daldalan," "Savşat Barı," "Kobak," "Deli Horon," "Sarı Çiçek," "Orta Batum," "Cilveloy" veya "Döne" gibi oyunların bulunduğu neredeyse "sabitleşmiş"

392 Baykurt, Şerif. 1976. *Türkiye'de Folklor.* Ankara: Kalite Matbaası.

olan bir repertuar kullanılmaktaydı.[393] Bazı oyunları "eleyen" bazılarınıysa "sabitleştiren" bu süreç, esasında, bir tür folklorun "millileşmesi" süreci içinde gelişmişti.

Bazı halk oyunlarının önceleri derlenmiş olup zamanla repertuarlardan silinmelerinin ardında, bu oyunları 30'lardan beri izleyen seyircilerin ve derlemecilerin kendi seçimleri, kentli oyuncuların adaptasyonları, öğreticilerin, hatta müzisyenlerin eğilimleri de belirleyici olmuştur. Ne var ki bütün bu katılımcılar, 1980'lere gelinene kadar sürekli bir değişim göstermişlerdir. 1930'lu ve 40'lı yıllarda, özellikle Halkevi Bayramlarında bu oyunları izleyenlerin büyük bir çoğunluğunu bürokratlar, devlet adamları, partililer ve devletle iyi ilişkiler içinde olan aydın kesim oluşturmaktaydı. Bu izleyiciler, bir anlamda, amatör gözlemci görevi de üstlenmekte ve halk oyunları hakkındaki görüşlerini makaleler ya da yazılı yorumlar halinde belirtmekteydiler. Bu kesimin görsel olarak "çekici" bulduğu oyunlar doğrultusunda, zaman içerisinde, "iyi" veya "daha güzel" olarak nitelenen bazı oyunların "milli oyun repertuarına" girip giremeyeceğine dair saptamalar içeren bir değerlendirme sistemi de oluşmuştu.

1941 yılında Halkevlerini teftiş eden Kemal Güngör, *Ülkü* dergisinde çıkan bir makalesinde Çorum ve Sivas halayları hakkında bazı yorumlar yapar. Buna göre, Güngör'ün Çorum yöresinden izlediği altı oyun arasında en çok "Çorum halayı" adlı oyun "*çok orjinal* figürleri ihtiva etmekte," ve "İğdeli gelin" oyunu "*ihya edilmeğe değer* çok güzel bir oyundur." Güngör, "Hürürnü" oyununu "bazı müstehcen figürleri ihtiva etmektedir" diyerek "*hemen hemen bozulmuş*

393 Demirsipahi, Cemil. 1975. *Türk Halk Oyunları.* Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 148; Ülgen, Kasım. 1944. *Doğu Anadolu Oyunları ve Havaları.* Kars: Kars Halkevi Yayınları.;Ülkealan, Z. 1940. "Ekonomi Hayatında Kadın," *Fikirler,* sayı 210, s.8-9.

bir oyun olarak" değerlendirir. Sivas yöresinden izlediği "Abdurrahman halayı" oyununu ise "Çok *ince ve manidar* hareketler" içerdiği ve "figürlerin sonunda titremeler çok *enteresan* bir manzara arzetmekte" olduğundan övgüye değer bulur. "Hoş bilezik" oyununun Sivas'da Erzurum'da oynandığından "*daha heyecanlı*" oynandığını belirten Güngör, Sivaslıların bu oyuna "birçok *incelikler* ekleyerek *güzelleşdirmiş*" olduklarını ifade eder. Güngör'e göre, "bu raksların bazı figürlerindeki incelikler, eskiden kadın ve erkeklerin muhtelit olarak oynamış olduklarını gösterecek mahiyettedir." Güngör ayrıca, "Sivas oyunlarının en mühim karakteristiği çok hareketli oluşlarındandır" diyerek, figür icralarındaki "hız" faktörünün o dönemin seçiciliğinde önemli addedildiğine dair bizlere bir fikir verir."[394] Bir Halkevleri müfettişi olarak Güngör, otoritesinden aldığı güçle de olsa kendi beğenisini *enteresan, orjinal, hareketli* veya *bozulmuş* gibi terimlerle ifade eder. Buna benzer bir şekilde *Ülkü*'de çıkan makalesinde Muzaffer Sözen halay türüyle ilgili kendi beğenisini vurgulayan değerlendirmesini şöyle yapar:

> "Sivas halaylarının ağırlama kısmındaki dik ve keskin duruşları takıyb eden ritmik ayak değişdirişler, nekadar güzelse, Çorum halayının *cazibeli kavisler* halinde inkişaf eden ağırlama kısmı da o nisbetde güzeldir. Yine her iki halayda da eller bırakıldıkdan sonraki merdlik ve kahramanlık ifadesi taşıyan kısımlarındaki kolların *ahenkli ve intizamlı* hareketi oyunun manzarasını *pek şirinleşdiren zarif* figürlerdendir...Yanlama kısmında eller bırakıldıkdan sonraki beraber dönüşler ve bunu takıyb eden diz ve el vuruşlar, oyunun *cazibesini kuvvetlendiren* figürlerdendir."[395]

Sözen okuyucuları (dolayısıyla bu oyunların izleyicilerini de) "halay" oyunlarını izlerken sabırlı olmaya davet eder. Sözen'e göre, "halayların ilk görenler üzerinde bırakdığı te'sir sathidir. Önceleri daima birbirine benzeyen hareketlerin tekrarı şeklinde gözüken bu oyunlar, dikkat edildikçe incelmeye başlar."[396]

Seyircinin ilgisini çekebilmek, aslında Halkevleri dönemi yerel oyun gruplarının hep gündeminde olan bir konuydu. Örneğin, *Uludağ*'da yayınlanan bir makalede, Turgut Karatal iki Kılıç-Kalkan oyuncusunun 1942 yılındaki Halkevleri Bayramında seyircileri nasıl büyülediğini şöyle aktarmıştı:

> "Bunların oyuna başlamaları önce esaslı bir ilgi uyandırmadı, çünkü sıra Bursa'ya gelinceye kadar Kars-Erzurum-Sivas-Urfa-Kastamoni Halkevlerinin zengin mevcutlu Ulusal oyun takımları hakikaten çok başarılı oyunları ile herkesin takdirini kazanmışlar ve sahneyi hakkı ile doldurmuşlardı. Onun için iki kalkancının ilk görünüşü pek önemle karşılanmadı, fakat bir iki dönüşten ve çarpıştan sonra davetliler her an artan bir heyecanla kendilerini oyunun gidişine kaptırdılar. Artık susan kütle coşmuş boyuna alkışlıyor ve yaşa sesleri bir oğultu halinde birleşiyordu. Cümhurreisliği locasında Milli Şefimiz de en büyük iltifatlarını alkışla gösteriyordu."[397]

394 Güngör, Kemal. 1941. "Halk Raksları," *Ülkü*, 1941 Haziran, cilt 17, sayı 100, s.368-370. Vurgular bana aittir.

395 Sözen, Muzaffer. 1941. "Halk Rakslarından Halaylar," *Ülkü*, Nisan 1941, cilt 17, sayı 98, s.115. Vurgular bana aittir.

396 Sözen, *a.g.e.*, s.114.

397 Bkz. Karatal, *a.g.m.* 1944, sayı 63, s.11.

Karatal aynı zamanda *Ülkü* dergisinde Kılıç-Kalkan icraları hakkında çıkan bir yorumu da okuyuculara iletir:

> "Bursa Halkevi sporcuları, bu yüzlerce yıllık Türk sporunu bazı figürlerle zenginleştirmiş ve adeta modern bir raks haline getirmiştir. Kılıcın bir keman yayı gibi ses çıkardığını duyduk, kalkanın ayni zamanda bu oyuna bir melodi yarattığını gördük. Kılıç-Kalkan oyununun bütün varlığımızı terbiye eden bir spor olduğunu anladık. Ve anladık ki, zevkleriyle incelikleriyle, güçleriyle belirli dünyanın yarısından fazlasına hükmeden atalarımızın yadigarı olan ve bir köşeye atılmış duran cevherleri ele alacak olursak, onların güneş gibi parlak ve hayat verici olduklarını göreceğiz."[398]

Yukarıdaki pasaj, halk oyunlarının ilk kez "milli" bir platformda sunulduğu dönemde "halk oyunları" kavramının ne tür beklentiler doğurduğuna dikkat çekmesi bakımından önemlidir. Buna göre, halk oyunları "incelikli," "modern" ve "Batılı" bir tarzda sunulmalı, aynı zamanda da Türk milletinin belirgin karakteristiklerini yansıtmalıydı. Bu anlamda Kılıç-Kalkan oyunları, bir yandan kahramansı ve militer havasıyla uyandırdığı milliyetçi duygular ile, öte yandan kılıç seslerinin Batılı enstrümanlara benzetilebilmesiyle bu beklentilere uygun bir bileşim sunuyordu. Tarcan zeybeği gibi Kılıç-Kalkan oyunları da oldukça romantik bir milli oyun tahayyül ediyordu, ve tıpkı Tarcan zeybeği gibi, bu oyun türü de Bursa dışında pek yaygınlık kazanamadı.

Seyirci profilinde önemli bir değişim 1950'ler ve 60'lar boyunca yaşandı. Halkevleri döneminde genellikle Cumhuriyet rejimiyle uyum içindeki resmi bürokrat ve aydınların

398 Alıntı için bkz.Karatal, *a.g.m.*, s.15.

izlediği halk oyunları gösterileri, 1950'lerden sonra daha ziyade Anadolu'nun farklı yörelerinden gelerek büyük şehirlere yerleşmiş olan orta sınıf tarafından ilgi görmeye başladı. 1950'lerden başlayarak, Türk Halk Oyunlarını Yaşatma ve Yayma Tesisi ve öğrenci folklor derneklerinin faaliyetlerini izleyenler, folklora sadece romantik bir milliyetçilik duygusuyla bağlı olanlar değildi. Şehirlere yerleşmiş bulunan, ancak kendi yerel kültürlerine hala bağlı olan bir kesim için, gelişmekte olan halk oyunları piyasası, "yerel hatıraları" çağrıştırıcı bir işlev de görüyordu. Halk oyunlarını seyretmek, 1950 sonrasında neredeyse yeni bir popüler eğlence türü haline gelmişti. Artık zeybek ve Kılıç-Kalkan türlerinde olduğu gibi, her yerel oyunda milli bir değer aranmıyordu. Seyirciler oyunlarla tek tek ilişki kurmak yerine, bütün oyunların icrasından oluşan toplam bir gösterime ilgi duymaktaydılar.

Seyirci profilindeki bu değişim halk oyunlarını "seyredilir" kıldıran kriterleri de değiştirdi. 1950'lere kadar büyük ölçüde konsolide olmuş olan Cumhuriyet rejimi içinde kentli seyirci artık "milliliği" halk oyunları gösterilerinin doğal bir boyutu olarak algılıyordu. 1930'ların ve 40'ların bürokrat seyircisinin aksine, 60'lı ve 70'li yılların seyircileri halk oyunlarını kendi tüketimleri için hazırlanmış sanatsal bir gösteri olarak görüyorlardı. Ne var ki, halk oyunlarına gösterilen genel ilgiye rağmen Halkevleri döneminde oynanan her oyun, şehirlerde yoğunlaşan halk oyunları faaliyetlerine kadar ulaşamadı. Örneğin, Kırklareli'nin "Kasap oyunu" bu oyunun dört versiyonunun birleşmesi sonucu folklor derneklerinde ve okullarda öğretilen son halini 1970'lerde aldı.[399] Artvin oyunlarından Polka, Kurt Barı, Kama Oyunu, Kapanı, Berta veya Sıksaray Horonunda olduğu gibi, ba-

399 Şerif Baykurt'la 25 Temmuz 1992'de Ankara'da yapılan söyleşiden.

zı durumlarda da oyunların bir bölümü zamanla popülaritelerini yitirerek hakim repertuardan silindiler.

Popülerliğin azalmasının birkaç nedeni olabiliyordu. En yaygın olanı belki de oyunlardaki ayak figürlerindeki hızdı. Anya P.Royce'un belirttiği gibi oyunlarda teknik yeteneğin sergilenmesi seyircinin dans sanatında en temel beklentisidir. Diğer bir deyişle, dans seyircisi için aslolan, insan bedeninin kendilerinde olmayan gelişmiş özelliklerini izleyebilmektir.[400] Hızlı ayak figürleri, genelde gösteriyi, seyirci için yavaş tempolu bir oyundan daha çekici bir hale getiriyordu. Eğer oyunun temposu yavaşsa seyirci tarafından beğenilmesi "hoş" bir melodik yapıya sahip olmasına bağlıydı. Buna en belirgin örnek belki de Artvin oyunlarıdır. 1950'lere gelindiğinde, hakim olan Artvin oyunlarında, daha yavaş olan bar türünün yerine daha hızlı olan horon türü hakim olmuştur. Bazı durumlarda oyunların temposunda genel bir hızlanma da gözlenebiliyordu. Diyarbakır oyunlarından "çepik" oyunu 1960'larda oynandığında daha yumuşak ve ağır figürler halinde oynanırken, 1980'lere gelindiğinde hem hızlanmış hem de neredeyse agresif bir tarz almıştı.[401] Oyun tempolarının hızlanmasında halk oyunları yarışmalarının da etkisi olmuştu. Şerif Baykurt'un belirttiğine göre, jürilerin oyunları değerlendirme kriterleri, yavaş oyunlarla bu yarışmaya katılmanın önünü kesen bir etken olmuştu. Baykurt, ayrıca, Avrupa festivallerinde alkış alan oyunlarının da bu grupların repertuarlarında kolaylıkla kalıcılaştığını belirtir.[402]

Oyunların repertuarlarda kalıcılaşmasını sağlayan başka

400 Royce, Anya Peterson. 1987. "Limits of innovation in dance and mime," *Semiotica*, cilt 65, sayı 3-4, s.269-284.

401 Oktay Cengizay'la 14 Temmuz 1992'de İstanbul'da; İsmail Özboyacı ile 15 Haziran 1992'de İzmir'de yapılan söyleşilerden.

402 Şerif Baykurt'la 25 Temmuz 1992'de Ankara'da yapılan söyleşiden.

bir faktör de oyuncu sayısıydı. Grup halinde oynanan oyunlar, genellikle şov yanı ağır basan bireysel icralara tercih ediliyorlardı. Örneğin, Kastamonu'nun "Davul Oyunu," Türk Halk Oyunlarını Yaşatma ve Yayma Tesisi Bayramlarında defalarca oynanmış olsa bile zamanla unutuldu. Bazı durumlarda, düet olarak oynanan bir oyunun, Kılıç-Kalkan oyununda olduğu gibi, görsel olarak daha etkin olacağı düşüncesiyle grup oyununa adapte edildiği görülebilirdi.[403] Gruptan ayrılarak solo yapan, ve seyirciyi ve oyuncuları coşturan bir ekipbaşına sahip oyunlar da özellikle ilgi çeken oyunlar arasına girerdi. Oyunları daha "seyirlik" bir hale getirmek için, Halay türünde olduğu gibi, kadın oyuncuların, kendi yörelerinde sadece erkekler tarafından icra edilen oyunlara alındığı da oldu. Dramatik özelliklere sahip oyunlar ise, seyircinin ilgisini çekmeleri bakımından repertuarların "kalıcı" oyunları arasına girdiler. Genellikle "tarla hayatı," "savaş," "kavga" ya da "kıskançlık" gibi temaları dansla dramatize eden bu tür oyunlar, haliyle, bu şekilde dışavurumcu olmayan diğer hareketlerden daha çok ilgi çekerdi.

Yerel oyunların şehir kurumlarında öğretilme süreci içinde oyunlar üzerinde hak iddia eden farklı kesimlerin zaman zaman çatıştığı da görülebilirdi. Bazı öğreticiler belli bir yöreye ait oyunların "asıllarının" kendi öğrettikleri gibi olduğunu iddia edebilmekteydiler. Çok nadiren de olsa, bazı durumlarda, bir yöre hakkındaki uzmanlık, öğreticiye yeni bir oyunun koreografisini yapma hakkını da tanıyordu. Artvin oyunlarının uzun süredir öğreticiliğini yapan Suat İnce, "Yengecan" isimli halk şarkısına kendi yaptığı koreografinin halen Artvin'de oynandığını belirtir.[404] Aynı şekilde, Şerif Baykurt da Mahmut Ragıp Gazimihal'in kataloğunda

403 Bkz. Karatal, *a.g.m.*, s.10-11.

404 Suat İnce'yle 23 Temmuz 1992'de Ankara'da yapılan söyleşiden.

"anonim halk oyunu" olarak anılan "Aliş" oyununun, esasında, kendisine ait bir kahramanlık şiirinin, Türk Halk Oyunlarını Yayma ve Yaşatma Tesisi Bayramında söylendiği için "oyun sanılarak" bu kataloğa girdiğini belirtir.[405] Başka bir durumda da, Afyon-Dinar oyunlarını Fahrettin Şahiner'den derleyen Şahin Ünal, bu oyunların popülerleşmesinin ardından, sürekli olarak bildiği oyunları göstermesi istenildiğinde, Şahiner'in artık yeni oyunlar "icat etmeye" başladığını ifade etmiştir.[406]

Bazı oyunların zamanla kaybolmasının bir nedeni de öğreticilerinin vefatı oluyordu. Öğreticileri tarafından şehirlerde yaygınlaştırılamamış oyunlar ise zamanla unutulmaya mahkum oluyorlardı. Adana'nın Mengi oyununda olduğu gibi, kimi yerel oyunları da o yörenin ileri gelenlerinden birisinin teşvikiyle yaygınlaşıyordu.[407] Bu bakımdan öğreticilerin kendi yöre oyunlarını yaygınlaştırmaları yine kendi yöreleri tarafından desteklenmelerine bağlıydı. Şerif Baykurt'un belirttiğine göre, Malatya oyunlarını büyük şehirlerde ilk kez öğreten Suat ve Vahap Kardeşler bu tür bir destek göremedikleri için bu oyunu yaygınlaştıramamışlardır.[408] Musa Uzunkaya'nın belirttiğine göre Erzincan ve Bayburt oyunları, 1950'ler ve 60'lar boyunca Türk Halk Oyunlarını Yaşatma ve Yayma Tesisi Bayramlarında düzenli bir biçimde icra edilirken, bu oyunları bilen tek tük öğretici başka işlerin başına geçip halk oyunları piyasasından çekilince, Erzincan ve Bayburt oyunları 1970'li yılların dernek repertuarlarında kalıcılaşamamıştı.[409] Oktay Cengizay'ın be-

405 Şerif Baykurt'la 25 Temmuz 1992'de Ankara'da yapılan söyleşiden.

406 Şahin Ünal'la 15 Temmuz 1992'de İzmir'de yapılan söyleşiden.

407 Bkz. Yönetken, *a.g.e.*, s.4.

408 Şerif Baykurt'la 25 Temmuz 1992'de Ankara'da yapılan söyleşiden.

409 Musa Uzunkaya ile 28 Nisan 1992'de İstanbul'da yapılan söyleşiden.

lirttiğine göreyse, Konya oyunlarındaki "kalça" hareketleri "yanlış anlaşılarak" gazinolarda oynanan bir tür olmuş ve derneklerin muhafazakar yapısı içinde varlık gösterememişti.[410] O yılların yayınlanmış halk oyunları programlarına bakıldığında Adana, Hatay, Konya, Eğin, Kastamonu, Antalya, Muğla, Yozgat, Tokat, Sakarya, Safranbolu, Çankırı, Muş, Kırşehir veya Bergama oyunlarının defalarca Türk Halk Oyunlarını Yaşatma ve Yayma Tesisi Bayramlarında oynandığı görülür. Ne var ki, bu oyunların hemen hiç biri okulların folklor kollarının veya folklor derneklerinin yerleşik repertuarlarına girememiştir. Bir istisna, yarışmalara katılan yerel gruplardır, ancak bunlar da çoğu zaman ön elemelerden finallere yükselemedikleri için, ya da yükselseler bile dernek ve okulların sabitleşmiş repertuarlarında bir değişiklik yaratmaları kolay olmadığı için, kendi çevrelerinde icra edilmekle yetinirler. 1970'lerde ilk, orta ve yüksek öğretim okullarında ve folklor derneklerinde sabitleşen bu repertuar ise genellikle Artvin, Diyarbakır, Edirne/Kırklareli, Silifke, Erzurum, Elazığ, Kars, Adıyaman, Gaziantep, Siirt ve Bitlis oyunlarından oluşmaktaydı. 1970'lerde Afyon-Dinar ve 1980'lerde Bolu oyunlarında olduğu gibi, belli aralıklarla bir iki yeni oyunun da popülerleşerek bu repertuara eklendiği de görülebilirdi.

Şehirlerde Halk Oyunları Oynama Geleneğinden Çıkan Yeni Bir Kültürel Form: "Folklor Oynamak"

1970'lere gelindiğinde "halk oyunları oynama" geleneği Cumhuriyet Türkiye'sinin belli başlı popüler formlarından birisi olmuş, ve "Türk halk oyunları" adıyla anılan bir oyun

410 Oktay Cengizay'la 14 Temmuz 1992'de İstanbul'da yapılan söyleşiden.

repertuarı okullarda ve derneklerde yerleşikleşmişti. Bu dönemde okul kollarına veya bir derneğe halk oyunu oynamak üzere gelen gençler bu yerleşikleşen repertuarda yer alan oyunların her biriyle aynı anda tanışıyorlardı. Çalışmalar genellikle haftasonu veya kol saatlerine denk getiriliyor, ve öğrencilerden farklı yörelere ait oyunların figürlerini birbiri ardı sıra öğrenmeleri bekleniyordu. Oyuncuların büyük bir kısmı bu farklı yörelerin herhangi biriyle doğrudan ilişkili değillerdi, olanların çoğu da, şehirdeki ikinci nesil oldukları için kendi "memleket oyunlarını" doğal mekanlarında tanımamışlardı. Bu anlamda, 1950'lerde ve 60'larda büyük şehirlerde okumaya gelmiş ve halk oyunlarına ilgi duyan gençlerden oldukça farklı bir konumdaydılar. Onlar, daha ziyade, halk oyunlarını oynama geleneğinin içine doğmuşlardı ve bu oyunları "bütünsel bir faaliyet" olarak algılıyorlardı. Bu dönemde, artık öğreticilerin de belli bir yöreden olmaları beklenmiyordu. Aksine, birkaç farklı yöre oyununu "öğretecek" kadar bilen çalıştırıcıların piyasadaki iş imkanları daha geniş oluyordu. Farklı olarak gelişen önemli bir boyut ise şuydu. Artık birkaç istisna dışında "yeni oyun" keşfetme, derleme ve sunma dönemi kapanmış, repertuarlar bir tür kemikleşmişti. Sunumu daha farklı, hatta daha çekici kılmanın yolu, artık oyunların özgün özelliklerinden geçmiyordu. Yeni yöntem, "sahne düzeni" adı altında oyunlara bir tür koreografik yorum getirmekti. Gittikçe rekabet dozu artan halk oyunları piyasasında çoktandır hakim olan otantiklik tartışmaları içinde, oyunların temel el ve ayak figürlerinde herhangi bir değişiklik yapmak mümkün olamazdı. Bunun yerine, oyuncuların grup halinde sahne üzerindeki görüntülerinde değişiklikler yapmak gösterilere yeni bir boyut katabilirdi. Sahne düzeni, oyunun hangi yöreden olduğuna bakılmaksızın oyuncu gruplarını daire, çark, yatay çizgiler veya simetrik çiftler

şeklinde düzenliyor ve oyuncular bir formdan diğerine, o yörenin özgün el ve ayak figürlerine sadık kalarak geçmeye çalışıyorlardı. Yine de, bu tür bir icra sırasında figürlerde bir hızlanma ve değişim olması kaçınılmaz oluyordu.

Esasen, oyunların sahne üzerinde geçirdikleri değişim 1930'lardaki Halkevleri gösterilerine kadar dayanmaktaydı. Fikret Değerli'nin belirttiğine göre, o yıllarda sahne alan oyuncular, sahnede kendilerine herhangi bir zaman kısıtlaması koymadan kalır, bu sürenin bir saati geçtiği de olurdu. 1950'lerde üniversite öğrencilerinin icralarındaysa bir yörenin her oyununun bitiminde durulur ve selam verilirdi. Zamanla bu duraklamaların seyirciyi sıktığını tespit eden öğrenciler, oyunları birbirlerine geçişli bir biçimde oynamaya başladılar. Çok daha sınırlı da olsa, o yıllarda kız ve erkek oyuncuların, sahnenin ayrı kapılarından çıkmaları gibi bazı basit sahne düzenlemesi denemeleri de yapılırdı.[411]

Sahne düzenlemelerinin başlamasında, Türk halk oyunları gruplarının yurt dışında düzenlenen bazı yerel festivallere düzenli olarak katılmaya başlamalarının da rolü vardır. Burada, farklı düzenlemelerin yapıldığı geniş çapta sahneleme örneklerine maruz kalan Türk halk oyunları grupları, zamanla, aynı uygulamaları kendi oyunlarında da denemeye başladılar. Özellikle Doğu Avrupa ülkelerinde rastlanan stilizasyon teknikleri, gösterişli kostümler, zenginleştirilmiş müzikal eşlik, ve dinamik sahne düzenlemeleri Türkiye'de halk oyunlarının icrası üzerinde de etkili oldu. Ancak, bu tür uygulamalar tartışmaları da beraberinde getirdi. Böyle bir tartışma sırasında Şerif Baykurt ortaya çıkan bu yeni durumu şöyle eleştirmiştir:

> "Bizim halk oyunlarımız, bölgelerimizde ve vilayetlerimizde, kelimeyi yerinde kullanmak istiyorum, pek

411 Fikret Değerli'yle 15 Temmuz 1992'de İstanbul'da yapılan söyleşiden.

çok koreograflar türetmiştir. Herkes oyunlarımızı alıyor, bir ekip kuruyor ve hatta İstanbul'da Ankara'da beğenilsin diye kendine göre bir sürü uydurmalar yapıyor, elbiselerde, figürlerde koreografik durumlarda uydurmalar yapıyor ve Ankara'ya İstanbul'a getiriyor ve hatta Avrupa'ya da götürülüyor."[412]

Baykurt öncelikle halk oyunlarının özenli bir biçimde derlenmesi ve arşivlenmesinden yanaydı; bu tür bir işlevi de 1960'larda yeniden açılan Halkevlerinin görebileceği inancındaydı. Halk oyunlarını modernize etmek, kostüm ve müziklerinde belli bir stilizasyona gitmek ancak böyle bir aşama geride bırakılırsa doğru olabilirdi.

Gerçekten de halk oyunlarının Türkiye'de derlenme ve sergilenme çalışmaları tarihsel olarak birbirinin içine geçmiştir. Halk oyunları piyasasında gittikçe artan rekabetle sahne düzenlemeleri daha da pekişince, oyunlara bu boyutun eklenmesi, hatta zaman zaman oyunların "köy düğünü" ya da "hasat vakti" gibi temaları konu alan teatral kurgularla sunulması, halk oyunları icrasını şehirli orta sınıf için "seyirlik bir popüler sanat türü" olarak yeniden icad etmişti. 1975 yılında "Devlet Halk Dansları Topluluğu"nun kurulması da bu doğrultuda çok belirleyici oldu. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından finanse edilen bu grup, en uç noktalara kadar götürülen sahne düzenlemeleriyle halk oyunlarını stilize etmeyi "devlet nezdinde" meşrulaştırdı, o döneme kadar ortaya konmuş olan oyun repertuarını ise bir kez daha pekiştirdi. Özellikle televizyon yayınlarıyla tanınan Devlet Halk Dansları Topluluğu, çok kısa bir zaman zarfında dernek ve okullardaki halk oyunları grupları üzerinde kalıcı bir etki bırakarak, sahne düzenlemesinin halk

412 *Toplum Kalkınması Hamlemizde Halkevleri Semineri*, 1966, Halkevleri Genel Merkezi, s.100. Vurgu bana aittir.

oyunları oynama biçiminin vazgeçilmez bir öğesi olmasına yol açtı.

1970'lerden 80'lere uzanan zaman dilimi içinde, yerleşikleşen sahne düzeni geleneği ile, halk oyunlarının oynanış biçimi de önemli ölçüde değişti. Her şeyden önce, hangi yöreden olduğuna bakılmaksızın, aynı sahne düzeni kalıplarını oyunlara uygulama yöntemi, zamanla bu oyunların birbirlerine çok benzeyen bir genel sunu içine hapsolmalarına yol açtı. Bu süreç içinde, Kırklareli oyunlarının bıraktığı görsel izlenim, Bolu oyunlarınınkinden pek de farklı olmuyor, oyun türlerinin arasındaki keskin farklılıklar gitgide farkedilmez bir hale geliyordu. 1980'li yıllarda herhangi bir halk oyunu gösterisinin akılda kalan imajı, benzer renkteki kostümler ve sahne üzerinde oluşturulan geometrik şekillerden ibaretti. Bu renk ve şekil cümbüşünün arasında, oyun hareketlerinin niteliği ve özgün ritmi hakkında hafızalarda pek de bir şey kalmıyordu. Oyuncular açısından sahne düzenindeki geçişleri sırasıyla hatırlamak, "ekibin selameti" açısından en mühim unsurdu. Öğreticiler ise çoğu kez bireysel figürleri sahne düzenindeki derli toplu bir görüntüye feda edebilmekteydiler. Bu, biraz da, Cumhuriyetin erken döneminde halk oyunları icrasında aranan en önemli unsur olan "intizam" kavramının başka türlü bir tekerrürü sayılabilirdi.

70'li ve 80'li yıllarda halk oyunları ilk ve orta okullara, liselere, sayıları çoğalan üniversitelere, ve özel derneklere hızla yayıldılar. Oyuncular açısından bu deneyim, kendi deyimleriyle "folklor oynamak," geniş bir hareket sistemine maruz kalmak demekti. Oyuncular, Adrienne Kaeppler'in terminolojisiyle birçok farklı oyunun kineme, morphokine ya da motif diye adlandırılan bireysel hareket birimlerini aynı anda öğreniyor ve bunları kendi beden dillerinde aynı tür bir hareket sisteminin parçacıkları olarak

ezberliyorlardı.[413] Çoğu kez, kendi yöresinde anlamlı bir hareket birimi olan bir figür, öğrenme süreci içinde belki de o yörenin yerli oyuncuları için pek de anlamlı olmayacak bir biçimde bölünüyor, ve özgün anlamlarından büyük ölçüde sıyrılıyorlardı. Zaten, halk oyunları oynama faaliyetinin "sosyalize" edici boyutu gözönüne alınırsa, oyuncuların pek azı öğrendikleri oyun silsilesi içinde oyunlarla özel bir ilişki kurabiliyor, büyük çoğunluğu daha çok hangi oyunun sahne düzeninde "ön saflarda" yer aldıkları, soloya çıkıp çıkmadıkları, kostümlerinin üzerlerinde iyi durup durmadığı gibi konularla ilgileniyorlardı. Hareketler, tek bir oyunla özdeşleşerek anılmıyor, daha genel bir tür olarak "halk oyunları"nın bir parçası olarak algılanıyordu. Buna göre, Artvin oyunlarının çökme figürü ile Aydın veya Adıyaman oyunlarındaki çökme birbirinden niteliksel anlamda çok farklı olmakla birlikte, oyuncular tarafından sadece halk oyunlarındaki "çökme" figürlerinden biri olarak anlaşılıyorlardı. Bunun gibi, "çarpraz", "dönme", "bir-ki-üç çift sağ, çift sol" bu genel halk oyunları türünün temel hareket birimleriydiler.

Halk oyunları hareket sistemini, oyuncuların nasıl algıladığı gözönünde bulundurulursa, Türkiye'de yerleşikleşen halk oyunları geleneğinin milli-devletin yarattığı kültürel ortamda ve onun kurumları içinde oluştuğu gözlenebilir. Türk halk oyunları geleneği, bu anlamda "milli" terimini yeniden gözden geçirmemiz gereken bir örnek teşkil eder. Buna göre, milli-devletin içinde, onun kurumları tarafından şekillenen yeni bir kültürel form "doğası gereği" millidir;

413 Kaeppler'in yapısal analizinde, hareketlerin anlamı ille de "naratif" bir anlama denk gelmez. Bir hareket, içinde bulunduğu kültürel sistem içinde "tanınarak algılanması" bakımından da "anlamlı" olabilir. Bkz. Kaeppler, Adrienne L. 1967. *The Structure of Tongan Dance*. Doktora Tezi, Hawaii Üniversitesi, Antropoloji Bölümü.

milliyetçi olması gerekmeden milli olabilir. Bu kültürel formla bireylerin kurdukları ilişkide, oyunların romantik anlamda milli olmasının artık pek bir anlamı yoktur. Romantik milliyetçiliğin "milli" terimine yüklediği anlama karşın, halk oyunları bir tür olarak Türkiye'nin milli-devlet olma tarihi içinde ortaya çıkan belli dinamiklerin bir ürünü olarak görülebilir. Bu anlamda, Cumhuriyetin erken döneminde "milli raks" ya da "milli oyun" olarak idealize edilen "Tarcan zeybeği" ve "Kılıç-Kalkan"ın, millileşme süreci sonucu ortaya çıkan "folklor oynama" geleneğinden oldukça farklı olduğu tarihsel olarak görülmüştür.

TÜRKİYE'DE FOLKLOR ARAŞTIRMALARI İÇİN YENİ BİR GÜNDEME DOĞRU

Folklorun, yeni bir disiplin olarak "milli devlet"lerin oluşum süreci içinde gelişmiş olduğu kuşkusuz yeni bir bilgi değildir. Devlet ve folklor arasındaki iktidar ilişkisi ise Türkiye'ye özgü bir durum hiç değildir. Daha önce de belirtildiği gibi, Türkiye'de folklor ve milliyetçiliğin içiçe geçmiş tarihi Finlandiya, Almanya, ve Sovyetler Birliği gibi pek çok ülkede de benzer bir biçimde yaşanmıştır. Amerika'daki folklor çalışmaları tarihçesini yorumladığı makalesinde Richard Bauman, folklorun biraz da moderniteyi anlama çabası olarak doğduğuna işaret eder:

> "...folklor düşüncesinin kendisi, tam da modernitenin — ticari ve sınai kapitalizmin, modern kentlerin ve modern ulus-devletlerin, natüralist ve seküler bir dünya görüşünün, ve bugün adına modern dönem dediğimiz bütün diğer siyasi, iktisadi, sosyal ve entellektüel öğelerin — icadıyla ortaya çıkan, tarihi ve toplumsal bir dönüşümün ürünü olarak doğmuştur (...) Disiplinimizin gelişiminde önemli bir mihenk ta-

şını, sebeb-i mevcudiyetimizin önemli bir unsuru olan modern dünyadaki sosyal hayatın iletişim kurgusunu bütün boyutlarıyla anlamaya çalışma sorumluluğunu yeniden kazanmamız gerekir."[414]

Bu bağlamda, folklorun, yeni bir araştırma alanı olarak doğarken, modern devletle olan ilişkisi kadar modern toplumla, bu toplumun içinde üretilen "sanatsal iletişim" formlarıyla da yakından ilgili olduğunu unutmamak gerekir. 1970'li yıllarda, folkloru milliyetçi sınırların ötesinde yeniden tanımlamaya çalışan ekolün dile getirdiği "folklor, küçük gruplar içinde oluşan sanatsal iletişimdir" yaklaşımı, 1990'larda folklorun "dışavurumcu yerel kültür" olarak tanımlanmasına doğru kaymıştır.[415] Her iki tanım da, esasen, folkloru, her zaman tam da "milli" olmayabilen bir tarih ve mekan ilişkisi içinde ortaya çıkan kültürel formlar ekseninde ele almaktadır. Buna göre, bu çalışmada altı çizilen "milli kültür repertuarı"na dahil edilen kültürel formlar, Deli Dumrul masalları, yöresel maniler, yerel türkü ve ağıtlar, Karacaoğlan, Dadaloğlu, Köroğlu ve daha pek çok halk şairini de içine alan aşık edebiyatı, Nasreddin Hoca fıkraları ve gölge tiyatrosu gibi pek çok "milli folklor türü" kendi tarihsellikleri içinde ele alındıklarında anlamlıdır. Ancak, Türkiye'deki folklor araştırmalarına, "zamana yenik düşen," "köyle sınırlı," ve ille de "ortak" ve "anonim" bir malzemeyi yakalamak olarak yaklaşmak, folklor disiplininin Bauman'ın deyimiyle "sebeb-i mevcudiyeti"ne haksızlık etmek olur. Türkiye, Cumhuriyet'e geçiş döneminde olduğu

414 Bkz. Bauman, Richard.1989. "American Folklore Studies and Social Transformation: A Performance-Centered Perspective," *Text and Performance Quarterly*, Temmuz 1989, cilt 9, sayı 3, s.175-184.

415 Bkz. Ben-Amos, Dan. 1972, "Toward a Definition of Folklore in Context," *Towards New Perspectives in Folklore*, (der.) Americo Paredes ve Richard Bauman. Austin: University of Texas Press, s.3-15.

gibi, bugün de, hızla değişen ekonomisi, değer sistemleri ve karmaşık sosyal yapısı ile, içinde barındırdığı kültürel çeşitliliğe dair bir bilgilenme sürecine ihtiyaç duymaktadır. Burada, devletin sosyal kontrol amacıyla toplayacağı bir bilgi türünden ziyade, toplumun kendi kendisi hakkında bilgilenmesine duyulan bir gereksinim sözkonusudur. Farklı cemaatlerin sanatsal ifadelerini dışavurma biçimi olarak folklorun, ve bu anlayışla yapılacak yeni folklor etnografilerinin, böylesi bir bilgilenme sürecindeki önemi ortadadır. Modern etnografi anlayışının, Türkiye'de Cumhuriyet dönemi içinde gelişen "tür-merkezcil folklor derlemeciliğinden" önemli bir farkı vardır. Bu da, folkloru yalnızca bir "türleri belgeleme" işlemi olarak görmemesi, ve kültürel bir form etrafında yoğunlaşsa bile, o formun üretilme sürecinin tüm boyutları ve aktörleriyle cemaat içinde nasıl tecrübe edildiğine, saha araştırmacısının kendi kimliği ve deneyiminin anlatısını da katarak hikayelemesidir.[416] Bu yaklaşımla, "Türkiye'de folklor" denilince popüler anlamda akla ilk etapta "Karagöz ve Hacivat," "Nasreddin Hoca" ve "halk oyunları" gibi milli folklor türleri gelse de, akademik araştırmalarımız başka yönlere doğru genişletilebilir. Her şeyden önce modern toplumlar da efsane üretir, gündelik hayat tecrübelerini hikayeleştirir, ve bu hikayeler yeni anlatı türleri olarak sınıflandırılabilirler.[417] Işyerlerinde sekreterlerimizin, uçak koridorlarında hosteslerimizin "sahne" per-

416 Bu konuda bkz. Clifford, James & George E. Marcus. 1986. *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley: University of California Press.

417 1994 yılından beri Boğaziçi Üniversitesi'ndeki öğrencilerimle birlikte, "minibüs," "taksi," "belediye" ve "şehirlerarası" otobüs şoför ve yolcuları arasında derlenen pek çok "yol" hikayesinin yanısıra, "turist rehberleri" ve "kuaförler" arasında ve "devlet daireleri"nde anlatılan hikayeler, "rüya," "kabus," "aşk," "ilk tanışma," ve "evlenme" hikayeleri gibi gündelik hayat içinde sık sık karşılaştığımız bir dizi sözlü anlatıyı derlemeye çalıştık. Anlatıcı ve dinle-

formansı veya kumaşçı dükkanlarında satıcıların top top ruloları üç-beş kol hareketiyle beş-on saniye içinde yayan ve toplayan ritualistik hareketleri, toplumsal kültürümüzün içinden çıkan beden dili türleridir. Evlerin, dar bakkal dükkanlarının, minibüslerin içlerinin "ince tanzimi" de, kuşkusuz bireylerin, toplumla karşılaştıkları mekanlarda dışavursukları sanatsal ifadelerdir. Bugün mizah dergilerinin büyük bir ustalıkla çizdiği stereotiplerimiz, "Eşek Herifler", "Avni"ler, "Timsah"lar, "Çılgın Bediş"ler, folklorun başka bir işlevine, toplumsal hayatın karmaşık ilişkiler sisteminin bazen yalnızca — ve iyi ki — "mizah" yoluyla karşılıklı olarak iletilebileceğine işaret ederler.[418]

Kısacası, belki de Selim Sırrı'nın bir zamanlar söylediği gibi, "Dünyanın en meraklı folkloru" hala "Türk ilinde" bulunmaktadır. Araştırmak isteyenlere duyurulur.

yicilerin karşılıklı olarak icra anını şekillendirmeleriyle, sınıfta sunulan her hikayenin başka bir hikayeye geçit vermesi, folklor kavramının tam da iletmeye çalıştığı bir ilişkiler sistemini birlikte tecrübe etmemize olanak sağladı.

418 Bu konuda, Richard Bauman'ın folklorun, yalnızca "ortak bir kültürü" paylaşanlar arasında değil, kimi zaman da, farklı kimlikteki toplulukların iletişim kurmalarında bir araç vazifesi gördüğüne ilişkin makalesine dikkat çekmek isterim. Bkz. Bauman, Richard.1972. "Differential Identity and the Social Base of Folklore," *Toward New Perspectives in Folklore*, (der.) A.Parades & R. Bauman. Austin: University of Texas Press.

KAYNAKÇA

A. Süreyya. 1933. "Demiryolu Siyasetimiz," *Ülkü*, cilt 1, sayı 1, Şubat, s.56-62.

———. 1934. "Alucra Kazası Gicora Köyü," *Aksu*, cilt 1, sayı 3-4-5-6, Mart, s.29-32.

Abdullah, Fevziye. 1938. "Folk, The Journal of the International Association for Folklore & Ethnology," *Ülkü*, cilt 11, sayı 62, Nisan, s.189-192.

Abdullah Ziya. 1933. "Köy Mimarisi," *Aksu*, cilt 1, sayı 5, s.370-374.

Adalan, Malik. 1943. "Fatma Nine Konuşuyor," *Uludağ*, sayı 55, s.14.

Ağaoğlu Ahmet. 1933. "Milli Misakın Tarihi Kıymeti," *Ülkü*, cilt 1, sayı 1, Şubat, s.41-43.

Ahmad, Feroz. 1982. "Unionist Relations with the Greek, Armenian, & Jewish Communities of the Ottoman Empire, 1908-1914," *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, (der.) Bernard Lewis & Benjamin Braude, s.55-68. New York: Holmes & Meier Publishers.

Ahmet Nesimi. 1934. "Islahatçı İçtimaiyat Bakımından Sosyalizm," *Ülkü*, cilt 3, sayı 16, Haziran, s.241-252.

Akbulut, R. 1947. "Osmanlıcadan Türkçe'ye," *Uludağ*, sayı 85, s.11-14.

Akçam, Taner. 1992. *Türk Ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Akıncı, Mete, Sevgi Babaoğlu, & Oktay Güzelbey (der.) 1964. *Yüksek Tahsil Gençliği Türk Folklor Enstitüsü Kurma Derneği, Gaye ve Program.*

Akpınar, Zeki. 1945. "Köy Odaları," *Uludağ*, sayı 68-69, s.10-11.

Aksu 1933/1. 1933a. "Fındık Bayramı," *Aksu*, cilt 1, sayı 1, Eylül, s.31.

Aksu 1933/2. 1933b. "İnkılap Edebiyatı," *Aksu*, cilt 1, sayı 2, Ekim, s.10-11.

Aksu 1934/3-4-5-6. 1934a. "Babamın Albümü," *Aksu*, cilt 1, sayı 3-4-5-6, Mart, s.48-49.

———. 1934b. "Sanatkarı Koruma," *Aksu*, cilt 1, sayı 3-4-5-6, Mart, s.7-8.

Aksu 1934/7-8. 1934c. "Ağaç ve Hayat," *Aksu*, cilt 1, sayı 7-8, Mayıs, s.5-6.

———. 1934d. "Halkevleri ve Kan," *Aksu*, cilt 1, sayı 7-8, Mayıs, s.20-21.

Aksu 1934/9. 1934e. "Kulüpler," *Aksu*, sayı 9, Haziran, s.3-4.

Aksu 1934/10. 1934f. "Kahveler-Halkevleri," *Aksu*, sayı 10, Ekim, s.16-17.

———. 1934g. "Kayak Sporu," *Aksu*, cilt 1, sayı 10, Ekim, s.32-33.

Aksu 1934/12. 1934h. "Bir Haykırış," *Aksu*, cilt 1, sayı 12, Aralık, s.17-19.

Aksu 1937/14. 1937. "B.Ş. Kayanın Davamızı Teşrih Eden Nutku," *Aksu*, sayı 14, Mart, s.3-10.

Aksu 1948/50. 1948. "Folklor Ekibimizin Ankara Seyahati," *Aksu*, cilt 5, sayı 50, Nisan, s.1.

Aktaş, Kemal Kamil. 1946. "Memleketimizin Tiyatro Tarihine Bir Bakış," *Fikirler*, sayı 304-305, s.7-8.

Akyol, Hadi. 1943. "Folklor İncelemeleri," *Fikirler*, sayı 254-255, s.17.

Akyol, Hamit. 1945. "Folklor," *Fikirler*, sayı 296-297, s.3.

Akyol, Sami. 1936. "19 Mayıs," *Taşpınar*, cilt 4, sayı 43, Mayıs, s.1.

Ali Arif. 1934a. "29 Teşrinievvelde Cumhuriyete Selam," *Aksu*, sayı 111, Kasım, s.14-15.

———. 1934b. "Giresun Köylüleri," *Aksu*, sayı 12, Aralık, s.10.

Ali Sami. 1933a. "Türk İnkılabının Beklediği Sanat," *Ülkü*, cilt 2, sayı 10, Kasım, s.304.

———. 1933b. "Türk İnkılabının Beklediği Sanat," *Ülkü*, cilt 2, sayı 10, Kasım, s.305-306.

———. 1934. "Köy Mekteplerinde Resim Dersleri," *Ülkü*, cilt 2, sayı 12, Ocak, s.463-466.

Alpaslan, Kazım. 1945. "Bursa Köy Adlarının Tarihi Menşeleri," *Uludağ*, sayı 68-69, s.5-9.

Alper, C. 1938. "Havva Bacı," *Çoruh*, cilt 1, sayı 3, Haziran, s.11-12.

Anahin, A.V. 1941. "Altay Şamanlığına Aid Maddeler" (çev.) Abdülkadir İnan, *Ülkü*, cilt 17, sayı 100, Haziran, s.337-343.

And, Metin. 1976. *A Pictorial History of Turkish Dancing. from folk dancing to whirling dervishes-belly dancing to ballet*. Ankara: Dost Yayınları.

Anderson, Benedict. 1983. *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*. Londra, New York: Verso.

Appadurai, Arjun, & Carol A. Breckenridge. 1988. "Why Public Culture?" *Public Culture Bulletin*, cilt 1, sayı 1, s.5-16.

Arai, Masami. 1992. *Turkish Nationalism in the Young Turk Era*. Leiden: E.J. Brill.

Araz, Nezihe. 1954. *"Hey Hey, Yine de Hey Hey"*. Yapı ve Kredi Bankası Özel Yayını.

Aren, Mazhar Y. 1936. "23 Nisan'ın Manası," *Taşpınar*, cilt 4, sayı 42, Nisan.

Arık, Remzi Oğuz, (der.) 1947. *Müze, Tarih ve Folklor Çalışmaları Kılavuzu*. Ankara: CHP Halkevleri Yayınlarından Kılavuz Kitapları XXI.

Arıkan, M. Baha. 1941. "Türklerde Ahlak Felsefesi," *Fikirler*, sayı 214, s.3-7.

Ataman, Sadi Yaver. 1975. *100 Türk Halk Oyunu*. İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası.

Augustinos, Gerasimos. 1992. *The Greeks of Asia Minor: Confession, Community, and Ethnicity in the Nineteenth Century* Kent, Ohio: Kent State University Press.

Avcoğlu. 1933. "*Demokrasi ve İktisadiyat*," Aksu, cilt 1, sayı 1, Eylül, s.16-19.

Ay, Göktan. 1990. *Folklora Giriş*. İstanbul: İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuarı Mezunları Yayınları 1.

Aydoslu Sait. 1933. "Millet ve Milliyet," *Ülkü*, cilt 2, sayı 10, Kasım, s.281-284.

Baer, Gabriel. 1980. "Ottoman Guilds: A Reassessment," *Social and Economic History of Turkey (1071-1920)*, (der.) Osman Okyar & Halil İnalcık, 117-122. Ankara: Meteksan Limited Şirketi.

Balaban, Rahmi. "1937a. "Ankara Tiyatro Okulu," *Fikirler* cilt 7, sayı 157, Ekim, s.1.

———. 1937b. "Cumhuriyet Bayramımız," *Fikirler* cilt 7, sayı 158, Kasım, s.1.

———. 1937c. "Zafer Bayramımız," *Fikirler* cilt 7, sayı 154, Eylül, s.1.

Baraz, Turhan, Semra Tetik, & Nazmiye Özsan, (der.) 1986. *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi Konu-Yazar Kaynakçası*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, sayı 129.

Barsoumian, Hagop. 1982. "The Dual Role of the Armenian *Amira* Class within the Ottoman Government and the Armenian *Millet* (1750-1850)," *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, (der.) Bernard Lewis & Benjamin Braude, s.55-68. New York: Holmes & Meier Publishers.

Barth, Fredrik, (der.) 1969a. *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. Boston: Little, Brown & Company.

———. 1969b. "Introduction," *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*, (der.) Fredrik Barth, s.9-38. Boston: Little, Brown & Company.

Başgöz, İlhan. 1972. "Folklore Studies and Nationalism in Turkey," *Journal of the Folklore Institute*, sayı 9, s.162-176.

Bauman, Richard. 1972. "Differential Identity and the Social Base of Folklore," *Toward New Perspectives in Folklore*, (der.) A. Parades and Richard Bauman, s.31-41. Austin: University of Texas Press.

———. 1989. "American Folklore Studies and Social Transformation: A Performance-Centered Perspective," *Text and Performance Quarterly*, cilt 9, sayı 3, Temmuz, s.175-184.

Bausinger, Hermann. 1990. *Folk Culture in a World of Technology*, (çev.) Elke Dettmer. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.

Bayatlı, Osman. 1941. "Çoban Pehlivan," *Fikirler*, sayı 224, s.14-15.

Bayduhan, N. 1943. "Milli Halk ve Çocuk Oyunları," *Fikirler*, sayı 240-241, Ocak, s.6-7.

Baykurt, Şerif. 1976. *Türkiye'de Folklor*. Ankara: Kalite Matbaası.

Bayrak, Mehmet. 1978. *Köy Enstitülü Yazarlar ve Ozanlar: İnceleme-Antoloji*. Ankara: Doruk Matbaacılık.

Bayrı, M. Halit. 1941. "Dadaloğlu Hakkında Notlar," *Ülkü* cilt 17, sayı 99, Mayıs, s.225-234.

———. 1952. "Halk Bilgisi Derneğine Aid Hatıralar: Son Safha," *Türk Folklor Araştırmaları*, sayı 36, s.470.

Belge, Burhan. 1940. "Diplomasi Aleminde Bugünün Türkiyesi," *Aksu*, cilt 2, sayı 24, Eylül, s.4-9.

Belge, Murat. 1983. "Kültür," *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, (der.) Murat Belge, s.1288-1304. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ben-Amos, Dan. 1990. "Foreword," *Folk Culture in a World of Technology*, Hermann Bausinger, vii-x. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.

Berkes, Niyazi. 1959. *Turkish Nationalism and Western Civilization: Selected Essays of Ziya Gökalp*. Westport, Connecticut: Greenwood Press.

———. 1964. *The Development of Secularism in Turkey*. Montreal: McGill University Press.

———. 1997. *Unutulan Yıllar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bilger, İlhami. 1937. "Takvim Tarihlerinin Menşei-I," *Fikirler* cilt 7, sayı 151, Temmuz, s.13-14.

Beysanoğlu, Şevket. 1996. "Anılarımda Diyarbakır Halkevi," *Kebikeç*, yıl 2, sayı 3, s.161-167.

Boratav, Pertev Naili. 1942. *Halk Edebiyatı Dersleri*. Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Enstitüsü Neşriyatı sayı 4.

———. 1950. *Müdafaa ve Görüşler*. Yayınlanmamış savunma metni.

———. 1982a. *Folklor ve Edebiyat-1*. İstanbul: Adam Yayıncılık.

———. 1982b. *Folklor ve Edebiyat-2*. İstanbul: Adam Yayıncılık.

Braude, Benjamin. 1982. "Foundation Myths of the *Millet* System," *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, (der.) Bernard Lewis & Benjamin Braude, s.55-68. New York: Holmes & Meier Publishers.

Braude, Benjamin, & Bernard Lewis. 1982. *Christians and Jews in the Ottoman Empire*. New York: Holmes & Meier Publishers.

Bronner, Simon J. 1986. *American Folklore Studies*. Lawrence, Kansas: University Press of Kansas.

BÜFK-EÇY (Boğaziçi Üniversitesi Folklor Kulübü - Eğitsel Çalışmalar Yarkurulu). 1987. "Folklor Derneklerine Bir Bakış," *Folklora Doğru*, sayı 56, Ekim, s.33-40.

Burhan Asaf. 1933. "Spor Telakkimiz," *Ülkü*, cilt 1, sayı 1, Şubat, s.71-72.

Caferoğlu, Ahmet. 1939. "Türk Teamül Hukukuna Göre Türklerde Evlatlık Edinme Meselesi," *Fikirler*, sayı 188, s.5-9.

Cahen, C. 1968. *Pre-Ottoman Turkey*. Londra.

Cemil Sadık 1933. "Bizde Madencilik Nasıl İnkişaf Edebilir?," *Aksu*, cilt 1, sayı 2, Ekim, s.27-28.

CHP Genel Sekreterliği. 1942. *Söylevler*. Ankara: Recep Ulusoğlu Basımevi.

CHP İstanbul İl Gençlik Kolu. 1963. *Halkevleri*. İstanbul: CHP İstanbul İl Gençlik Kolu Yayını:4.

Clogg, Richard. 1982. "The Greek *Millet* in the Ottoman Empire," *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, (der.) Bernard Lewis & Benjamin Braude, s.55-68. New York: Holmes & Meier Publishers.

Çağlar, Kerim Ömer. 1941. "Türkiye Toprakları," *Ülkü* cilt 17, sayı 100, Haziran, s.355-356.

Cançar, Hamdi Nüzhet. 1937. "Halkımızın Sanat Terbiyesi," *Fikirler*, sayı 148, s.4.

———. 1938. "Kadın Modalarında Türk Zevki," *Fikirler*, sayı 166-167-168, s.73-75.

Çeçen, Anıl. 1990. *Halkevleri*. Ankara: Gündoğan Yayınları.

Çetin, Gülen, (der.) 1986. *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Yapılan Folklorla İlgili Lisans Tezleri Bibliyografyası-I* (1940-1980). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Çetinkaya, Ali. 1935. "Aydın Demiryolunun Satın Alınması," *Ülkü*, cilt 5, sayı 29, Temmuz, s.324-327.

Çetik, Mete. 1997. "Dil-Tarih Tasfiyesi ve Hukuka Aykırılık," *Tarih ve Toplum*, Nisan 1997, cilt 27, sayı 160, s.197-205.

Çimşid, Nuriahmed. 1940. "Giresonda 20 Yıllık Basın Hayatı," *Aksu*, cilt 2, sayı 18, Mart, s.32-33.

Çolpan, Lütfiye. 1941. "Garp Klasikleri," *Aksu*, cilt 3, sayı 29, Haziran, s.11-15.

Çoruh 1938/2. 1938a. "Çoruh'un Milli Oyunlarından Sarı Çiçek," *Çoruh*, cilt 1, sayı 2, Nisan, s.8-9.

Çoruh 1938/4. 1938b. "Ata Barı," *Çoruh*, cilt 1, sayı 4, August, s.37.

Dağlıoğlu, Hikmet Turhan. 1936. "Dil Bayramı," *Uludağ*, sayı 8, s.23-24.

Davison, Roderic H. 1963. *Reform in the Ottoman Empire*, 1856-1876. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

———. 1982. "The *Millets* as Agents of Change in Ottoman Empire," *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, (der.) Bernard Lewis & Benjamin Braude, s.55-68. New York: Holmes & Meier Publishers.

Demirdal, Sait. 1943. "Çopur, Ali," *Ün*, sayı 106, s.1479-1481.

Demirsipahi, Cemil. 1975. *Türk Halk Oyunları*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 148.

Demirtaş, Adnan. 1937. "Ispartada Mahalli Oyunlar," *Ün*, sayı 35, s.486-487.

Dorson, Richard M. 1968. *The British Folklorists: A History*. Chicago: The University of Chicago Press.

Dr. Nazif. 1934. "Bugünkü Hayat Mücadelesinde Kadın," *Aksu*, cilt 1, sayı 3-4-5-6, Mart, s.13-15.

Dr. Zeki Nasır. 1934. "Dişlerin Ehemmiyeti ve Çürümekten Korunması," *Ülkü*, cilt 3, sayı 18, Ağustos, s.438-441.

Duru, Gültekin. 1944. "Kıbidik," *Eskişehir Halkevi*, sayı 72, s.19-20.

Eğilmez, Mümtaz Şükrü. 1943. "Mecalisi Erbabı Medaris ve Şeyh Taceddin Konağı," *Uludağ*, sayı 56-57, s.15-16.

Egli, Ernst. 1941. "Türk Evi" (çev.) Cemal Köprülü," *Ülkü*, cilt 17, sayı 99, Mayıs, s.195-209.

Ekmen, Rasim. 1940. "Herkes Çiçek Yetiştirmelidir," *Aksu*, cilt 2, sayı 20, Mayıs, s.4-5.

Elçin, Şükrü. 1986. *Folklor ve Halk Edebiyatının Milli Birliğin Oluşmasındaki Rolü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Elöve, A. Ulvi. 1935. "Divan-ı Lügat üt Türk'teki Halk Şiirleri," *Uludağ*, cilt 1, sayı 1, s.4-20.

Enver Behnan. 1934. "Müzeciliğin Tarihi," *Ülkü*, cilt 3, sayı 18, Ağustos, s.428-431.

Epikman, Refik. 1939. "Türk Plastik San'at Hayatına Toplu Bir Bakış," *Ülkü*, cilt 13, sayı 78, Ağustos, s.525-528.

Eralp P. & Özerdim S.N. 1957. "1956 Yılında Etnografya ve Folklor Yayınları," *Türk Etnografya Dergisi*, sayı 2, s.87-95.

———. 1958. "1957 Yılında Etnografya ve Folklor Yayınları," *Türk Etnografya Dergisi*, sayı 3, s.111-117.

———. 1961. "1958 Yılında Etnografya ve Folklor Yayınları," *Türk Etnografya Dergisi*, sayı 4, s.43-47.

———. 1962. "1959 Yılında Etnografya ve Folklor Yayınları," *Türk Etnografya Dergisi*, sayı 5, s.100-106.

Erdem, Tarhan, & Selçuk İ. Erez, (der.) 1963. *Halkevleri*. İstanbul: CHP İstanbul İl Gençlik Kolu Yayını, sayı 4.

Erenel, İbrahim. 1940. "Şeyhmusaköyü," *Aksu*, cilt 2, sayı 21, Haziran, s.3-7.

Ertuğrul, Tahir. 1936. "Tabi'i İpek; Dünya Ekonomisindeki Yeri, ve Biz-5," *Uludağ*, sayı 7, s.24.

Evliyaoğlu, Sait & Şerif Baykurt. 1988. *Türk Halkbilimi*. Ankara: Ofset Reprodüksiyon Matbaacılık.

Fikirler 1934/111. 1934. "Muallim Arkadaşlara," *Fikirler*, sayı 111, s.14.

Fikirler 1935/120. 1935a. "Türk Kadını Saylav," *Fikirler*, cilt 5, sayı 120, Ocak, s.1-3.

———. 1935b. "Türk Kadını Saylav," *Fikirler*, cilt 5, sayı 120, Ocak, s.1.

Fikirler 1937/151. 1937. "Eski Atalarımıza Göre Hayatın Menşe ve Maadı ve Gayesi," *Fikirler*, cilt 7, sayı 151, Temmuz, s.1-2.

Fikirler 1938/165. 1938a. "Halkevi Haberleri," *Fikirler*, sayı 165, s.16.

Fikirler 1938/166-167-168. 1938b. "Kadın Modalarında Türk Zevki," *Fikirler*, sayı 166-167-168, s.73-75.

Fikirler 1938/172. 1938c. "Halkevlerimizin Spor Bayramı," *Fikirler*, sayı 172, s.11-12.

Fikirler 1939/188. 1939. "Halkevimizin Mayıs Ayı İçindeki Çalışmaları," *Fikirler*, sayı 188, s.1.

Gazimihal, Mahmut R. 1946. "Ege Bölgesi Oyunları," *Fikirler*, sayı 314-315, s.6-7, 18.

Gellner, Ernest. 1983. *Nations and Nationalism*. Ithaca, New York: Cornell University Press.

Gençsoy, Saim. 1940. "Frengi Bulaşma Yolları ve Bundan Korunma Çareleri," *Aksu*, cilt 2, sayı 25-26, Ekim, s.47-49.

Georgeon, François. 1982. "Les Foyers Turcs A L'Epoque Kémaliste (1923-1931)," *Turcica: Revue D'Ètudes Turques*, sayı XIV, s.168-215.

———. 1986a. *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura (1876-1935)* (çev.) Alev Er. İstanbul: Yurt Yayınları.

———. 1986b. "A la recherche d'une identité: le nationalisme turc", *La Turquie en transition: disparités-identités-pouvoirs*, (der.) Altan Gökalp, s.125-153. Paris: Maisonneuve et Larose.

Gök, Salim Süha 1934. "Alucranın 'Zil' Köyü," *Aksu*, sayı 13.

Gökyay, Orhan Şaik. 1938. "Dede Korkut Hikayelerinden," *Uludağ*, sayı 14.

Göle, Nilüfer. 1991. *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*. İstanbul: Metis Yayınları.

Guha, Ranajit, & Gayatri Chakravorty Spivak, (der.) 1988. *Selected Subaltern Studies*. New York, Oxford: Oxford University Press.

Güneysu, Alaettin. 1946. "Turizm Bakımından Şarki Karadeniz Sahillerimiz," *Aksu*, cilt 4, sayı 40, Temmuz, s.18-19.

Güngör, Kemal 1941. "Halk Raksları," *Ülkü* cilt 17, sayı 100, Haziran, s.368-370.

Gürkaynak, Murtaza. 1939. "Yunus Emre: Hayatı, Şahsiyeti ve Şiirleri," *Fikirler*, sayı 188, s.4-5.

H.C. 1934. "Kuyucak," *Eskişehir Halkevi*, sayı 21, s.28-32.

H.F. 1937. "Seçme ve Seçilme Hakları Kabul Edilen Yabancı Memleketlerde Kadınlar, Bu Haklarını Nasıl Kullanıyorlar," *Fikirler*, sayı 145, s.15.

Halkevleri. 1963. *Halkevleri Tüzüğü*. Ankara: Halkevleri (Ajans-Türk Matbaası).

Halkevleri Genel Merkezi, (der.) 1966. *Toplum Kalkınması Hamlemizde Halkevleri Semineri* Ankara: Halkevleri Genel Merkezi.

Halman, Talât Sait. 1973. "Introduction: Ottoman Cosmopolitanism and Turkish Universality," *Review of National Literatures*, sayı 4, s.8-12.

———. 1992. "Türk Otoritelerinin "Ermeni Edebiyatından Seçkiler" Hakkındaki Görüşleri, Sunuş," *Ermeni Edebiyatından Seçkiler*, (der.) Pars Tuğlacı, 5-9. İstanbul: Cem Yayınevi.

Hasan Fehmi. 1934. "Anadolu'da Gregoriyen ve Ortodoks Türkler," *Ülkü*, cilt 4, sayı 21, Ekim, s.173-182.

Herzfeld, Michael. 1982. *Ours Once More: Folklore, Ideology, and the Making of Modern Greece*. Austin: University of Texas Press.

Heyd, Uriel. 1950. *Foundations of Nationalism: The Life and Teachings of Ziya Gö-*

kalp. Londra: Luzac & Company and the Harvill Press.

Hikmet Rıfat. 1934. "Zehirli Gazlar," *Ülkü*, cilt 3, sayı 13, Mart, s.57-60.

Hobsbawm, Eric J. 1990. *Nations and Nationalism since 1780: Program, Myth, Reality*. Cambridge: Cambridge University Press.

Howell, Dana Prescott. 1992. *The Development of Soviet Folkloristics*. New York: Garland Publishing Co.

Hüsnü, Bahtiyar. 1937. "Dişlerin Lüzüm ve Ehemmiyeti Hıfzıssıhhası," *Aksu*, cilt 2, sayı 13, Şubat, s.24-25.

Işıldak, Bilge. 1943. "Halkevinde Genç Elemanların Konseri," *Fikirler*, sayı 246-247, s.32.

Işıtman, Tarık Ziya. 1941. "Bolu'da Milli Oyunlar: Meşeli," *Fikirler*, sayı 219-220, s.19-20.

İnalcık, Halil. 1954. *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*. Ankara.

———. 1973. *The Ottoman Empire, the Classical Age, 1300-1600*. Londra.

İnan, Abdülkadir. 1938. "Dede Korkut Kitabındaki Bazı Motiflere ve Kelimelere Ait Notlar," *Ülkü* cilt 10, sayı 60, Şubat, s.545-547.

İpekkan, Levent. 1978a. "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Halkbilim Alanında Çalışma Yapan Kuruluşlar (1927-1977)," *Halkbilimi*, cilt 5, sayı 41, Temmuz, s.11-27.

———. 1978b. "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Halkbilim Alanında Çalışma Yapan Kuruluşlar (1927-1977)," *Halkbilimi*, cilt 5, sayı 42, Ağustos, s.25-27.

———. 1978c. "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Halkbilim Alanında Çalışma Yapan Kuruluşlar (1927-1977)," *Halkbilimi*, cilt 5, sayı 43, Eylül, s.25-32.

———. 1978d. "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Halkbilim Alanında Çalışma Yapan Kuruluşlar (1927-1977)," *Halkbilimi*, cilt 5, sayı 44-45-46, Ekim-Kasım-Aralık, s.20-41.

———. 1979a. "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Halkbilim Alanında Çalışma Yapan Kuruluşlar (1927-1977)," *Halkbilimi*, cilt 6, sayı 47, Ocak, s.29-32.

———. 1979b. "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Halkbilim Alanında Çalışma Yapan Kuruluşlar (1927-1977)," *Halkbilimi*, cilt 6, sayı 50, Nisan, s.25-32.

———. 1979c. "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Halkbilim Alanında Çalışma Yapan Kuruluşlar (1927-1977)," *Halkbilimi*, cilt 6, sayı 48, Şubat, s.30-32.

———. 1979d. "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Halkbilim Alanında Çalışma Yapan Kuruluşlar (1927-1977)," *Halkbilimi*, cilt 6, sayı 52, Haziran, s.17-28.

———. 1979e. "Türkiye'de Cumhuriyet Doneminde Halkbilim Alanında Çalışma Yapan Kuruluşlar (1927-1977)," *Halkbilimi*, cilt 6, sayı 49, Mart, s.22-31.

———. 1979f. "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Halkbilim Alanında Çalışma Yapan Kuruluşlar (1927-1977)," *Halkbilimi*, cilt 6, sayı 51, Mayıs, s.22-32.

İshak Refet. 1933. "Karacaoğlan," *Ülkü*, cilt 1, sayı 3, Nisan, s.222-229.

İvgin, Hayrettin. 1986. "Türk Foklorunda 'İlk'ler," *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, cilt I*, (der.) MFAD, 153-160. Ankara: MFAD Yayınları, sayı 77.

Jelavich, Barbara, & Charles Jelavich. 1977. *A History of East Central Europe. Cilt VIII, The Establishment of the Balkan National States, 1804-1920*. (der.) Peter F. Sugar & Donald W. Treadgold. Seattle & Londra: University of Washington Press.

K. Naci. 1933. "Türk Devletinde Halkçılık," *Ülkü*, cilt 1, sayı 3, Nisan, s.191-193.

Kabacalı, Alpay. 1992. *Türkiye'de Gençlik Hareketleri*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Kaeppler, Adrienne L. 1967. *The Structure of Tongan Dance*. Doktora Tezi, Hawaii Üniversitesi, Antropoloji Bölümü.

———. 1992. "Dance," *Folklore, Cultural Performances, and Popular Entertainments, A Communications-Centered Handbook*, (der.) Richard Bauman, s.196-203. New York, Oxford: Oxford University Press.

Kansu, Nafi Atuf. 1941. "Halk Terbiyesi ve Halkevleri," *Ülkü* cilt 17, sayı 97, Mart, s.3-6.

Karakuş, Emin. 1977. *40 Yıllık Bir Gazeteci Gözü ile İşte Ankara*. İstanbul: Hürriyet Yayınları.

Karatal, Turgut. 1944. "Bursa Halkevinin Tahtakıran Sistemi Kılıç-Kalkan Cenk Oyunu Hakkında Bir Kaç Söz," *Uludağ*, sayı 63, s.9-17.

———. 1945. "Bursa Köylerinden: Mürseller," *Uludağ*, sayı 74, Kasım-Aralık, s.13.

Karatay, Namdar. 1940. "Halk Edebiyatı Örnekleri," *Uludağ*, sayı 35, s.11-12.

Karpat, Kemal H. 1963. "The People's Houses in Turkey, Establishment and Growth," *The Middle East Journal*, cilt 17, sayı 1&2, Kış-Bahar sayısı, s.55-67.

———. 1982. "*Millets* and Nationality: The Roots of the Incongruity of Nation and State in the Post-Ottoman Era," *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, (der.) Bernard Lewis & Benjamin Braude, s.55-68. New York: Holmes & Meier Publishers.

Kaynak 1935/69. 1935. "Halkevimizin Beş Yıllık Çalışması," *Kaynak*, cilt 5, sayı 69, Ekim.

Kaynak 1937/56. 1937a. "19 Mayıs," *Kaynak*, cilt 5, sayı 56, Eylül, s.97.

Kaynak 1937/56. 1937b. "30 Oğustos," *Kaynak*, cilt 5, sayı 56, Eylül, s.210.

Kaynak 1937/57. 1937c. "Cumhuriyetin Ondördüncü Yılında Balıkesir Halkevinin Yaptığı İşler," *Kaynak*, cilt 5, sayı 57, Ekim, s.272.

———. 1937d. "Eski Tarihlerde Garbi Anadolu'dan İstanbula Üzüm Nakline Dair Bir Vesika," *Kaynak*, sayı 57, Ekim, s.248-249.

Kemal Turan. 1934. "Antalya'nın Solak Köyü," *Ülkü*, cilt 3, sayı 18, Ağustos, s.474-477.

Kepecioğlu, Kamil. 1935. "Türklerde Spor," *Uludağ*, cilt 1, sayı 2, Nisan, s.41-44.

Keseroğlu, Hasan S. 1989. *Halk Kütüphanesi Politikası ve Türkiye Cumhuriyeti'nde*

Durum. İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi Yayınları sayı 4.

Keyder, Çağlar. 1983. "Türk Tarımında Küçük Köylü Mülkiyetinin Tarihsel Oluşumu ve Bugünkü Yapısı," *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, (der.) Murat Belge, s.1254-1272. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kırımlıoğlu Rıfat. 1933. "Köyde Yetiştirme ve İmar," *Ülkü*, cilt 2, sayı 10, Kasım, s.344-350.

Kirshenblatt-Gimblett, Barbara. 1988. "Mistaken Dichotomies," *Journal of American Folklore* cilt 101, sayı 400, Nisan-Haziran, s.140-155.

Kongar, Emre. 1982. *Kültür Üzerine*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.

Korkut, Rahmi. 1934. "Köylü ve Köylerimiz," *Aksu*, sayı 11.

Kökel, F. 1943. "İzmir Folkloruna Ait Materyeller," *Fikirler*, sayı 250-251, s.12-13.

Köprülü, Fuad. 1938. "Alfabe İnkılabı," *Ülkü*, cilt 2, sayı 67, Eylül, s.1-2.

Kösemihal, Mahmut Ragıp. 1938a. "Artvin ve Kars Havalisi Müzik Folkloru Hakkında," *Yeni Türk*, sayı 67, s.253-255.

———. 1938b. "Onbeş Yıllık Müzik Çalışmalarımız," *Yeni Türk*, sayı 71, s.452-455.

Kunt, I. Metin. 1982. "Transformation of Zimmi into Askeri," *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, (der.) Bernard Lewis & Benjamin Braude, s.55-68. New York: Holmes & Meier Publishers.

Kushner, David. 1977. *The Rise of Turkish Nationalism, 1876-1908*. Londra, New Jersey: Cass.

Kültür, Asım İsmet. 1938. "Kültür Hazinelerinden İstifade Edelim," *Fikirler*, cilt 8, sayı 174, Ağustos, s.10-11.

———. 1943. "Düğün Alayı," *Fikirler*, sayı 242-243, s.15.

Lewis, Bernard. 1968. *The Emergence of Modern Turkey*. Londra, Oxford, New York: Oxford University Press.

Lixfeld, Hannjost. 1994. *Folklore and Fascism: the Reich Institute for German Volkskunde*. Bloomington: Indiana University Press.

MacCannell, Dean. 1989. *The Tourist: A New Theory of the Leisure Class*. New York: Schocken Books.

Makal, Mahmut. 1990. *Koy Enstitüleri ve Ötesi*, İstanbul: Çağdaş Yayınları.

Mantran, Robert, (der.) 1989. *Histoire de L'Empire Ottoman*. Paris: Fayard.

Mardin, Şerif. 1962. *The Genesis of Young Ottoman Thought: A Study in the Modernization of Turkish Political Ideas*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

———. 1973. "Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics? *Daedalus* sayı 102, s.169-190.

Mehmet Saffet. 1933. "Köycülük Nedir," *Ülkü*, cilt 1, sayı 6, Temmuz, s.430.

———. 1934a. "Anadolu'da En Eski Türk Medeniyeti," *Ülkü*, cilt 3, sayı 16, Haziran, s.263-267.

———. 1934b. "Milliyetçiliğin Felsefi Esasları," *Ülkü*, cilt 2, sayı 12, Ocak, s.408-415.

Mélikoff, Irène. 1993. *Uyur İdik Uyardılar: Alevîlik-Bektaşîlik Araştırmaları* (çev.) Turan Alptekin. İstanbul: Cem Yayınevi.

Menderes, Adnan. 1963. "Aydın Halkevinin Açılışında Aydın Mebusu Adnan Bey'in (Ertekin sonra Menderes) Nutku," *Halkevleri*, s.24-25. İstanbul: CHP İstanbul İl Gençlik Kolu Yayını:4.

Mizrahi, Daryo. 1991. *Diversity and Comedy in Ottoman Istanbul: The Turkish Shadow Puppet Performances*. Doktora Tezi, Columbia Üniversitesi, Antropoloji Bölümü.

Muhtar. 1934. "Ağaç ve Hayat," *Aksu*, cilt 1, sayı 7-8, Mayıs, s.5.

Mumcu, Uğur. 1993. *40'ların Cadı Kazanı*. İstanbul: Tekin Yayınevi.

Mustafa Şekip. 1934. "Yabancıdil Meselesi," *Ülkü* cilt 7, sayı 15, Mayıs, s.181-183.

Mutluay, Rauf. 1969. *100 Soruda Türk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Muzaffer. 1934. "Türk Soyu ve Türk Tarihi," *Ülkü*, cilt 4, sayı 22, Aralık, s.249-254.

———. 1945. "Denizciler Bayramı ve Türk Denizciliği," *Aksu*, cilt 3, sayı 35, Temmuz, s.14.

Nazım. 1935. "Etiler Nasıl Yaşarlardı," *Uludağ* cilt 1, sayı 2, Nisan, s.38-40.

Necip Ali. 1933. "Türk İnkılabında Yeni Bir Adım Daha," *Ülkü*, cilt 2, sayı 10, Kasım, s.273-276.

Necmettin Sadak. 1933. "Laik Ne Demektir?" *Ülkü*, cilt 2, sayı 11, Aralık, s.370-377.

Niyazi Hüsnü. 1933. "Cumhuriyet Münakaleciliğin Milli Cemiyetleşmedeki Rolü," *Ülkü*, cilt 2, sayı 9, Ekim, s.241-244.

Nopp, Adolf Ernst. 1937. "Bergama Kurban Mabedi" (çev.) M. Rauf, *Fikirler*, sayı 150, s.7-12.

Nuri. 1933. "Kütahya'da Alayund Köyü," *Ülkü*, cilt 2, sayı 8, Eylül.

Nusret Kemal. 1933a. "Bir Köycülük Projesi Tecrübesi," *Ülkü*, cilt 2, sayı 8, Eylül, s.123.

———. 1933b. "Halkçılık," *Ülkü*, cilt 1, sayı 3, Nisan, s.185-190.

———. 1933c. "Milli Bayram ve Halk Terbiyesi," *Ülkü*, cilt 2, sayı 9, Ekim, s.250-251.

———. 1934. "İnkılap İdeolojisinde Halkçılık," *Ülkü*, cilt 3, sayı 13, Mart, s.41-45.

Oğultürk, Halil. 1987. "Halk Oyunları Yarışmalarının Folklorumuzun Bu Dalına Yaptığı Olumsuz Etkiler," *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, cilt 3*, s.195-200. Ankara: MFAD Yayınları, sayı 85.

Onural, Faik. 1941. "Opera," *Fikirler*, sayı 222-223, s.8-9.

Orhan Selçuk. 1934a. "Bayramlar Bayramı," *Aksu*, cilt 1, sayı 2, Kasım, s.3-4.

———. 1934b. "Türkler ve San'at Hayatı," *Aksu*, cilt 1, sayı 3-4-5-6, Mart, s.16-17.

Orman Mühendisi Muhtar. 1934. "Ağaç ve Hayat," *Aksu*, cilt 1, sayı 7-8, Mayıs, s.5.

Ortaç, Hüsnü. 1941a. "Bursa'da Halk Raksları," *Uludağ*, sayı 39-40, s.53-57.

———. 1941b. "Uludağda Halk Raksları," *Uludağ*, sayı 45-46, s.26-32.

Ortaylı, İlber. 1983. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Hil Yayınları.

Öğütçü, K. 1940. "Düzköy," *Aksu*, cilt 2, sayı 20, Mayıs, s.10-12. Örnek, Sedat Veyis. 1977. *Türk Halkbilimi*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Öz, M. 1938. "Sporun Doğuşu ve Yayılışı-1," *Fikirler*, sayı 169, s.13-14.

Özacun, Orhan. 1996. "Halkevlerinin Dramı," *Kebikeç*, yıl 2, sayı 3, s.87-96.

Özalgan, Haluk. 1984. *Zaman-Mekân Eksenlerinde Halkbilimi*. Ankara: Ülke Yayın Haber Tic. Ltd. Ş.

Özay, Mahmut. 1944. "Deve Güreşi," *Fikirler*, sayı 266-267, s.18-19.

Özdoğan, Günay Göksu. 1990. The Case of Racism-Turanism: Turkism During Single Party Period, 1931-1944, A Radical Variant of Turkish Nationalism. Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özer, K. 1935. "Kalkan Oyunları," *Kaynak*, sayı 24, s.507.

Özkaya, Nuri Ali. 1937. "Eski Türk Medeniyeti ve Tıp Tarihi," *Aksu*, cilt 2, sayı 13, Şubat.

Öztürkmen, Arzu. 1989. *A Survey of the Folk Dance Revival in Turkey*. Master Tezi, Indiana Üniversitesi, Folklor Enstitüsü.

Pamirli, Osman Turgut. 1940a. "Folklor-I," *Aksu*, cilt 2, sayı 19, Nisan, s.9-11.

———. 1940b. "Folklor-II," *Aksu*, cilt 2, sayı 20, Mayıs, s.6-8.

———. 1940c. "Folklor-3: Kadroları," *Aksu*, cilt 2, sayı 21, Haziran, s.9-11.

———. 1940d. "Folklorde Zaman Meselesi," *Aksu*, cilt 2, sayı 22, Temmuz, s.21-23.

———. 1941. "Folklor ve Sahne," *Aksu*, cilt 3, sayı 29, Haziran, s.3-5.

Pittard, Eugene. 1938. "Tatarlar ve Moğollar-1" (çev.) Nurettin Ardıç, *Fikirler*, sayı 170, s.13-14.

Pushkin (Alexander). 1933. "Taputçu" (çev.) Saip Nazım, *Aksu*, cilt 1, sayı 1, Ekim, s.29-32.

Quataert, Donald. 1983. *Social Disintegration and Popular Resistance in the Ottoman Empire, 1881-1908, Reactions to European Economic Penetration*. New York: New York University Press.

Recep. 1933. "Ülkü Niçin Çıkıyor," *Ülkü*, cilt 1, sayı 1, Şubat, s.1-2.

Rénan, Ernest. 1939. "Millet Nedir" (çev.) Peyami Erman," *Ülkü* cilt 13, sayı 77, Temmuz, s.391-196.

Reşit Saffet. 1933. "Turizm," *Ülkü*, cilt 1, sayı 1, Şubat, s.65.

Reyhan. 1934. "Akyoma," *Aksu*, cilt 1, sayı 9, Haziran, s.17-21.

Roux, Jean-Paul. 1984. *Histoire des Turcs*. Paris: Fayard.

Royce, Anya Peterson. 1987. "Limits of innovation in dance and mime," *Semiotica*, cilt 65, sayı 3-4, s.269-284.

Sadak, Necmeddin. 1935. "Buhranın Sebepleri ve Türkiye'de Devletçilik," *Ülkü*, cilt 5, sayı 30, Ağustos, s.401-402.

Said, Edward. 1988. "Foreword," *Selected Subaltern Studies*, (der.) Ranajit Guha & Gayatri Chakravorty Spivak, V-X. New York, Oxford: Oxford University Press.

Salcı, Vahit Lütfü. 1936. "Aşık Emrah ve Sanatı," *Yeni Türk*, sayı 41, Mayıs, s.266-272.

———. 1938. "Gizli Halk Musikisi," *Ülkü* cilt 11, sayı 62, Nisan, s.113-123.

Salih Cemal. 1933. "İradenin Kuvveti," *Aksu*, cilt 1, sayı 2, Ekim, s.3.

———. 1934. "Yaşamak Aşkı," *Aksu*, cilt 1, sayı 7-8, Mayıs, s.3-4.

Sarısözen, Muzaffer. 1948. "Çandır Tüfekli Oyununa Dair!," *Aksu*, cilt 5, sayı 50, Nisan, s.2-4.

Selim Nüzhet. 1933. "Metre Sistemi," *Ülkü*, cilt 2, sayı 11, Aralık, s.422-425.

Semahat. 1934. "Edebi Tenkit," *Aksu*, cilt 1, sayı 9, Haziran, s.7-11.

Shaw, Stanford J., & Ezel Kural Shaw. 1977. *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey. Volume II: The Rise of Modern Turkey, 1808-1975*. Cambridge: Cambridge University Press.

Silverman, Carol. 1989 "Reconstructing Folklore: Media and Cultural Policy in Eastern Europe," *Communication*, cilt 11, sayı 141-160.

Smith, Anthony D. 1983," *Theories of Nationalism*. New York: Holmes & Meier Publishers.

Sözen, Muzaffer. 1941. "Halk Rakslarından Halaylar," *Ülkü* cilt 17, sayı 98, Nisan, s.111-119.

Stocking, George. 1974. "Some Comments on History as a Moral Discipline: Transcending Textbook Chronicles and Apologetics," *Studies in the History of Linguistics*, (der.) Dell Hymes, s.511-512. Bloomington: Indiana University Press.

Stokes, Martin. 1992. *The Arabesk Debate*. Oxford: Clarendon Press.

Sugar, Peter F. 1977. *A History of East Central Europe Cilt V, Southeastern Europe under Ottoman Rule, 1354-1804*. (der.) Peter F Sugar & Donald W.Treadgold. Seattle & Londra: University of Washington Press.

Sun, Muammer. 1969. *Türkiye'nin Kültür, Müzik, Tiyatro Sorunları*. Ajans-Türk Kültür Yayınları, sayı 2.

Sunam, Sadı. 1937. "Altı Ok," *Aksu*, cilt 1, sayı 14, Mart, s.11-15.

Suny, Ronald Grigor. 1993. *Looking Toward Ararat: Armenia in Modern History*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.

Szukovathy, V. 1938. "Gençliğin Bedeni Terbiyesinde Sporun Rolü" (çev.) Mehmet Tolun," *Fikirler*, sayı 17, s.10-13.

Şapolyo, Enver Behnan. 1936. "Karagöz Efsanesi," *Uludağ*, cilt 5, sayı 42, s.42.

Şaul, Mahir. 1971. D.G.S.A. Türk Halk Sanatları Araştırma Derneği ve Çalışmaları," *Folklor*, sayı 19-22, s.66-67.

———. 1974. "Halkbilimi Dergileri," *Folklora Doğru*, sayı 33, s.3-7.

T.B.M.M. *Tutanak*, B:82; 5.7.1948; O:2 ve B:83; 6.7.1948; O:1 ve O:2, s.753-813.

Tan, Nail. 1981. *Atatürk ve Türk Folkloru*. Folklor Araştırmaları Kurumu Yayınları, sayı 7.

———. 1988. *Folklor (Halkbilimi) Genel Bilgiler*. İstanbul: Halk Kültürü.

Tanju, Nermin. 1940. "Musiki Tarihinden: Piyano-Chopin," *Aksu*, cilt 2, sayı 24, Eylül, s.28-29.

Tarcan, Selim Sırrı. 1935. "Milli Müzik Nasıl Doğdu?," *Ülkü*, cilt 5, sayı 27, Mayıs, s.200-205.

———. 1948. *Halk Dansları ve Tarcan Zeybeği*. İstanbul: Ülkü Basımevi.

Taşpınar 1937/52. 1937. "Mahalli Halk Türkülerini Toplama Komitemiz Çalışırken," *Taşpınar*, cilt 5, sayı 52, Şubat.

Tekeli, İlhan. 1980. *Toplumsal Dönüşüm ve Eğitim Tarihi Üzerine Konuşmalar*. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası.

Timur, Taner. 1986. *Osmanlı Kimliği*. İstanbul: Hil Yayın.

TMTF (Türkiye Milli Talebe Federasyonu). 1966. *Günlük Journal, Uluslararası Kültür Şenliği*, Ağustos 11, 1966.

Tongur, Hikmet. 1967. "Konservatuar Folklor Tatbikat Topluluğu," *Orkestra*, sayı 50, s.7-10.

Toygar, Kâmil. 1983. "Folklor Derneklerine Toplu Bakış: I," *Türk Halk Müziği ve Oyunları*, cilt 1, sayı 6, Nisan-Mayıs-Haziran, s.255-257.

———. 1988. "Halk Oyunlarımızın Tarihi ile İlgili Notlar," *Milli Kültür*, sayı 62, Eylül, s.78-80.

TRT (Türkiye Radyo Televizyon Kurumu) Merkez Program Dairesi Başkanlığı. 1968. *Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Folklor Derlemesi (1)*. Ankara: TRT Merkez Program Dairesi Başkanlığı.

Tuğlacı, Pars. 1992. *Ermeni Edebiyatından Seçkiler*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Tunaya, Tarık Zafer. 1983. "Önsöz," *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi*, Çetin Yetkin, 7-10. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Turan. 1934. "Vitamin," *Aksu*, cilt 1, sayı 11, Kasım, s.16-17.

Turgut, Ş. 1940. "Gireson Sporunun Geçmiş Zamanlarına Bir Bakış," *Aksu*, cilt 2, sayı 19, Nisan, s.28-30.

Türk Etnografya ve Folklor Derneği. 1963. *Türk Etnografya ve Folklor Derneği Tüzüğü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Türk Folklör Oyunları ve Estetik Danslar Kulübü. 1952. *Türk Folklor Oyunları ve Estetik Danslar Kulübü Tüzüğü*. Ankara: Türk Folklör Oyunları ve Estetik Danslar Kulübü.

Türk Halk Oyunlarını Yaşatma ve Yayma Tesisi. 1955. *Türk Halk Oyunlarını Yaşatma ve Yayma Tesisi Senedi*. İstanbul: Türk Halk Oyunlarını Yaşatma ve Yayma Tesisi.

Uçman, Abdullah. 1982. *Rıza Tevfik'in Tekke ve Halk Edebıyatı ile İlgili Makaleleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, sayı 515.

Uludağ 1935/2. 1935. "Türk Tarihi- İslamlık," *Uludağ*, cilt 1, sayı 2, Nisan.

Uludağ 1940/27. 1940. "Hicri Tarihleri Miladi Tarihe Geçirme Kılavuzu," *Uludağ*, sayı 27, s.138.

Uzel, Celal. 1937. "Yeni Sanat Hareketleri," *Fikirler*, sayı 155, s.7.

———. 1938. "Leonardo da Vinci," *Fikirler*, sayı 169, s.9.

Ülgen, Kasım. 1944. *Doğu Anadolu Oyunları ve Havaları*. Kars: Kars Halkevi Yayınları.

Ülkealan, Z. 1940. "Ekonomi Hayatında Kadın," *Fikirler*, sayı 210, s.8-9.

Ülkü 1933/2. 1933a. "Necip Ali Beyin Nutku," *Ülkü*, cilt 1, sayı 2, Mart.

Ülkü 1933/8. 1933b. "Kütahya'da Alayund Köyü," *Ülkü*, cilt 2, sayı 8, Eylül, s.151-158.

Ülkü 1933/11. 1933c. "Köyde Bayram," *Ülkü*, sayı 11, Aralık, s.430.

Ülkü 1934/13. 1934a. "Muharrirlerden Rica," *Ülkü*, cilt 3, sayı 13, Mart, s.86.

Ülkü 1934/22. 1934b. "Gazi'nin Büyük Millet Meclisini Açma Nutku," *Ülkü*, cilt 4, sayı 22, Aralık, s.241-245.

Ülkü 1935/26. 1935a. "Ankara'da Toprak Bayramı," *Ülkü*, cilt 5, sayı 26, Nisan, s.158-160.

———. 1935b. "T.D.Araştırma Kurumunun Bildiriği," *Ülkü*, cilt 5, sayı 26, Nisan, s.85-87.

Ülkü 1938/67 1938. "Turizm Meselesi ve Türkiye," *Ülkü*, cilt 2, sayı 67, Eylül, s.57.

Ülku 1939/73. 1939a. "Halkevlerinin Folklor Çalışmaları İçin Yaptıkları ve Yapabilecekleri İşler Hakkında Notlar," *Ülkü*, cilt 13, sayı 73, Şubat, s.195-211.

Ülkü 1939/76. 1939b. "Halkevlerinin Folklor Çalışmaları İçin Yaptıkları ve Yapabilecekleri İşler Hakkında Notlar," *Ülkü*, cilt 13, sayı 76, Haziran, s.295-298.

Ülkü 1941/97. 1941a. "Halk Terbıyesi ve Halkevleri," *Ülkü*, cilt 17, sayı 97, Mart, s 3-6.

Ülkü 1941/101. 1941b. "Fasıl Musıkisi Hakkında Bir Cevap. *Ülkü*, sayı 101, Temmuz, s.468-469.

Ülkutaşır, M. Şakir. 1973. *Cumhuriyet'le Birlikte Türkiye'de Folklor ve Etnografya Çalışmaları*. Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı.

Ünal, Kemal. 1935. "1935 Devlet Bütcesi," *Ülkü*, cilt 5, sayı 29, Temmuz, s.334-338.

Üstel, Füsun. 1986. *Türk Ocakları (1912-1931)*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Siyasi Bilimler Fakültesi.

———.1993. "Türk Milliyetçiliğinde Anadolu Metaforu. *Tarih ve Toplum*, cilt 19, sayı 109, Ocak, s.51-55.

Van Gennep, Arnold. 1939a. "Folklore" (çev.) Pertev Naili Boratav, *Ülkü* cilt 12, sayı 72, Şubat, s.499.

———. 1939b. "Folklore" (çev.) Pertev Naili Boratav, *Ülkü* cilt 12, sayı 71, Ocak, s.409.

Varlık, Bülent. 1996. "Bozok: Yozgat Halkevi Dergisi Bibliyografyası," *Kebikeç*, yıl 2, sayı 3, s.193-198.

Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet. 1935. "Türk Hukukunda Kadının Yeri," *Ülkü*, cilt 5, sayı 28, Haziran, s.268-276.

Wallerstein, Immanuel. 1980. "The Ottoman Empire and the Capitalist World-Economy: Some Questions for Research," *Social and Economic History of Turkey (1071-1920)*, (der.) Osman Okyar & Halil İnalcık, s.117-122. Ankara: Meteksan Limited Şirketi.

Weiker, Walter. 1973. *Political Tutelage and Democracy in Turkey: The Free Party and Its Aftermath*. Leiden: E.J. Brill.

Wilson, William A. 1976. *Folklore and Nationalism in Modern Finland* Bloomington: Indiana University Press.

Wittek, Paul. 1938. *The Rise of the Ottoman Empire*. Londra: Royal Asiatic Society Monographs, XXIII.

Woltereck. 1933. "Biyoloji," *Ülkü*, cilt 2, sayı 7, Ağustos, s.46-48.

Yalgın, Rıza. 1941. "Çeki Köy," *Uludağ*, sayı 42-43, s.7-11.

Yaşar Nabı. 1938. "Turizm Meselesi ve Türkiye," *Ülkü*, cilt 2, sayı 67, Eylül, s.57.

Yener, Cemal. 1942. "Bir Sünnet Düğünü," *Uludağ*, sayı 47-48, s.22-26.

Yönetken, Halil Bedii. 1964-1965. "Türk Halk Oyunlarını Yaşatma Ve Yayma Tesisi'nin Hizmetleri," *Orkestra*, sayı 20, s.4-9.

———. 1966. *Derleme Notları-I*. Istanbul: Çeltüt Matbaacılık Kollektif Şirketi.

Yücelt, Nazım. 1936. "Onaltıncı Asırda İstanbul'da Kadınlar Hakkındaki Bağınlar," *Uludağ*, sayı 7.

Yücer, R.R. 1940. "Bozhane, Meyhane ve Kahvehane Yasakları. *Uludağ*, sayı 28, s.38-43.

Yüksek Tahsil Gençliği Türk Folklor Derneği. 1971. *Yüksek Tahsil Gençliği Türk Folklor Derneği, Program*. Istanbul: Yüksek Tahsil Gençliği Türk Folklor Derneği (Latin Matbaası).

Yüksel, Ahmet. 1996. "Merzifon Halkevi ve Taşan Dergisi," *Kebikeç*, yıl 2, sayı 3, s.169-188.

Yusuf Ziya. 1934a. "Giresun'a Başka Bir Mahsul Daha Lazım," *Aksu*, cilt 1, sayı 1, Ekim, s.12.

———. 1934b. "Sun'i Sis," *Aksu*, cilt 1, sayı 3-4-5-6, Mart, s.33-34.

Z.S. 1943. "Folklor Çalışmalarında İlmin Direktifi ve Bazı Esaslar," *Fikirler*, sayı 246-247, s.10-11.

Ziyaeddin, Fahri. 1935. "Bibliyografya-Alman Sosyalizmi," *Ülkü*, cilt 5, sayı 29, Temmuz, s.398.

———. 1941. "Erzurum Şairlerinden Şerifi," *Ülkü*, cilt 17, sayı 100, Haziran, s.309-315.

Zumwalt, Rosemary Lévy. 1988. *American Folklore Scholarship: A Dialogue of Dissent*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.

DİZİN